

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

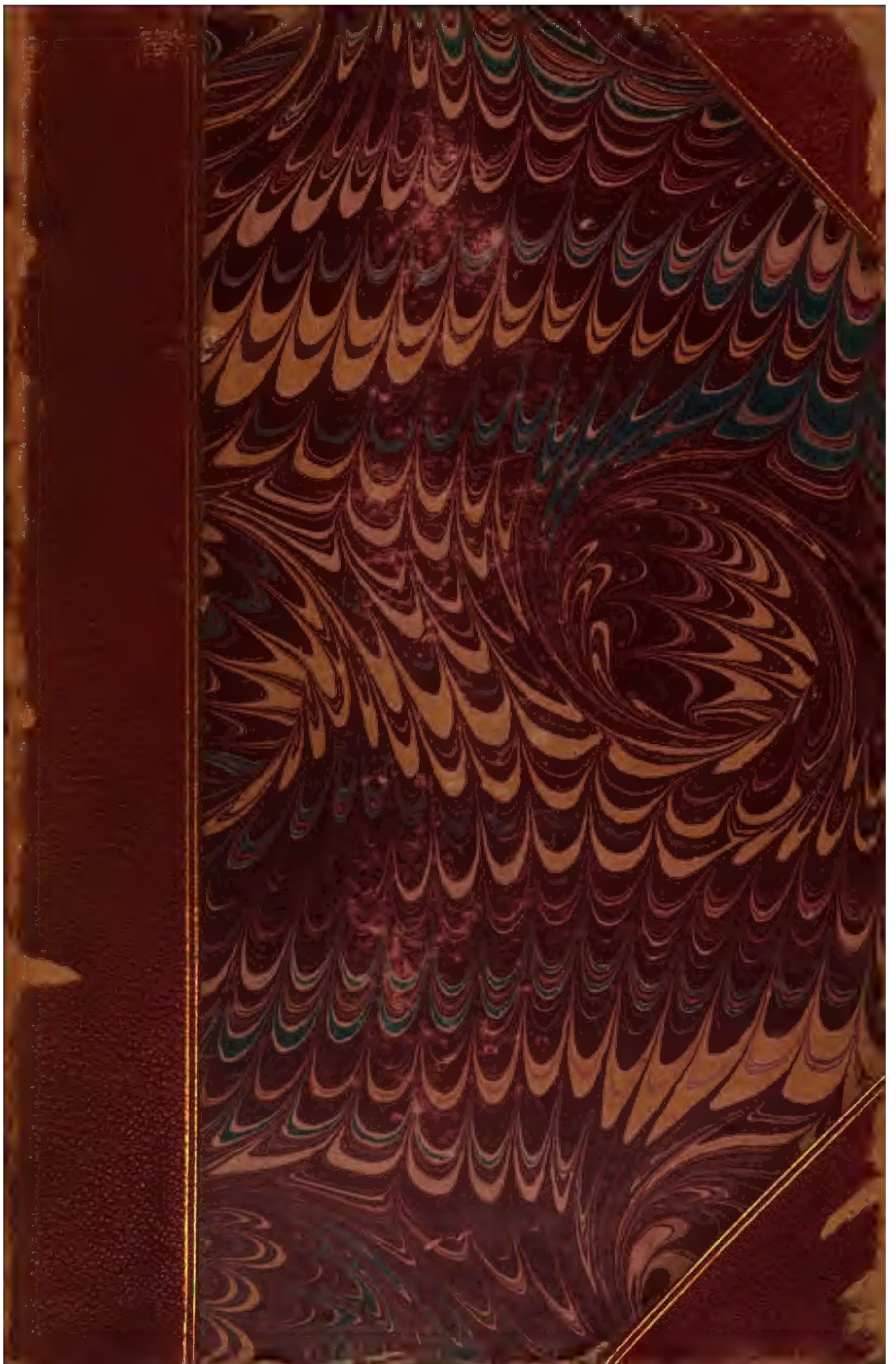
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

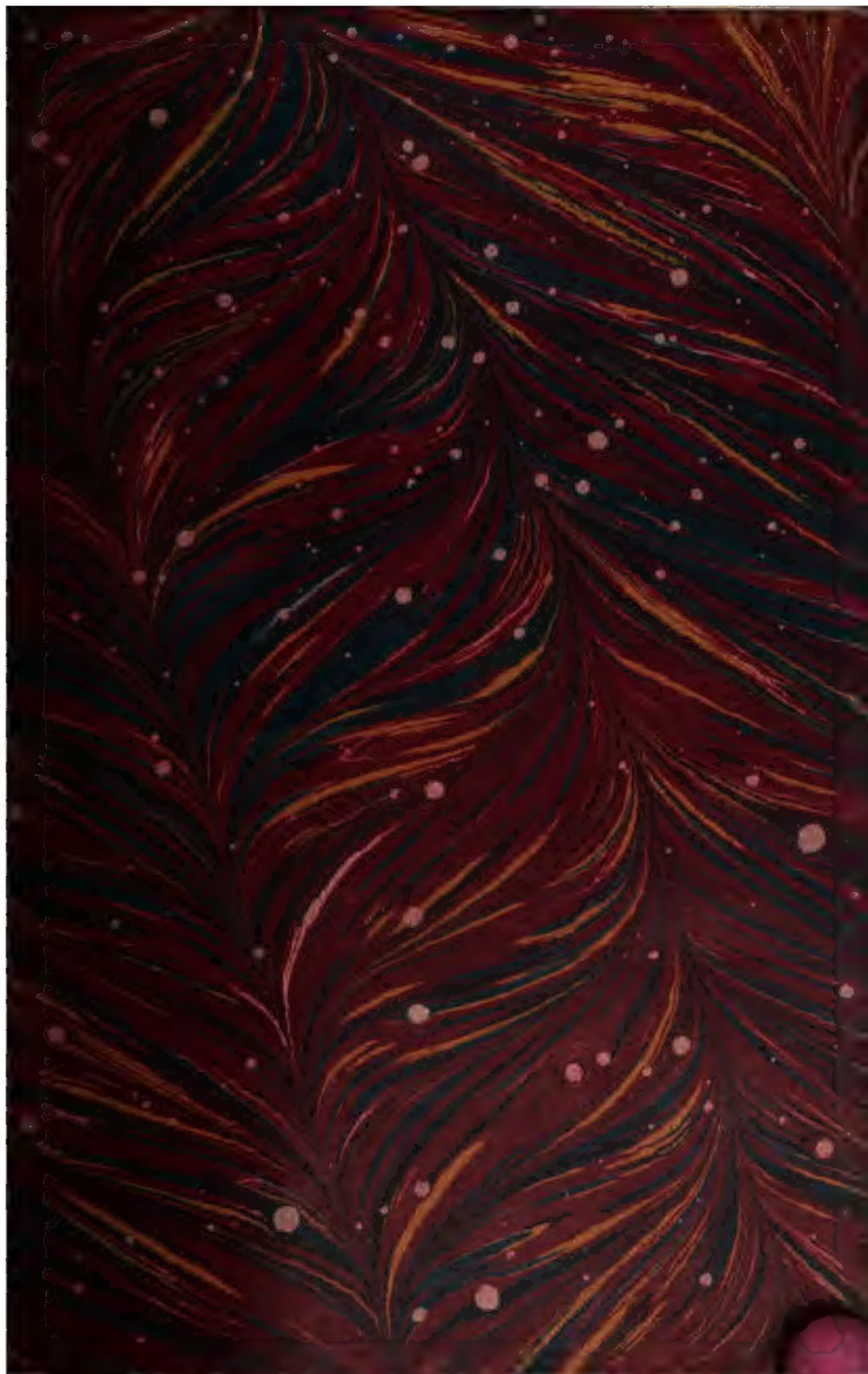
✓

~~468. e. 1.~~
~~LINE 108~~ } 17

PG 3984. S4. A4. K7

[Faint handwritten text on a small label at the bottom center]

Schulchanka born at D. 181-1
near Kijew, died at St. Petersburg
on Febr. 10th 1861.

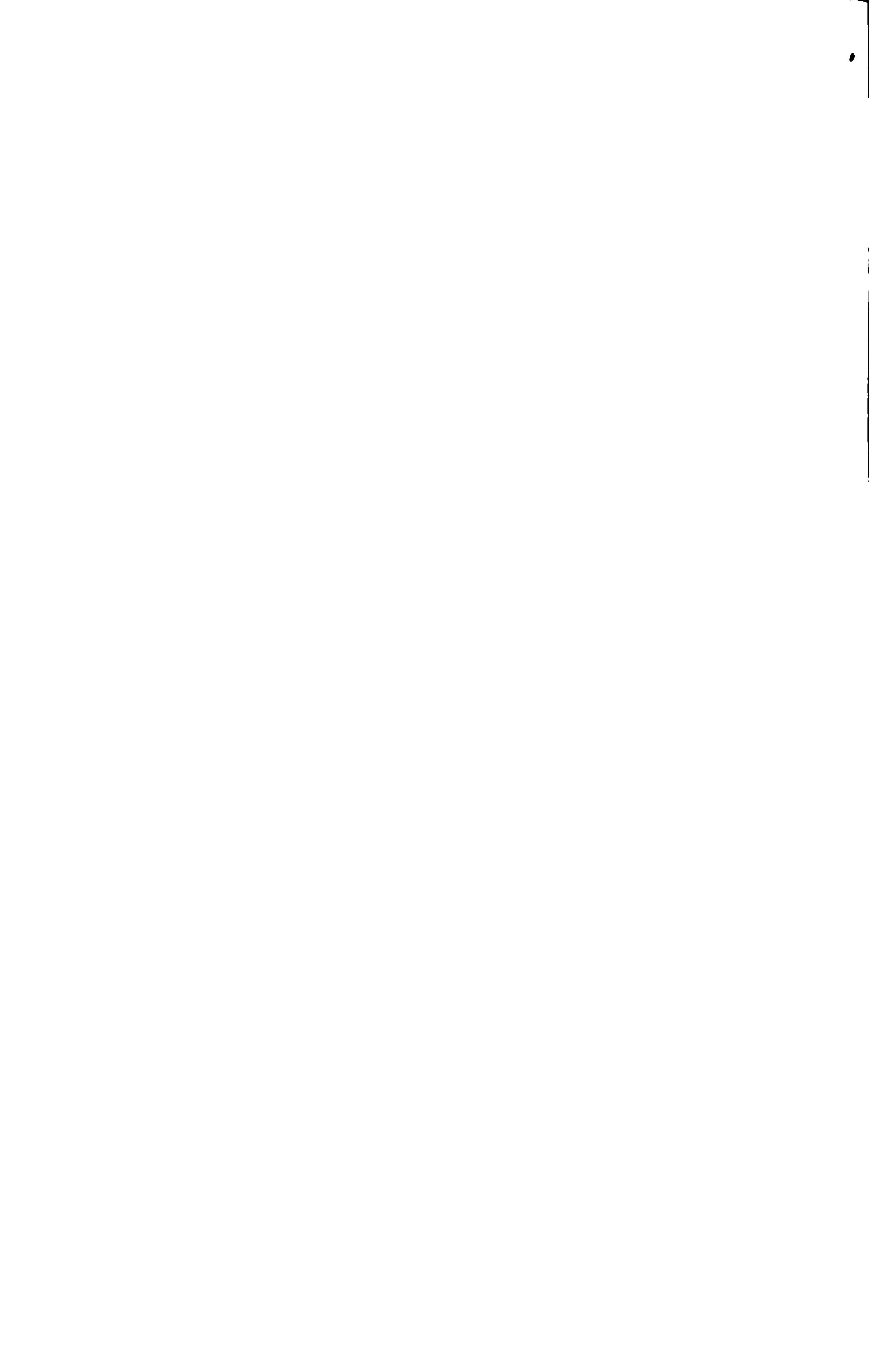
of "St. Petersburg"
"Gedanken"
June 13th 1811.

Philosophy

History

and literature
of the Russian Empire
St. Petersburg
1811

Ан. Меленко

Т. Г. ШЕВЧЕНКО.

КОРЗАРЬ

З ДОДАТКОМ

СПОМИНОК ПРО ШЕВЧЕНКА

ПИСАТЕЛЬНИК

ТУРГЕНЕВА І ПОЛОНСКОГО.

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас...
Де ж тепері вас діти?

У ПРАЗИ.

Nákladem knihkupectví dra Grégra a Ferd. Dattla.

1878.

Друкарня Др. Ед. Грегра у Празі.

СПОМИНКИ ПРО ШЕВЧЕНКА

И. С. ТУРГЕНЕВА.

Милостивый Государь!

Намѣреваясь издать полное собраніе сочиненій Т. Г. Шевченко, Вы желаете, чтобы я сообщилъ Вамъ нѣсколько подробностей о немъ. Съ охотой исполняю Ваше желаніе, хотя долженъ предувѣдуть Васъ, что я познакомился съ народнымъ поэтомъ Малороссіи незадолго до его кончины и встрѣчался съ нимъ довольно рѣдко.

Первое наше свиданіе произошло въ Академіи Художествъ, вскорѣ послѣ его возвращенія въ Петербургъ, зимою, въ студіи одного живописца, у котораго Тарасъ Григорьевичъ намѣревался поселиться. Я пріѣхалъ въ Академію вмѣстѣ съ Марьей Александровной Маркевичъ (Марковочкѣ), которая незадолго передъ тѣмъ тоже переселилась въ нашу сѣверную столицу и служила украшеніемъ и средоточіемъ небольшой группы Малороссовъ, съютившейся тогда въ Петербургъ и восторгавшейся ея произведеніями: они привѣтствовали въ нихъ — также какъ и въ стихотвореніяхъ Шевченка — литературное возрожденіе своего края. — Въ студіи художника, куда мы прибыли съ Г—жа Маркевичъ, уже находилась одна дама (тоже Малороссіянка по происхожденію), которая также желала увидѣть

Тараса Григорьевича — Г—жа Кар—ская; въ ея домъ, по вечерамъ, часто собиралась та группа, о которой я говорилъ; и Шевченко, познакомившись съ Г—жею Кар—ской, сталъ посѣщать ее чуть не каждый день. Мы прождали около часу. Наконецъ явился Тарасъ Григорьевичъ — и разумѣется, прежде чѣмъ кого-либо изъ насъ, привѣтствовалъ Г—жу Маркевичъ: онъ уже встрѣчался съ нею, былъ искренно къ ней привязанъ и высоко цѣнилъ ея талантъ. — Широкоплечій, приземистый, коренастый, Шевченко являлъ весь обликъ козака, съ замѣтными слѣдами солдатской выправки и ломки. Голова остроконечная, почти лысая; высокій морщинистый лобъ, широкій такъ называемый «утиный» носъ, густые усы, закрывавшіе губы; небольшіе сѣрые глаза, взглядъ которыхъ, большей-частью угрюмый и недовѣрчивый, изрѣдка принималъ выраженіе ласковое, почти нѣжное, сопровождаемое хорошей, доброй улыбкой; голосъ нѣсколько хриплый, выговоръ чисто-русскій, движенія спокойныя, походка степенная, фигура мѣшковатая и мало изящная. — Вотъ какими чертами запечатлѣлась у меня въ памяти эта замѣчательная личность. Съ высокой бараньей шапкой на головѣ, въ длинной темно-сѣрой чуйкѣ съ воротникомъ изъ черныхъ мерлушекъ, Шевченко глядѣлъ истымъ Малороссомъ, хохломъ; оставшіеся послѣ него портреты даютъ вообще вѣрное о немъ понятіе.

Намъ всѣмъ, тогдашнимъ литераторамъ, хорошо было извѣстно, какая злая судьба тяготѣла надъ этимъ человекомъ; талантъ его привлекалъ насъ своею оригинальностью и силой, хотя едва-ли кто-нибудь изъ насъ признавалъ за нимъ то громадное, чуть не міровое значеніе, которое, не обинуясь, придавали ему находившіеся въ Петербургѣ Малороссы; мы приняли его съ дружескимъ участіемъ,

съ искреннимъ радушіемъ. Съ своей стороны онъ держалъ себя осторожно, почти никогда не высказывался, ни съ кѣмъ не сблизился вполнѣ: все словно сторонкой пробирался. Онъ посѣтилъ меня нѣсколько разъ: но о своей изгнаннической жизни говорилъ мало; лишь по инымъ отрывочнымъ словамъ и восклицаніямъ можно было понять какъ солоно она приплась ему и какія онъ перенесъ испытанія и невзгоды. Онъ мнѣ показалъ крошечную книжечку, переплетенную въ простой дегтярный товаръ, въ которую онъ заносилъ свои стихотворенія и которую пряталъ въ голенищѣ сапога, такъ какъ ему запрещено было заниматься писаніемъ; показалъ также свой дневникъ, веденный имъ на русскомъ языкѣ, что немало изумляло и даже нѣсколько огорчало его соотчичей; рассказалъ свои комическія отношенія съ двумя-тремя женами Киргизовъ, бродившихъ около мѣста его заключенія — и сознался въ вынесенномъ имъ оттуда пристрастіи къ крѣпкимъ напиткамъ, отъ котораго онъ уже потомъ до самой смерти отвыкнуть не могъ.

Собственно поэтической элементъ въ немъ проявлялся рѣдко: Шевченко производилъ скорѣе впечатлѣніе грубо-ватаго, закаленнаго и обтерпѣвшагося человѣка съ запасомъ горечи на днѣ души, трудно доступной чужому глазу, съ непродолжительными просвѣтами добродушія и вспышками веселости. Юмора, »жарта« — въ немъ не было вовсе. Только разъ, помнится, онъ прочелъ при мнѣ свое прекрасное стихотвореніе »Вечір« (Садок вишне-вий и. т. д.) — и прочелъ его просто, искренне; самъ онъ былъ тронутъ и тронулъ всѣхъ слушателей: вся Южно-Русская задумчивость, мягкость и кротость, поэтическая струя бившая въ немъ, тутъ ясно выступила на поверхность.

Самолюбіе въ Шевченкѣ было очень сильное и очень наивное въ то же время: безъ этого самолюбія, безъ вѣры въ свое призваніе онъ неизбѣжно погибъ бы въ своемъ закаспійскомъ изгнаніи; восторженное удивленіе соотчичей, окружавшихъ его въ Петербургѣ, усугубило въ немъ эту увѣренность самородка поэта. Во время своего пребывания въ Петербургѣ онъ додумался до того, что нешутя сталъ носиться съ мыслью создать нѣчто новое, небывалое, ему одному возможное — а именно: поэму на такомъ языкѣ, который былъ бы одинаково понятенъ Русскому и Малороссу; онъ даже принялся за эту поэму и читалъ мнѣ ея начало. — Нечего говорить, что попытка Шевченка не удалась, и именно эти стихи его вышли самые слабые и вялые изъ всѣхъ написанныхъ имъ: безцвѣтное подражаніе Пушкину.

Читалъ Шевченко, я полагаю, очень мало, — (даже Гоголь былъ ему лишь поверхностно извѣстенъ), а зналъ еще меньше того . . . но убѣжденія, запавшія ему въ душу съ раннихъ лѣтъ, были непоколебимо крѣпки. При всемъ самолюбіи въ немъ была неподдѣльная скромность. Однажды, на мой вопросъ: какого автора мнѣ слѣдуетъ читать, чтобы поскорѣе выучиться Малороссійскому языку? онъ съ живостью отвѣчалъ: »Марко Вовчка! Онъ одинъ владѣетъ нашей рѣчью!« — Вообще это была натура страстная, необузданная, сдавленная, но не сломанная судьбою, простолюдинъ, поэтъ и патриотъ. — У Г—жи Кар—ской находилась въ услуженіи дѣвушка Малороссіянка, по имени Лукерья; существо молодое, свѣжее, нѣсколько грубое, не слишкомъ красивое, но по своему привлекательное, съ чудесными бѣлокурыми волосами и той не то горделивой, не то спокойной осанкой, которая свойственна ея племени. Шевченко влюбился въ эту Лу-

керью и рѣшился жениться на ней; Кар—скіе сначала диву дались, но кончили тѣмъ, что признали ее невѣстой поэта и даже начали дѣлать ей подарки и шить приданое; съ своей стороны Шевченко усердно готовился къ свадьбѣ, къ новой жизни . . . Но Лукерья сама раздумала и отказала своему жениху. Её, вѣроятно, запугали уже немолодые лѣта Шевченка, его нетрезвость и крутой нравъ; а оцѣнить высокую честь быть супругою народнаго поэта она не была въ состояніи. Я нѣсколько разъ видѣлъ Шевченка послѣ его размолвки съ Лукерьей: онъ казался сильно раздраженнымъ.

Оканчивая этотъ небольшой очеркъ, я припоминаю еще одинъ фактъ изъ ссылочной жизни Шевченка, дѣлающій честь тогдашнему главному начальнику Оренбургскаго края, В. А. Перовскому. Шевченко, какъ извѣстно, былъ въ молодости довольно замѣчательнымъ пейзажистомъ; въ крѣпости ему было запрещено, не только писать стихи, но и заниматься живописью. Какой то черезъ—чуръ исполнительный генералъ, узнавъ, что Шевченко, несмотря на это запрещеніе, написалъ два—три эскиза, почелъ за долгъ донести объ этомъ Перовскому въ одинъ изъ его пріемныхъ дней; но тотъ, грозно взглянувъ на усерднаго доносителя, значительнымъ тономъ промолвилъ: »Генералъ, я на это ухо глухъ: потрудитесь повторить мнѣ съ другой стороны то, что Вы сказали!« — Генералъ понялъ, въ чемъ дѣло, и, перейдя къ другому уху Перовскаго, сказалъ ему нѣчто, вовсе не касавшееся Шевченка.

Вспоминается мнѣ также, что онъ, живя въ Академіи, занимался гравированіемъ на мѣди посредствомъ острой водки — о—фортъ — и воображалъ, что открылъ нѣчто новое, какой—то улучшенный способъ въ этомъ искусствѣ.

VIII

Вотъ все, что я имѣю сказать о немъ.

Я чувствую самъ, какъ малы и ничтожны эти свѣденія; но въ числѣ прочихъ и онѣ могутъ принести свою относительную пользу.

Примите и т. д.

Ив. Тургеневъ.

Буживаль (возлѣ Парижа.)

31/19 Октября 1875 г.

СПОМИНКИ ПРО ШЕВЧЕНКА

Я. П. Полонского.

... Незадолго до кончины Императора Николая познакомился я съ бывшимъ тогда президентомъ Академіи Художествъ графомъ Ѳ. И. Толстымъ, и только тогда въ его домѣ впервые услыхалъ я имя Шевченка. Начавши службу свою на Кавказѣ и съ тогдашней литературой знакомясь только при посредствѣ журналовъ, я въ печати ни-разу не встрѣчалъ этого имени и о стихахъ его не имѣлъ ни малѣйшаго понятія. Раньше о его «Кобзарѣ» и о плачевной судьбѣ его узналъ я отъ моего Петербургскаго пріятели Андрея Александровича Сонцева.

Съ возшествіемъ на престолъ нынѣ царствующаго Государя-Императора, во многихъ проснулась надежда на помилованіе ссыльнаго поэта, — и надежды эти оказались осуществившимися. Графиня Н. П. Толстая, жена Президента, была одна изъ самыхъ горячихъ заступницъ Шевченка и хлопотала о его возвращеніи. Кто изъ тогдашнихъ высшихъ государственныхъ сановниковъ помогъ ей въ этомъ дѣлѣ? — не знаю.

Не прошло и году, какъ Шевченко былъ на свободѣ, пріѣхалъ въ Петербургъ и занялъ въ Академіи Художествъ приготовленную для него небольшую комнатку на антресоляхъ, съ полукруглымъ итальянскимъ окномъ надъ воротами.

Съ тѣхъ поръ я не разъ встрѣчался съ нимъ у Толстыхъ. Личность его по внѣшности не производила на меня никакого особенно сильнаго впечатлѣнія. Даже костюмъ его — нѣчто въ родѣ казакина и баранья малороссійская шапка — въ то время не могли поразить меня своей оригинальностью: такіе простонародные костюмы то и дѣло попадались тогда и на Невскомъ и въ обществѣ посреди свѣтскихъ дамъ и фрачниковъ. (Даже юный редакторъ «Свѣточа» ходилъ въ мужицкой поддевкѣ, въ широкихъ бархатныхъ штанахъ и точно въ такой же хохлацкой шапкѣ).

Не смотря на нѣкоторую мѣшковатость и тяжеловѣзность въ движеніяхъ, Шевченко вовсе не казался чело-вѣкомъ, забитымъ судьбой: онъ былъ простъ и свободенъ въ отношеніяхъ и никогда не конфузился, какъ конфузятся обыкновенно личности, обиженные фортуной и въ то же время одержимыя бѣсомъ постоянно ихъ грызущаго самолюбія. Говорятъ, что хитрость — характерная черта мало-россіянь; Шевченко въ такомъ случаѣ составилъ бы рѣзкое исключеніе изъ ихъ общаго типа, такъ какъ онъ былъ чело-вѣкъ въ высшей степени безхитростный, запальчиво-откровенный и даже безстрашный въ томъ смыслѣ слова, что неумѣренныя рѣчи его частенько заставляли другихъ бояться за него, или затыкать уши и убѣгать.

Шевченко, какъ мнѣ кажется, не былъ ни говорун-омъ, ни веселымъ собесѣдникомъ. Умный отъ природы, онъ въ то же время не былъ ни ученъ, ни начитанъ: онъ жилъ стремленіями и тѣмъ козацкимъ духомъ, кото-рый воодушевлялъ его. Въ минуты сильнаго душевнаго настроенія онъ могъ бы оттолкнуть любого франта дикими проявленіями своей страстной ненависти ко всему тому, что испортило жизнь его.

У него на антресоляхъ въ низенькой комнаткѣ я былъ только одинъ разъ, видѣлъ овчинный тулупъ на кровати, беспорядокъ на столѣ и штофъ выпитой водки: Шевченко въ Петербургѣ жилъ на походную ногу и не мечталъ ни о какомъ комфортѣ. Говорили мнѣ, что въ это время онъ уже былъ въ связи съ какою-то бѣдной молоденькой мѣщаночкой, былъ къ ней привязанъ всей душой и ворковалъ какъ голубь, когда она приходила къ нему на свиданье — въ худыхъ башмакахъ, въ одномъ платкѣ и дрожа отъ холоду въ морозныя ночи. Только такихъ и могъ любить Шевченко: я бы и вообразить себѣ не могъ его влюбленнымъ въ какую-нибудь свѣтскую барышню. Казалось, старая закоренѣлая вражда ко всему господскому до такой еще степени жила въ немъ, что самое знакомство съ барынями и барышнями онъ считалъ какъ-бы нѣкоторымъ съ его стороны снисхожденіемъ. Онъ былъ демократъ не по теоріи, не по своимъ взглядамъ на жизнь, но такъ сказать демократъ по натурѣ. Въ своемъ демократизмѣ онъ точно также не могъ бы дать себѣ отчета какъ и въ томъ невольномъ проникновеніи въ духъ народныхъ украинскихъ думъ и пѣсенъ, которое составляло характеристическую черту его музыки. Короче сказать, — это былъ человѣкъ вполне непосредственный.

Сидя въ гостяхъ у Шевченка, я узналъ изъ рѣчей его, что онъ не любитъ нашего поэта Пушкина и не потому, чтобъ онъ считалъ его дурнымъ поэтомъ, а просто по тому, что Пушкинъ — авторъ поэмы «Полтава»: Шевченко смотрѣлъ на Кочубея, не болѣе какъ на доносчика, Пушкинъ видѣлъ въ немъ вѣрнаго сподвижника Петра Великаго, оклеветаннаго и казненнаго Мазепой. Напрасно увѣрялъ я Шевченка, что съ своей точки зрѣнія Пушкинъ

правъ и что онъ точно также искрененъ какъ и Шевченко въ своей ненависти къ полякамъ. Шевченко тѣмъ сильнѣе бранилъ Пушкина, чѣмъ горячѣе я защищалъ его. Удивляюсь, какъ послѣ такого спора Шевченко и до конца дней своихъ сохранилъ ко мнѣ искреннюю пріязнь и всегда при встрѣчѣ на улицѣ готовъ былъ въ обѣ щеки цѣловать меня; удивляюсь потому, что Шевченко не былъ изъ числа людей, способныхъ легко мириться съ тѣми, кто думалъ иначе, чѣмъ онъ — особенно если предметомъ этихъ думъ или спора была его родина.

Не знаю, каковы были его политическія убѣжденія; думаю только, что были они на столько же непрактичны, на сколько благородны. Разъ на вечерѣ у Бѣлозерскаго, редактора журнала »Основы«, я помню, Шевченко подтвердилъ мнѣніе одного заѣзжаго Славянина — Галичанина, что всякая политика безнравственна, что ради политическихъ соображеній совершались и совершаются всѣ неправды и изъ нихъ проистекаютъ всѣ злостастія племенъ и народовъ, почему для государства самое лучшее — не имѣть никакой политики. Помню также, что на Екатерину II Шевченко смотрѣлъ только какъ на виновницу крѣпостнаго права въ Малороссіи, — и знать ничего больше уже не хотѣлъ, ни видѣть, ни слышать. Крѣпостное право это — ненавидѣлъ онъ всѣми силами души своей, и въ этомъ случаѣ какъ бы вторилъ всѣмъ лучшимъ настроеніямъ какъ нашего общества, такъ и лучшихъ представителей тогдашней нашей литературы.

Кромѣ писанія стиховъ Шевченко занимался рисованіемъ, и по прибытіи въ Петербургъ горячо ухватился за самый легкій способъ гравированья посредствомъ крѣпкой водки (eau forte). Не знаю, былъ ли бы Шевченко великимъ живописцемъ, если бы судьба не помѣшала ему

доучиться въ академіи, если бы онъ принялся за палитру и за картины большихъ размѣровъ; но какъ рисовальщикъ, смѣло говорю, онъ могъ бы стать въ числѣ европейскихъ знаменитостей, если бы продолжалъ свои занятія. У меня были имъ сдѣланные и имъ подаренные оттиски имъ самимъ начерченныхъ и отгравированныхъ рисунковъ. Въ настоящее время они находятся въ коллекціи гравюръ, собранныхъ сенаторомъ Дм. Алекс. Ровинскимъ. Послѣдній просилъ меня добыть для него портретъ Шевченка, имъ самимъ на мѣди начерченный и оттиснутый; но нигдѣ этого портрета я не видѣлъ и не знаю, существуетъ ли онъ на свѣтѣ.

Лучшій изъ рисунковъ Шевченка, который я видѣлъ (внутренность солдатской казармы: нары, печь, полати, развѣшанное бѣлье и между группами солдатъ его собственная фигура) находятся въ альбомѣ Нат. Бор. Сухановой. Наталья Борисовна (Харьковская помѣщица), была одною изъ почитательницъ его музыки, часто приглашала его къ себѣ, угощала его ужинами и шампанскимъ, и, не смотря на свой аристократизмъ, гордилась его знакомствомъ; нерѣдко покупала его рисунки для своихъ альбомовъ — и все-таки въ концѣ концовъ съ нимъ поссорилась. Шевченко почему-то сталъ просить ее дать ей на время вышеупомянутый рисунокъ (вѣроятно для того, чтобъ снять съ него копію), — просилъ лично, просилъ письменно, но г-жа Суханова рѣшительно отказалась вынимать изъ альбома его рисунокъ. Боялась-ли она, что Шевченко по разсѣянности его не возвратитъ ей, или не хотѣла, чтобъ съ этого рисунка была сдѣлана копія, — не знаю. Знаю только, что Шевченко былъ взбѣшенъ, при чемъ выбранилъ ее всѣми елико-возможными непечатными выраженіями и пересталъ на-

вѣщать ее.*) — Раза два Шевченко былъ у меня на квартирѣ (въ домѣ С. Петербургскаго университета) и, какъ мнѣ помнится, оба раза заходилъ ко мнѣ вмѣстѣ съ г. Микѣшинымъ, который сопровождалъ Шевченка въ ночныхъ его походахъ съ тѣмъ можетъ быть, чтобъ не дать ему разбушеваться и попасть въ руки полиціи.

Въ послѣдній разъ Шевченко былъ у меня вечеромъ въ сильно возбужденномъ состояніи; вспоминалъ о своемъ дѣтствѣ, о своихъ родныхъ, находившихся еще въ крѣпостномъ состояніи, скрежеталъ зубами, плакалъ; наконецъ, взвизгнувъ, такъ хватилъ кулакомъ по столу, что чашки съ чаемъ слетѣли на полъ и разбились въ дребезги. Въ эту минуту я не могъ утишить его, да и не хотѣлъ, такъ какъ вполнѣ раздѣлялъ его ненависть ко всякаго рода рабству.

Одинъ острякъ, который не разъ видѣлъ Шевченка въ разныхъ настроеніяхъ, сказалъ о немъ: »Это — боровъ, въ которомъ поетъ малиновка!« Но кто знаетъ судьбу Шевченка, тотъ охотно проститъ ему его рѣзкости или недостатки.

1875. 1 Октября.

Я. П.

*) Намъ доводилоя чути про цю ж бариню, що вона по смерті Шевченка зараз прибігла на ёго квартиру і перш усіх принесла великий букет з квіток. Ред.

АВТОБІОГРАФІЯ ШЕВЧЕНКА.

(Лист до редактора часописі »Народное чтение.«)

Я вполнѣ сочувствую вашему желанію познакомить читателей »Народнаго Чтенія« съ исторією жизни людей, выбившихся своими способностями и дѣлами изъ темной и безгласной толпы простолюдиновъ. Подобныя свѣдѣнія поведутъ, мнѣ кажется, многихъ къ сознанію своего человѣческаго достоинства, безъ котораго невозможны успѣхи общественнаго развитія въ низшихъ слояхъ населенія Россіи. Моя собственная судьба, представленная въ истинномъ свѣтѣ, могла бы навести не только простолюдина, но и тѣхъ, у кого простолюдинъ находится въ полной зависимости, на размышленія глубокія и полезныя для обѣихъ сторонъ. Вотъ почему я рѣшаюсь обнаружить передъ свѣтомъ нѣсколько печальныхъ фактовъ моего существованія. Я бы желалъ изложить ихъ въ такой полнотѣ, въ какой покойный С. Т. Аксаковъ представилъ свои дѣтскіе и юношескіе годы, — тѣмъ болѣе, что исторія моей жизни составляетъ часть исторіи моей родины. Но я не имѣю духу входить во всѣ подробности. Это могъ бы сдѣлать человѣкъ, успокоившійся внутренно и успокоенный на счетъ себѣ подобныхъ внѣшними обстоятельствами. Все, что я могу пока-

мѣсть сдѣлать въ исполненіе вашего желанія, это представитъ вамъ въ короткихъ словахъ фактической ходъ моей жизни. Когда вы прочтете эти строки, вы, я надѣюсь, оправдаете чувство, отъ котораго у меня сжимается сердце и коснѣетъ грудь.

Я — сынъ крѣпостнаго крестьянина, Григорія Шевченка. Родился въ 1814 г. Февр. 25, въ селѣ Кириловкѣ Звенигородскаго уѣзда Кіевской губ., въ имѣніи одного помѣщика. Лишившись отца и матери на 8-мъ году жизни, пріютился я въ школѣ у приходскаго дьячка, въ видѣ школяра-попихача. Эти школяры въ отношеніи къ дьячкамъ тоже самое, что мальчики, отданные родителями, или иною властью, на выучку къ ремесленникамъ. Права надъ ними мастера не имѣютъ никакихъ опредѣлительныхъ границъ: они — полные рабы его. Всѣ домашнія работы и выполненіе всевозможныхъ прихотей самого хозяина и его домочадцевъ лежатъ на нихъ безусловно. Предоставляю вашему воображенію представить, чего могъ требовать отъ меня дьячекъ, — замѣтте, горькій пьяница, — и что я долженъ былъ исполнять съ рабской покорностью, не имѣя ни единого существа въ мірѣ, которое заботилось бы, или могло заботиться, о моемъ положеніи. Какъ бы то ни было, только въ теченіе двухъ-лѣтней тяжелой жизни въ такъ называемой школѣ, прошелъ я граматку, часловець и, наконецъ, псалтирь. Подъ конецъ моего школьнаго курса, дьячекъ посылалъ меня читать, вмѣсто себя, псалтирь по усопшихъ крѣпостныхъ душахъ и благоволилъ платить мнѣ за то десятую копѣйку, въ видѣ поощренія. Моя помощь доставляла суровому моему учителю возможность больше прежняго предаваться любимому своему занятію, вмѣстѣ съ своимъ другомъ, Іоною Линаремъ, такъ что, по возвращеніи отъ молитвословнаго

подвига, я почти всегда находилъ ихъ обоихъ мертвецки пьяными. Дьячекъ мой обходился жестоко не со мною однимъ, но и съ другими школярами, и мы всѣ глубоко его ненавидѣли. Безтолковая его придирчивость сдѣлала насъ въ отношеніи къ нему лукавыми и мстительными. Мы надували его при всякомъ удобномъ случаѣ и дѣлали ему всевозможныя пакости. Этотъ первый деспотъ, на котораго я наткнулся въ моей жизни, поселилъ во мнѣ на всю жизнь глубокое отвращеніе и презрѣніе ко всякому насилію одного человѣка надъ другимъ. Мое дѣтское сердце было оскорблено этимъ исчадіемъ деспотическихъ семинарій милліонъ разъ, и я кончилъ съ нимъ такъ, какъ вообще оканчиваютъ выведенные изъ терпѣнія беззащитные люди, — местию и бѣгствомъ. Найдя его однажды безчувственно пьянымъ, я употребилъ противъ него собственное его оружіе — розги, и, на сколько хватило дѣтскихъ силъ, отплатилъ ему за всѣ его жестокости. Изъ всѣхъ пожитковъ пьяницы дьячка драгоцѣннѣйшею вещью казалась мнѣ всегда какая-то книжечка съ кунштиками, т. е. гравированными картинками, вѣроятно, самой плохой работы. Я не счелъ грѣхомъ, или не устоялъ противъ искушенія похитить эту драгоцѣнность, и ночью бѣжалъ въ мѣстечко Лисянку.

Тамъ я нашелъ себѣ новаго учителя въ особѣ маляр-діакона, который, какъ я скоро убѣдился, очень мало отличался своими правилами и обычаями отъ моего перваго наставника. Три дня я терпѣливо таскалъ на гору ведрами воду изъ рѣчки Тикача и растиралъ на желѣзномъ листѣ краску мѣдянку. На четвертый день терпѣніе мнѣ измѣнилось, и я бѣжалъ въ село Тарасовку къ дьячку-маляру, славившемуся въ околоткѣ изображеніемъ великомученика Никиты и Ивана Воина. Къ сему то Апеллесу обратился

я съ твердою рѣшимостью перенести всѣ испытанія, какъ думалъ я тогда, неразлучныя съ наукою. Усвоить себѣ его великое искусство хоть въ самой малой степени желалъ я страстно. Но, увы! Апеллесъ посмотрѣлъ внимательно на мою лѣвую руку и отказалъ мнѣ на отрѣзъ. Онъ объяснилъ мнѣ, къ моему крайнему огорченію, что во мнѣ нѣтъ способности ни къ чему, ни даже къ шевству или бондарству.

Потерявъ всякую надежду сдѣлаться когда-нибудь хоть посредственнымъ маляромъ, съ сокрушеннымъ сердцемъ возвратился я въ свое родное село. У меня была въ виду скромная участь, которой мое воображеніе придавало, однако жъ, какую-то простодушную прелесть: я хотѣлъ сдѣлаться, какъ выражается Гомеръ, пастыремъ стадъ непорочныхъ съ тѣмъ, чтобы, ходя за громадкою ватагою, читать свою любезную краденую книжку съ кунштниками. Но и это не удалось мнѣ. Помѣщику, только что наслѣдовавшему достоянію отца своего, понадобился расторопный мальчикъ, и оборванный школяръ-бродяга попалъ прямо въ тиковую куртку, въ такіе же шаровары и, наконецъ, — въ комнатные козачки.

Изобрѣтеніе комнатныхъ козачковъ принадлежитъ цивилизаторамъ Заднѣпровской Украины, полякамъ; помѣщики иныхъ національностей перенимали и перенимаютъ у нихъ козачковъ, какъ выдумку, неоспоримо умную. Въ краю, нѣкогда козацкомъ, сдѣлать козака ручнымъ съ самаго дѣтства — это тоже самое, что въ Лапландіи покорить произволу человѣка быстроногаго оленя. Польскіе помѣщики былого времени содержали козачковъ, кромѣ лакейства, еще въ качествѣ музыкантовъ и танцоровъ. Козачки играли, для панской потѣхи, веселыя двусмысленныя пѣсенки, сочиненныя народною музою съ горя,

подъ пьяную руку, и пускались передъ панами, какъ говорятъ поляки: сюды-туды-навприсюды. Новѣйшіе представители вельможной шляхты, съ чувствомъ просвѣщенной гордости, называютъ это покровительствомъ украинской народности, которымъ-де всегда отличались ихъ предки. Мой помѣщикъ, въ качествѣ русскаго нѣмца, смотрѣлъ на козачка болѣе практическимъ взглядомъ и, покровительствуя моей народности на свой манеръ, виѣнялъ мнѣ въ обязанность только молчаніе и неподвижность въ углу передней, пока не раздастся его голосъ, повелѣвающій подать тутъ же возлѣ него стоящую трубку, или налить у него передъ носомъ стаканъ воды. По врожденной мнѣ продерзости характера, я нарушалъ барскій наказъ, напѣвая чуть слышнымъ голосомъ гайдамацкія унылыя пѣсни и срисовывая украдкою картины суздальской школы, украшавшія панскіе покои. Рисовалъ я карандашемъ, который — признаюсь въ этомъ безъ всякой совѣсти — укралъ у конторщика.

Баринъ мой былъ человекъ дѣятельный: онъ безпрестанно ѣздилъ то въ Кіевъ, то въ Вильно, то въ Петербургъ и таскалъ за собою, въ обозъ, меня для сидѣнія въ передней, подаванія трубки и тому подобныхъ надобностей. Нельзя сказать, чтобы я тяготился моимъ тогдашнимъ положеніемъ: оно только теперь приводитъ меня въ ужасъ и кажется какимъ-то дикимъ и несвязнымъ сномъ. Вѣроятно, многіе изъ русскаго народа посмотрятъ когда-то по моему на свое прѣшедшее. Странствуя съ своимъ бариномъ съ одного постоялаго двора на другой, я пользовался всякимъ удобнымъ случаемъ украсть со стѣны лубочную картинку и составилъ себѣ такимъ образомъ драгоценную коллекцію. Особенными моими любимцами были историческіе герои, какъ-то: Соловей

Разбойникъ, Кульневъ, Кутузовъ, козакъ Платовъ и другіе. Впрочемъ, не жажда стяжанія управляла мною, но непреодолимое желаніе срисовать съ нихъ какъ только возможно вѣрныя копіи.

Однажды, во время пребыванія нашего въ Вильно, въ 1829 г. декабря 6-го, панъ и пани уѣхали на балъ въ такъ называемые ресурсы (дворянское собраніе) по случаю тезоименитства въ Бозѣ почившаго Императора Николая Павловича. Въ домѣ все успокоилось, уснуло. Я зажегъ свѣчку въ уединенной комнатѣ, развернулъ свои краденныя сокровища и, выбравъ изъ нихъ козака Платова, принялся съ благоговѣніемъ копировать. Время летѣло для меня незамѣтно. Уже я добрался до маленькихъ козачковъ, гарцующихъ около дюжихъ копытъ генеральскаго коня, какъ позади меня отворилась дверь, и вошелъ мой помѣщикъ, возвратившійся съ бала. Онъ съ остервененіемъ выдралъ меня за уши и надавалъ пощечинъ — не за мое искусство, нѣтъ! (на искусство онъ не обратилъ вниманія) а за то, что я могъ бы сжечь не только домъ, но и городъ. На другой день онъ велѣлъ кучеру Сидоркѣ выпороть меня хорошенько, что и было исполнено съ достожданнымъ усердіемъ.

Въ 1832 г. мнѣ исполнилось 18 лѣтъ, и такъ-какъ надежды моего помѣщика на мою лакейскую расторопность не оправдались, то онъ, внявъ неотступной моей просьбѣ, законтрактовалъ меня на четыре года разныхъ живописныхъ дѣлъ цеховому мастеру, нѣкому Ширяеву, въ Петербургѣ. Ширяевъ соединялъ въ себѣ качества дьячка-спартапца, дьякона-маляра и другаго дьячка-хиромантика; но, не смотря на весь гнетъ тройственнаго его генія, я въ свѣтлыя весеннія ночи, бѣгалъ въ Лѣтній Садъ рисовать со статуи, украшающихъ сіе прямолинейное созданіе Петра. Въ одинъ

изъ такихъ сеансовъ познакомился я съ художникомъ Иваномъ Максимовичемъ Сошенкомъ, съ которымъ я до сихъ поръ нахожусь въ самыхъ искреннихъ братскихъ отношеніяхъ. По совѣту Сошенка, я началъ пробовать акварелью портреты съ натуры. Для многочисленныхъ грязныхъ пробъ, терпѣливо служилъ мнѣ моделью другой мой землякъ и другъ, козакъ Иванъ Нечипоренко, дворовый человекъ нашего помѣщика. Однажды помѣщикъ увидѣлъ у Нечипоренка мою работу, и она ему до того понравилась, что онъ началъ употреблять меня для снятія портретовъ съ любимыхъ своихъ любовницъ, за которые иногда награждалъ меня цѣлымъ рублемъ серебра. 1837 г. Сошенко представилъ меня конференцъ-секретарю Академіи Художествъ, В. И. Григоровичу, съ просьбой освободить меня отъ моей жалкой участи. Григоровичъ передалъ его просьбу В. А. Жуковскому. Тотъ сторговался предварительно съ моимъ помѣщикомъ и просилъ К. П. Брюлова написать съ него, Жуковскаго, портретъ, съ цѣлью разыграть его въ частной лотереѣ. Великій Брюловъ тотчасъ согласился, и вскорѣ портретъ Жуковскаго былъ у него готовъ. Жуковскій, съ помощью графа Вельегорскаго, устроилъ лотерею въ 2.500 р. ассигнаціями, и этою цѣною куплена была моя свобода, въ 1838 г. апрѣля 22.

Съ того же дня началъ я посѣщать классы Академіи Художествъ и вскорѣ сдѣлался однимъ изъ любимѣйшихъ учениковъ-товарищей Брюлова. Въ 1844 г., удостоился я званія свободного художника.

О первыхъ литературныхъ моихъ опытахъ скажу только, что они начались въ томъ же Лѣтнемъ Саду, въ свѣтлыя безлунныя ночи. Украинская строгая муза долго чуждалась моего вкуса, извращеннаго жизнію въ школѣ, въ помѣщичьей передней, на постоянныхъ дворахъ и

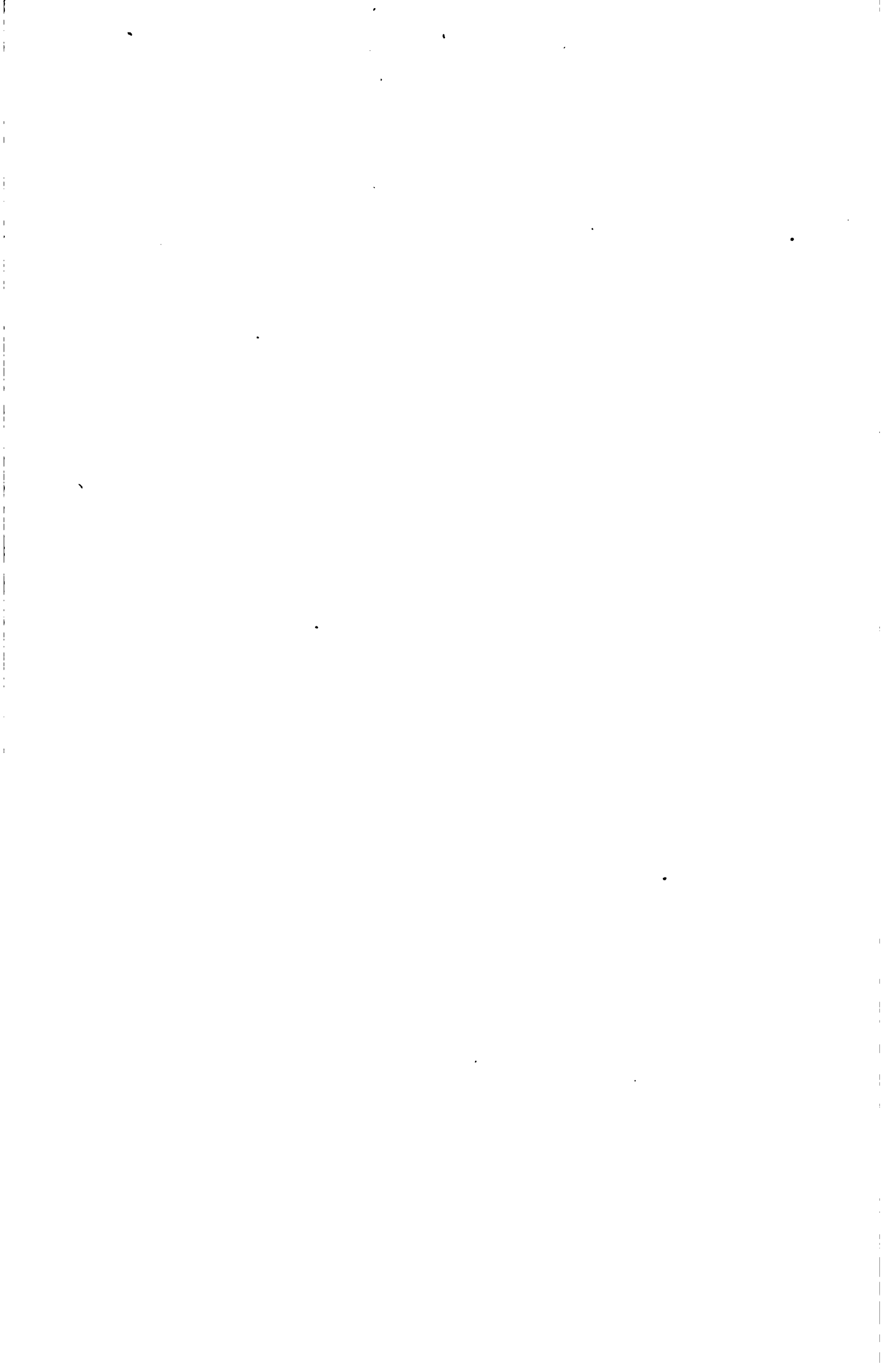
въ городскихъ квартирахъ; но, когда дыханіе свободы возвратило моимъ чувствамъ чистоту первыхъ лѣтъ дѣтства, проведенныхъ подъ убогою батьковскою стрѣхою, она, спасибо ей, обняла и приласкала меня на чужой сторонѣ. Изъ первыхъ, слабыхъ моихъ опытовъ, написанныхъ въ Лѣтнемъ Саду, напечатана только одна баллада »Причинна.« Когда и какъ писались послѣдовавшія за нею стихотворенія, объ этомъ теперь я не чувствую охоты распространяться. Краткая исторія моей жизни, набросанная мною въ этомъ нестройномъ разсказѣ въ угожденіе вамъ, правду сказать, обошлась мнѣ дороже, чѣмъ я думалъ. Сколько лѣтъ потерянныхъ! И что я купилъ у судьбы своими усиліями — не погибнуть? Едва-ли не одно страшное уразумѣніе своего прошедшаго. Оно ужасно, оно тѣмъ болѣе для меня ужасно, что мои родные братья и сестры, о которыхъ мнѣ было тяжело вспоминать въ своемъ разсказѣ, до сихъ поръ крѣпостные. Да, м. г., они крѣпостные до сихъ поръ!

Примите, и проч.

Т. Шевченко.

1860, февраля 18.

КОБЗАРЬ.

ДО 1844 РОКУ.

ПЕРЕБЕНДЯ.

(Е. П. Гребенкв.)

Перебендя старий сліпий, —
Хто ёго не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люде:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
По-під-тинню сіромаха
І днює й ночує;
Нема ёму в світі хати;
Недоля жартує
Над старою головою,
А ёму байдуже;
Сяде собі, заспіває:
„Ой не шуми, луже!“
Заспіває, та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує,
Сидячи під тинном.
Оттакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про Чалого —
На „Горлицю“ зверне;

З дівчатами на вигоні —
„Гриця“ та веснянку,
А у шинку з парубками —
„Сербина“, „Шинбарку“;
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) —
Про тополю, лиху долю,
А потім — „У гаю“;
На базарі — про Лазаря,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.
Оттакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на слези зверне.

Вітер віє-повіває,
По полю гуляє.
На могилі кобзарь сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його — степ, як море
Широкє, синіє;
За могилою могила,
А там — тільки мрів.
Сивий ус, стару чуприну
Вітер розвіває;
То приляже та послуха,
Як кобзарь співає,
Як серце сміється, сліпі очи плачуть...
Послуха, повіє

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули: бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.

Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блажитне широкими б'є;
Спочине на сонці, ёго запитає,
Де воно ночує, як воно встав;
Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну гору: чого ти німа?
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на їй, широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує.
Ёго на сім світі ніхто не прийма!
Один він між ними, як сонце високе.
Ёго знають люде, бо носить земля;
А як-би почули, що він одинокий
Співа на могилі, з морем розмовля, —
На Божее слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали:
„Нехай по-над морем“, сказали б, „гуля!“

Добре еси, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш,
Що співати-розмовляти
На могилу ходиш!
Ходи собі, мій голубе,
Поки не заснуло
Твое серце, та виспівуй,
Щоб люде не чули.
А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!
Скачи, враже, як пан каже:
На те він багатий.

Оттакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває весільної
А на журбу зверне.

ИВАН ПІДКОВА.

(В. П. Штернбергу.)

I.

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорозці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося, — осталися
Могили на полі! ¹⁾
Високі ті могили,
Де лягло спочити
Козацьке біле тіло,
В китайку повите.
Високі ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідивщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
Нашій Україні ²⁾
А згадаймо! може, серце
Хоч трохи спочине. ³⁾

¹⁾ Могили на полі. (Власний рукоп. Шевченка.)

²⁾ На тій Україні. (Власний рук. Шевч.)

³⁾ Хоть трошки спочине. (Вид. 1844.)

II.

Чорна хмара з-за Лиману
Небо, сонце крив.
Синє море звірюкою
То стогне, то вис.
Дніпра гирло затопило.
„А нуте, хлопьята,
На байдаки! Море грає —
Ходім погуляти!“

Висипали Запорозці —
Лиман човни вкрили.
„Граї же, море!“ заспівали, —
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце мліє, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає
А попереду отаман
Веде, куди знає.
Похожає вздовж байдака,
Гасне люлька в роті;
Поглядає сюди-туди —
Де-то будь роботі?
Закрутивши чорні уси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку, — човни стали.
„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отаманя,
Панове-молодці,
А у Царьград, до султана
Поїдемо в гості!“
— „Добре, батьку отамане!“
Кругом заревіло.
„Спасибі вам!“

Надів шапку.
Знову закипіло
Синє море; вздовж байдака
Знову похочав
Шан отаман, та на хвилю
Мовчки поглядав.

ТОПОЛЯ.

(П. С. Петровскої.)

 По діброві вітер вис,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий —
На-що зеленів?
Кругом поле, як те море
Широке. синє.
Чумак іде, подивиться,
Та й голову схилить;
Чабан в ранці з сошлюкою
Сяде на могилі,
Подивиться — серце нив:
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота
На чужині, гине!

Хто ж викохав тонку, гнучку
В степу погябати?
Постривайте, все розкажу.
Слухайте ж, дівчата!
Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила,
Пішов, та й загинув.

Як-би знала, що покине, —
Була б не любила;
Як-би знала, що загине, —
Була б не пустила;
Як-би знала, не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півночі
З милим під вербою;
Як-би знала! . . .

І то лихо —
Попереду знати,
Що нам в світі зустрінеться . . .
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю! . . .
Само серце знає,
Кого любить . . . Нехай вьане,
Поки закопають!
Бо не довго, чорнобриві,
Карі оченята,
Біле личко червоніє,
Не довго, дівчата!
До полудня, та й завьане,
Брови полняють . . .
Кохайтеся ж, любітеся,
Як серденько знає.

Защобече соловейко
В лузі на калині, —
Заспіває козаченько,
Ходя по долині.
Виспівує, поки вийде ¹⁾
Чорнобрива з хати;
А він її запитає:
„Чи не була мати?“

¹⁾ Співа собі, поки вийде
Чорнобрива з хати. (Вар. по вид. 1844.)

Стануть собі, обіймуться, —
Співа соловейко;
Послухають, розійдуться, —
Обое раденькі.
Ніхто того не побачить,
Ніхто не питає:
„Де ти була, що робила?“
Сама собі знає.
Любилася, кохалася,
А серденько мліло:
Воно чуло недоленьку,
А сказати не вміло.
Не сказало — осталася,
День і ніч воркує,
Як голубка без голуба,
А ніхто не чує.

Не щечече соловейко
В лузі над водою,
Не співає чорнобрива,
Стоя під вербою;
Не співає, — як сирота,
Білнм світом нудить.
Без милого батько, мати —
Як чужні люде;
Без милого сонце світить —
Як ворог сміється;
Без милого скрізь могила . . .
А серденько б'ється!
Минув і рік, минув другий —
Козака немає;
Сохне вона, як квіточка, —
Ніхто не питає.
„Чого в'янеш, моя доню?“
Мати не спитала,
За старого, багатого
Нищечком еднала.
„Іди, доню!“ каже мати:

„Не вік діувати.
Він багатий, одинокий —
Будеш панувати.“
— „Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму.
Нехай попи заспівають,
А дружки заплачуть: ²⁾
Легше мені в труні лежать,
Аніж ёго бачить.“ ³⁾

Не слухала стара мати,
Робила, що знала;
Все бачила чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла в-ночі до ворожки
Щоб поворожити:
Чи довго їй на сім світі
Без милого жити?
„Бабусенько, голубонько,
Серце мое, ненько!
Скажи мені щирю правду,
Де милий серденько?
Чи жив, здоров, чи він любить,
Чи забув-покинув?
Скажи ж мені, де мій милий?
Край світа полину!
Бабусенько, голубонько,
Скажи, коли знаєш!
Бо видав мене мати
За старого заміж.
Любить ёго, моя сиза, —
Серце не навчити.
Пішла б же я утопилась —
Жаль душу згубити.

²⁾ А дружки поплачуть.

³⁾ Як ёго побачить. (Вар. по вид. 1844.)

Коли не жив чорнобривий,
Зроби, моя пташко,
Щоб до-дому не вернулась . . .
Тяжко мені, тяжко!
Там старий жде з старостами . . .
Скажи ж мою долю.“
— „Добре, доню; спочинь трошки . . .
Чини ж мою волю.
Сама колись дівувала,
Тее лихо знаю;
Минулося — навчилася;
Людам помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зіллячка
Для того придбала.“

Пішла стара, мов каламарь
Достала з полиці.
„Ось на тобі сєго дива!
Ніди до криниці;
Поки півні не співали,
Умийся водою,
Випий трошки сєго зілля —
Все лихо загоїть.
Випьеш, — біжи, яко мога;
Що-б там не бричало,
Не оглянься, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш; а як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз; не приїде —
В-третьє випить треба.
За першій раз, як за той рік,
Будеш ти такою;
А за другий — серед степу
Тупне кінь ногою.
Коли живий козаченько,

То зараз прибуде.
А за третій . . . моя доню,
Не питай що буде.
Та ще, чувш, не хрестися,
Бо все піде в воду.
Тепер же йди, подивися
На торішню вроду.“

Взяла зілля, поклонилась:
„Спасибі, бабусю!“
Вийшла з хати: „Чи йти, чи ні?
Ні, вже не вернуса!“
Пішла, вмилаь, напилася,
Мов не своя стала,
В-друге, в-третє, та, мов сонна,
В степу заспівала:

„Плавай, плавай, лебедонько,
По синєму морю,
Рости, рости, тополенько,
Все вгору, та вгору!
Рости тонка та висока
До самої хмари,
Спитай Бога, чи діжду я,
Чи не діжду пари?
Рости, рости, подивися
За синєє море:
По тім боці — моя доля,
По сім боці — горе.
Там десь милий чорнобривий
По полю гуляє,
А я плачу, літа трачу,
Їго виглядаю.
Скажи ёму, мов серце,
Що сміються люде;
Скажи ёму, що загину,
Боли не прибуде.

Сама хоче мене мати
В землю захвати . . .
А хто ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає,
На старість поможе?
Мамо моя, доле моя!
Боже милий, Боже!
Подивися, тополенько,
Як нема — заплачеш
До схід сонця ранісінько,
Щоб ніхто не бачив.
Рости ж, серце тополенько,
Все вгору та вгору;
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!“

Таку пісню чорнобрива
В степу заспівала.
Зілля дива наробило —
Тополею стала.
Не вернулася до-дому,
Не діждала пари;
Тонка-тонка та висока —
До самої хмари.

По діброві вітер вне,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

ГАМАЛІЯ.

Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати, —
Не чуємо на чужині.

Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наши слёзи, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на сей бік за нами.

Ой Боже наш, Боже! хоч і не за нами,
Неси Ти їх з України;
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем!“

От-так у Скутарі козаки співали;
Співали сердеги, а слёзи лились;
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затрясся, бо з-роду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую журбу-мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла.
„Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?
Хортице сестро?“

Загула

Хортиця з Лугом: „Чую, чую!“
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

„У туркені, по тім боці,
Хата на помості.

Гай, гай! море, грай!

Реви, скелі ламай!

Поїдемо в гості.

У туркені у кишені

Таляри-дукати.

Не кишені трусить

Їдем різать, палить

Братів визволяти!

У туркені яничари

І баша на лаві.

Гой ги, вороги!

Ми не маєм ваги!

Наша воля й слава!“

Шливуть собі співаючи;

Море вітер чує.

Попереду Гамалія

Байдаком керує.

Гамалію, серце мліє:

Сказалося море.

Не злякає! і сховались

За хвилі — за гори.

Дрімає в харемі — в раю Візантія,
І Скутарь дрімає; Босфор кликотить,
Неначе скажений; то стогне, то вие:
Їму Візантію хочеться збудить.
„Не буди, Босфоре: буде тобі горе!
Твої білі ребра піском занесу,

У мул поховаю! (реве синє море)
Хиба ти не знаєш, яких я несу
Гостей до султана?“

Так море спиняло.
(Любило завзятих чубатих Славян)
Босфор схаменувся. Туркєня дрімала.
Дрімав у харемі ледачий султан.
Тільки у Скутарі, в склепу, не дрімають
Козаки сердеги. Чого вони ждуть?
По-своєму Бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

„О, милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, и сором там —
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В залізах руки принести,
І перед всіма у кайданах
Стать козакові . . .“

— „Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!“
Бричять за муром. Хто такий?
Гамалію, серце мліє:
Скутарь скаженіє!
„Ріжте, бийте!“ на фортеці
Бричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацьтво преться без ваги —
І покотились яничари.
Гамалія по Скутарі —
По пеклу гуляє,
Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає.

„Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!“
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови.
І ніч стрепенулась:
Не бачила, стара мати,
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козачий.
Темно всюди, як у буддень,
А свято чи мале.
Не злодії з Гамалієм
Їдять мовчки сало
Без шашлика. „Засвіtimo!“
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Византія пробуркалась,
Витріщає очи,
Переплива на допомогу,
Зубами скрегоче.

Реве-лютує Византія,
Руками берег достає;
Достала, зикнула, встає —
І на ножах в крові німіє.
Скутарь, мов пекло те, палає;
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацьтво сміливо літає.
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мурі, срібло-злото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.
Горить Скутарь, стиха работа,

І хлопці сходяться; зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки, — та й потягли,
Рвучи червоні гори-хвилі.

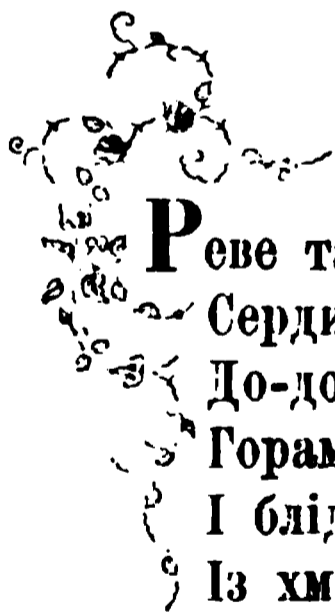
Пливуть собі, ніби з дому,
Так буцім гуляють,
Та, звичайне Запорозці,
Цливучи співають:

„Наш отаман Гамалія
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти, —
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару, —
Сидять брати Запорозці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
„Брати, будем жити, —
Будем жити, вино пити,
Мничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!“
Вилітали Запорозці
На дан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
„Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий, —
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!“

Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія:
Орел орлят мов стереже;
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеться Византія:
Вона боїться, щоб чернець
Не засвітив Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.
Пливуть собі, а із-за хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і кликотить.

Гамаліє, вітер віє . . .
Ось-ось наше море! . . .
І сховалися за хвилі —
За рожеві гори.

ПРИЧИННА.

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До-долу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав.
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потонав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може вийшла русалонька
Матері шукати,
А може жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає:
То дівчина ходить,
Ї сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.

Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя о-півночі,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіщався вернутися,
Та, мабуть, і згинув!
Не китайкою покрились
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли, —
Така ёго доля.

Дарма що ніч, дівчинонька
Ёго виглядає.
Не вернеться чорнобривий
Та й не привітає,
Не розплете довгу косу,
Хустку не зав'яже,
Не на ліжку, в домовину
Сиротою ляже!

Така її доля . . . О, Боже мій милий!
За що ж ти баравш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькі очі? . . . Прости сироту!
Кого ж їй любити? ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далекім краю.
Пошли ж Ти їй долю — вона молоденька —
Бо люде чужії її засміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога — милого питать.
Кого ж сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто тее знає,
Де милий ночує: чи в темному гаю,
Чи в бистрім Дунаю коня напува,
Чи, може, з другою, другу бохає,
Її чорнобриву уже забува?
Як-би то далися орлині крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділитись,
Не так воно хоче, як Бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журиться.
„Журись!“ каже думка, — жалю завдає.
О, Боже мій милий! така Твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні нари.
Широкий Дніпр не гомонить;
Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить,
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гаєм,
Кругом, як в усі, все мовчить . . .

Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малиї діти сміючись.

„Ходімо гріться!“ закричали.
„Зійшло вже сонце!“ (Голі скрізь,
З осоки коси, бо дівчата.)

.

„Чи всі ви тут?“ кличе мати:

„Ходім шукати вечерять.

Пограємось, погуляймо,

Та пісеньку заспіваймо:

„Ух! ух!

Соломяний дух, дух!

Мене мати породила,

Нехрещену положила.

Місяченьку!

Наш голубоньку!

Ходи до нас вечеряти:

У нас козак в очереті,

В очереті, в осоці,

Срібний перстень на руці;

Молоденький, чорнобровий;

Знайшли вчора у діброві.

Світи довше в чистім полі,

Щоб нагулятись доволі.

Поки відьми ще літають,

Поки півні не співають,

Посвіти нам . . . Он щось ходить!

Он під дубом щось там робить.

Ух! ух!

Соломяний дух, дух!

Мене мати породила,

Нехрещену положила.“

Зареготались нехрещені . . .

Гай обіззався; галас, зик,

Орда мов ріже. Мов скажені,

Летять до дуба . . . нічирк! . . .

Схаменулись нехрещені,
Дивляться — мелькає,
Щось лізе ввєрх по стовбуру
До самого краю.
От-то ж тая дівчинонька,
Що сонна блудила:
Оттаку-то їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гілечці
Стала . . . в серце коле!
Подивилась на всі боки,
Та й лізе до-долу.
Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її, сердешную,
Та й залоскотали.
Довго-довго дивувались
На її уроду . . .
Треті півні — „кукуріку!“ —
Шелеснули в воду.
Защєбетав жайворонок,
Угору летючи;
Закувала зозуленька,
На дубу сидячи;
Защєбетав соловейко —
Пішла луна гаєм;
Червоніє за горою;
Плугатирь співає.
Чорніє гай над водою,
Де Ляхи ходили;
Засяніли по-над Дніпром
Високі могили;
Пішов шелест по діброві;
Шепчуть густі лози.
А дівчина спить під дубом
При битій дорозі.
Знать, добре спить, що не чує,
Як кує зозуля,

Що не лічить, чи довго жить . . .
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
Козак виїжає;
Під ним коник вороненький
Насилу ступає.
„Изнемігся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А може вже одчинила
Не мені, другому . . .
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай до-дому!“
Утомився вороненький,
Іде, спотикнеться, —
Коло серця козацького
Як гадина вьється.
„Ось і дуб той кучерявий . . .
Вона! Боже милий!
Бач, заснула виглядавши
Моя сизокрила!“
Кинув коня та до неї:
„Боже ти мій, Боже!“
Кличе її та цілує . . .
Ні, вже не pomoже!
„За що ж вони розлучили
Мене із тобою?“
Зареготавсь, розігнався, —
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати
Та знай співають ідучи,
Як провозала сина мати,
Як бивсь татарин у-ночі.
Ідуть — під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,

А біля ёго — молоденький
Козак та дівчина лежить.
Цікаві (нігде правди діти)
Підкралися, щоб ізлякати;
Коли подивляться, що вбитий, —
З переполоху ну втікати!

Збиралися подруженьки, —
Слізоньки втирають;
Збиралися товариші, —
Та ями бопають;
Прийшли попи з корогвами,
Задзвонили дзвони.
Поховали громадою,
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі.
Нема кому запитати,
За що їх убито?
Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину.
Прилітає зозуленька
Над ними кувати;
Прилітає соловейко
Що-ніч щебетати;
Виспівує та щечече,
Поки місяць зійде,
Поки тиї русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть. —

КАТЕРИНА.

(Василію Андреевичу Жуковскому на память 22го Апрѣля 1838 года.)

I.

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Щіде в свою Московщину,
А дівчина гине . . .
Як-би сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що родила ¹⁾ на світ Божий,
Мусить погибати.
Серце вяне співаючи,
Коли знає за-що;
Люде серця не питають, ²⁾
А скажуть: „ледащо!“
Кохайтеся ж, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Сміються ³⁾ над вами.
Не слухала Катерина
Ні батька, ні неньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занастила.
Кличе мати вечеряти,

¹⁾ Привела.

²⁾ Побачать.

³⁾ Згнушаться. Справлено власною рукою Т. Г. на ёго екземплярі. Ред.

А донька не чує:
Де жартує з москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночі карі очі
Любо цілувала,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі тиї⁴⁾ люде
Що хотять говорять:
Вона любить, то й не чує,⁵⁾
Що вкралося горе.
Прийшли вісті недобрі —
В поход затрубили;
Пішов москаль в Туреччину;
Катрусю накрили.
Не счулася, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співати,
Любо й потужити.
Обіщався чорнобривий,
Коли не загине,
Обіщався вернутися.
Тоді Катерина
Буде собі московкою,
Забудеться горе;
А поки-що, нехай люде
Що хотять говорять.
Не журиться Катерина —
Слізоньки втирає,
Що дівчата на улиці
Без неї співають.
Не журиться Катерина —
Вмиється слезою,
Візьме відра о-пів ночі,
Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;

⁴⁾ Злиї.

⁵⁾ Вона любить і не чує. (Вид. Семирепка 1860.)

Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває „Гриця“.
Виспівує, вимовляє,
Аж калина плаче.
Вернулася — і раденька,
Що ніхто не бачив.
Не журиться Катерина
І гадки не має —
У новенькій хустиночці
В вікно виглядає.
Виглядає Катерина . . .
Минуло пів року;
Занудило коло серця,
Заколело в боку.
Нездужав Катерина,
Ледве-ледве дише . . .
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
А жіночки лихо дзвонять,
Матері глузують,
Що москалі вертаються
Та в неї ночують :
„В тебе дочка чорнобрива,
Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку
Московського сина.
Чорнобривого придбала . . .
Мабуть, сама вчила . . .“
Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побили,
Як ту матір, що вам на сміх
Сина породила.⁶⁾

Катерино, серце мос!
Лишенько з тобою!

⁶⁾ Ці дві строки дописані рукою Т. Г. на власнім його екземплярі вид.
Семиренка р. 1860. Ред.

Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто спитас, привітає,
Без милого в світі?
Батько-мати — чужі люде,
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина,
Одсуне кватирку,
Поглядає на улицю,
Колише дитинку;
Поглядає — нема, нема . . .
Чи то ж і не буде?
Пішла б в садок поплакати,
Так дивляться люде.
Зайде сонце — Катерина
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводять:
„От-тут з муштри виглядала, ⁷⁾
От-тут розмовляла,
А там . . . а там . . . сину, сину!“
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
Як і перше виходила,
Катерина вийшла.
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як москаля молодого
В вишник дожидала.
Не співає чорнобрива,
Кляне свою долю.
А тим часом вороженьки
Чинять свою волю —
Кують речі недобрїї.

⁷⁾ От-тут на муштру виглядала. (Вар. по вид. 1844 р.)

Що має робити?
Як-би милий чорнобривий,
Умів би спинити . . .
Так далеко чорнобривий,
Не чує, не бачить,
Як вороги сміються їй,
Як Катруся плаче.
Може вбитий чорнобривий
За тихим Дунаєм;
А може — вже в Московщині
Другую кохає!
Ні, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий . . .
А де ж найде такі очі,
Такі чорні брови?
На край світа, в Московщині,
По тім боці моря, —
Нема нігде Катерини;
Та здалась на горе! . . .
Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на сім світі
Щастя-долі дати.
А без долі біле личко —
Як квітка на полі:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всякий по волі.
Умивай же біле личко
Дрібними слезами,
Бо вернулись москальки
Іншими шляхами.

~~~~~

II.

Сидить батько кінець стола,⁸⁾
На руки схилився,
Не дивиться на світ Божий:
Тяжко зажурився.
Коло ёго стара мати
Сидить на ослоні
За слёзами ледве-ледве
Вимовляє доні:

„Що весілля, доню моя?
А де ж твоя пара?
Де світили з друженьками,
Старости, бояре?
В Московщині, доню моя!
Іди ж їх шукати;
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
Що ти народилась!
Як-би знала, до схід сонця
Була б утопила . . .
Здалась тоді б ти гадині,
Тепер — москалеві . . .
Доню моя, доню моя,
Цвіте мій рожевий!
Як ягідку, як пташечку,
Кохала, ростила
На лишенько . . . Доню моя,
Що ти наробила? . . .
Оддячила! . . . Іди ж, шукай
У Москві свекрухи.
Не слухала моїх річей,
То її послухай.
Іди, доню, найди її,

---

⁸⁾ Сидить батько в кінці стола. (Вид. 1844.)

Найди, привітайся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя моє,
З далекого краю . . .
А хто ж мою головоньку
Без тебе сховає?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
Дитя моє любе!
Іди од нас . . .“

Ледве-ледве

Поблагословила:

„Бог з тобою!“ та, як мертва,
На діл повалилась . . .

Обізвався старий батько:

„Чого ждеш, небого?“

Заридала Катерина,

Та бух ёму в ноги:

„Прости мені, мій батечку,

Що я наробила!

Прости мені, мій голубе,

Мій соколе милий!“

— „Нехай тебе Бог прощає

Та добрії люде;

Молись Богу та йди собі, —

Мені легше буде.“

Ледве встала, поклонилась,

Вийшла мовчки з хати;

Осталися сиротами

Старий батько й мати.

Пішла в садок у вишневий,
Богу помолилась,
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила;
Промовила: „Не вернуса!
В далекому краю
В чужу землю чужі люде
Мене заховують;
А свої ся крихотка
Надо мною ляже
Та про долю, мов горе,
Чужим людам скаже . . .
Не розказуй, голубонько,
Де б не заховали,
Щоб грішної на сім світі
Люде не займали.
Ти не скажеш . . . ось хто скаже,
Що я ёго мати!
Боже ти мій! . . . лихо моє!
Де мені сховатись?
Заховаюсь, дитя моє,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуєш
В людях сиротою,
Безбатченком! . . .“

Пішла селом,
Плаче Катерина;
На голові хустиночка,
На руках дитина.
Вийшла з села — серце мліє; *)
Назад подивилась,
Покивала головою,
Та й заголосила.
Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,

---

*) Нис. Семир. 1860.

Покапали слези.
За слезами, за гіркими
І світа не бачить,
Тільки сина пригортає,
Цілує та плаче.
А воно, як янголятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
Пазухи шукає.
Сіло сонце, в-за діброви
Небо червоніє;
Утерлася, повернулася,
Пішла . . . тільки мріє.
В селі довго говорили
Де-чого багато,
Та не чули вже тіх річей
Ні батько, ні мати . . .
Оттаке-то на сім світі
Роблять людям люде!
Того в'язуть, того ріжуть,
Той сам себе губить . . .
А за-віщо? Святий знає.
Світ, бачться, широкий,
Та нема де прихилитись
В світі одиноким.
Тому доля запродала
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховують.
Де ж ті люде, де ж ті добрі,
Що серце збиралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?

Єсть люде на світі —
Сріблом-злотом сяють,
Здається, панують,
А долі не знають, —
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати — сором.
Возьміть срібло-злото
Та будьте багаті,
А я візьму слёзи —
Лихо вилівати;
Затоплю недолю
Дрібними слёзами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

III.

Кричать сови, спить дїброва,
Зіроньки сияють,
По-над шляхом, щирницею,
Ховрашки гуляють.
Спочивають добрі люде;
Що кого втомило: ¹⁰⁾
Кого — щастя, кого — слёзи, —
Все нічка покрида.
Всіх покрида темнісінька,
Як діточок мати;
Де ж Катрусю пригорнула?
Чи в лісі, чи в хаті?

---

¹⁰⁾ Кого що втомило. (Вид. 1844.)

Чи на полі під копою
Сина забавляє,
Чи в діброві з-під колоди
Вовка виглядає? •
Бодай же вас, чорні брови,
Нікому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!
А що далше спіткається?
Буде лихо, буде!
Зострінуться жовті піски
І чужі люде;
Зострінеться зіма люта . . .
А той чи зостріне,
Що пізнає Катерину,
Привітає сина?
З ним забула б чорнобрива
Шляхи, піски, горе:
Він, як мати, привітає,
Як брат, заговорить . . .

Побачимо, почуємо . . .
А поки — спочину,
Та тим часом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далекий шлях, панибрати;
Знаю ёго, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як ёго згадаю.
Нопоміряв і я колись —
Щоб ёго не мірять! . . .
Розказав би про те лихо,
Та чи то ж повірять!
„Бреше,“ скажуть, „сякий-такий!
(Звичайно, не в очі),
А так тільки псує мову
Та людей морочить.“
Правда ваша, правда, люде!

Та й на-що те знати,
Що слёзами перед вами
Буду виливати?
На що вонб? У всякого
І свого чи-мало . . .
Цур же ёму! . . . А тим часом
Кете лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились.
А то лихо розказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай ёго лихий візьме!
Лучче ж поміркую,
Де-то моя Катерина
З Ивасем мандрує.

За Київом, та за Дніпром,
По-під темним гаєм,
Ідуть шляхом чумаченьки,
„Пугача“ співають.
Іде шляхом молодиця,
Мусить бути з прощи.
Чого ж смутна, невесела,
Заплакані очі?
У латаній свитиночці,
На плечах торбина,
В руці ціпок, а на другій
Заснула дитина.
Зострілася з чумаками,
Закрила дитину,
Питається: „Люде добрі!
Де шлях в Московщину?“
— „В Московщину? от-цей самий.
Далеко, небого?“
— „В саму Москву. Христа ради,
Дайте на дорогу!“
Бере шага, аж труситься:
Тяжко ёго брати! . . .

Та й на-віщо? . . . А дитина?
Вона ж ёго мати!
Заплакала, пішла шляхом,
В Броварях спочила,
Та синові за гіркого
Медяник купила.
Довго-довго сердешная
Все йшла та питала;
Було й таке, що під тинном
З сином ночувала . . .

Бач, на що здалися карі оченята:
Щоб під чужим тинном слёзи вилити!
От-то жто дивіться та кайтесь, дівчата,
Щоб не довелось москаля шукать,
Щоб не довелось, як Катря шукає . . .
Тоді не питайте, за-що люде лають,
За-що не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люде не знають;
Кого Бог кара на світі,
То й вони карають . . .
Люде гнутьсь, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротині сонце світить
(Світить, та не гріє) —
Люде б сонце заступили,
Як-би мали силу,
Щоб сироті не світило,
Слёзи не сушило.
А за-віщо, Боже милий!
За-що світом нудить?
Що зробила вона людам,
Чого хотять люде?
Щоб плакала! . . . Серце мов!
Не плач, Катерно,
Не показуй людам слёзи,

Терпи до загину!
А щоб личко не марніло
З чорними бровами —
До схід сонця, в темнім лісі
Умийся слёзами.
Умнешся — не побачать,
То й не засміються;
А серденько одпочине,
Поки слёзи льються.¹¹⁾

Де ж Катруся блудить?
По-під-тинню ночувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину;
Аж гульк — зіма впала.
Свище полем завірюха,
Іде Катерина
У личаках — лихо тяжке! —
І в одній свитині.
Іде Катря, шкандибає;
Дивиться — щось мріє . . .
Либонь ідуть москалики . . .
Лихо! . . . серце мліє . . .
Полетіла, зустрілася,
Пита: „Чи немає
Мого Йвана чорнявого?“
А ті: „Ми не знаєм.“
І, звичайно, як москалі,
Сміються, жартують:
„Ай да баба! ай да наші!
Каво не надують!“
Подивилась Катерина:

---

¹¹⁾ Після цього віршу у вид. 1844 р. ідуть дві строки точок, а далі:

От-таке то лихо, бачите дівчата,
Жартуючи кинув Катрусю свою!

. . . . .
. . . . .

Де ж Катруся блудить?

(Вар. по вид. 1844.)

„І ви, бачу, люде!
Не плач, сину, мов лихо!
Що буде, то й буде.
Піду дальше — більш ходила . . .
А може й зустріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А сама — загину!“

Реве, стогне хуртовина,
Котить, верне полем;
Стоїть Катря середь поля,
Дала слёзам волю.
Утомилась завірюха,
Де-де позіхав;
Ще б плакала Катерина,
Та сліз більш немає.
Подивилась на дитину:
Умите слёзою,
Червоніє, як квіточка
В-ранці під росою.
Усміхнулась Катерина,
Тяжко усміхнулась:
Коло серця — як гадина
Чорна повернулась.
Кругом мовчки подивилась;
Бачить — ліс чорніє,
А під лісом, край дороги,
Либонь курінь мріє.
„Ходім, сину, смеркається,
Боли пустять в хату;
А не пустять, то й на дворі
Будем ночувати.
Під хатою заночуєм,
Сину мій Іване!
Де ж ти будеш ночувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку,
Кохайся на дворі!“

Собаки злі, покусують,
Та не заговорять,
Не розкажуть сміючися...
З псами їсти й пити...
Бідна моя головонько!
Що мені робити?¹²⁾

IV.

. . . . .
. . . . .
Реве, свище, завірюха.
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилось.
Вийшов з хати карбівничий,
Щоб ліс оглядіти,
Та де тобі! таке лихо,
Що не видно й світа.
„Еге, бачу, яка хукга!
Цур же ёму з лісом!
Піти в хату... Що там таке?
От їх до-сто-біса!
Недобра їх розносила,
Мов справді за ділом.
Ничипоре! дивись лишень,
Які побілілі!“
— „Що, москалі?.. Де москалі?“
— „Що ти? схаменися!“
— „Де москалі, лебедики?“
— „Та он, подивися.“
Полетіла Катерина
І не одяглася.

---

¹²⁾ Що мені робити
Сирота собака має свою долю. (Вид. 1844.)

„Мабуть, добре Московщина
В тямку їй далася!
Бо у-ночі тільки й знає,
Що москаля кличе.“
Через пеньки, заметами,
Летить, ледве дише.
Боса стала серед шляху,
Втерлась рукавами.
А москалі їй назустріч,
Як один, верхами.
„Лихо мов! доле моя!“
До їх . . . коли гляне —
Попереду старший їде.
„Любий мій Іване!
Серце мов коханец!
Де ти так барився?“
Та до ёго . . . за стремена . . .
А він — подивився,
Та шпорами коня в боки.
„Чого ж утікаєш?
Хиба забув Катерину?
Хиба не пізнаєш?
Подивися, мій голубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя люба.
На-що рвеш стремена?“
А він коня поганяє,
Ніби-то й не бачить.
„Пострівай же, мій голубе!
Дивись — я не плачу.
Ти не пізнав мене, Іване?
Серце, подивися,
Їй же Богу, я Катруся!“
— „Дура, а твисяся!
Вазьмите прочь безумную!“
— „Боже мій! Іване!
І ти мене покидаєш!
А ти ж присягався!“

— „Вазьміте прочь! Что ж ви сталі?
— „Кого? мене взяти?
За-що ж, скажи, мій голубе?
Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила, —
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братіку!
Хоч ти не цурайся!
Наймичкою тобі стану . . .
З другою кохайся . . .
З цілнм світом . . . Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала . . .
Покриткою . . . який сором!
І за-що я гину!
Покинь мене, забудь мене,
Та не видай сина.
Не покинеш? . . . Серце мое,
Не втікай од мене . . .
Я винесу тобі сина.“
Кинула стремена
Та в хатину. Вертається,
Несе ёму сина.
Несповита, заплакана
Сердешна дитина.
„Ось-де воно, подивися!
Де ж ти? заховався?
Утік! . . . нема! . . . Сина, сина
Батько одцурався!
Боже ти мій! . . . Дитя мое!
Де дінусь з тобою?
Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедники:
Воно сиротина;

Возьміть ёго та оддайте
Старшому за сина.
Возьміть ёго . . . бо покину,
Як батько покинув, —
Бодай ёго не кидала
Лихая година!
Гріхом тебе на світ Божий
Мати породила;
Виростай же на сміх людям!“
На шлях положила:
„Оставайся шукать батька,
А я вже шукала.“
Та в ліс з шляху, як навісна!
А дитя осталося,
Плаче бідне . . . А москалям
Байдуже, — минули.
Воно й добре; та на лихо
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Івана,
То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилась,
Та в яр . . . біжить . . . серед ставу
Мовчки опинилась.
„Прийми, Боже, мою душу,
А ти — мов тіло!“
Шубовсть в воду! . . . По-під лёдом
Геть загуркотіло.

Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала.
Дунув вітер по-над ставом —
І сліду не стало.

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає:

То не лихо, то не тяжке,
Що мати вмівав;
Не сироти малі діти,
Що неньку ¹³⁾ сховали:
Їм зосталась добра слава,
Могила зосталась.
Засміються злії люде
Малій сиротині;
Вилъє слёзи на могилу —
Серденько спочине.
А тому, тому на світі,
Що ёму зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?
Хто з ним заговорить?
Ні родини, ні хатини;
Шляхи, піски, горе...
Панське личко, чорні брови...
На-що? Щоб пізнали!
Змалювала, не сховала...
Бодай полиняли!

V.

Ішов кобзарь до Київа
Та сів спочивати.
Торбинками обвішаний
Ёго повожатий.
Мале дитя коло ёго
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзарь
„И с у с а“ співає.
Хто йде, їде — не минає:

---

¹³⁾ Що матір . . .

Хто — бублик, хто — гроші;
Хто старому, а дівчата —
Шажок міхоноші.
Задивляться чорноброві —
І босе, і голе:
„Дала,“ кажуть, „бровенята,
Та не дала долі!“

Їде шляхом до Київа
Берлин шестернею,
А в берлині господиня
З паном і сімвєю;
Опинився проти старців —
Курява лягає.
Нобіг Івась, бо з віконця
Рукою махає.
Дав гроші Івасеві,
Дивується пані.
А пан глянув . . . одвернувся . . .
Пізнав препоганий,
Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята . . .
Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита пані, як зоветься?
„Івась.“ — „Какой милай!“
Берлин рушив, а Івася
Курява покрила . . .
Полічили, що достали,
Встали сіромахи,
Помолились на схід сонця,
Пішли по-над шляхом.

ЧЕРНИЦЯ МАРЬЯНА.¹⁾

(Частина поеми.)

У неділю на вигоні
Дівчата гуляли,
Жартували з парубками,
Де-які — співали
Про досвітки, вечорниці,
Та як била мати,
Щоб з козаком не стояла . . .
Звичайно — дівчата,
То про своє все й співають,
Як про що знає.
Аж ось, з хлопцем старий сліпець
В село шкандибає;
В руках чоботи; на плечах
Латана торбина
У старого. А дитина,
Сердешна дитина,
Обідрана, ледве-ледве
Несе ноженята . . .
Безталанний син Катрусі!
„Дивіться, дівчата,
Кобзарь іде, кобзарь іде!“
Та всі, яко мога,
Хлопців кинули, — побігли
Зострічать сліпого.
„Діду-серце, голубчику!
Заграй нам що-небудь:
Я шага дам; я — черешень;
Я напою медом;
А тим часом одпочинеш,

---

¹⁾ Початок цієї поеми був у 1841 році у руках Олександра Олексівича Корсуна, котрий видавав у Харькові «Сніп», а цілком надрукована у вид. Кобзаря 1867 року. Звідти й ми її передруковуємо, визначаючи одміни Львівського видання.

А ми потанцюем.
Заграй же нам яку-небудь!“
— „Чую, любі, чую!
Спасибі вам, мої квіти,
За слово ласкаве.
Заграв би вам, та бачите —
Справи нема, справи.
Учора був на базарі —
Кобза зопсувалась,
Розвалилася . . .“

„А струни?“
— „Тільки три осталося.“
„Та хоч на трьох яку-небудь!“
— „На трьох? Ох, дівчата!
І на одній колись-то грав,
Та ба, вже не грати!
Постривайте ж, мої любі,
Трошки одпочину . . .
Сядьмо, хлопче!“

Посідали.

Розв'язав торбину;
Вийняв кобзу; разів зо-два
Ударив по рваних . . .
„Що б вам заграють? . . . Постривайте . . .
Черницю Марьяну . . .
Чи чували, чи не чули? . . .
Слухайте ж, дівчата,
Та кайтеся . . .“

Давно колись

Була собі мати;
Був і батько, та не стало.
Осталась вдовою,²⁾
Та й не молодою, —
Із волами, із возами,
З малою дочкою.

²⁾ Осталась вдовою . . .

Ой осталась удовою. (Льв. вид.)

Росла дочка Марьяна,³⁾
А виросла, як панна, —
Чорнобрива, уродлива,
Хоч за пана гетьмана.
Стала мати гадати
Та зятя вднати,
А Марьяна не до пана
Виходила стояти, —⁴⁾
Не до пана товстого,
Усатого, старого,
До Петруся, в гаю, в лузі,
Що-вечора святого.
Розмовляла, жартувала,
Обнімала, мліла,
В раю жила . . . а иноді
Плакала, німіла.
„Чого плачеш, моя пташко?“
Петро запитає.
Вона гляне, усміхнеться:
„І сама не знаю!“ .
— „Може, думаєш, покину?
Ні, моя рибчино!
Буду ходити, буду любити,
Поки не загину.
Хиба було коли в світі,
Щоб ті, що кохались,
Розійшлися, не взялися, —
Живими остались?“
— „Ти жартуєш, мій голубе!“

---

³⁾ Росла дочка Марьяночка,
Виросла, як панна:
Чорнобрива, уродлива, —
Хоч би й за гетьмана.
Стала мати міркувати.

⁴⁾ Ходила стояти
Не до пана усатого
Сідого, старого, —
До Петруся, що-вечора,
Вечора святого. (Льв. вид.)

Ти чув, що співають . . .
То кобзарі вигадують;
Бо сліпі, не знають,
Бо не бачать, що в брови,
Чорні й карі очі,
І високий стан козачий,
І гвучкий дівочий,
Що в коси, чорні коси,
Козацька чуприна,
Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усміхнуса . . . скажу ёму:
„Орле сизокрилий!
„Люблю тебе й на тім світі,
„Як на сім любила.“
От-так, серце, обнімимось,
От-так поцілую!
Нехай вкупі заховають . . .
Умру — не почую . . .
Не почую . . .“
Обнялися,
Обнялись, зомліли.
От-так вони любилися,
От-так і хотіли,
Щоб на той світ переступить;
Та не по їх стало . . .
Що-вечора сходилися,
І мати не знала,
Де Марьяна до півночі,
З ким вона гуляла.
„Воно мале, ще дитина,
Нічого не знав.“
Угадала стара мати,
Та не все вгадала:
Знать, забула, що минуло,^{*)} —
Чи не дівувала.

---

^{*)} Знать, забула, що колись же
Сама дівувала. (Льв. вид.)

Угадала мати . . . Марьяна — дитина,
Не знала, як треба на сім світі жить,
Думала, ні люде, ані домовина
З Петром не рознять — уміла любить.⁶⁾
Думала, що тільки кобзарі співають,
Бо сліпі, не бачять карих оченят,
Що тільки лякають молодих дівчат . . .
Лякають, дівчата, правдою лякають.
І я вас лякаю, бо те лихо знаю . . .
Бодай на сім світі ніколи не знать
Того, що я знаю! . . . Минуло, дівчата, —
Серце не заснуло — я вас не забув;
Люблю вас і досі, як діточок мати;
Буду вам співати, поки не загину . . .
Тоді, мої любі, як мене не стане,
Згадайте про мене, про мою Марьяну, —
Я вам з того світа серцем усміхнусь . . .
Усміхнуся . . .“

Та й заплакав.

Дивились дівчата,
Не питали, чого плаче,
Та й на-що питати?
Минулося — помагало
Ласкаве дівоче
Щире слово . . .

„Вибачайте . . .

(Утер сліпі очі)
Вибачайте, мої любі!
Нехотя журюся . . .
Так от, бачите, Марьяна
З убогим Петрусем
Що-вечора розмовляла,
А мати не знала.
Дивувалась: „Що се таке
„Марьяну спіткало?
„Чи не пристріт? Сяде шити —

---

⁶⁾ З Петром не розлучать. (Льв. вид.)

„Не те вишиває;
„Замість „Гриця“, задумавшись,
„Петруся“ співає;
„Часом сонна розмовляє,
„Подушку цілує . . .“

Мати спершу сміялася:

Думала — жартує;
Потім бачить, що не жарти,
Та й каже Марьяні:
„Треба буде старостів ждати,⁷⁾
„Та, може, й од пана.
„Ти вже виросла — нівроку,
„Уже й дівувала;
„Я вже думаю, що бачиш,
(Пасилу сказала)
„Що вже й заміж, коли тебе . . .“
— „А за кого, мамо?“
— „Хто вподоба, то й оддам.“

Співає Марьяна:

„Минулася твоя доля,
„На-віки минула . . .
„Чом ти вчора, як вернулась,
„На-вік не заснула?
„Було б легше в домовині
„Одинокій спати.
„Тоді, може б, над тобою
„Заплакала мати.
„Тепер мати не заплаче,
„Та й не заспіває;
„А лиха ще буде, буде,
„Поки заховають!“

От-таке-то, мої любі,
Бува на сім світі:
Одна дочка у матері,
Та й тій тяжко жити . . .

---

⁷⁾ Треба старостів нам ждати. (Льв. вид.)

По садочку похожав,
Слізоньки втирає;
Поглядав на сонечко —
Пече, а не сьє.
Стоїть собі середь неба,
Мов сміється з неї.
Воно не зна, що Марьяна
Рада б під землею
Заховаться од матері,
Щоб не почуть знову
Тії мови, що вже чула,
Проклятої мови.
Воно не зна, що як зайде
Спочити за гаєм,
Петрусь вийде на долину,
Петрусь заспіває,
Петрусь її розпитає,
Як брат заговорить,
Поцілує, розпитає
Про лютеє горе.

Не знала Марьяна, чого серце мліє,
Чого плачуть очі . . . на що ёго знать?
Хилиться тополя, кудя вітер віє . . .
Тяжко одинокій на степу стоять.
Утомиться вітер — тополя спочине:
От-так і дівоча мине хуртовина.
Тяжко одинокій в степу зустрічать,
А ще гірше любій попереду знать,
Де і як спіткає лихая година.

Несподівано Марьяна
Зостріла недолю;
Співа-було, а иноді
Дав слёзам волю.
Сама не зна, чого плаче;
Може, серце й чує,
Та не вмів розказати

Про те, що віщує.
Раз у-вечері Марьяна,
Як мати заснула,
Пішла слухать соловейка,
Мов зроду не чула.
Вийшла в садок, послухала,
Сама заспівала,
Та й замовкла; під яблуню
Тихесенько стала,
Заплакала, як дитина
Без матері плаче . . .
Петро стоїть перед нею —
Нічого не бачить.

„Оддай мене, моя мамо,
„Та не за старого,
„Оддай мене, мое серце,
„Та за молодого.
„Нехай старий бурлакує,
„Гроші заробляє
„А молодий мене любить,
„Долі не шукає.
„Не шукає, не блукає
„Чужими степами.
„Свої воли, свої вози,
„А між парубками,
„Як маківка на вгороді,
„Цвіте-процвітає.
„Має поле, має волю,
„Та долі не має.
„Їго доля — мої брови,
„Мої карі очі;
„Мое слово — паньство-царство,
„Нічого не схоче.
„У кайданах, моя сиза,
„Та не сиротою,

„Тільки, мамо, щоб плакати,

„Щоб співать зо мною.

„Оддай . . .“

— „Дочко моя, Марьяно!

„Оддам тебе за пана

„За старого, багатого,

„За сотника Йвана.“

— „Умру, серце мамо,

„За сотником Йваном.“

— „Не вмреш, будеш панувати,

„Будеш діток годувати.“

Мати галка, мати чорна

Літаючи кряче;

Чорнобрива дівчинонька,

Ходя гаєм, плаче.

Летить галка через балку,

В степену погуляти,

А дівчина нудить світом, —

Ні з ким розмовляти.

Не пускає її мати

Вранці до криниці,

Ні жита жать, ні лёну брать,

Ні на вечорниці,

Де дівчата з парубками

Жартують, співають,

Та про мене, чорнобриву

Нишком розмовляють:

„Багатого дочка батька,

„Шляхецького роду . . .“

Тяжко, мамо, важко, мамо . . .

На-що дала вроду?

На-що брови змалювала,

Дала карі очі?

Усе дала, тільки долі —

Долі дати не хочеш.

На-що мене годувала.

На-що доглядала?

Поки лиха я не знала,
Чом не заховала?

Не слухала стара мати,
Лягла спочивати;
А Марьяна заплакала,
Ледве пішла з хати,
„Злякалася,“ дума мати:
„Нехай переплаче!“
А Марьяна за слезами
І світу не бачить.
Пішла в садок . . . серце мліє,
Як згадає пана.
Серце мов, рибко моя!
Марьяно, Марьяно!
Постривайте . . . заснівала —
Пішла луна гаєм, —
Не про „Гриця“, — про „Петруся“,
Так і виливала.
Заспіває, опиниться,
Послуха, та знову, —
Аж голосок утомився.
Петрової мови
Не чуть, нема, не гукає,
Не вличе: „Марьяно!“
„Де ти, пташко? вилинь, серце,
„Серденько кохане!“
Нема Петра, не чуть Петра . . .
Не вже ж то покинув
Сиротою чорнобриву
При лихій годині?
Побачимо . . . А тим часом
По-над темним гаєм,
Як русалка жде місяця,
Марьяна блукає.
Не співає чорнобрива,
Тяжко-тяжко плаче . . .
Ой вернися, подивися,

Зрадливий козаче!
Утомилась би Марьяна, —
Утоми не чув;
Без Петруся в гаю, в лузі
Ходячи ночув.
На схід сонця червонів,
Ховаються зорі;
Іде дівчина до хати,
Несе своє горе.
Прийшла в хату — спала мати;
Глянула на неї;
„Ой як-би ти, мамо, знала
„Якою змією
„Окрутила мов серце,
„Рідної дитини . . .“
Та й упала на постелю,
Як у домовину! . . .

ГАЙДАМАКИ.

Василію Івановичу Григоровичу.

На пам'ять 22го Апрѣля 1838 года.

Все йде, все минає і краю немає . . .
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе . . . умирає . . . одно зацвіло,
А друге зав'яло, на-віки зав'яло . . .
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше пліли,
Попливуть і потім, і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивитися в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сиять,
Як над Вавилоном, над його садами
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний без краю! . . . люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою;
Співать тобі думу, що ти ж нашептав.
Порай мені ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота:
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх — душа жива;
А може, їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті слёзи-слова,
Що так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю — бо душа жива!

Як небо блакитне — нема ёму краю, —
Так душі почину і краю немає;
А де вона буде? химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі —
Безславному тяжко сей світ покидать.
Згадайте дівчата, — вам треба згадать!
Вона вас любила, рожеві квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої, гайдамаки!
Світ широкий, воля —
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі.
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матері
Привітає в світі?
Сини мої! орли мої!
Летіть в Україну:
Хоч і лихо зострінеться,
Так не на чужині.
Там знайдеться душа щира,
Не дасть погибати;
А тут . . . а тут . . . тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши насміються, —
Такі, бачте, люде:
Все письменні, дрюковані,
Сонце навіть гудять.
„Не відтіля, каже, сходить,
„Та не так і світить;
„От-так, каже, було-б треба . . .“
Що маєш робити?
Треба слухать, може й справді
Не так сонце сходить,

Як письменні начитали . . .
Розумні, та й годі!
А що ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
„Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане,
Та розскаже по-нашому
Про свої гетьмани;
А то дурень розскаже
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетманства —
Високі могили,
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про „Матрешу“,
Про „Парашу-радість нашу“,
Султан, паркет, шпори, —
От-де слава! А то співа:
„Грає синє море!“
А сам плаче; за тобою
І твоя громада
У сіряках! . . .“ — Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки, шкода,
Не на мене шитий;
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.

Вибачайте! кричіть собі —
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люде,
А я дурень, один собі
У моїй хатині,
Заспіваю, заридаю,
Як мала дитина.
Заспіваю, — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорнів, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю, — розвернулась
Висока могила;
Аж до моря Запорозці
Степ широкий крили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Меж очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердилися —
Щось страшне співають.
Послухаю, пожурюся,
У старих питаю:
Чого, батьки, сумуєте?
„Не весело, сину, —
„Дніпро на нас розсердився,
„Плаче Україна . . .“
І я плачу, а тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, — всі в золоті . . .
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували;

Як козаки на байдаках
Пороги минали ;
Як гуляли по снігю,
Грілися в Скутарі,
Та як, люльки закуривши
В Польші на ножарі,
В Україну верталися ;
Як бенкетували :
„Граї, кобзарю ! лий, шинкарю !“
Козаки гукали.
Шинкарь знає — наливає
І не схаменеться ;
Кобзарь вшкварив, а козаки,
Аж Хортиця гнеться,
Метелиці та гопака
Гуртом оддирають ;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
Гуляй, пане без жупана !
Гуляй, вітре, полем !
Граї, кобзарю, лий, шинкарю,
Поки встане доля !
Взявшись в боки, навприсядкн
Парубки з дідами :
„От-так, діти ! добре, діти !
Будете панами !“
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді,
Похожають, розмовляють . . .
Вельможна громада
Не втерпіла, ударила
Старими ногами ;
І я дивлюсь, поглядаю,
Сміюся слізами,

Дивлюся, сміюся, дрібні утираю :
Я не одинокий — в з ким в світі жить !
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить ;

У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько „Гриця“ дівчина співає, —
Я не одинокий — в з ким вік дожить.

От-де мое добро, гроші,
От-де моя слава;
А за раду . . . спасибі вам
За раду лукаву.
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, слёзи.
Бувайте здорові!
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть, може найдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими слёзами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панами!

От-так сидя кінець стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить, хто поведе?
На дворі світає,
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одяглися,
Кругом мене стали.
Сумно-сумно, як сироти
Мовчки похилились.
„Благослови, кажуть, батько,
Поки маєш силу,
Благослови шукать долю
На широкім світі!“

— „Постривайте! світ не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував;
Виросли чи-малі,
Йдете в люде, а там тепер
Все письменне стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Де-чому навчили!
Тма, мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі.
Що ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо попросим.
Єсть у мене щирий батько
(Рідного немає),
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду.
А до того, душа щира,
Козацького роду —
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла.
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуючи
Співає під тинном.
Любіть її, думу правди,
Козацькую славу,
Любіть її! Ходім, сини,
На раду ласкаву.

Як-би не він спіткав мене
При лихій годині,
Давно б досі заховали
В снігу на чужині,
Заховали б, та й сказали:
„Так, якесь ледащо!“
Тяжко-важко нудить світом,
Не знаючи за-що.
Минулося, щоб не снилось! . . .
Ходімо, хлопьята!
Коли мені на чужині
Не дав погирати,
То й вас прийме, привітає,
Як свою дитину.
А од ёго, помолившись,
Гайда в Україну!“

Добри-день же, тату, в хату,
На твоім порозу!
Благослови моїх діток
В далеку дорогу.

~~~~~

ИНТРОДУКЦІЯ.

 Була колись шляхетчина,
Вельможная пані;
Мірялася з москалями,
З Ордою, з султаном,
З Німотою . . . Було колись . . .
Та що не минає?
Було, шляхта знай чваниться,
День і ніч гуляє
Та королем коверзує . . .
Не кажу Степаном,
Або Яном Собівским:

Ті два незвичайні, —
А иншими. Небораки
Мовчки панували.
Сейми, сеймики ревіли,
Сусіде мовчали,
Дивилися, як королі
Із Польщі втікають,
Та слухали, як шляхецтво
Навісне гукає:
„Nierozwalam! nierozwalam!“
Шляхта репетує,
А магнати палять хати,
Шабельки гартують.
Довго таке творилося,
Поки не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Повятовський жвавий.

Запанував, та й думав шляхту
Приборкать трошки . . . не зумів!
Добра хотів, як дітям мати,
А може й ще чого хотів.
Єдине слово „nierozwalam“
Хотів у шляхти одібратъ,
А потім . . . Польща запалала,
Шляхта сказала*) . . . кричать:
„Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наймит москаля!“
На квалт Пулавського і Паца
Встає шляхецькая земля,
І — разом сто конфедерацій.^{1**)}

Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах

*) Папки сказались. (Справлено на виданні 1860 р. рукою Шевченка.) Ред.

***) Ціфри без скобок визначають приписи самого Шевченка. Див. на кінці.

І по Україні;
Розбрелися, та й забули
Волю рятувати,
Полигалися з жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили . . .
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

ГАЛАЙДА.

„Яремо! герш-ту, хамів сину?
Піди кобилу приведи,
Подай патинки господині
Та принеси мені води,
Вимети хату, внеси дрова,
Посип индикам, гусям дай,
Піди до лѐху, до корови,
Та швидче, хаме! . . . Пострівай!
Упоравшись біжи в Вільшану:²
Їмості треба. Не барись!“
Пішов Ярема, похиливсь.

От-так у-ранці жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнувсь, бо не знав,
Не знав сіромаха, що вирости крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знав, нагинавсь . . .

О, Боже мій милий!
Тяжко жить на світі, а хочеться жить:
Хочеться дивитись, як сонечко сьє,
Хочеться послухать, як море заграє,

Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває . . .
О, Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри, ні брата, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу;
А не клеє долі, людей не займа.
Та й за-що їх лаять? хиба вони знають,
Кого треба гладить, кого катувать?
Нехай бенкетують . . . У їх доля дбає,
А сироті треба самому придбать.
Трапляється, часом тихенько заплаче,
Та й то не од того, що серце болить:
Що-небудь згадає, або що побачить . . .
Та й знову до праці. От-так треба жить!
На-що батько-мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
Сирота Ярема — сирота багатий,
Бо в з ким заплакати, в з ким заспівати:
Єсть карії очі — як зіроньки сяють,
Білі рученята — мліють-обнімають,
Єсть серце єдине, серденько дівоче,
Що плаче, сміється, як він того хоче.*)

Оттакий-то мій Ярема,
Сирота багатий.
Таким і я колись-то був!
Минуло, дівчата . . .
Минулося, розійшлося,
І сліду не стало.
Серце мліє, як згадаю . . .
Чому не осталося?

Чому не осталося, чому не вітало?

*) Що плаче, сміється і в ре й оживає,
Святий духом середь ночі
По-над ним витає. (Додано власною рукою Т. Г. на його екземплярі вид.
1860 р. стр. 132.) Ред.

Легше було б слёзи, журбу виливать.
Люде одібрали, бо їм було мало.
„На-що ёму доля? треба закопать:
Він і так багатий . . .“

Багатий на лати
Та на дрібні слёзи — бодай не втирать!
Доле моя, доле! де тебе шукать?
Вернися до мене, до мовї хати,
Або хоч приснися . . . не хочеться спать!

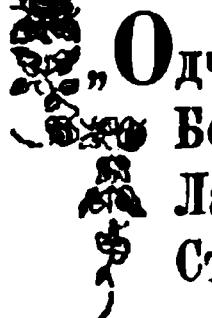
Вибачайте, люде добрі!
Може не до ладу,
Та прокляте лихо-злидні
Кому не завадить?
Може, ще раз зострінемось,
Поки шкандибаю
За Яремою по світу,
А може . . . й не знаю.
Лихо, люде, всюди лихо,
Нігде пригорнутья:
Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнуться, —
Гнуться мовчки, усміхаться,
Щоб люде не знали,
Що на серці заховано,
Щоб не привітали.
Бо їх ласка . . . нехай сниться
Тому, в кого доля,
А сироті, щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно розказувать,
А мовчать не вмію.
Виливайся ж, слово-слёзи:
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділюся
Моїми слёзами . . .
Та не з братом, не з сестрою —
З нікими стінами

На чужині . . . А поки-що —
До корчми вернуся:
Що там робиться?

Жидюга

Дріжить, изігнувшись
Пад каганцем: лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку . . . ох, аж душно! . . .
Білі рученята
Розкидала, розкрилася . . .
Як квіточка в гаю,
Червоніє; а пазуха . . .
Пазухи немає —
Розірвана . . . Мабуть, душно
На перині спати
Одинокій, молоденькій;
Ні з ким розмовляти, —
Одна шепче. Несказанно
Гарна нехрещена!
Отто дочка, а то батько —
Чортова кишеня.
Стара Хайка лежить долі,
В перинах поганих.
Де ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

КОНФЕДЕРАТИ.

 Одчиняй, проклятий жиде!
Бо будеш битий . . . одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде
Старий паскуда!“
— „Пострівай!
Стрівайте, зараз!“

— „Нагаями!

Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що ти хочеш?

— „Я? з панами?

Брий Боже! зараз, дайте встать,
Ясновельможні (нишком — свині!)“

— „Пане полковнику, ламай!“

Упали двері . . . а нагай
Малює вдовж жидівську спину.

„Здоров, свине, здоров, жиде,
Здоров, чортів сину!“

Та нагаєм, та нагаєм.

А жид зогнув спину:

„Не жартуйте, мості-пане!“

— „Добри-вечір, в хату!

Ще раз шельму! ще раз! . . . годі!

Вибачай, проклятий!

Добри-вечір! а де дочка?“

— „Умерла, панове.“

— „Лжеш, іудо! нагаями!“

Посипались знову.

„Ой паночки-голубчики,

Їй-Богу, немає!“

— „Брешеш, шельмо!“

— „Коли брешу,

Нехай Бог карає!“

— „Не Бог, а ми. Признавайся!“

— „На-що б мав ховати,

Як-би жива? Нехай, Боже,

Щоб я був проклятий! . . .“

„Ха, ха, ха, ха! . . . Чорт, панове,
Літанью *) співав.

Перехристись!“

— „Як же воно?

Далєбі не знаю.“

— „От-так, дивись . . .“

*) Додано власною рукою Т. Г. на вид. 1860 р. Ред.

Лях христиться,
А за ним іуда.
„Браво! браво! охристили.
Ну, за таке чудо
Могоричу, мості-пане!
Чуєш, охрищений?
Могоричу!“

— „Зараз, зараз!“

Ревуть, мов скажені,
Ревуть ляхи, а поставець
По столу гуляє.
„Єще Польща не згинела!“
Хто-куди гукає.
„Давай, жиде!“

Охрищений

Із лѣху та в хату
Знай шмигляє, наливає;
А конфедерати
Знай гукають: „жиде! меду!“
Жид не схаменеться.
„Де цимбали? грай, псявіро!“
Аж корчма трясеться —
Краковяка оддирають,
Вальса та мазура.

І жид гляне та нищечком:
„Шляхецька натура!“
— „Добре, годі! тепер співай!“
— „Не вмію, їй-Богу!“
— „Не божись, собача шкуро!“
— „Яку ж вам? „Небогу?“

„Була колись Гандзя,
„Каліка небога,
„Божилася, молилася,
„Що боліли ноги;
„На панщину не ходила,
„А за паробками

„Тихесенько, гарнесенько
„Поміж бурьянами.“

— „Годі! годі! це погана:
Схизмати² співають.“

— „Якої ж вам! хиба оцю?
Стривайте, згадаю . . .

„Перед паном Хведором¹⁾ *)

„Ходить жид ходором,

„І задком

„І передком

„Перед паном Хведірком.“

— „Добре, годі! тепер плати!“

— „Жартуете, пане:

За що платить?“

— „Що слухали.

Не кривись, поганий!

Не жартуем. Давай гроші!“

— „Де мепі їх взяти?

Ні шеляга; я панською

Ласкою багатий.“

— „Лжеш, собако! признавайся!

А нуте, панове,

Батогами!“

Засвистіли,

Христять Лейбу знову.

Періщили, періщили,

Аж пір'я летіло . . .

„Йй же Богу, ні шеляга!

Їжте мое тіло!

Ні шеляга! квалт! рятуйте!“

— „Ось ми порятуем.“

— „Постривайте, я щось скажу.“

— „Почуем, почуем,

Та не бреши, бо, хоч здохни,

Брехня не поможе.“

*) Ціюри з скобки визначають вар'янти по вид. 1841 р. Див. на кішці.

— „Ні, в Вільшаній . . .“
— „Твої гроші?“
— „Мої! . . . ховай Боже!
Ні, я кажу, що в Вільшаній . . .
Вільшанські схизмати
По три сім'ї, по чотирі
Живуть в одній хаті.“
— „Ми це знаєм, бо ми самі
Їх так очухрали.“
— „Та ні, не те . . . вибачайте . . .
Щоб лиха не знали,
Щоб вам гроші приснилися . . .
Бачте, у Вільшаній
У костелі . . . у титаря . . .
А дочка Оксана!
Ховай Боже! як панночка!
Що-то за хороше!
А червінців! хоч не ёго,
Так що? аби гроші.“
— „Аби гроші, однаково!
Правду Лейба каже;
А щоб певна була правда,
Нехай шлях покаже.
Одягайся!“

Поїхали

Ляхи у Вільшану.
Один тільки під лавою
Конфедерат п'яний
Нездуха встать, а курника,
П'яний і веселий.

ТИТАРЬ.

„У гаю, гаю,
Вітру немає;
Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько, —
Я виглядаю;
Хоч на годину,
Моя рибчино!
Виглянь, голубко,
Та поворокуем,
Та посумуем;
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Мов серденько,
Поки близенько,
Та поворокуем . . .
Ох, тяжко-важко!“

От-так, ходя по-під гаєм,
Ярема співає,
Виглядає; а Оксани
Немає, немає.
Зорі сяють; серед неба
Світить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивиться в криницю;
На калині, над водою,
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.
А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивиться, не слухає . . .
„На що мені врода,

Коли нема долі, нема талану? *)
Літа молодії марно пропадуть.
Один я на світі, без роду і долі —
Стеблина-билина на чужому полі;
Стеблину-билину вітри рознесуть,
Так і мене люде не знають, де діти.
За що ж одцурались? що я сирота.
Одно було серце, одно на всім світі,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась.“

І хлинули слези.
Поплакав сердега, утер рукавом.
„Оставайсь здорова! В далекій дорозі
Найду або долю, або за Дніпром
Ляжу головою . . . А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії очі, ті очі козачі,
Що ти цілувала, серденько мов!
Забудь мої слези, забудь сиротину,
Забудь, що клялася; другого шукай;
Я тобі не пара; я в сірій свитині,
А ти титарівна. Кращого вітай, —
Вітай, кого знавш . . . така моя доля!
Забудь мене, пташко, забудь, не журись.
А коли почувш, що на чужім полі
Сховали Ярему, — нишком помолись,
Одна, серце, на всім світі
Хоч ти помолися!“

Та й заплакав сіромаха,
На кий похилився.
Плаче собі тихесенько . . .
Шелесть! . . . коли гляне:
По-під гаєм, мов ласочка,
Крадеться Оксана.
Забув . . . побіг . . . обнялися . . .

„Серце!“ та й зомліли.
Довго-довго тільки — „серце!“
Та й знову німіли.

„Годі, пташко!“

— „Ще трошечки,

Ще . . . ще . . . сизокрилий!

Вийми душу! . . . ще раз . . . ще раз . . .

Ох, як я втомилась!“

— „Одпочинь, моя ти зоре!

Ти з неба злетіла!“

Послав свитку. Як ясочка,

Усміхнулась, сіла.

„Сідай же й ти коло мене.“

Сів, та й обнялися.

„Серце мое, зоре моя,

Де це ти зоріла?“

— „Я сёгодні забарилась:

Батько занедужав;

Коло ёго все поралась . . .“

— „А мене й байдуже?“

— „Який бо ти, їй же Богу!“

І слёзи блиснули.

— „Не плач, серце, я жартую.“

— „Жарти!“

Усміхнулась.

Прихилилась головою,

Та й ніби заснула.

„Бач, Оксано, я жартую,

А ти й справді плачеш!

Ну, не плач же, глянь на мене:

Завтра не побачиш.

Завтра буду я далеко,

Далеко, Оксано . . .

Завтра в-ночі у Чигрині

Свячений достаю.

Дасть він мені срібло-злото,

Дасть він мені славу;

Одягну тебе, обую,

Посажу, як паву, —

На дзиглику, як гетьманшу,

Та й дивитись буду;

Поки не вмру, дивитимусь.“

— „А може й забудеш?

Розбагатієш, у Київ

Поїдеш з панами,

Найдеш собі шляхтяночку,

Забудеш Оксану!“

— „Хиба краща в за тебе?“

— „Може й є, — не знаю.“

— „Гнівиш Бога, моє серце:

Кращої немає!

Ні на небі, ні за небом,

Ні за синім морем

Нема кращої од тебе!“

— „Що се ти говориш?

Схаменися.“

— „Правду, рибко!“

Та й знову, та й знову.

Довго вони, як бачите,

Вели таку мову; *)

Цілувались, обнімались

З усієї сили;

То плакали, то божились,

То ще раз божились.

Їй Ярема розказував,

Як жить вони будуть,

Як окує всю в золото,

Як долю добуде,

Як виріжуть Гайдамаки

Ляхів в Україні,

Як він буде панувати,

Коли не загине.

Аж обридло слухаючи,

Далєбі, дівчата!

„Отто який! мов і справді

Обридло!“

*) Меж мови-розмови (Справлено рукою Т. Г. на виданні 1860 р.) Ред.

А мати,
Або батько як побачять,
Що ви, мої любі,
Таке диво читаете, —
Гріха на всю губу!
Тоді, тоді — та цур ёму,
А дуже цікаве!
А надто вам розказать би,
Як козак чорнявий
Під вербою над водою
Обнявшись сумує;
А Оксана, як голубка,
Воркує, цілує;
То заплаче, то зомліє,
Головоньку схилить:
„Серце мов, доле моя!
Соколе мій милий!
Мій! . . .“ аж верби нагинались
Слухать тую мову.
Отто мова! Не розкажу,
Мої чорноброві,
Не розкажу против ночі,
А то ще присниться.
Нехай собі розійдуться
Так, як і зійшлися, —
Тихесенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні слёзи,
Ні щирі козачі.
Нехай собі . . . може, ще раз
Вони на сім світі
Зострінуться . . . побачимо . . .

А тим часом світить
З усіх вікон у титаря.
Що-то там твориться?
Треба глянуть, та розказать . . .
Бодай не дивиться!

Бодай не дивитись, бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіться: то конфедерати,
Люде, що зібрались волю боронить.
Боронять, прокляті!..⁴ Будь проклята мати,
І день, і година, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!
Дивіться, що роблять у титаря в хаті
Пекельні діти.

У печі пала

Огонь і світить на всю хату,
В кутку собакою дріжить
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до титаря: „Хоч жить?
Скажи, де гроші?“

Той мовчить.

Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили — нема,
Нема ні слова.

„Мало муки!

Давайте приску! де смола?
Кропи ёго! от-так! холоне?
Мерщій же приском посинай!
Що? скажеш, шельмо? . . . І не стогне!
Завзята бестія! Стрівай!“
Насипали в халяви жару . . .
„У тімья цвяшок закатай!“
Не витерпів святої кари,
Упав сердега. Пропадай,
Душа, без сповіді святої!
„Оксано, дочко!“ та й умер.
Ляхи задумалися стоя,
Хоч і запеклі.

„Що ж тепер,

Панове ради? Поміркуєм,
Тепер з ним нічого робить.”⁵
Запалим церкву!“

— „Егвалт! рятуйте!

Хто в Бога вірує!“ кричить
На дворі голос, що в сили.
Ляхи зомліли. „Хто такий?“
Оксана в двері: „Вбили! вбили!“
Та й пада крижем. А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура пляхта, мов хорти,
За двері вийшла. Сам позаду
Бере зомлілюю . . .

Де ж ти,
Яremo, де ти? подивися!
А він мандруючи співа,
Як Наливайко з ляхом бився.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають, та й замовчать.
Біліє місяць; люде сплять,
І титарь спить . . . Не рано встане:
На віки, праведний, заснув.
Горіло світло, погасало,
Погасло . . . Мертвий мов здрігнув,
І сумно-сумно в хаті стало.⁵

СВЯТО В ЧИГИРИНІ.

 Гетьмани, гетьмани! як-би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.
Базари, де військо, як море червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить . . .

Закипить, і розлилося
Степами, ярами;
Лихо мліє перед ними . . .
А за козаками . . .
Та що й казати? . . . минулося;
А те, що минуло,
Не згадуйте, панібрати . . .
.
Та й що з того, що згадаєш?
Згадаєш — заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,
Болись-то козачий.

Із-за лісу, з-за туману,
Місяць випливає,
Червоніє, круглолиций,
Горить, а не сяє,
Неначе зна, що не треба
Людям ёго світу,
Що пожари Україну
Нагріють, освітять.
І смерглося, а в Чигрині,
Як у домовині,
Сумно-сумно. (От-так було
По всій Україні
Против ночі Маковія,
Як ножі святили).
Людей не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигоні
Сова завиває.
А де ж люде? . . . Над Тясмином,
У темному гаю
Зібралися; старий, малий,
Убогий, багатий
Повднались, — дождають
Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві,
На припоні коні отаву скубуть;
Осідлані коні, вороні готові.
Куди-то поїдуть? Кого повезуть?
Он кого, дивіться. Лягли по долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
Отто гайдамаки. На квалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять
Вози залізної тарані:
То щедрої гостинець пані.
Уміла що кому давать,
Півроку їй, нехай царствує;
Нехай не вадить, як не чує!
Поміж возами нігде стать:
Неначе в ірій налетіло
З Смілянщини, з Чигирина,
Просте козацьтво, старшина;
На певне діло налетіли.
Козацьке паньство похожає,
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина первий.

Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.

Мудра голова! сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а дивишся — скрізь Головатий. „Коли сам,“ каже, „не повершу, то синові передам.“

Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора зострівся з Залізняком;

таке розказує про ёго, що цур ёму! „Кошовим,“ каже, „буде, та й годі; а може ще і гетьманом, коли тебе . . .“

Старшина другий.

А Гонти на-що? а Залізник? до Гонти сама . . . сама писала: „Коли, каже . . .“

Старшина первий.

Цитьте лишень, здається дзвонять!

Старшина другий.

Та ні, то люде гомонять.

Старшина первий.

Гомонять, поки ляхи почують. Ох, старі голови та розумні; химерять-химерять, та й зроблять з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили хрину, треба зїсти: плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що купували; грошам не пропадуть! А то думають-думають, ні в голос, ні мовчки; а ляхи догадаються — от тобі й шик! Що там за рада? чом вони не дзвонять? Чим сплиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а слава Богу вся Смілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте? співають.

Старшина третій.

Справді співа щось; піду спиню.

Старшина первий.

Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно.

Старшина другий.

Отто мабуть, волох!⁶ Не втерпів таки старий дурень; треба, та й годі.

Старшина третій.

А мудро співає! коли не послухаєш, усе иншу. Підкрадь-мось, братці, та послухаєм; а тим часом задзвонять.

Старшина первий і другий.

А що ж? то й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо.

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзарь; кругом ёго Запорозці і гайдамаки. Кобзарь співає з повагою і неголосно.)

Кобзарь.

„Ой Волохи, Волохи!
Вас осталося трохи;
І ви, Молдавани!
Тепер ви не пани:
Ваші господарі —
Наймити татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі ж, не журіться;
Гарно помоліться,
Братайтеся з нами,
З нами козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана;
Будете панами,
Та, як ми, з ножами,
З ножами святими
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляем,
Ляхів погойдаем,
Та так погуляем,
Що аж пекло засміється,
Небо запалає . . .
Добре погуляем!“

Запорожець.

Добре погуляем! правду старий співає, як не бреше.
А що б то з ёго за кобзарь був, як би не волох!

Кобзарь.

Та я й не волох; так тільки — був колись у Волощині,
а люде й зовуть волохом, сам не знаю за що.

Запорожець.

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь. А ну лишень, про
батька Максима ушеварь.

Гайдамака.

Та не голосно, щоб не почувла старшина.

Запорожець.

А що нам ваша старшина? почує, так послуха, коли
має чим слухати, та й годі. У нас один старший — батько
Максим; а він як почує, то ще карбованця дасть. Співай,
старче Божий, не слухай ёго.

Гайдамака.

Та воно так, чоловіче; я це й сам знаю, та ось що: не так
пани, як підпанки! або — поки сонце зійде, то роса очі виїсть.

Запорожець.

Брехня! співай, старче Божий, яку знаєш, а то й дзвона
не діждемо — поснемо. ‘)

Гуртом.

Справді поснемо; співай яку-небудь.

Кобзарь (співає).

Літа орел, літа сизий ‘)
По під небесами:
Гуля Максим, гуля батько
Степами-лісами.
Ой літає орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлопьята.

Запорозці — ті хлопьята,
Сини ёго, діти.
Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, — то й ушкварять,
Аж земля трясеться;
Заспіває, — заспівають,
Аж лихо сміється.
Горілку-мед не чаркою,
Поставцем черкає,
А ворога заплющившись
Ката, не минає.
Оттакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воює, і гарцює
З усієї сили —
Нема в ёго ні оселі,
Ні саду, ні ставу . . .
Степ і море; скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйтеся ж, вражі ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізник Чорним шляхом,
За ним гайдамаки.

Запорожець.

Оце то так! вчистив, нічого сказати: і до ладу, і правда.
Добре, далєбі добре! Що хоче, то так і втне. Спасибі, спасибі.

Гайдамака.

Я щось не второпає, що він співав про гайдамаків?

Запорожець.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось що він співав:
щоб ляхи погані, скажені собаки, каялись, бо йде Залізник
Чорним шляхом з гайдамаками, щоб ляхів, бачиш, різати . . .

Гайдамака.

І вішати, і мордувати! Добре, їй-Богу, добре! Ну, це так! Далєбі, дав би карбованця, як-би був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара вьязне, більше м'яса буде. Поборгуй, будь ласкав, завтра оддам. Утни ще що-небудь про гайдамаків!

Кобзарь.

До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати, — поки не охрип, співатиму; а охрипну — чарочку, другу тії ледащиці-живиці, як то кажуть, та й знову. Слухайте ж, панове громадо!

„Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові.
Ночували ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напилися, простяглися,
Та й“

Громада.

Цить лишень! здається, дзвонять. Чуєш? . . . ще раз . . . о!

Кобзарь.

Задзвонили, задзвонили!
Пішла луна гаєм.
Ідіть же ви, та молітесь,
А я доспіваю.

Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі воліві
Несуть вози. А за ними
Сліпий волох знову:
„Ночували гайдамаки
В зеленій діброві.“

Шкандибає, курникає,
І гич не до речі.
„Ну лиш иншу, старче Божий!“
З возами на плечах
Кричать ёму гайдамаки.
— „Добре, хлопці, нате!
От-так! от-так! добре, хлопці!
А нуте, хлопьята,
Ушкваримо!“

Земля гнеться,
А вони з возами
Так і ріжуть. Кобзарь грає,
Додає словами:

„Ой гоп таки так!
Кличе Гандзю козак:
„Ходи, Гандзю, пожартую,
„Ходи, Гандзю, поцілую;
„Ходім, Гандзю, до попа
„Богу помолиться;
„Нема жита ні снопа,
„Вари варениці.“
Оженився, зажурився —
Нічого немає;
У ряднині ростуть діти,
А козак співає:
„І по хаті ти-ни-ни,
„І по сінях ти-ни-ни,
„Вари, жінко, лини,
„Ти-ни-ни, ти-ни-ни!“

— „Добре! добре! ще раз! ще раз!“
Кричать гайдамаки.

— „Ой гоп того дива!
Наварили ляхи пива,
А ми будем шинкувать,
Ляшків-паяків частувать.

Ляшків-панків почастуєм,
З панянками пожартуєм.
Ой гоп таки так!
Кличе панну козак:
„Панно, пташко моя!
„Панно, доле моя!
„Не соромся, дай рученьку,
„Ходім погуляймо;
„Нехай людям лихо сниться,
„А ми заспіваймо.
„А ми заспіваймо,
„А ми посідаймо,
„Панно, пташко моя,
„Панно, доле моя!“

— „Ще раз, ще раз!“

— „Як-би таки, або так, або сяк,⁶⁾
Як-би таки, запорозський козак,
Як-би таки молодий, молодий,
Хоч по хаті б поводив, поводив.
 Страх мені не хочеться
 З старим дідом морочиться,
Як-би таки . . .“

— „Цу-цу, скажені! схаменіться!
Бач, розходилися! А ти,
Стара собако, де б молиться,
Верзеш тут погань. От чорти!“
Кричить отаман. Опинились;
Аж церков бачать. Дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом;
Громада — ніби нежива,
Ані телень . . . Поміж возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви несли,
Як на великдень над пасками.

„Молітесь, братія, молітесь!“
Так благочинний почина:
„Бругом святого Чигрина
Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпинать.
А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте
В руках у ката пропадать.
Од Конашевича і досі
Пожар не гасне, люде мруть,
Канаяють в тюрмах, голі, босі . . .
Діти нехрищені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата! . . .
Землі козацької краса,
У ляха вьяне, як перш мати,
І непокрита коса
Стидом січеться; карі очі
В неволі гаснуть; розковать
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромиться канать
В ярмі у ляха . . . горе, горе!
Молітесь, діти! страшний суд
Ляхи в Україну несуть —
І заривають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряниця стоїть
Хоч-би убогая могила?
Де Наливайкова? нема!
Живого й мертвого спалили.⁷
Де той Богун, де та зіма? ⁷⁾
Ингул що-зіму замерзав —
Богун не встане загатить
Шляхецьким труном.⁸ Лях гуляє!
Нема Богдана червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:

Нема журбу з ким поділить.
І Альта плаче: „Тяжко жити!
„Я сохну, сохну . . . де Тарас?“
„Нема, не чуть . . . не в батька діти!“
Не плачте, братія: за нас
І души праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Молітесь, братія!“

Молились,
Молились щиро козаки,
Щиро, як діти; не журились,
Гадали⁹⁾ тебе . . . а зробилось —
Над козаками хусточки!

Одно добро, одна слава —
Біліє хустина,
Та й ту знімуть . . .

А діякон:

„Нехай ворог гине!
Беріть ножі! освятили.“
Ударили в дзвони,
Рече гавм: „освятили!“
Аж серце холоне!
Освятили, освятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблищали
По всій Україні.¹⁰⁾

ТРЕТІ ШВНІ.¹¹⁾

Що день Україну катували
Ляхи скажені; ще один,
Один останній сумували
І Україна, і Чигрин.
І той минув — день Маковія,

Велике свято в Україні.
Минув — і лях, і жидовин
Горілки, крови упивались,
Кляли схизмата, розпинали,
Кляли, що нічого вже взять.
А гайдамаки мовчки ждали
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, ⁹⁾ і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а іуди
Ще лічать гроші у-ночі,
Без світла лічать барисі,
Щоб не побачили, бач, люде. ¹⁰⁾
І ті на золото лягли,
І сном нечистим задрімали.

Дрімають . . . на віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядять
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люде; що вони моторять,
Щоб Богові в-ранці про те розказать.
Світить білолиций на всю Україну,
Світить . . . а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вільшани, мою сироту?
Де її мордують, де вона воркує?
Чи знає Ярема? чи знає, чи чує?
Побачимо потім, а тепер не ту,
Не ту заспіваю, иншої заграю;
Лихо — не дівчата — буде танцювать.
Недолю співаю козацького краю;
Слухайте ж, щоб дітям потім розказать,
Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козакі пляхту тяжко покарали, ¹¹⁾
За те, що не вмiла в добрі панувать.

Гомонiла Україна,
Довго гомонiла,
Довго-довго кров степами
Текла-червонiла.

Текла, текла, та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роси ранесенько
Слєзами дрібними
Їх умиють. Зійде сонце,
Осушить, пригрів;
А унуки? їм байдуже,
Жито собі сіють.
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила, —
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізник, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко! важко! . . . ¹²⁾
.
Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго-довго кров степами
Текла-червоніла.
І день, і ніч квалт, гармати;
Земля стогне, гнеться;
Сумно, страшно, а згадавш —
Серце усміхнеться.

Місяцю мій ясний! з високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сєну: і там розлилось,
Не знать за що, крови широкєє море,

А тепер що буде! Сховайся ж за гору;
Сховайся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакати . . .

Сумно-сумно серед неба
Сяє білолиций.
По-над Дніпром козак іде,
Може, з вечорниці.
Іде сумний, невеселий,
Ледве несуть ноги.
Може, дівчина не любить,
За те, що убогий?
І дівчина ёго любить
Хоч лата на латі.
Чорнобривий, а не згине,
То буде й багатий.

Чого ж сумний чорнобривий
Іде — чуть не плаче?
Якусь тяжку недоленьку
Віщує козаче.
Чув серце, та не скаже,
Яке лихо буде.
Мине лихо . . . Кругом ёго
Мов вимерли люде.
Ані півня, ні собаки:
Тільки із-за гаю
Десь далеко сіроманьці
Вовки завивають.

Байдуже! іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досвітки, —
До ляхів поганих
У Черкаси. А там третій
Півень заспівав . . .
А там . . . а там . . . Йде Ярема,
На Дніпр поглядає.

„Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крові; ще понесеш, друже!
Червонив ти синє, та не напоїв;
А сю ніч упьвешся. Пекельнеє свято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато, багато
Шляхецької крові. Козак оживе;
Оживуть гетьмани в золотім жупані;
Прокинеться доля; козак заспіва:
„Ні жида, ні ляха,“ а в степах України —
Дай-то Боже милий — блисне булава!“

Так думав, ідучи в латаній свитині,¹³⁾
Сердега Ярема з свяченим в руках.
А Дніпр, мов підслухав: широкий та синій,
Підняв гори-хвилі; а в очеретах
Реве, стогне, завиває,
Лози нагинає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усміхнеться,
А друга заплаче.
„Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут . . . а тут . . . що ще буде?
Може ще загину.“
А тим часом із байраку
Півень „кукуріку!“
„А, Черкаси! . . . Боже милий!
Не вкороги віку!“

ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ.

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
„Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! погуляєм
Та хмару нагрієм!“
Занялася Смілянщина,
Хмара червоніє;
А найперша Медведівка
Хмари нагріває.¹⁴⁾
Горить Сміла, Смілянщина
Кров'ю підпливає.
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом¹² запалало,
І кров полилася
Аж у Волинь. По Поліссі
Гонта бенкетує,
А Залізняк в Смілянщині
Дамаску гартує*)
У Черкасах, де й Ярема
Пробує свячений.
„От-так, от-так! добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!“ на базарі
Залізняк гукає.
Бругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема — страшно глянуть —
По три, по чотирі
Так і кладе. „Добре, сину,
Матері їх хря!“

*) На власнім екземплярі Шевченка (вид. Семир.) додано ёго рукою:
»до паху.« Ред.

Мордуй, мордуй: в раю будеш,
Або есаулом.
Гуляй, сину! нуте, діти!“
І діти майнули
По горйщах, по коморах,
По лѣхах, — усюди;
Всіх уклали, все забрали.
„Тепер, хлопці, буде!
Утомилсь, одпочиньтє.“
Улиці, базари
Крились трупом, плили кровью.
„Мало клятим кари!
Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрищені, клятї души.“
На базар збірались
Гайдамаки. Йде Ярема,
Залізняк гукає:
„Чуєш, хлопче? ходи сюди;
Не бійсь, не злякаю.“
— „Не боюся!“ Знявши шапку,
Став, мов перед паном.
„Відкіля ти? хто ти такий?“
— „Я, пане, з Вільшани.“
— „З Вільшаної, де титаря
Пси замордували?“
— „Де? якого?“
— „У Вільшаній;
І кажуть, що вкрати
Дочку ёго, коли знаєш.“
— „Дочку у Вільшаній?“
— „У титаря, коли знавав.“
— „Оксано, Оксано!“
Ледве вимовив Ярема
Та й упав до-долу.
„Еге! ось що . . . Шкода хлопця;
Провітри, Миколо!“
Провітрився. „Батьку! брате!“

Чом я не сторукий?
Дайте ножа, дайте силу,
Муки ляхам, муки!
Муки страшної, щоб пекло ¹⁵⁾
Тряслося та мліло!

— „Добре, сину! ножі будуть
На святе діло.

Ходім з нами у Лисянку
Ножі гартувати!“

— „Ходім, ходім, отамане,
Батьку ти мій, брате,
Мій єдиний! На край світа
Полечу, достану,

З пекла вирву, отамане . . .
На край світа, пане . . .

На край світа, та не найду,
Пе найду Оксани!“

— „Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? я не знаю.“

— „Яремою.“

— „А призвище?“

— „Призвища немає!“

— „Хиба байстрик? Без призвища —
Запиши, Миколо,
У реєстер. Нехай буде . . .
Нехай буде Голий,
Так і пиши!“

— „Ні, погано!“

— „Ну хиба Бідою?“

— „І це не так.“

— „Стривай лишень,
Пиши Галайдою!“
Записали.

„Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти.
Найдеш долю . . . а не найдеш . . .
Рушайте, хлопцята.“

І Яремі дали коня
Зайвого з обозу.
Усміхнувся на воронім,
Та й знову у слізи.
Виїхали за царину;
Палають Черкаси . . .
„Чи всі, діти?“

— „Усі, батьку!“

„Гайда!“

Простяглася

По діброві по-над Дніпром
Козацька ватага.
А за ними кобзарь волох
Переваги-ваги
Шкандибає на конику,
Козакам співає:
„Гайдамаки, гайдамаки!
Залізняк гуляє.“
Поїхали . . . а Черкаси
Палають, палають.
Байдуже, ніхто й не гляне!
Сміються та лають
Кляту шляхту; хто балака,
Хто кобзаря слуха.
А Залізняк попереду
Нашорошив уха,
Їде собі, люльку курить,
Нікому ні слова;
А за ним німий Ярема.
Зелена діброва
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люде
І лютеє горе —
Все пропало, все! Нічого
Не знає, не бачить,
Як убитий. Тяжко ёму,
Тяжко, а не плаче.

Ні, не плаче: змія люта
Жадно випиває
Їго слези, давить душу,
Серце роздирає.
„Ой ви слези, дрібні слези!
Ви змиєте горе;
Змийте його . . . тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане.
Занапасть хіба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти, де ти? подивися,¹⁶⁾
Моя ти єдина,
Подивися на Ярему!
Де ти? Може, гине,
Може, тяжко клене долю,¹⁷⁾
Клене, умирає,
Або в пана у кайданах
У слепу канав.
Може, згадує Ярему,
Згадує Вільшану,
Кличе його: „Серце мов,
„Обніми Оксану!
„Обнімемось, мій соколе!
„На віки зомлієм.
„Нехай ляхи згнуцаються —
„Не почув! . . .“ Віє,
Віє вітер з-за Лиману,
Гне тополю в полі,
І дівчина похилиться,
Куди гне недоля.
Посумує, пожуриться,
Забуде . . . і може . . .¹⁸⁾
У жупані сама пані;
А лях . . . Боже, Боже!
Карай пеклом мою душу,
Вилий муки море,

Розбий кару надо мною,
Та не таким горем
Карай серце: розірветься,
Хоч-би було камень.
Доле моя! Серце мов! ")
Оксано, Оксано!
Де ти ділася, поділась?"
І хлинули слези;
Дрібні-дрібні полилися.
Де вони взялися!
А Залізник гайдамакам
Каже опинитись:
„У ліс, хлопці! вже світає,
І коні пристали:
Попасемо,“ — і тихенько
У лісі сховались.

ГУПАЛІВЩИНА.

Зійшло сонце; Україна —
Де палала, тліла,
А де шляхта, запершися,
У будинках мліла.
Скрізь по селах шибениці;
Навішано трупу —
Тільки старших, а так шляхта —
Купою на куші.
На улцях, на розпуттях
Собаки, ворони
Їдять шляхту, вклюють очі;
Ніхто не боронить.
Та й нікому: осталися
Діти та собаки:
Жінки навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.

Оттаке-то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла . . . А за віщо,
За що люде гинуть?
Того ж батька, такі ж діти, —
Жити б та брататься.
Ні, не вміли, не хотіли,
Треба розъеднатися!
Треба крови, брата крови,
Бо задро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті!
„Убьем брата! спалим хату!“
Сказали, і сталось.
Все б, здається; ні, на кару
Сироти остались.
В слёзах росли, та й вирости;
Замучені руки
Розв'язались, — і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаеш:
Старих славян діти
Впились кровью, а хто винен?
Ксёндзи, езуїти.¹³

Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними слёзами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку; в Вільшану
Приїхали. „Хиба спитать,
Спитать про Оксану?
Не питаю, щоб не знали,
За що пропадаю.“
А тим часом гайдамаки
Й Вільшану минають.
Питається у хлопчика:

„Що, титаря вбили?“
— „Ба ні, дядьку: батько казав,
Що ёго спалили
Отті ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.“
Не дослухав . . . „Неси, коню!“
І поводи кинув.
„Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сёгодні, коли й умру,
З домовини встану
Ляхів мучить. Серце мов!
Оксано! Оксано!
Де ти?“

Замовк, зажурився,
Поїхав ходюю.
Тяжко-важко сіромасі ²⁰⁾
Боротись з нудьгою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають.
Корчма тлів з стодолою,
А Лейби немає.
Усміхнувся мій Ярема,
Тяжко усміхнувся.
От-тут, от-тут позавчора
Перед жидом гнувся,
А сёгодні . . . та й жаль стало,
Що лихо минуло.
Гайдамаки по-над яром
З шляху повернули. ²¹⁾
Наганяють півпаробка.
Хлопець у свитині,
Полатаній, у постолах,
На плечах торбина.
„Гей, старченя! стривай лишень!“ ²²⁾

— „Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака.“

— „Який же поганій!

— „Відкіля ти?“

— „З Керелівки.“¹⁴

— „А Будища¹⁵ знаєш?
І озеро коло Будищ?“

— „І озеро знаю,
От-там воно; оцім яром
Втрапите до ёго.“

— „Що, сёгодня ляхів бачив?“

— „Нігде ні одного;
А вчора було багато.

Вінки не святити:
Не дали ляхи прокляті.
За те ж їх і били!

І я, й батько святим ножем;
А мати нездуха,
А то й вона б.“

— „Добре, хлопче.
Ось на ж тобі, друже,
Цей дукачик, та не згуби.“

Узяв золотого,
Подивився: „Спасибі вам!“

— „Ну, хлопці, в дорогу!
Та чуєте? без гомону.
Галайдо, за мною!

В оцім яру в озеро
Й ліс по-під горою,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям. Може, лєхи
Стерегти осталась
Яка погань.“

Приїхали,

Стали кругом ліса;
Дивляться — нема нікого . . .
„Ту їх до-сто-біса!

Які груши уродили!
Збивайте, хлопьята!
Швидче! швидче! От-так! от-так!“
І конфедерати
Посипалися до-долу,
Груши гнилобокi.
Позбивали, упорались;
Козакам нiвроку,
Найшли лѣхи, скарб забрали,
У ляхiв кишенi
Потрусили, та й потягли ²³⁾
Барати мерзених
У Лисянку. ¹⁶

БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ. ²⁴⁾

 Смеркалося. Із Лисянки
Бругом засвітило:
Отто Гонта в Залізняком .
Люльки закурили.
Страшно-страшно закурили!
І в пеклі не вмiють ²⁵⁾
От-так курить. Гнилий Тикич
Кровью червонiв
Шляхецькою, жидiвською;
А над ним палають
І хатина, і будинок;
Мов доля карає
Вельможного й неможного.
А серед базару
Стоїть Гонта в Залізняком,
Кричать: „ляхам карі!
Карі ляхам, щоб каялись!“
І дiти карають.
Стогнуть, плачуть; один просить,

Другий проклинає;
Той молиться, сповідає
Гріхи перед братом,
Уже вбитим. Не милують,
Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду
Шляхтяночки й жидівочки.
Тече кров у воду.
Ні каліка, ані старий,
Ні мала дитина
Не остались, — не вблагали
Лихої години.
Всі полягли, всі покотом;
Ні душі живої
Шляхецької й жидівської.
А пожар удвоє
Розгорівся, розналався
До самої хмари.

А Галайда знай гукає:
„Кари ляхам, кари!“
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
„Дайте ляха, дайте жида!
Мало мені, мало!
Дайте ляха, дайте крові
Наточить з поганих!
Крові море . . . мало моря . . .
Оксано! Оксано! ²⁰⁾
Де ти?“ крикне й сховається
В поломї, в пожарі.
А тим часом гайдамаки
Столи вздовж базару
Поставили, несуть страву,
Де що запопали,
Щоб засвітла повечерять.
„Гуляй!“ загукали.

Вечеряють, а кругом їх
Пекло червоніє.
У полом'ї повішані
На кроквах чорніють
Панські трупи. Горять крокви
І падають з ними.
„Пийте, діти! пийте, лийте!
З панами такими
Може ще раз зустрінемося,
Ще раз погуляєм.“
І поставець одним духом
Залізник черкає.
„За прокляті ваші трупи,
За душі прокляті
Ще раз вип'ю! Пийте, діти!
Випьєм, Гонто, брате!“
— „Постривай, я дожидаю,
Що ляхи прокляті . . .“
Ярема встав: „які ляхи?“
— „Отто бо завзятий!
Пий горілку, мій голубе!“
„Які ляхи, брате?“
— „По тім боці, у будинку
Заперлись прокляті!“
„Розвіємо!“ — „Шкода муру,
Старосвітська штука!
А ще гірше, Богданові
Мурували руки!“
„Богданові? шкода, шкода
Гетьманської праці.“
— „Я послав сказати проклятим,
Щоб видали Паца.
Помилую! Не видадуть —
Порох засипаю . . .
Потайники вже зроблені . . .“
„І ляхи гуляють?
Лічать зорі? Добре, брате!
А поки що буде,

Випьем чарку! — „Добре, випьем!“
„Пийте, добрі люде,
Та не дуже, бо ще може
Не кончили кари!“
„Не кончили! . . . Пийте, бийте!
Грайте, співайте, кобзарю!
Не про дідів, бо не згірше
Й ми ляхів караем;
Не про лихо, бо ми його
Не знали й не знаєм.
Веселої утні, старче,
Щоб земля ломилась, —
Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась.“

(Кобзарь грає й приспівує.)

„Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала —
Маю черевики.
Од села до села
Буду танцювати:
Ні корови, ні вола —
Осталася хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тинном;
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з паробками.
Ох ви, дітки мої,
Мої голубьята,
Не журіться, подивіться,
Як танцює мати.
Сама в найми піду,
Діток в школу оддам,

А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!“

— „Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!“
Сліпий ушкварив — навприсядги
Пішли по базару,
Земля гнеться. „Нумо, Гонто!“
— „Нум, брате Максиме!
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!“

„Не дивуйтеся дівчата,
Що я обідрався;
Бо мій батько робив гладко,
То й я в ёго вдався.“

— „Добре, брате, їй же Богу!“
— „А ну, ти, Максиме!“
— „Постривай лиш!“

„От-так чини, як я чиню,*)
Люби дочку аби-чию
Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову.“

Всі танцюють, а Галайда
Не чув, не бачить.
Сидить собі кінець стола,²⁾
Тяжко-важко плаче,
Як дитина. Чого б, бачться?
В червонім жупані,
І золото, і слава є,
Та нема Оксани;
Ні з ким долю поділити,
Ні з ким заспівати;

*) У вид. 1841 ці вірші — курсивом. Ред.

Один, один сиротою
Мусить пропадати. ²⁸⁾
А того, того й не знає,
Що ёго Оксаиа
По тім боці за Тякичем
В будинку з панами,
З тими самими ляхами,
Що замордували
Її батька. Недолюди!
Тепер заховались
За мурами, та дивитесь
Як жида канають,
Брати ваші! А Оксана
В вікно поглядає
На Лисянку засвічену.
„Де-то мій Ярема?“
Сама думає. Не знає,
Що він коло неї,
У Лисянці, не в свитині,
В червонім жупані,
Сидить один та думає:
„Де моя Оксано!
Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?“
Тяжко ёму.

А із яру
В киреї козачій
Хтось крадеться.

„Хто ти такий?“
Галайда питає.
„Я посланець пана Гонти.
Нехай погуляє,
Я підожду.“

— „Ні, не діждеш,
Жидівська собака!“
— „Ховай Боже, який я жид!
Бачиш? Гайдамака! ²⁹⁾

Ось копійка . . . подивися . . .
Хиба ти не знаєш?
— „Знаю, знаю,“ і свячений
З халяви виймає.
„Признавайсь, проклятий жиде,
Де моя Оксана?“
Та й замахнувся.

„Ховай Боже! . . .
В будинку . . . з панами . . .
Вся в золоті . . .“

— „Виручай же!
Виручай, проклятий!“
— „Добре, добре . . . Які ж бо ви,
Яремо, завзяті!
Іду зараз і виручу:
Гроші мур ламають, —
Скажу ляхам — замість Паца . . .“
— „Добре, добре! знаю.
Іди швидче!“

— „Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів-упруга, а там нехай.
Ідїть же гуляйте . . .
Куди везти?“

— „У Лебедин! “
У Лебедин, — чувш?“
— „Чую, чую.“

І Галайда
З Гонтою танцює.
А Залізняк бере кобзу:
„Потанцюй, кобзарю,
Я заграю.“

Навприсядки
Сліпий по базару
Оддирає постоломи,
Додає словами :

„На городі пустирнак, пустирнак;
Чи я ж тобі не козак, не козак?
Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я ж тобі черевичків не куплю?
Куплю, куплю, чорнобрива,
Куплю, куплю того дива.
Буду, серце, ходить.
Буду, серце, любить.“

„Ой гоп гопака!
Полюбила козака,
Та рудого, та старого —
Лиха доля така.
Іди ж, доле, за журбою,
А ти, старий, за водою,
А я — так до шинку.
Випью чарку, випью другу,
Випью третю на потугу,
П'яту, шосту, та й кінець.
Пішла баба у танець,
А за нею горобець,
Викрутасом-вихилясом . . .
Молодець горобець!
Старий рудий бабу кличе,
А та ёму дулі тиче:
„Оженився, сатано, —
„Заробляй же на цшоно:
„Треба діток годувать,
„Треба діток одягать;
„А я буду добувать;
„А ти старий не гріши,
„Та в запічку колиши,
„Та мовчи, не диши!“

„Як була я молодою преподобницею, *)
Повісила хвартушину над віконницею;

*) У вид. 1841 р. — курсив. Ред.

Хто йде — не мене,
То кивне, то моргне.
А я шовком вишиваю,
В кватирочку виглядаю:
Семені, Івані!
Надівайте жупани,
Та ходімо погуляймо,
Та сядемо заспіваймо.“

„Заганяйте квочку в бочку,
А курчата в вершу.“

.
.

„І . . . гу!
Загнув батько дугу,
Тягне мати супоню,
А ти зав'язи, доню.“
„Чи ще? чи годі?
— „Ще, ще,
Хоч погану! сами ноги носять.“
„Ой сип сирівець
Та криши опеньки:
Дід та баба, то й до ладу, —
Обов раденькі.

„Ой сип сирівець
Та криши петрушку:
.
.

„Ой сип сирівець,
Та накриши хрину:
.
.

„Ой сип воду, воду
Та пошукай броду, броду“

— „Годі! годі!“ кричить Гонта: ³⁰⁾

„Годі, погасає.

Світла, діти! . . . А де Лейба?

Що ёго немає?

Найти ёго та повісить.

Петелька свиняча!

Гайда, діти! погасає

Каганець козачий!“

А Галайда: „Отамане!

Погуляймо, батьку!

Дивись — горить; на базарі

І видко, і гладко.

Потанцюєм. Грай, кобзарю!“

— „Не хочу гуляти!

Огню, діти! дётю, влюччя!

Давайте гармати;

В потайники пустіть огонь!

Думають, жартую!“

Заревіли гайдамаки:

„Добре, батьку! чуєм!“

Через греблю повалили,

Гукають, співають.

А Галайда кричить: „Батьку!

Стійте! . . . пропадаю!

Пострівайте, не вбивайте:

Там моя Оксана.

Годиночку, батьки мої!

Я її достану!“

„Добре, добре! . . . Залізничче,

Гукни, щоб налили.

Преподобиться з ляхами! . . .

А ти, сизокрилий,

Найдеш иншу.“

Оглянувся —

Галайди немає.

Ревуть гори, і будинок

З ляхами гуляє

Коло хмари. Що осталося,
Пеклом запалало . . .
„Де Галайда?“ Максим бличе.
І сліду не стало . . . ³¹⁾
Поки хлопцята танцювали,
Ярема з Лейбою прокрались
Яж у будинок, в самий лѣх;
Оксану вихопив чуть живу
Ярема з лѣху, та й полинув
У Лебедин . . .

~~~~~  
**ЛЕБЕДИН.**

 **Я** сирота з Вільшаної,  
Сирота, бабусю.  
Батька ляхи замучили,  
А мене . . . боюся,  
Боюсь згадать, моя сиза . . .  
Узяли з собою.  
Не розпитуй, бабусенько, <sup>32)</sup>  
Що було зо мною.  
Я молилась, я плакала,  
Серце розривалось,  
Слѣзи сохли, душа мерла . . .  
Ох, як би я знала,  
Що побачу знову, —  
Вдвоє, втроє б витерпіла  
За єдине слово!  
Вибачай, моя голубко;  
Може, я грішила,  
Може, Бог за те й карає,  
Що я полюбила —  
Полюбила стан високий  
І карії очі, —  
Полюбила, як уміла,  
Як серденько хоче.

Не за себе, не за батька  
Молилась в неволі, —  
Ні, бабусю, а за ёго,  
За милого долю.  
Карай, Боже! Твою правду  
Я витерпіть мушу.  
Страшно сказати: я думала  
Занапастити душу.  
Як-би не він, може б . . . може  
І занапастила.

Тяжко було! я думала:  
„О, Боже мій милий!  
„Він сирота, — хто без мене  
„Ёго привітає?  
„Хто про долю, про недолю,  
„Як я, розпитає?  
„Хто обійме, як я ёго?  
„Хто душу покаже?  
„Хто сироті убогому  
„Добре слово скаже?“<sup>23)</sup>

Я так думала, бабусю,  
І серце сміялось:  
„Я сирота: без матері,  
„Без батька осталась,  
„І він один на всім світі  
„Мене вірно любить;  
„А почує, що я вбилась,  
„То й себе погубить.“  
Так я думала, молилась,  
Ждала, виглядала:  
Нема ёго, не прибуде, —  
Одна я осталась . . .“  
Та й заплакала. Черниця,  
Стоя коло неї,  
Зажурилась.

„Бабусенько!  
Скажи мені, де я?“

— „В Лебедині, моя пташко;  
Не вставай: ти хвора.“  
— „В Лебедині! чи давно я?“  
— „Ба ні, позавчора.“  
— „Позавчора? . . . Стрівай, стрівай . . .  
Пожар над водою . . .  
Жид, будинок, Майданівка . . . ”  
Зовуть Галайдою . . .“  
— „Галайдою Яремою  
Себе називає,  
Той, що привіз . . .“  
— „Де він, де він?  
Тепер же я знаю! . . .“  
— „Через тиждень обіцявся “<sup>24</sup>)  
Прийти за тобою.“  
— „Через тиждень! через тиждень!  
Раю мій, покою!  
Бабусенько, минулася  
Лихая година!  
Той Галайда — мій Ярема! . . .  
По всій Україні  
Їго знають. Я бачила,  
Як села горіли;  
Я бачила — кати ляхи  
Трусилися, мліли,  
Як хто скаже про Галайду.  
Знають вони, знають,  
Хто такий і відкіля він,  
І кого шукає! . . .  
Мене шукав, мене найшов,  
Орел сизокрилий!  
Прилітай же, мій соколе, “<sup>25</sup>)  
Мій голубе сизий!  
Ох, як весело на світі,  
Як весело стало!  
Через тиждень, бабусенько . . .  
Ще три дні осталося.  
Ох, як довго! . . .

„Загрібай, мамо, жар, жар, \*)  
„Буде тобі дочки жаль, жаль . . .“

Ох, як весело на світі!  
А тобі, бабусю,  
Чи весело?“

— „Я тобою,  
Нташко, веселюся!“  
— „А чом же ти не співаєш?“  
— „Я вже одспівала . . .“  
Задзвонили до вечерні;  
Оксана осталась, <sup>36)</sup>  
А черниця, помолившись,  
В храм пошкандибала.

Через тиждень в Лебедині  
У церкві співали:  
„Исаїя ликуй!“ В-ранці  
Ярему вінчали;  
А в-вечері мій Ярема  
(От хлопець звичайний!)  
Щоб не сердить отамана,  
Покинув Оксану:  
Ляхів кінча; з Залізняком  
Весілля справляє  
В Уманщині, на пожарах.  
Вона виглядає, —  
Виглядає, чи не їде  
З боярами в гості —  
Перевезти із келії  
В хату на помості.

Не журися, сподівайся  
Та Богу молися.  
А мені тепер на Умань <sup>19)</sup>  
Треба подивитись.

---

\*) У вид. 1841 р. цей вірш надрюкован двічі. Ред.

~~~~~

ГОНТА В УМАНІ.

Хвалилися гайдамаки,
На Умань ідучи:
»Будем драти, панебрате,
З китайки онучи!»

Минають дні, минає літо,
А Україна знай горить;
По селам плачуть малі діти — ²⁷⁾
Батьків немає. Шелестить
Пожовкле листя по діброві;
Гуляють хмари; сонце спить;
Нігде не чуť людської мови;
Звір тільки вив, йде в село,
Де чув трупи: не ховали,
Вовків ляхами годували,
Поки їх снігом занесло.

Не спинила хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рясом,
Барвінком покрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю убрану весною
В-ранці зустрічають . . .
Рай та й годі! А для кого?
Для людей. А люде?
Не хотять на ёго й глянуть,
А глянуть — огудять.
Треба кровью домалювать,
Освітить пожаром;
Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.

Пекла мало! . . . Люде, люде!
Коли-то з вас буде
Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люде!

Не спинила весна крови,
Ні злості людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм —
Так було і в Трої,
Так і буде.

Гайдамаки

Гуляють, карають;
Де проїдуть — земля горить,
Кров'ю підпливає.
Придбав Максим собі сина
На всю Україну.
Хоч не рідний син Ярема,
А щира дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже — лютує:
З ножем в руках, на пожарах
І днює й ночує.
Не милує, не минає
Нігде ні одного;
За титаря ляхам платить,
За батька святого;
За Оксану . . . та й зомлів,
Згадавши Оксану.
А Залізник: „Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляєм!“

Погуляли:

Купою на купі
Од Київа до Умані
Лягли ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили

О-півночі; до схід сонця
Умань затопили,
Затопили, закричали:
„Карай ляха знову!“³⁸⁾
Покотились по базару
Кінні Narodowi;²⁰⁾
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Кввалт і галас. На базарі,
Як посеред моря
Кривавого, стоїть Гонта
З Максимом завзятим.
Кричать у-двох: „Добре, діти!
От-так їх проклятих!“
Аж ось ведуть гайдамаки
Ксєндза єзуїта
І двох хлопців. „Гонто, Гонто!
Оце твої діти.
Ти нас ріжеш — заріж і їх:
Вони католики.
Чого ж ти став? чом не ріжеш?
Поки не великі,
Заріж і їх, бо виростуть,
То тебе заріжуть . . .“
— „Убийте пса! а собачят“³⁹⁾
Своею заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь,
Що ви католики?“
— „Католики . . . бо нас мати . . .“
— „Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! знаю, знаю!“
Зібралась громада.
„Мої діти католики . . .
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо . . .
Я присягав, брав свячений
Різати католика . . .“

Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви ляха не ріжете? . . .“
— „Будем різать, тату!“
— „Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?
Менше б гріха: ви б умерли
Не католиками:
А сёгодні, сини мої,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга.“

Махнув ножом —

І дітей немає!
Попадали зарізані.
„Тату!“ белькотали,
„Тату, тату . . . ми не ляхи!
„Ми . . .“ та й замовчали.
„Поховать хиба?“
— „Не треба!

Вони католики.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила? . . .”²¹
Ходім, брате!“

Взяв Максима,
Пішли вздовж базару,
І обидва закричали
„Кари ляхам, кари!“

І карали: страшно, страшно
Умань запалала.
Ні в будинку, ні в костелі,
Нігде не осталось, —
Всі полягли. Того лиха
Не було ніколи,
Що в Умані робилося.
Базиліян школу,
Де учились Гонти діти,
Сам Гонта руйнує:
„Ти поїла моїх діток!“
Гукає, лютує:
„Ти поїла невеликих,
Добру не навчила! . . .
Валить стіни!“⁴⁰⁾

Гайдамаки

Стіни розвалили, —
Розвалили, об каміння
Бсєндзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.

До самої ночі ляхів мордували;
Души не осталось. А Гонта кричить:
„Де ви, людоїди? де ви поховались?
З'їли моїх діток, — тяжко мені жити!
Тяжко мені плакати! ні з ким говорити!
Сини мої любі, мої чорноброві!
Де ви поховались? Крови мені, крові!
Шляхецької крові, бо хочеться пити,
Хочеться дивитись, як вона чорніє,
Хочеться напиться . . . Чом вітер не віє,
Ляхів не навів? . . . Тяжко мені жити!
Тяжко мені плакати! Праведні зорі!
Сховайтесь за хмару; я вас не займав,
Я дітей зарівав! . . . Горе мені, горе!
Де я прихилюся?“

Так Гонта кричав ;
По Умані бігав. А серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи ;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатня кара
Остатня вечеря !

„Гуляйте, сини !

Пийте, поки пьється, бийте, поки бьється!“
Залізник гукає. „А ну, навісний,
Ушкварь нам що-небудь, нехай земля гнеться,
Нехай погуляють мої козаки !“
І кобзарь ушкварив :

„А мій батько орандарь,
Чоботарь ;
Моя мати пряха
Та сваха ;
Брати мої, соколи,
Привели
І корову із діброви,
І наміста нанесли.
А я собі Христа
В намісті ;
А на лиштві листя
Та листя,
І чоботи і підкови.
Вийду в-ранці до корови,
Я корову напою,
Подою,
З паробками постою,
Постою.“

•

„Ой гоп по-вечері,
Замикайте, діти, двері,
А ти, стара, не журись,
Та до мене пригорнись!“

Всі гуляють. А де ж Гонта ?
Чом він не гуляє !

Чому не пьє з козаками?
Чому не співає?
Нема ёго; тепер ёму,
Мабуть, не до неї,
Не до співи.

А хто такий
У чорній киреї
Через базар переходить?
Став; розрива купу
Ляхів мертвих: шука когось.
Нагнувся, два трупи
Невеликих взяв на плечі
І, позад базару,
Через мертвих переступа,
Криється в пожарі
За костёлом. Хто ж це такий?
Гонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Гонта дітей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховає,
І як Гонта плаче.
Виніс в поле, геть од шляху;
Свячений виймає,
І свяченим копа яму.
А Умань палає,
Світить Гонті до роботи
І на дітей світить.
Неначе сплять одягнені.
Чого ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде,
Або скарб ховає?
Аж труситься. Із Умані

Де-де чуть — гукують
Товариші гайдамаки;
Гонта мов не чує,
Синам хату серед степу
Глибоку будує.
Та й збудував. Бере синів,
Кладе в темну хату,
Й не дивиться, ніби чує:
„Ми не ляхи, тату!“
Поклав обох; із кишені
Китайку виймає;
Поцілував мертвих в очі,
Христить, накриває
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивився . . .
Тяжко-важко плаче:
„Сини мої, сини мої!
На ту Україну
Подивіться: ви за неї
Й я за неї гину.
А хто мене поховає?
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива!
Що ти наробила?
На-що мені дітей дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони б поховали,
А то я ховаю.“
Поцілував, перехрестив,
Покрив, засипає:
„Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!
Сука мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без руги“¹⁾

Спочивайте, діти,
Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарав,
За гріх сей великий.
Простіть, сини! я прощаю,
Що ви католики.“
Зрівняв землю, покрив дерном,
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.
„Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде.
І мене вб'ють . . . коли б швидче!
Та хто поховає?
Гайдамаки! . . . Піду ще раз,
Ще раз погуляю! . . .“

Пішов Гонта похилившись;
Іде, спотикнеться.
Пожар світить; Гонта гляне,
Гляне — усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався.
Утер очі . . . тільки мрів
В диму, та й сховався.

ЕПЛОГ.

 Давно те минуло, як, мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав,
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,

Де йшли гайдамаки, — малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили. Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло.
Молодее лихо! як-би ти вернулось,
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю . . .
Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер. ⁴²⁾
Бувало, в неділю, закривши Минею,
По чарці з сусідом випивши тиві,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта ляхів покарав.
Столітнії очі, як зорі, сияли,
А слово за словом сміялось, лилось:
Як ляхи канали, як Сміла горіла.
Сусіде од страху, од жалю німіли,
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче. ⁴³⁾
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.

Вибачайте, люде добрі,
Що козацьку славу
Так навманя розказую,
Без книжної справи.
Так дід колись розказував,
Нехай здоров буде!
А я за ним. Не знав старий,
Що письменні люде
Тії речі прочитають.
Вибачай, дідусю, —
Нехай дають; а я поки
До своїх вернуся,
Та доведу вже до краю,

Доведу — спочину,
Та хоч крізь сон подивлюся
На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З святими ножами —
На ті шляхи, що я міряв
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхецькою
Кров'ю напували
Україну, та й замовкли —
Ножі пощербили.
Нема Гонти; нема ёму
Хреста, ні могили.
Буйні вітри розмахали
Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакати.
Один тільки брат названий
Оставсь на всім світі;
Та й той почув, що так страшно
Цекельнії діти
Ёго брата замучили:
Залізник заплакав
В-перше зроду; слёзи не втер,
Умер неборака.
Нудьга ёго задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила: ”
Така ёго доля!
Сумно-сумно гайдамаки
Залізную силу
Поховали; насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшлися,
Відкіля взялися.

Один тільки мій Ярема
На кий похилився,
Стояв довго. „Спочинь, батьку,
На чужому полі,
Бо на своїм нема міста,
.
Спи, козаче, душа щира!
Хто-небудь згадає.“

Пішов степом сіромаха,
Слєзи утирає.
Довго-довго оглядався,
Та й не видно стало.
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони ёго жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла;
Кривда повиває . . .
Розійшлися гайдамаки,
Куди який знає;
Хто до-дому, хто в діброву,
З ножем у халяві
Жидів кінчать. Така й досі
Осталася слава.”
А тим часом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тільки і остались,
Що пороги серед степу,
Ревуть-завивають:
„Поховали дітей наших,
І нас розривають.“
Ревуть собі й ревітимуть —
Їх люде минули;

**А Україна на-віки,
На-віки заснула.**

**З того часу в Україні
Жито зеленіє;
Не чуть плачу, ні гармати,
Тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така Божа воля.⁴¹⁾**

**Тільки часом у-вечері,
По-над Дніпром, гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи співають:**

**„А в нашого Галайди хата на помості!
Грай, море! добре, море!
Добре буде, Галайда!“**

Гайдамаки.

(Варьянти по особому виданню цієї поеми 1841 р. Спб.)

¹⁾ *Перед паном Хведором
Ходить жид, ходить
І задком
І передком
Перед паном Хведіркою
Ходить жид, ходить!*

Прим. У виданню 1841 ці 6 строк надрюковані курсивом.

²⁾ *Коли нема щастя, коли нема долі?
Літа молодії марно пропадуть;
Один я на світі — стебло серед
поля!
Їго буйні вітри полем рознесуть.*

³⁾ *«З ним тепер нічого робить.
Запалим церкву?» «Гвалт, рятуйте
Хто в Бога вірує!» кричить
На дворі що в сили.
Ляхи зомліли: «хто такий?»
Оксана в хаті . . . «вбили, вбили!»
Мліє та й пада, а старший . . .*

⁴⁾ *а то й дзвона не діждемо — заснемо!
Гуртом.
Справді заснемо; співай яку-небудь.*

⁵⁾ *Літа ореа сизокрилий.*

⁶⁾ *Як-би таки або так . . .
і далі 7 строк до «цу-цу! . . .»
у вид. 1841 надрюковані курсивом.*

⁷⁾ *Де Богун той, де та зіна?
Ингуа що-зіму замерзав —
Невстане Богун загатить
Шляхетським трупом . . .*

⁸⁾ *Думали тебе . . . а зробилось.*

⁹⁾ *Лягли, і в голови неклали,
Що вже ніколи не вставать.*

¹⁰⁾ *Щоб не побачили злі люде . . .*

¹¹⁾ *Як козаків шляхту тяжко покарали,
Щоб не забували ляха проклинать.*

¹²⁾ *Тяжко важко! . . . Кат панує,
А їх не згадають.*

У вид. 1841 р., котре підписано цензором Корсаковимъ, ці два вірші були надрюковані.

¹³⁾ *Так ідучи думав в латаній свитні,
Сердега Ярена . . .*

¹⁴⁾ *А найперша Медведівка
Хмари нагриває . . .*

У виданню 1841: *Небо* нагриває; у вид. Семиренка: *Хмари* нагриває. На власнім екземплярі Шевченка, вид. Семиренка зроблена олівцем поправка: *Небо* нагриває. А у вид. Кож. знов: *хмари*. (Прим. Ред.)

¹⁵⁾ *Муки страшної, щоб пекло
Затряслось, мліло.»*

— *«Добре, хлопче, ножі будуть
Аби щоб хотілось.*

Хочеш з нами у Лисянку?»

— *«На край світа . . . пане,
На край світа, та не найду,
Не найду Оксани!»*

— *«Може й найдеш! ходін з нами,
Я все забуваю,*

Як зовешся?» — «Яремено.»

«Призвище?» — «Не маю!»

*«Хиба байстрик? без призвища —
Запиши, Миколо,*

Есаулом. Без призвища . . .

- Нехай буде Голій:
Бач обідраний . . . « Погано! »
« Ну хйба Бідою? »
« Ні, погано . . . » — « Стривай ли-
шень . . . »
- 16) Де ти, де ти? подивися,
Моя сиротина . . .
- 17) Може тяжко кледе долю,
По Польщі блукає,
18) Забуде, і може . . .
У будинку господня, —
А Лях . . .
- 19) Доле нос, серце мое!
Чом ти не в Вільшаній?
А може й так, може плаче:
Тяжко їй, небозі!
Може з батьком виглядає . . . «
І хлинули слізи,
Дрібні, дрібні ползлися;
Де вони взялися!
А Залізник гайдакама
Кричить: « опиніться! . . .
У ліс, хлопці! вже світає
І коні пристали:
Понасемо! » — повернули
У ліс та й сховались.
- 20) Тяжко ёму, сіромасі,
Бореться з нудгою.
- 21) Цобе яром гайдамаки
З шляху повернули.
- 22) « Гей, старчиня! Постривай лиш! »
— « Я не старець, пане!
Я . . . Гайдамака. »
- 23) Потрусили, та й потягли
Ще карать мерзених.
Ця віршем закінчається глава « Гу-
налівщина » у вид. 1841 і Семи-
ренка 1860. На власнім екзем.
Тараса Григорьевича вид. Семир.
додан вірш « у Лисянку », що пішов
у вид. Кожанчикова.. Ред.
- 24) Бенкет у Лисянці. У вид. 1841
ця глава зветься: « Старосвіт-
ський Будинок. »
- 25) І в пеклі не вміють
Так закурить: Гнилий Тикич.
- 26) Оксано! Оксано!
Так Галайда кричить, шука
Ляхів по пожару;
А тим часом гайдамаки . . .
- 27) Сидить один кінці стола.
- 28) Мусить пропадати.
Та й заплакав; всі танцюють,
А Галайда плаче:
Нудно ёму . . . а із яру
В киреї козачій . . .
- 29) « Бачиш? Гайдамака!
Ось . . . копійка! »
— « Не бреш, проклятий!
Признавайся, я Ярема . . .
Ти конфедератів
Із хутора до титаря
Повів у Вільшану . . .
Признавайся! Я все знаю;
Де діли Оксану? »
Махнув ножем. « Ховай Боже! »
— « Я тебе сховаю! »
« У будинку на тин боці . . . »
— « Виручай, як знаєш.
На золото. » Сипле ёму
Жменею з кишені.
« Треба Гонту . . . » — « Потім, потім,
А не то свяченим! »
« Добре, добре! постривайте! »
— « Ніколи! проклятий,
Ходім вкупі! . . . » — « Які ж бо ви,
Ярема, завзяті.
Вам не треба, один піду:
Гроші мур ламають.
Скажу Ляхам: замість Паца . . . »
« Добре, добре, знаю!
Іди швидче! » — « Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів-упруга; а там нехай.
Ідть же, гуляйте . . .
Куди везти? » — « В Майданівку! »¹⁷.
В Майданівку, чуєш? »
« Чую, чук! » І Галайда . . .
- 30) « Гойда, діти! гасне, гасне
Велик-день козачий! »

- ²¹⁾ І сліду не стало.
Цім віршем кінчається глава у вид.
»Гайдамак« 1841 р., а у вид. 1860
є вже й далі. Ред.
- ²²⁾ Не питайся, бабусенько,
Що було зо мною . . .
- ²³⁾ »Люблю тебе!« скаже.
Один мене любить
- ²⁴⁾ Через тиждень! через тиждень
Серденько загоїть,
Бабусенько
- ²⁵⁾ Прилітай же, мій орлику,
Мій соколе милий!
Ох! як весело на світі! . . .
- ²⁶⁾ Оксана осталась,
Пожурилась, усміхнулась,
Пала на коліна
І молиться за Ярему
Щиро, як дитина.
Через тиждень старі сестри
У церкві співали:
»Исаія лякуй!« В-ранці
Ярему вінчали . . .
А в-вечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить Залізняка,
Покинув Оксану:
Ляхів конча з Залізняком.
Часом наїзжає
- В-ряди-годи; та вдвох собі. . .
Ну, це всякий знає! . . .
Вернімося-ж до свячених:
Що вони зробили?
Чи всі вони ще як бритва?
Чи перещербили?
Хоч вам знаю і остило
На кров та на слези
Дивитися, а Оксані?
Оксані небозі,
Йй аж нудно, бо Ярема
Весілля гуляє
З ножем в руках, на пожарах.
Вона виглядає
До-півночі, а иноді
Помолиться Богу
Та й спать ляже одна собі.
Умер би — йй Богу!
Цім віршем кінчається глава у вид.
1841 р. Ред.
- ²⁷⁾ Плачуть по селах малі діти.
²⁸⁾ Катай ляха знову
²⁹⁾ Вбийте ёго, а собачат . . .
⁴⁰⁾ Бийте стіни!
⁴¹⁾ Без васильків і без труни.
⁴²⁾ Один ще гуляє, а другий умер.
⁴³⁾ Що мала дитина за конином плаче.
⁴⁴⁾ На те Божа воля.

Приписи.

- ¹ »Энциклопедическій лексиконъ«, томъ 5 Барская конфедерация і „Historia królestwa Polskiego“ g. s. Wandke tom 2.
- ² Вільшана або Ольшана, містечко Київської губернії Звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху Боровників хутір і корчма, де-б то Ярема Байстрик, а потім Гадайда, був у жида наймитом. (Од старих людей).
- ³ Неунитів ляхи називали схизматани.
- ⁴ Про Конфедератів так розказують люди, которі їх бачили, і не диво, бо то була все шляхта, з непогет, без дисципліни: робить не хочеться, а їсти треба.

- ⁵ Анахронізм: титаря ляхи замучили зіною, а не літом.
- ⁶ За Гайдамаками ходив кобзарь; його називали сліпим Волохом (Дід розсказував).
- ⁷ Павла Наливайка живого спалили в Варшаві, Івана Острияцю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні. Зиновій-Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові, коло Чигрина; Чарнецький, коронний Гетьман, не доставши Чигрина, од злості спалив їх мертвих. (Георгій Кониский).
- ⁸ Полковник Богун потопив ляхів в Ингулі. Зиновій-Богдан вирізав 40 з чим-то тисяч ляхів над Росью в Корсуні. Тарас Трясило вирізав ляхів над Альтою. І та ніч, в котору те трапилось, зветься Тарасова, або кровава. (Бантиш Камеєвский).
- ⁹ Тарасова і Варфоломієва ночі одна другої варт на стид римської тіари.
- ¹⁰ Так про Чигринське свято розсказують старі люде.
- ¹¹ Треті півні — сигнал. Розсказують, що Залізняк Есаул, не діждавши третіх півнів, запалив Медведівку, містечко меж Чигрином і Звенигородкою.
- ¹² Чорний шлях виходив од Дніпра меж устями річок Сокорівки і Носачівки і біг через степи запорозські, через воеводства Київське, Подольське і Волинське — на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому Татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву.
- ¹³ До Унії козаки з ляхами мирилися і як-би не езуїти то може-б і не різалися. Езуїт Посевин, легат папський, перший начав унію в Україні.
- ¹⁴ Керелівка, або Каріловка — село Звенигородського повіту. Червонець, що дав Залізняк хлопцеві, і досі єсть у сина того хлопця, которому був даний; я сам його бачив.
- ¹⁵ Село Будища — недалеко од Керелівки; в яру озеро і над озером ліс великий, зветься Гупалівщиною, за те що там Залізняк збивав Ляхів з дерева. Лёхи, де був захований шляхетський скарб, і досі видко, тільки вже розруйновані.
- ¹⁶ Лисянка, містечко Звенигородського повіту над річкою Гнилим Тикичем. Тут зішлися Гонта з Залізником і розруйнували старосвітський будинок, Богданом ніби-то будований.
- ¹⁷ Майданівка, село недалеко од Лисянки.
- ¹⁸ Лебедни, дівочий монастир меж Чигрином і Звенигородкою.
- ¹⁹ Умань, город повітовий, губернії Київської.
- ²⁰ Kawalegia Narodowa, — так звались польські драгуни; їх тоді було в Умані 3000, і всі були побиті Гайдамаками.
- ²¹ В Умані Гонта убив дітей своїх, за те що їх мати-католичка помогла езуїтам перевести їх у католики. Младанович, товариш синів Гонти, бачив з дзвіниці, як вони умерли, і як школярів базиліянської школи потопив Гонта в криниці. Він багато написав об Гайдамачинні, але надрюкованого нема нічого.
- ²² Зрадою взяли ляхи Гонту і страшно замучили. Привезли його в кайданах у польський латерь недалеко Балти з одрізаним язиком і правою рукою; Б., польський генерал, так велів зробити, щоб він чого-небудь не сказав на

Їго. Потім кати роздягли його, як мати родила, і посадили на гарячі штаби заліза; потім зняли дванадцять нас з спини шкіри. Гонга повів очима і страшно глянув на Б.; той махнув рукою, — і розняли Гонту на четверо, розвезли тіло і поприбивали на середохрестних шляхах. Залізник, почувши, що так страшно ляхи замучили Гонту, заплакав, занедужав, та й умер; його Гайдамаки поховали в степу над Дністром та й розійшлися.

²³ Злодій, розбійник, або гайдамака — таким осталися гайдамаки по Коліївщині. Таким їх знають і досі.

ПЕРЕДМОВА.

(До Гайдамаків.)

По мові, передмова, — можна-б і без неї. Так ось, бачте, що: все, що я бачив надрюкованого, (тільки бачив, а прочитав дуже небагато), — всюди в передслово, а в мене нема. Як-би я не дрюкував своїх „Гайдамаків“, то воно-б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люде, то треба й з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: „От який! хйба діди та батьки дурнійші були, що не пускали в люде навіть граматики без предисловія!“ Так, далєбі так, вибачайте! Треба предисловіє. Так як же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було і правди, а так як всі предисловія komponуються? Хоч убий, не вмю: треба-б хвалить, — так сором, а гудить не хочеться. *Начнем же уже начало книги сице:* Весело подивиться на сліпого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тинном, і весело послухать його, як він заспівав думу про те, що давно діялось, . . . як боролися ляхи з козаками . . . Весело, . . . а все-таки скажеш: „слава Богу, що минуло!“ а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай

житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозміжованою оста-
ється на віки од моря і до моря славянская земля. Про те,
що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од
старих людей: надрюкованого и крітікованого нічого не читав,
бо здається і нема нічого. Галайда в половину видуманий,
а смерть вільшанського титаря — правдива, бо ще є люде,
которі ёго знали. Гонта і Залізник, отамани того кривавого
діла може виведені в мене не так, як вони були, — за се
не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розска-
зувать що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу
скаже: „коли старі люде брешуть, то й я з ними.“

1844.

НАЙМИЧКА.

Пролог.

У неділю в-ранці рано
Поле крилося туманом;
У тумані, на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.
Щось до лоня пригортає
Та з туманом розмовляє:

„Ой, тумане, тумане —
Мій латаний талане!
Чому мене не сховавш
От-тут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманочку!
Сховай тільки в полі,
Щоб ніхто не знав, не бачив
Моєї недолі! . . .
Я не одна, — єсть у мене
І батько, і мати . . .

Єсть у мене . . . туманочку,
Туманочку, брате! . . .
Дитя мое, мій синочку,
Нехрищений сину!
Не я тебе христитиму
На лиху годину;
Чужі люде христитимуть,
Я не буду знати,
Як і зовуть . . . Дитя мое!
Я була багата . . .
Не лай мене; молитимусь,
Із самого неба
Долю виплачу слёзами
І пошлю до тебе.“

Пішла полем рйдаючи,
В тумані ховалась,
Та крізь слёзи тихесенько
Про вдову співала,
Як удова в Дунаєві
Синів поховала:

„Ой у полі могила;
Там удова ходила,
Там ходила-гуляла,
Трути-зілля шукала.
Трути-зілля не найшла,
Та синів двох привела,
В китавчку повила.
І на Дунай однесла:
„Тихий, тихий Дунай!
„Моїх діток забавляй.
„Ти, жовтенький пісок!
„Нагодуй моїх діток;
„Іскунай, ісповий,
„І собою укрий!“

I.

Був собі дід та баба.
З давнёго давна, у гаї над ставом,
У-двох собі на хуторі жили,
Як діточок двох, —
Усюди обое.
Ще з-малечку у-двох ягнята пасли,
А потім побралися,
Худоби діждалися, —
Придбали хутір, став і млин,
Садок у гаї розвели
І пасіку чималу, —
Всёго надбали.
Та діточок у їх Біг-ма,
А смерть з косою за плечима.

Хто ж їх старість привітає,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховає?
Хто душу спомяне?
Хто поживе добро чесно,
В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своя дитина? . . .
Тяжко дітей годувати
У безверхій хаті,
А ще гірше старітися
У білих палатах, —
Старітися, умірати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
На сміх, на розтрату!

II.

І дід, і баба у неділю
На приспі в-двох собі сиділи
Гарненько, в білих сорочках.
Сіяло сонце в небесах;
Ані хмариночки, та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховалося у серці лихо,
Як звірь у темнім гаї.

В такім раї, чого б, бачться,
Старим сумувати?
Чи то давнє яке лихо
Прокинулось в хаті?
Чи вчорашнє, задавлене
Знов заворушилось,
Чи ще тільки заклюнулось —
І рай запалило?

Не знаю, що і після чого
Старі сумують. Може, вже
Отсе збираються до Бога;
Та хто в далеку дорогу
Їм добре коней запряже?
„А хто нас, Насте, поховає,
Як помремо?“

— „Сама не знаю! ¹⁾

Я все отсе міркувала,
Та аж сумно стало:
Одинокі зостарілись . . .
Кому понадбали
Добра сєго?“ . . .

— „Стривай лишень!

Чи чуєш? щось плаче

¹⁾ Бог знає. Вид. 1860 р. стр. 103.

За ворітьми . . . мов дитина!
Побіжим лиш! . . . Бачиш?
Я вгадував, що щось буде!“

І разом схопились
Та до воріт . . . Прибігають,
Мовчки зупинились:
Перед самим перелазом —
Дитина сповита,
Та й не туго, й новенькою
Святиною вкрита;
Бо то мати сповивала —
І літом укрила
Останнєю святиною! . . .
Дивились, молились
Старі мої. А сердешне
Неначе благав:
Випручало рученята
Й до їх протягав
Манюсінькі . . . і замовкло,
Неначе не плаче,
Тільки пхика.

„А що, Насте?
Я й казав! От бачиш?
От і талан, от і доля,
І не одинкові!
Бери ж лишень та сповивай . . .
Ач яке, нівроку!
Неси ж в хату, а я верхи
Кинусь за кумами
В Городище.“

Чудно якось
Діється між нами!
Один сина проклинав,
З хати виганяв,
Другий свічечку, сердешний,
Потом заробляє

Та ридаючи становить
Перед образами:
Нема дітей! . . . Чудно якось
Діється між нами!

III.

Аж три пари на радощах
Кумів назбирали,
Та в-вечері й охристили
І Марком назвали.
Росте Марко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить, де положить
І що з ним робити.
Минає рік. Росте Марко —
І дійна корова
У роскоші купавься.
Аж ось чорноброва
Та молода, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благодатний
У найми проситься.

„А що ж?“ каже: „возьмім, Насте.“
— „Возьмімо, Трохиме,
Бо ми старі, нездужав;
Та таки й дитина,
Хоча воно вже й підросло,
Та все ж таки треба
Коло ёго піклуватись.“
— „Та воно-то треба,
Бо й я свою вже часточку
Прожив, слава Богу, —
Підтоптався. Так що ж, тепер,

Що візьмеш, небого?
За рік, чи як?”

— „А що дасте.“

— „Е, ні! треба знати,
Треба, дочко, лічить плату,
Зароблену плату;

Бо сказано: хто не лічить,
То той і не має.

Так от-так хиба, небого?

Ні ти нас не знаєш,

Ні ми тебе. А поживеш,

Роздивишся в хаті,

Та й ми тебе побачимо, —

От-тоді й за плату.

Чи так, дочко?”

— „Добре, дядьку.“

— „Просимо ж у хату.“

Повднались. Молодиця

Рада та весела,

Ніби з паном повінчалась,

Закупила села.

І у хаті, і на дворі,

І коло скотини,

У-вечері і в-досвіта;

А коло дитини

Так і пада, ніби мати:

В буддень і в неділю

Головоньку ёму змиє,

Й сорочечку білу

Що-день Божий надіває.

Грається, співає,

Робить возики, а в свято,

То й з рук не спускає.

Дивуються старі мої

Та моляться Богу.

А наймичка невсишуца

Що-вечір, небога,

Свою долю проклинає,
Тяжко-важко плаче;
І ніхто того не чує,
Не знає й не бачить,
Опріч Марка маленького.
Так воно не знає,
Чого наймичка слёзами
Їго умиває.
Не знає Марко, чого вона
Так їго цілує, —
Сама не з'їсть і не доп'є,
Їго нагодує.
Не знає Марко, як в колисці
Часом серед ночі
Прокинет'ся, ворухнет'ся, —
То вона вже скочить,
І укриє й перехристить,
Тихо заколише:
Вона чує з тієї хати,
Як дитина дише.
В-ранці Марко до наймички
Ручки простягає
І мамою невсипущу
Ганну величає . . .
Не знає Марко, росте собі,
Росте, виростає.

IV.

Чи-мало літ перевернулось,
Води чи-мало утекло;
І в хутір лихо завернуло,
І сліз чи-мало принесло.
Бабусю Настю поховали
І ледве-ледве одволали
Трохи́ма діда. Прогуло
Прокляте лихо, та й заснуло.

На хутір знову благодать
З-за гаю темного вернулась
До діда в хату спочивать.

Уже Марко чумакує
І в-осені не ночує
Ні під хатою, ні в хаті . . .
Кого-небудь треба сватать.
„Кого ж би тут?“ старий дума
І просить поради
У наймички. А наймичка
До царівни б рада
Слать старости: „Треба Марка
Самого спитати.“
— „Добре, дочко, спитаємо,
Та й будемо сватать.“
Розпитали, опрадились,
Та й за старостами
Пішов Марко. Вернулися
Люде з рушниками,
З святим хлібом обміненим.
Панну у жупані,
Таку кралю висватали,
Що хоч за гетьмана,
То не сором. Оттаке-то
Диво запопали!

„Спасибі вам!“ старий каже.
„Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінчати,
Та й весілля. Та ще ось-що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя Настя! . . .“
Та й заливсь слезами.
А наймичка, у порогу,
Вхопилась руками
За одвірок, та й зомліла.

Тихо стало в хаті;
Тільки наймичка шептала:
„Мати . . . мати . . . мати!“

~~~~~  
V.

Через тиждень молодиці  
Коровай місили  
На хуторі. Старий батько  
З усієї сили  
З молодицями танцює  
Та двір вимітає;  
Та прохожих, проїждачих  
У двір закликає,  
Та вареною частує,  
На весілля просить.  
Знай бігає, а самого  
Ледве ноги носять.  
Скрізь гармидер та реготня,  
В хаті і на дворі.  
І жолоби викотили  
З нової коморы.  
Скрізь порання: печуть, варять,  
Вимітають, миють . . .  
Та все чужі. Де ж наймичка?  
На прощу у Київ  
Пішла Ганна. Благов старий,  
А Марко аж плакав,  
Щоб була вона за матір.  
„Ні, Марку, ніяко  
Мені матірью сидіти:  
То багаті люде,  
А я наймичка . . . ще й з тебе  
Сміятися будуть.  
Нехай Бог вам помагає!  
Ційду помолюся  
Усім святим у Київі,

Та й знову вернуса  
В вашу хату, як приймете.  
Поки маю сили,  
Трудитимусь . . .“

Чистим серцем  
Поблагословила  
Свого Марка . . . заплакала  
Й пішла за ворота.

Розвернулося весілля.  
Музикам робота  
І підковам. Вареною  
Столи й лави миють.  
А наймичка шкандибає,  
Поспішає в Київ.  
Прийшла в Київ — не спочила :  
У міщанки стала,  
Нанялася носити воду,  
Бо грошей не стало  
На акахвист у Варвари.<sup>2)</sup>  
Носила-носила,  
Кіп із вісім заробила, —  
Й Маркові купила  
Святу шапочку в печерах  
У Йвана святого,  
Щоб голова не боліла  
В Марка молодого ;  
І перстеник у Варвари  
Невістці достала,  
І, всім святим поклонившись,  
До-дому верталась.

Вернулася Катерина  
І Марко зустріли  
За ворітьми, ввели в хату  
Й за стіл посадили ;

---

<sup>2)</sup> На молебствіє Варвари. (Справлено власною рукою Шевченка на його екземплярі.) Ред.

Напували й годували,  
Про Київ питали,  
І в комнаті Катерина  
Одпочить послала.

„За що вони мене люблять?  
За що поважають?  
О, Боже мій милосердний!  
Може, вони знають . . .  
Може, вони догадались . . .  
Ні, не догадались;  
Вони добрі . . .“

І наймичка  
Тяжко заридала.



## VI.

Тричи крига замерзала,  
Тричи розтавала,  
Тричи наймичку у Київ  
Катря провожала,  
Так як матір; і в четвертий  
Провела небогу  
Аж у поле, до могили,  
І молила Бога,  
Щоб швиденько верталася,  
Бо без неї в хаті  
Якось сумно, ніби мати  
Покинула хату.

Після Пречистої в неділю,  
Та після Першої, Трохим  
Старий сидів в сорочці білій,  
В брилі, на присні. Перед ним  
З собакою унучок грався,  
А внучка в юпку одяглась

У Катрину і ніби йшла  
До діда в гості. Засміявсь  
Старий і внучку привітав,  
Неначе справді молодицю.  
„А де ж ти діла паляницю?  
Чи, може, в лісі хто одняв?  
Чи по-просту — забула взяти? . . .  
Чи, може, ще й не напекла?  
Е, сором, сором, лепська мати!“  
Аж зірк, — і наймичка ввійшла  
Па двір. Побіг стрічати  
З онуками своєю Ганну.  
„А Марко в дорозі?“  
Ганна діда питалася.  
— „В дорозі ще й досі.“  
— „А я ледве додибала  
До вашої хати.  
Не хотілось на чужині  
Одній умірати!  
Колиб б Марка діждатися . . .  
Так щось тяжко стало!“  
І внучатам із клуночка  
Гостинці виймала:  
І хрестики, й дукачики,  
Й наміста разочок  
Ориночці, і червоний  
З хвольги образочок;  
А Карпові соловейка  
Та коників пару;  
І четвертий уже перстень  
Святої Варвари  
Катерині; а дідові  
Із воску святого  
Три свічечки; а Маркові  
І собі нічого  
Не принесла: не купила,  
Бо грошей не стало,  
А заробить нездужала.

„А ось ще осталось  
Пів-бубличка!“

Й по шматочку  
Дітям розділила.

~~~~~  
VII.

Ввійшла в хату. Катерина
Їй ноги умила
Й полуднувать посадила.
Не пила й не їла
Стара ²⁾ Ганна.

„Катерино!
Коли в нас неділя?“
— „Після-завтра.“
— „Треба буде
Акахвист наняти

Миколаєві святому
Й на часточку дати;
Бо щось Марко забарився . . .
Може, де в дорозі
Зanedужав, сохрани Боже!“
Й покапали слези
З старих очей замучених.
Ледве-ледве встала
Із-за стола.

„Катерино!
Не та вже я стала:
Зледащіла, нездужаю
І на ноги встати.
Тяжко, Катре, умірати
В чужій теплій хаті!“

Зanedужала небога.
Уже й причащали,

²⁾ Моя Ганна. Вид. 1860 р. стр. 118.

Й маслосвятів служили, —
Ні, не помагало.
Старий Трохим по надвір'ю,
Мов убитий ходить.
Катерина з болящої
І очей не зводить;
Катерина коло неї
І днює й ночує.
А тим часом, сичі в-ночі
Недобре віщують
На коморі. Болящая
Що-день, що-година,
Ледве чути, питається:
„Доню Катерино!
Чи ще Марко не приїхав?
Ох, як-би я знала,
Що діждуся, що побачу,
То ще б подождала!“

~~~~~
VIII.

Іде Марко з чумаками,
Ідучи співає,
Не поспіша до господи —
Воли попасає.
Везе Марко Катерині
Сукна дорогого,
А батькові шитий пояс
Шовку червоного,
А наймиці на очіпок
Парчи золотої
І червону добру хустку
З білою габою,
А діточкам черевички,
Хвиг та винограду,
А всім вкупі червоного
Вина з Царіграду

Відер з тров у барилі,
І кав'яру з Дону, —
Всього везе, та не знає,
Що діється дома!

Іде Марко, не журиться.
Прийшов — слава Богу!
І ворота одчиняє,
І молиться Богу.
„Чи чуєш ти, Катерино?
Біжи зустрічати?
Уже прийшов! біжи швидче!
Швидче веди в хату!
Слава Тобі, Христе-Боже! *)
Насилу діждала!“
І „Отче наш“ тихо-тихо,
Мов крізь сон, читала.

Старий воли випрягає,
Занози ховає
Мережані, а Катруся
Марка оглядає.
„А де ж Ганна, Катерино?
Я пак і байдуже!
Чи не вмерла?“
— „Ні, не вмерла,
А дуже нездуха.
Ходім лишень в малу хату,
Поки випрягає
Воли батько: вона тебе,
Марку, дожидає.“

Ввійшов Марко в малу хату
І став у порогу . . .
Аж злякався. Ганна шепче:
„Слава . . . слава Богу!
Ходи сюди, не лякайся . . .

---

*) Спасителю. Вид. 1860 р. стр. 122.

Вийди, Катре, з хати:
Я щось маю розпитати,
Де-що розказати.“

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилився
До наймички у голови.
„Марку! Подивися,
Подивися ти на мене:
Бач, як я змарніла?
Я не Ганна, не наймичка,
Я . . .“

Та й зацікавилася.
Марко плакав, дивувався.
Знов очі відкрила,
Пильно-пильно подивилась —
Сльози покотились.
„Прости мене! Я каралась
Весь вік в чужій хаті . . .
Прости мене, мій синочку!
Я . . . я твоя мати.“
Та й замовкла . . .

Зомлів Марко,
Й земля задріжала.
Прокинувся . . . до матері —
А мати вже спала!

ЧАСТИНА З ПОЕМИ

СОН.

 Прощай, світе, прощай, земле,
Неприятний краю!
Свої муки, свої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безгаланна вдово!

Я до тебе літатиму
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою,
О-півночі падатиму
Чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть . . .
Прощайже ти, моя нене,
Удово небого!
Годуй діток! Жива правда
У Господа Бога.

Лечу . . . дивлюся : аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає;
Тихесенько вітер віє,
Степи-лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють . . .
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожі
Розмовляють в полі.
І все то-те . . . вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Раннєю росою;
Вмивається, красується,
Сонце зустрічає, —
І нема ёму почину,
І краю немає.
Ніхто ёго не додбає,
Ані розруйнує.

Душе моя убогая!
Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого тобі шкода? Хиба ти не бачиш,
Хиба ти не чуєш людського плачу?
Он, глянь . . . подивися . . . а я полечу
Високо-високо за синії хмари:
Немає там власті, немає там каря,
Там сміху людського і плачу не чуть!
Он, глянь, у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здійсмають,
З шкурою здійсмають, бо нічим обуть
Панят недорослих . . .
А там по-під-тинню
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне . . .
А там . . . а там . . . очі, очі!
На-що ви здалися?
Чом ви змалку не висохли,
Слізми не злилися?
Там покритка по-під-тинню
З байстрам шкандибає:
Батько й матір одцурались,
Чужі не приймають;
Старці навіть цураються . . .
А паннч не знає!
З двадцятю, недоліток,
Души пропиває . . .
Душе моя убогая!
Лишенько з тобою!

1845.

НЕВОЛЬНИК.

(Поєма.)

Посвященіє.

Думи мої молодні,
Понуриї діти!
І ви мене покинули! . . .
Пустку натопити
Нема кому . . . Остався я,
Та не сиротою,
А з тобою, молодою,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітня,
Єдина думо
Пречистая! . . . ти вітаєш . . .
Як у того Нуми
Тая німфа Егерія, —
Так ти, моя зоре,
Просияєш надо мною,
Ніби заговориш,
Усмінешся . . . Дивлюся я —
Нічого не бачу . . .
Прокинуся — серце плаче,
І очі заплачуть.
Спасибі, зіронько!

Минає

Неясний день мій; вже смеркає;
Пад головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косарь непевний . . . мовчки скосить;
А там — і слід мій занесе
Холодний вітер . . . Все минає! . . .
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту слёзами
Мою думу, — і тихими
Тихими річами
Проговориш: я любила
Їго на сім світі,
Й на тім світі любитиму . . .
О, мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду вітати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати!

 Той блукає за морями,
Світ перехожає,
Долі-доленьки шукає . . .
Немає, немає, —
Мов умерла! А той рветься
З усієї сили
За долею . . . от-от догнав
І — бебех в могилу!
А в иншого сіромахи
Ні хати, ні поля,
Тільки торба; а з торбини
Виглядає доля,
Мов дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за чвертку закладає, —
Ні, не покидає!

Як репьях той, учепиться
За латані поли
Та й збірає колосочки
На чужому полі;
А там — снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Такая-то доля тая, —
Хоч і не шукайте:
Кого схоче — сама найде,
У колись найде.

Ще на Україні веселі
І вольні пишались села
Тоді, як праведно жили
Старий козак і діток двох . . .
Ще за Гетьманщини старої
Давно се діялось колись.

Так, коло полудня, в неділю,
Та на зелених ще й святках,
Під хатою в сорочці білій
Сидів, з бандурою в руках,
Старий козак.

— „І так, і сяк!“

Старий міркує, розмовляє:
„І треба б,“ каже, „й трохи шкода.
А треба буде; два-три годи
Нехай по світу погуляє
Та сам свої пошукає,
Як я шукав колись . . . Ярино!
А де Степан?“ — „А он, під тинном,
Неначе вкопаний, стоїть.“
— „А я й не бачу! А ідіть
Лишень сюди, та йдіть обое . . .
А нуте, діти, оттакої!“ —

І ушкварив по струнах.
Старий грає, а Ярина
З Степаном танцює;
Старий грає, примовляє,
Ногами тупцює.

„Як-би мені лиха та лиха,
Як-би мені свекрівонька тиха,
Як-би мені чоловік молодий,
До другої не ходив, не любив!

Ой гоп, чики-чики! —
Та червоні черевики,
Та троїсті музики,
Од віку до віку
Я любила б чоловіка!
Ой гоп! Заходивсь,
Зробив хату, оженивсь,
І піч затопив
І вечерять наварив.“

— „А ну те, діти, оттакої!“ —
І старий піднявся;
Як ударить, як ушкварить, —
Аж у боки взявся.

„Чи так, чи не так, —
Уродив постернак,
А петрушку
Криши в юшку, —
Буде смак, буде смак!
Ой так, таки так,
Оженився козак:
Кинув хату
І кімнату,
Та й потяг у байрак.“

— Ні, не така вже, підтопталась
Стара моя сила:
Утомився . . . А все це ви
Так розворушили.
О, бодай вас! Що-то літа!

Ні вже, не до-ладу . . .
Минулося. Іди лишень
Полуднувать лагодь;
Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба з'їсти
Іди ж, доню . . . А ти, сину,
Послухавш вісти.
Сідай лишень. Як убили
Твого батька Івана
В Шляхетчині, то ти ще був
Маленьким, Степане, —
Ще й не лазив.“ — „То я не син,
А чужий вам, тату?“ —
— „Та не чужий! стривай лишень.
От, умерла й мати,
Таки твоя, а я й кажу
Покійній Марині —
Моїй жінці: а що, кажу,
Візьмем за дитину —
Тебе б оце? — Добре, каже
Покійна Марина:
Чому не вять? — Взяти тебе
Ми, та й спарували
З Яриночкою до-купи . . .
А тепер осталося
Ось-що робить: ти на літі,
І Ярина зріє; —
Треба буде людей шукать
Та що-небудь діять.
Як ти скажеш? — „Я не знаю,
Бо я думав . . . тев . . .“
— „Що Ярина сестра тобі?
А воно — не тев;
Воно просто: любітєся,
Та й з Богом до шлюбу.
А поки-що, треба буде
І на чужі люде
Подивитись, як там живуть:

Чи орють,
Чи не на ораному сіють,
А просто — жнуть
І немолоченее віють;
Та як і мелють і їдять —
Все треба знать.
Так от-як, друже: треба в люде
На рік, на два піти
У наймити;
Тоді й побачимо, що буде.
Бо хто не вмів заробить,
То той не вмітиме й пожить.
А ти як думаєш, небоже? . . .
Не думай: коли хочеш знать,
Де лучче лихом торгувать,
Іди ти в Січ. Як Бог поможе, —
Там наїсися всіх хлібів;
Я їх чи-мало попоїв:
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш;
А коли згубиш — поживеш
Мое добро! то хоч звичаю
Козацького наберешся,
Та побачиш світа,
Не такого, як у бурсі,
А живі мислі те
З товариством прочитаєш,
Та по-молодечи
Будеш Богу молитися,
А не по-чернечи
Харамаркать. От-так, сину! —
Помолившись Богу,
Осідлаєм буланого,
Та й гайда в дорогу!
Ходім лишень полуднувать.
Чи ти вже, Ярино,
Змайструвала нам що-небудь?
Оттаке-то, сину! . . .“ —

„Уже, таточку!“ озвалась
Із хати Ярина.

Не їсться, не п'ється і серце не б'ється,
І очі не бачять, не чуть голови!
Замість шматка хліба — за бухоль береться.
Дивиться Ярина та нишком сміється.
— „Що се ёму стало? Ні їсти, ні пити,
Нічого не хоче! Чи не занедужав?
Братіку Степане, що в тебе болить?“ —
Ярина питає. Старому байдуже,
Ніби-то й не чує. — „Чи жать, чи не жать,
А сіяти треба!“ — старий промовляє
Ніби-то до себе. — „А нумо вставать!
До вечерні, може, ще пошкандибаю.

А ти, Степане, ляжеш спати,
Бо завтра рано треба встать
Та коня сідлать.“

— „Степаночку, голубчику!
Чого се ти плачеш?
Усміхнися, подивися:
Хиба ти не бачиш,
Що й я плачу? Розсердився
Бог знає на кого,
Та й зо мною не говорить.
Утечу, їй-Богу,
Та й сховаюсь у бур'яні . . .
Скажи бо, Степане,
Може й справді нездужавш?
Я зілля достану,
Я побіжу за бабою . . .
Може, це з пристріту?“
— „Ні, Ярино, мов серце,
Мій рожевий квіте! . . .
Я не брат тобі, Ярино!
Я завтра покину
Тебе й батька, — на чужині
Де-небудь загину;

А ти мене й не згадавш, —
Забудеш, Ярино,
Свого брата“ . . . — „Схаменися!
Їй-Богу, з пристріту!
Я не сестра? . . . хто ж оце я?
О, Боже мій світе!
Що тут діять? Батька нема,
А він занедужав
Та ще й умре. О, Боже мій!
А ёму й байдуже,
Мов сміється. Степаночку!
Хиба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка
І мене не стане?“ —
— „Ні, Ярино, я не кину,
А тільки поїду
Недалеко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостами — за тобою
Та за рушниками . . .
Чи подаєш?“ — „Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартув!“ — „Не жартую,
Їй-Богу, Ярино,
Не жартую!“ . . . — „Та це й справді
Ти завтра покинеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи бо, Степане,
Хиба й справді не сестра я?“ —
— „Ні, моє кохання,
Моє серце!“ — „Боже ж ти мій!
Чому я не знала?
Була б тебе не любила
І не цілувала . . .
Ой, ой, сором! Геть од мене!
Нусти мене! Бачиш,
Який добрий! Та нусти бо!
Їй-Богу, заплачу.“ —

І заплакала Ярина,
Як тая дитина.
І крізь слёзи промовляла:
„Покине! покине!“
Як той явір над водою,
Степан похилився,
Щирі слёзи козацькї
В серці запеклися,
Мов у пеклі. А Ярина
То клене, то просить,
То замовкне, подивиться,
І знов заголосить.
Не чулися, як смерклося;
І сестру і брата,
Нїби скованих до-купи,
Застав батько в хаті.

І світ настав, а Ярині
Не сниться, — ридає.
Уже Степан із криниці
Коня напуває.
Й вона з відрами побігла
Нїби за водою
До криниці. А тим часом
Запорозську зброю
Старий виніс із комори.
Дивиться, радіє,
Приміряє, нїби знову
Старий молодіє.
Та й заплавав. — „Збров моя,
Збров золотая! . . .
Лїта мої молодїї,
Сило молодая!
Послужи, моя ти збров,
Молодїй ще силі,
Послужи ёму так щиро,
Як мені служила! —
Вернулися од криниці,

І Степан сідлає
Коня, свого товарища,
Й жуцян надіває.
А Ярина дає зброю,
На порозі стоя;
Степан її надіває,
Та плачуть обоє.
І шаблюка, мов гадюка,
Й ратище-дрючина,
Й самопал семип'яденний
Повис за плечима.
Аж зомліла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака.
Веде коня за поводи
Та плаче Ярина;
Старий батько іде рядом,
Науває сина:
Як у війську пробувати,
Старшин шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
— „Нехай тебе Бог заступить!“
Як за селом стали,
Сказав батько, — та всі трое
Разом заридали.
Степан гукнув, і курява
Шляхом піднялася.
— „Не барися, мій синочку,
Швидче повертайся!“
Сказав старий. А Ярина,
Мов тая ялина
При долині, похилилась . . .
Мовчала Ярина,
Тільки слези утирає,
На шлях поглядає;
Із куряви щось вигляне

І знов пропадає;
Ніби шапка через поле
Котиться, чорніє,
Пропадає, мошечкою
Тільки-тільки мріє,
Та й пропало. Довго-довго
Стояла Ярина
Та дивилась, чи не вирне
Знову комашина
Із куряви. Не вирнула —
Пропала! І знову
Заплакала Яриночка
Та й пішла до-дому.

Минають дні; минає літо;
Настала осінь, шелестить
Пожовкле листя; мов убитий
Старий під хатою сидить:
Дочка нездужає Ярина!
Їго єдина дитина
Покинуть хоче. З ким дожить,
Добити віку вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав, — та й заплакав
Багатий сивий сирота. —

— „В Твоїх руках все на світі,
Твоя всюди воля!
Нехай буде так, як хочеш, —
Така моя доля! . . .“
Старий вимовив, і нишком
Богу помолився;
Та й пішов собі з-під хати
В садок походити.

І барвінком, і рутою,
І рястом квітчає

Весна землю, мов дівчину
В зеленому гаї!
І сонечко серед неба
Опинилось — стало,
Мов жених той молодую,
Землю оглядало.
І Ярина вийшла з хати
На світ Божий глянуть,
Ледве вийшла; усміхнеться,
То піде, то стане,
Розглядає, дивується,
Та любо, та тихо,
Ніби вчора народилась . . .
А лютеє лихо
В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса в-ранці —
Слєзи полилися . . .
Старий батько коло неї
Як дуб похилився.

Одужала Яриночка.
Ідуть люде в Київ
Та в Почаїв помолитись,
І вона йде з ними.
У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Снаса
Тричи причащалась;
У Почаїві святому
Ридала-молилась,
Щоб Степан той, доля тая,
Їй хоча приснилась.
Не приснилась! . . . Вернулася . . .
Знову забіліла
Зіма біла. За зимою

Знов зазеленіла
Весна Божа. Вийшла з хати
На світ дивуватись
Яриночка, та не Бога
Святого благати,
А нищечком у ворожки
Про ёго спитати . . .

І ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан-долю та весілля
З воску виливала.
— „Он, бачиш: кінь осідланий
Тупає ногою
Під козаком; а он-де йде
Дідусь з бородою
Аж до колін. Отто гроші;
Як би догадався
Козак оттой злякать діда . . .
Злякав! — та й сховався
За могилу, лічить гроші . . .
А он знову шляхом
Козак іде, ніби старець,
То, бач, ради страху,
Щоб ляхи, або татари
Часом не спіткали.“ —
І радесенька Ярина
До-дому верталась.

Уже третій і четвертий
І п'ятий минає
Немалий рік, а Степана
Немає, немає!
І стежечка-доріжечка
Яром та горою
Утоптана до ворожки,
Поросла травною, —
Нема ёго! . . . У черниці

Косу розплітає
Безталанна; коло неї
Падає-благає
Старий батько, — хоч літечко,
Хоч Петра діждати,
Хоч зеленої неділі . . .

Діждались, і хату
Уквітчали гарнесенько,
І в сорочках білих
Невеселі, мов сироти,
Під хатою сіля.
Сидять собі та сумують.
Слухають . . . щось грає
Мов на кобзі, на улиці,
І ніби співає . . .

ДУМА.

„У неділю в-ранці рано
Синє море грало:
Товариство кошового
На раді прохало:
„Благослови, отамане,
Байдаки спускати,
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати.“

Чайки й байдаки спускали,
Гарматами рештували,
З Дніпрового гирла широкого випливали,
Серед ночі темної,
На морі синьому,
За островом Тендером потопали, пропадали . . .
Один потопав,
Другий виринає,
Козацтву-товариству із синєї хвилі рукою махає
І зично гукає:

„Нехай вам, панове-товариство, Бог допомагає!“

І в сяній хвилі потопає, пропадає . . .

Тільки три чайки, слава Богу,

Отамана курінного,

Сироти Степана молодого,

Синє море не втопило,

А в Турецьку землю Агарянську

Без кормил прибило.

Тоді сироту Степана,

Козака лейстрового,

Отамана молодого,

Турки-яничари ловили,

З гармати гримали,

В кайдани кували,

В тяжкую неволю завдавали . . .

Ой Спасє наш Межигорський,

Чудотворний Спасє!

І лютому ворогові

Не допусти впасти

В Турецькую землю, в тяжкую неволю!

Там кайдани по три пуди,

Отаманам — по чотирі . . .

І світа Божого не бачать, не знають,

Під землею камінь ламають,

Без сповіді святої умирають,

Як собаки здихають.

І згадав сирота Степан в неволі

Свою далеку Україну,

Нерідного батька старого,

І коника вороного,

І нерідну сестру Ярину . . .

Плаче, ридає,

До Бога руки здіймає,

Кайдани ламає,

Утікає на вольную волю . . .

Уже на третєму полі

Турки-яничари догнали,

До стовпа в'язали,
Очі виймали,
Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Та й замурували . . .“

От-так на улиці, під тинном,
Ще молодий кобзарь стояв .
І про невольника співав.
За тинном слухала Ярина,
І не дослухала — упала.

„Степаночку! Степаночку!“
Кричала, ридала.
„Степаночку, мов серце!
Де ж це ти барився?
Тату! тату! ідіть сюди,
Ідіть, подивітесь!“ —
Прийшов старий, розглядає,
І свого Степана
Не пізнає. Таке з ёго
Зробили кайдани.
— „Сину ти мій безталанний!
Моя ти дитино!
Де ти в світі погубавш,
Сину мій єдиний?“ —

Плаче старий та ридає,
Й Степан сліпий плаче:
Невидющими очима
Мов сонце побачив.
І беруть ёго під руки
І ведуть у хату;
І вітає Яриночка
Мов рідного брата;
І голову ёму змила
І ноги умила,

І в сорочці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положила спати
У кімнаті, — і тихенько
Вийшла з батьком з хати.
Через тиждень без старостів
За Степана свата
Старий свою Яриночку, —
І Ярина в хаті . . .
„Ні, не треба, мій таточку,
Не треба, Ярино!“ —
Степан каже: „я загинув,
На віки загинув!
За що ж свої молодії
Ти літа погубиш
За калікою, Ярино? . . .
Насміються люде,
І Бог святий покарав,
І прожене долю
З цієї хати веселої
На чужее поле . . .
Ні, Ярино! Бог не кине
І знайде дружину;
А я піду в Запорозжя:
Там я не загину, —
Нагодують.“ — „Ні, Степане,
Моя ти дитино!
І Господь тебе покине,
Як ти нас покинеш.
Оставайся, Степаночку;
Коли не хоч братись,
То так будем: я — сестрою,
А ти будеш братом,
І дітьми ёму обов,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кидай нас знову! . . .

Не покинеш? . . .“ — „Ні, Ярино!“ —

І Степан остався.

Зрадів старий мов маленький,

Аж за кобзу взявся,

Хотів вшкварить метелицю

З усієї сили,

Та не вшкварив . . .

Під хатою

Усі тров сіли.

„Розкажи ж ти нам, Степане,

Про свою недолю;

Бо й я таки гуляв колись

В Турецькій неволі.“

— „Отто ж мене, вже сліпого

На світ випускали

З товариством. Товариство

На Січ прямувало

І мене взяло з собою,

І через Балкани

Простали ми в Україну

Вольними ногами;

А на тихому Дунаю

Нас перебігають

Січовики-Запорозці

І в Січ завертають . . .

І розказують, і плачуть,

Як Січ руйнували,

Як москалі срібло, злото

І свічі забрали

У Покрові; як возаки

В-ночі утікали

І на тихому Дунаю

Новим Кошем стали;

Як цариця по Київу

З Нечосом ходила

. . . . .

І як степи Запорозькі

Тоді поділили

І панам на Україні
Люд закріпостили . . .

. . . . .

От-так, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю . . .

. . . . .

Оттаке-то! тяжко, тату,
Із своєї хати
До турчина поганого
В сусіде прохатись.
Тепер, кажуть, в Слободзеї
Останки збірає
Головатий, та на Кубань
Хлопців підмовляє . . .
Нехай ёму Бог поможе!
А що з того буде —
Святий знає: почувємо,
Що розкажуть люде.“

От-так вони, що-день Вожий,
У двох розмовляли
До півночі, а Ярина
Господарювала,
Та святих оттіх благала . . .
Таки ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
З сліпим своїм . . .

Такеє-то

Скоїлось на світі,
Мої любі дівчаточка,
Рожеві квіти!
Такеє-то. Одружились
Мої молодії.
Може воно й не до-ладу

Та що маю діять,
Коли таке сподіялось.

Рік уже минає,
Уже й другий. З дружиною
Ярина гуляє
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука пузанчика
Чолом оддавати . . .

Е П І Л О Г.

Оце і вся моя дума . . .
Не здивуйте, люде!
Те, що було, минулося
І знову не буде.
Минулися мої слёзи,
Не рветься, не плаче
Поточене старе серце
І очі не бачять
Ні тихої хатиночки
В забутому краю,
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю;
Ні дівчини молоді
Й малої дитини
Я не бачу щасливої . . .
Все плаче, все гине!
І рад би я сховатися,
Але де? — не знаю.
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають! . . .
Серце вяне, засихає,
Замерзають слёзи . . .

І втомивсь я, одинокий,
На самій дорозі . . .
Оттаке-то . . . не здивуйте,
Що вороном кричу:
Хмара сонце заступила —
Я світа не бачу! . . .
Ледві-ледві о-півночі
Серцем прозираю
І немощну мою душу
За світ посилаю
Спілющої й живущої
Води пошукати:
Як инколи, то й принесе
І покропить в хаті, —
І засвітить огонь чистий,
І сумно і тихо
Розказує про весілля,
Звертає на лихо . . .

Тепер мені про сліпого
Сироту кінчає,
Але як доведи краю —
І сама не знає:
Бо не було того дива
Може спокон-віку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим чоловіком.

От же сталось таке диво!
Год, другий минає,
Як побрались; а дивишся —
В купочці гуляють
По садочку . . . Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука маленького
Чолом оддавати.

ПОСЛАНІЄ

СЛАВНОМУ П. Ж. ШАФАРИКОВІ.

При поемі «Иван Гус», або «Бретик».

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Сусіде злі; ¹⁾ нагрілися
Та й нолягли спати,
І забули теплий попіл
По полю розвіять . . . ²⁾
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
Тліє, не вгасає,
Підпалу жде, як той местник
Часу дожидає,
Злого часу. ³⁾ Тліла іскра,
Тихо дотлівала
На розпутті широкому,
Та й гаснути стала.

От-так Німота запалила
Велику хату, і сімью —
Сімью Славян розъединила, ⁴⁾
І нишком тихо упустила
Усобиць лютую змію.

Полилися ріки крові,
Пожар погасили, ⁵⁾
А Німчяки пожарище
Й сиріт поділили; ⁶⁾
Виростали у кайданах
Славянські діти,
І забули невольники,
Чиї вони діти. ⁷⁾

А на давнім пожарищі
Искра братства тліла, —
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих . . .
І дождалась. Прозрів-еси
В попелі, глибоко
Огонь добрий, смілим серцем,
Смілим орлім оком!
І засвітив, любомудре,
Світоч правди, волі . . .
І Славян сімью велику,
Во тьмі і неволі,
Перелічив до одного,
Перелічив трупи,
А не Славян, — і став-еси
На великих купах
На розпутті всесвітньому
Ізекілем,
І, о диво! трупи встали
І очі розкрили!
І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любови
На віки і віки! —
І потекли в одно море
Славянські ріки!
Слава тобі, любомудре, ⁸⁾
Чеху-Славянине,
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині
Нашій правді! Твоє море
Славянськеє, нове,
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І добрим кормилом, —
Попливе на вільнім морі,
На широких хвилях!

Слава ж тобі, Шафаріку, ⁹⁾
Во віки і віки,
Що звів-еси в одно море ¹⁰⁾
Славянськї ріки!

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту — думу немудрую
Про Чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гуса!
Прийми, отче! а я нишком ¹¹⁾
Богу помолюся,
Щоб усі Славяне стали
Добрими братами,
І синами сонця правди
І вретиками
Оттакими, як констанський
Єретик великий! . . .
Мир мирові подарують
І славу во віки!

22. Нюбрь 1845.

Переяслав.

Варьянти по рукопису, зіставшомуся у сина П. Ж. Шафарика, що тепер профессором в Чеській Техничеській Академії у Празі. У тому рукопису це «Посланіє» зветься: Посвященіє поеми «Єретик» Шафарикові.

¹⁾ Сусідоньки; награтися

⁶⁾ Й сиріт розділили.

²⁾ І забули сірий попіл
По вітру розвіять.

⁷⁾ І забули у неволі,
Що вони на світі!

³⁾ Непевного. Тіла іскра
Незримо сила

⁸⁾ Славянину.

⁴⁾ Славян тих славних порізнила
І тихо-тихо упустила

⁹⁾ Слава тобі, славний Чеху,

¹⁰⁾ Ізлив-еси в одно море

⁵⁾ Пожар згасили,

¹¹⁾ . . . а я тихо

1846.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкину.)

Заворожи мені, волхве,
Друже сивоусий!
Ти вже серце запечатав,
А я — ще боюся . . .
Боюся ще погорілу
Хату руйнувати,
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати . . .
Може вернеться надія
З тисю водою
Цілющою, живущою —
Дрібною слезою;
Може вернеться в некриту
Пустку зімувати,
І укрив і нагрів
Погорілу хату,
І вимете, і вимие,
І світло засвітить;
Може ще раз прокинуться
Мої думи-діти;
Може ще раз пожурюся,
З дітками заплачу,
Може ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу!

1840—1847.

УТОПЛЕНА.

 Вітер в гаї не гуляє —
В ночі спочивав;
Прокинеться, — тихесенько
В осоки питає:
„Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? хто се? . . .
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси? . . .
Хто се, хто се?“ тихесенько
Спитає-повіє,
Та й задріма, поки неба
Край зачервоніє.

„Хто се, хто се?“ питаєтє
Цікаві дівчата.
Отто дочка по сім боці,
По тім боці — мати.

Давно колись те діялось
У нас на Україні.
Серед села вдова жила
У новій хатині,
Білолиця, кароока
І станом висока,
У жупані, кругом пані,
І спереду й збоку.

І молода — нівроку їй, —
А за молодою,
А надто ще за вдовою,
Козаки ордою
Так і ходять. І за нею
Козаки ходили,
Поки вдова без сорома
Дочку породила;
Породила, та й байдуже;
Людам годувати
В чужім селі покинула:
Оттака-то мати! . . .
Постривайте, що ще буде!
Годували люде
Малу дочку, а вдовиця,
В неділю і в буддень,
З жонатими, з паробками,
Цила та гуляла,
Поки лихо не спітало,
Поки не та стала:
Не счулася, як минули
Літа молодії . . .
Лихо, лихо! мати вьяне,
Дочка червоніє,
Виростає . . . Та й виросла
Ганна кароока,
Як тополя серед поля,
Гнучка та висока.
„Я Ганнусі не боюся!“
Співає матуся;
А козаки як хміль оттой,¹⁾
Вьються круг Ганнусі.²⁾
А надто той рибалонька,
Жвавий, кучерявий,
Мліє, вьяне, як зостріне
Ганнусю чорняву.

¹⁾ А козаки сміються їй. (Вид. Семирєнка 1860 р., стр. 19).

²⁾ Ганнусі моргають. (ib.)

Побачила стара мати,
Сказилася люта:
„Чи бач, погань розхристана,³⁾
Байстрия необуте!
Тн вже виросла, дівуеш,
З хлопцями гуляєш . . .
Пострівай же, ось я тобі! . . .
Мене зневажавш?⁴⁾
Ні, голубко!“

І од злості
Зубами скрегоче.
Оттака-то була мати! . . .
Де ж серце жіноче?
Серце матері? . . . Ох, лихо,
Лишенько, дівчата!
Мати стан гнучкий, високий,
А серця — не мати.
Ізогнеться стан високий,
Брови подиняють,
І не счується; а люде
Сміючись згадають
Ваші літа молодії,
Та й скажуть: ледащо!
Тяжко плакала Ганнуса,
І не знала за що,
За що мати згнувається,
Лав-проклинає,
Своє дитя без сорома
Байстриям нарікає.
Батувала, мордувала,
Та не помогало;
Як маківка на городі,
Ганна розцвітала;
Як калина при долині
В-ранці під росєю,

---

³⁾ . . . розгрипана. (ib.)

⁴⁾ . . . занехавш? (ib.)

Так Ганнуса червоніла,
Милася слезою.
„Заворожена! . . . стривай же!“
Шепче люта мати!
„Треба трути роздобути,
Треба йти шукати
Стару відьму!“

Найшла відьму

І трути достала,
І трутою до схід сонця
Дочку напувала.
Не помогло . . . Кляне мати
Той час і годину,
Коли на світ породила
Нелюбу дитину.
„Душно мені; ходім, дочко,
До ставка купатись.“
— „Ходім, мамо.“

На березі

Ганна роздяглася,
Роздяглася, розкинулася
На білій сорочці;
Рибалонька кучерявий
Млів на тім боці . . .
І я колись . . . Та цур ёму!
Сором — не згадаю.
Як дитина, каліною
Себе забавляє,
Гне стан гнучкий, розгинає,
На сонечку гріє.
Мати дивиться на неї,
Од злості німіє;
То жовтіє, то синіє;
Розхристана, боса,
З роту піна; мов скажена
Рве на собі коси.

Кинулася до Ганнусі
І в коси впилася.
„Мамо! мамо! що ти робиш?“
Хвиля роздалася,
Закипіла, застогнала,
І обох покрила.
Рибалонька кучерявий
З усієї сили
Кинувсь в воду; пливе, сию
Хвилю роздирає,
Пливе, пливе . . . от-от доплив!
Пурнув, виринає —
І утоплену Ганнусю
На беріг виносить,
Із рук матері заклятих
Вириває коси.
„Серце мов! доле моя!
Розкрий карі очі!
Подивися, усміхнися!
Не хочеш? не хочеш!“
Плаче, пада коло неї,
Розкрива, цілує
Мертві очі. „Подивися! . . .
Не чує, не чує!“
Лежить собі на пісочку,
Білі рученята
Розкидала; а за нею
Стара люта мати:
Очі вивело із лоба
Од страшної муки!
Втербила в пісок жовтий
Старі сині руки.
Довго плакав рибалонька:
„Нема в мене роду,
Нема долі на сім світі, —
Ходім жити в воду!“ —
Підняв її, поцілував . . .
Хвиля застогнала,

Розкрилася, закрилася,
І сліду не стало . . .

З того часу ставок чистий
Заріс осокою;
Не купаються дівчата,
Обходять горою;
Як угледять, то христяться,
І зовуть заклятим . . .
Сумно-сумно кругом ёго . . .
А в-ночі, дівчата,
Випливає з води мати,
Сяде по тім боці;
Страшна, синя, розхристана,
І в мокрій сорочці,
Мовчки дивиться на сей бік,
Рве на собі коси . . .
А тім часом синя хвиля
Ганнусю виносить.
Голісінька, стрепенється,
Сяде на пісочку . . .
І рибалка випливає,
Несе на сорочку
Баговіння зеленого;
Поцілує в очі, —
Та і в воду: соромиться
На гнучкій дівочій,
На стан голий подивиться . . .
І ніхто не знає
Того дива, що твориться
Серед ночі в гаї:
Тільки вітер з осокою
Шепче: „Хто се, хто се
Сидить сумно над водою,
Чеше довгі коси?“

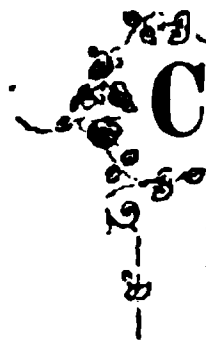

Н. МАРКЕВИЧУ.

Бандуристе, орле сизий!
Добре тобі, брате!
Маєш крила, маєш силу;
Є-коли літати.
Тепер летяш в Україну;
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?
Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині!
Чого ж серце б'ється, рветься?
Я там одинокий . . .
Одинокий . . . а Вкраїна!
А степи широкі!
Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить;
Там в широких полі воля;
Там синіє море,
Виграває, хвалить Бога,
Тугу розганяє;
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють, —
Розмовляють, сумуючи;
От така їх мова:
„Було колись, минулося, —
Не вернеться знову!“
Полетів би, послухав би,
Заплакав би з ними . . .
Та-ба, — доля приборкала
Між людьми чужими!

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ
КОТЛЯРЕВСЬКОМУ.

 Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гніє з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай, — не знає!
Згадай лихо — то й байдуже:
Минулось, пропало;
Згадай добре — серце вяне:
Чому не осталося?

Отто ж гляну, та й згадаю:
Було, як смеркає,
Защобече на калині, —
Ніхто не минає:
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убірає, доглядає, —
Не мине калину;
    Чи сирота, що до-світа
    Мусить уставати,
    Опиниться, послухає, —
    Мов батько та мати,
    Розпитують, розмовляють:
    Серце б'ється любо,
    І світ божий, як велик-день,
    І люде, як люде!
Чи дівчина, що милого
Що-день виглядає,
Вяне, сохне сиротою,
Де дітись не знає, —

Піде на шлях подивиться,
Поплакати в лози;
Защобече соловейко,
Сохнуть дрібні слёзи,
Послухає, усміхнеться,
Піде темним гаєм . . .
Ніби з милим розмовляла.
А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Бога благас,
Поки вийде злодій на шлях погулять
З ножем у халяві — піде луна гаєм,
Піде та й замовне: на-що щebetать?
Запеклюю душу злодія не спинить,
Тільки стратить голос, добру не навчить;
Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголовья ворон прокричить.

Засне долина, — на калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дібровою луна,
Луна гуляє — божа мова,
Встануть сердеги працювать,
Пійдуть корови на діброви,
Вийдуть дівчата воду брать,
Вигляне сонце. Рай та й годі!
Верба сміється, — свято скрізь!
Злодій заплаче, дарма що злодій.

Так було перш; тепер дивись:
Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де дівся соловейко? —
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський от-так щебетав;
Замок, неборака, сиротами кинув
І гори, і море, де перше вітав,
Де ватагу пройдисвіта
Водив за собою.
Все осталося, все сумує,
Як руїни Трої;
Все сумує, тільки слава
Сонцем засіяла:
Не вмере кобзарь, бо на віки
Їго привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

Праведная душе! прийми ж мою мову,
Немудру та щирю, прийми, привітай,
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай.
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сивий орле, бо я одинокий
Сирота на світі в чужому краю;
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю — заплачу, як тая дитина;
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А може я й темний, нічого не бачу,
Може моя доля на тім боці плаче,
Бо сироту всюди люде осміють;
Нехай би сміялись, та там море грає,
Там місяць, там сонце яснійше сия,

І з вітром могила в степу розмовляє,
Там неодинокій з нею був би я.
Праведная душе! прийми мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привітай,
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене, хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай.

Тече вода в синє море,
Та не витікає,
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грав синє море,
Грав серце козацьке,
А думка говорить:
„Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде, —
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.“
Сидить козак на тім боці, —
Грав синє море.
Думав, доля зострінеться, —
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
До-дому ключами.
Плаче козак, — шляхи биті
Заросли тернами.

~~~~~

ДУМКИ.

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш, —
Збуди ёго, заграй ти з ним,
Спитай синє море:
Воно знає, де мій милий,
Бо ёго носило;
Воно скаже, синє море,
Де ёго поділо.
Коли милого втопило,
Розбий синє море;
Піду шукать миленького,
Втоплю своє горе,
Втоплю свою недоленьку . . .
Найду ёго, пригорнуся,
На серці зомлію.
Тоді, хвиле, неси з милим,
Куди вітер віє!
Коли ж милий на тім боці, —
Буйнесенький, знаєш,
Де він ходить, що він робить:
Ти з ним розмовляєш.
Коли плаче, то й я плачу;
Коли ні, — співаю;
Коли ж згинув чорнобривий,
То й я погибаю.
Тоді неси мою душу
Туди, де мій милий;
Червоною калиною
Постав на могилі.
Буде легше в чужім полі
Сироті лежати:
Буде над ним ёго мила
Квіткою стояти.
І квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,

Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люде.
Я в-вечері посумую,
А в-ранці поплачу;
Зійде сонце — утру слёзи,
Ніхто й не побачить!
Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш, —
Збуди ёго, заграй ти з ним,
Спитай синє море . . .

На що мені чорні брови,
На що карі очі,
На що літа молодії,
Веселі дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру лияють.
Серце вьане, нудить світом,
Як пташка без волі.
На що ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити:
Свої люде — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує;
Ніхто ёго не питає,
Не знає, не чує.
Чужі люде не питають,

Та й на-що питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте очі,
Поки не заснули,
Голоснійше, жалібнійше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синєє море,
Чорнявому зрадливому
На лютеє горе!

Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться, —
Хоч з гори та в воду!
Утопився б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопився б, — тяжко жити,
І нема, де дітись.
В того доля ходить полем —
Колоски збірав;
А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Їго люде знають;
А зо мною зострінуться —
Мов не добачають.
Багатого губатого
Дівчина шанує;
Надо мною, сиротою,
Сміється, кепкує.

„Чи я ж тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдався,
Чи не люблю тебе щиро,

Чи з тебе сміявся?
Люби ж собі, мов серце,
Люби, кого знаєш
Та не смійся надо мною,
Як коли згадаєш.
А я піду на край світа . . .
На чужій сторонці
Найду кращу, або згину,
Як той лист на сонці.“

Пішов козак сумуючи —
Нікого не кинув;
Шукав долі в чужім полі,
Та там і загинув.
Уміраючи дивився,
Де сонечко сьє . . .
Тяжко-важко умірати
У чужому краю!

~~~~~

За думою дума роєм вилітає,
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо-тихесенько плаче
У самому серці — і ніхто не бачить.

Кому ж її покажу я?
І хто тую мову
Привітає, угадає
Велике слово?
Всі оглухли, похилились
В кайданах — байдуже . . .
Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже.
А що вродить з того плачу?
Болиголов, брате . . .
. . . . .
Нехай, брате! а ми будем
Сміятись та плакати.

~~~~~

Чого мені тяжко? чого мені нудно?
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? . . . Серце мов трудне,
Чого ти бажаєш? що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, мов серце, на віки засни,
Невкрите, голодне . . . а люд навісний
Нехай скаженіє . . . закрий, серце, очі! . . .

~~~~~

Минають дні, минають ночі;
Минає літо; шелестить
Пожовкле листя . . . гаснуть очі;
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу, й не сміюсь . . .

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
По світу валятись;
А дай жити — серцем жити
І Тебе хвалити,
І Твій світ нерукотворний
І людей любити . . .

Страшно впасти у кайдани,
Умірять в неволі;
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,

І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого! . . . однаково —
Чи жив, чи загинув . . .

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої! . . .

Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе . . .
Так і доля: того лама,
Того нагинає,
Мене котить — і де спинить,
І сама не знає! . . .

У якому краї мене заховують,
Де я прихилюся — на віки засну?
Коли нема долі, нема талану,
То нікого й кинуть . . . Ніхто не згадає,
Не скаже хоть на сміх: „нехай спочиває, —
Тільки ёго й долі, що рано заснув! . . .“

„Не хочу я женитися,
Не хочу я братись:
Не хочу я у запічку
Дітей годувати.
Не хочу я, моя мати,
За плугом ходити:
Оксамитові жунаки
На рідлі носити.

А піду я одружуся
З моїм вірним другом —
З славним батьком Запорозським
Та з Великим Лугом.
На Хортиці у матері
Буду добре жити
У оксамиті ходити,
Меди-вина пити.“

Нішов козак нерозумний
Славі добувати . . .
Осталася сиротою
Старенькая мати.
Ой згадала в неділеньку
Сідаючи їсти :
„Нема мого сина Йвана,
І немає вісті!“

Не через два, не три літа,
Не через чотирі
Вернувся наш Запорожець,
Як та хиря-хиря,
Обідраний, облатаний,
Калікою в хату.
Оце тобі Запорожжя
І сердешна мати!
Нема кому привітати,
Ні з ким пожуритись :
Треба було б молодому,
Треба б одружитись.
Минулися молодії
Веселії літа ;
Немає з ким остилого
Серденька нагріти,
Нема кому зустрінути,
Затопити хату,
Нема кому води тії
Каліці подати.

Не женися на багатій, бо вижене з хати;
Не женися на убогій, бо не будеш спати.
Оженись на вольній волі, на козацькій долі;
Яка буде, така й буде, — чи гола, то й гола! —
Та ніхто не розважає, ніхто не питає:
Чого болить? і де болить? — сам про те знаєш.
У двох, кажуть, і плакати — мов легше неначе . . .
Брешуть люде: легше плакати, як ніхто не бачить.

Не завидуй багатому: багатий не має
Ні приязні, ні любови, — він все те наймає;
Не завидуй могучому, бо той заставляє;
Не завидуй і славному: славний добре знає
Що не ёго люде люблять, а ту тяжку славу,
Що він кров'ю та слёзами вил'є на забаву.
І молоді як зійдуться, то любо та тихо,
Як у раю, — а дивися: ворухнеться лихо . . .
Не завидуй же нікому, — дивись кругом себе:
Нема раю на всім світі, — хиба-що на небі?

1847.

(Перше півроччя.)

РУСАЛКА.

Породила мене мати
В високих палатах,
Та й понесла серед-ночі
У Дніпрі скупати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною, малою :

— „Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою
Завтра серед-ночі;
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, мов серце,
Нехай не сміється
Надо мною, молодую ;
Нехай пье-ушьється
Не моїми кров-слёзами —
Синёю водою
Дніпровою. Нехай собі
Гуляє з дочкою.
Пливи ж, моя єдина !
Хвилі мої, хвилі,
Привітайте русалоньку ! . . .“ —

Та й заголосила,
Та й побігла. А я собі
Плила за водою,

Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже з тиждень, як росту я,
З сестрами гуляю
О-півночі, та з будинку
Батька виглядаю.
А може, вже повдналась
З паном у палатах;
Може, знову роскошув
Моя грішна мати.“
Та й замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
Мов плиточка; а лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти —
Не спиться в палатах;
Пана Яна нема дома,
Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла;
Та й байдуже . . . Пішла собі
У палати спати;
Та не дійшла: довелося
В Дніпрі ночувати.
І не чулась, як зуспіли
Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухопили,
Та й ну з нею гратись.
Радісінькі, що піймали. —
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали;
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

ЛІЛЕЯ.

„За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цвіту, дивуються,
Не знають, де діти?
Скажи мені, мій братіку,
Королевий цвіте.“

— Я не знаю, моя сестро. —

І цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого пониклого
Личенька лілеї.
І заплакала лілея
Росою-слезою,
Заплакала і сказала:

— „Брате мій! з тобою
Ми давно вже кохавось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась.
Моя мати . . . чого вона,
Вона все журилась,
І на мене, на дитину,
Дивилась, дивилась
І плакала? Я не знаю,
Мій брате єдиний,
Хто їй лихо заподіяв.
Я була дитина:

Я гралася, забавлялась ;
А вона все вьяла,
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала,
Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах ;
Я не знала, що байстря я,
Що ёго дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли ёго люде,
Будинок спалили ;
А мене, не знаю за що,
Убили — не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли ; накрили
Острижену ганчіркою,
Та ще й реготались ;
Жида навіть нечистиї
На мене плювали.
Оттаке-то, мій братіку,
Було мені в світі !
Молодого короткого,
Не дали дожити
Люде віку. Я умерла
Зімою під тинном,
А весною процвіла я
Цвітом при долині,
Цвітом білим, як сніг білим,
Аж гай звеселила.
Зімою люде, Боже мій,
В хату не пустили ;
А весною, мов на диво,
На мене дивились.
А дівчата завітчались
І почали звати

Лілею-снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах.
Скажи ж мені, мій братіку,
Королевий цвіте,
На-що мене Бог поставив
Цвітом на сім світі:
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір? . . . Милосердий,
Святий, Боже милий!“ —

І заплакала лілея . . .
А цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білес пониклес
Личенько лілеї.

КАЛИНА.

 Чого ти ходиш на могилу?“
На-силу мати говорила:
„Чого ти плачеш ідучи,
Чого воркуєш у ночі¹⁾
Моя голубка сизокрила?“
— „Так, мамо, так!“
І знов ходила,
А мати плакала ждучи.

Не сон трава на могилі
В ночі процвітає:
То дівчина заручена
Калину сажає,

¹⁾ Чому не спиш ти у ночі. (Рук. вар.)

І слёзами поливає,
У Господа просить:
„Пошли, Боже, дощі в ночі
І дрібнії роси,
Щоб калина прийнялася
Розпустила віти:
Може, пташкою прилине
Милий з того світа.
Зовью ёму кубелечко
І сама прилину,
І будемо щебетати
В-купці ²⁾ на калині.
Будем плакати, щебетати,
Тихо розмовляти ³⁾
Будем в купочці у-ранці
На той світ літати.“

І калина прийнялася,
Віти розпустила,
І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На четверте — не сон трава
В ночі процвітає:
То дівчина з калиною
Плаче-розмовляє:
„Широкая, високая
Калино моя!
Не водою до схід сонця
Поливанная!
Широкі слёзи-ріки
Тебе полили.
Їх славою лукавою
Люде понесли.
Зневажають подруженьки ⁴⁾
Подругу свою,

---

²⁾ З милем . . . (рук вар.)

³⁾ Бога вихвалити (вид. Кожанч.)

⁴⁾ Осміяли . . .

Зневажають червону⁵⁾
Калину мою;
Повий мою головоньку,⁶⁾
Росою умий
І вітами широкими
Од сонця закрій.
Мене знайдуть — поховають,⁷⁾
Мене осміють,
Широкиї твої віти
Діти обірвуть.“

В-ранці рано на калині⁸⁾
Пташка щебетала;
Під калиною дівчина
Спала не вставала:
Утомилось молодець,
На віки спочило.
Вставало сонце з-за могили⁹⁾
Раділи люде встаючи;
А мати й спати не лягала,
Вечерять доню дожидала
І тяжко плакала ждучи.

1847. Петербург.

---

⁵⁾ Осміяли . . .

⁶⁾ Прийми ж . . .

⁷⁾ В-ранці найдуть мене люде (вар. по вид. Кожанч.)

⁸⁾ Не сон трава перед світом

Одцвіла, зів'яла, —

То дівчина на могилі

Плакать перестала,

Перестала слізи лити

І тяжко любити;

На вік-віки на могилі

Слїзани ушита

Втомилася та й задрінала.

⁹⁾ З за гаю сонечко вставало . . . (Хата.)

Замітка. Було надруковано у збірнику Куліша «Хата.» Ми туточки, друкуючи по рукопису, за для свідомості оставляємо і варьанти, як вони були у Хаті і у вид. Кожанчикова. Ред.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой три шляхи широкиї
До-купи зійшлися;
На чужину з України
Брати розійшлися;
Покинули стару матір;
Той жінку покинув,
А той сестру, а найменьший —
Молоду дівчину.

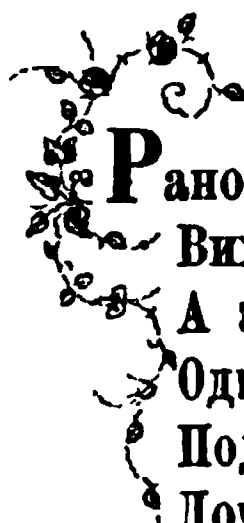
Посадила стара мати
Три ясени в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена —
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зівьяла:
Не вертаються три брати.
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;
Сестра плаче — йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину . . .

Не вертаються три брати, —
По світу блукають,
І три шляхи широкиї
Терном заростають.

ПУСТКА.

Рано в-ранці новобранці
Виходили із села,
А за ними молодими
Одна дівчина пішла. ¹⁾
Подибала стара мати
Дочку з милим розлучати. ²⁾
Розлучила та вмовляла,
Поки в землю закопала,
А сама в старці пішла.

Стоїть село — не вирросло,
Не перемінилось,
Тільки пустка на край села
На бік похилилась.
Коло пустки на млиці
Москаль шкандибає,
На садочок позирає,
В вікно ³⁾ заглядає.
Заглядає, ⁴⁾ — не вигляне
Чорнобрива з хати,
Не покличе стара мати
Вечеряти в хату.
А він колись був кликаний, ⁵⁾
Рушники вже ткались,
І хустина мережалась,
Шовком вишивалась :

---

¹⁾ І дівця одно пішло. (Рукоп. вар.)

²⁾ Дою в полі доганяти.

І догнала, привела,

Нарікала, говорила,

Поки в землю положила. (ib.)

³⁾ В пустку . . . (ib.)

⁴⁾ Марне, брате, —

⁵⁾ А колись, давно колись-то.

Дунав жити, любитися, ⁶⁾
Весь вік веселитись,
А довелось, мій голубе,
Слѣзами умитись!

Сидить москаль під хатою, ⁷⁾
На дворі смеркає,
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

1847. Петербург.

ХУСТИНА.

Чи то на те Божа воля,
Чи така її доля? . . .
Росла в наймах, виростала,
З сиротою покохалась.
Неборак, як голуб, з нею,
З безталанною своєю,
Од зіроньки до зіроньки
Сидять собі у вдівоньки,
Сидять собі, розмовляють,
Пречистої дожидають.
Дождалися . . .

З Чигирину
По всій славній Україні
Заревли великі дзвони,
Щоб сіддали хлопці коні,
Щоб мечі-шаблі гострили
Та збирались на весілля,
На веселе погуляння,
На криваве залицяння . . .

⁶⁾ Та Бога хвалити,
А довелось . . . ні до кого
В світі прихилитись!

⁷⁾ Сидить собі коло пустки.

Замітка. Було надруковано у збірнику П. А. Куліша «Хата» 1860.

У неділеньку та ранесенько
Сурми-труби вийгравали;
В поход у дорогу славні компанійці
До схід сонечка рушали.
Випровожала вдова свого сина,
Ту єдиную дитину,
Випровожала сестра свого брата,
А сирому сиротина.
Випровожала, коня напувала
До зірниці із криниці,
Вносила зброю-шаблю золотую
І рушницю-гаківницю.
Випровожала три поля, три милі,
Прощалася при долині,
Дарувала шиті шовками хустину,
Щоб згадував на чужині.

Ой хустино-хустиночко,
Мережана шита!
Тільки й слави козацької —
Сіделечко вкрити.

Вернулася, журилася,
На шлях битий дивилася,
Квітчалася, прибіралась;
Що-день Божий сподівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Минає літо, мина й друге,
А на трейте линуть
Преславні компанійці
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за трейтін стиха . . .
Не дивися, безталанна!
Везуть тобі лихо:

Везуть труну малёвану,
Китайкою криту;
А за нею з старшиною
Іде, в чорній свиті,
Сам полковник компанійський,
Характерник в Січи.
За ним ідуть есаули,
Та плачуть ідучи.
Несуть пани есаули
Козацькую зброю:
Литий панцирь порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали;
А на зброї козацькая
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного —
Розбиті копита,
А на ёму сіделечко,
Хустиною вкрите.

~~~~~

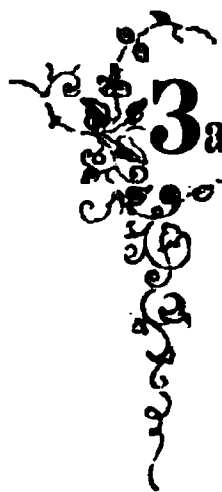
ВЕЧІР.

(Аф. Ал. Лазаревський.)

 Садоk вишневий коло хати;
Хрущі над вишнями гудуть;
Плугатарі з плугами йдуть;
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сімья вечера коло хати;
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає;
А мати хоче научати, —
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх;
Затихло все . . . тільки дівчата
Та соловейко не зати.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилій.
Встає сам у-ночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
— „Нанесли землі,
Та й до-дому пішли,
І ніхто не згадає . . .
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.
Як запродав Гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяті, —
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились,
І от-тут полягли
У могилі заклятій.“ —
Та й замовк, зажуривсь
І на спис похиливсь,
Став на самій могилі.
На Дніпро позирав,
Тяже плакав-ридав;
Сині хвилі голосили . . .
З-за Дніпра, із села
Луна гаєм гула,
Треті півні співали.

Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

 Ой стрічечка до стрічечки,
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю, —
У неділю погуляю!

Ой плахотка-червчаточка, —
Дивуйтеся, дівчаточка,
Дивуйтеся, парубки,
Запорозські козаки.

Ой дивуйтеся, лицяйтеся,
А з іншими вінчайтеся:
Подавані рушники . . .
Оттаке-то, козаки!

 Ой одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі;
Тільки дав мені Бог
Красу, карії очі, —
Та й ті вніплакала
В самотині дівочій;
Ані братіка я,
Ні сестрички не знала,
Між чужими зросла,
Та вже й в'янути стала . . .
Де ж дружина моя,
Де ви, добрі люди?!
Їх нема, — я сама,
А дружини — й nebude! . . .

Не видай матері!“ казали;
А ти покинула, втекла.
Шукала мати, не найшла,
Та вже й шукати перестала:
Умерла плачучи. Давно
Не чуть нікого, де ти гралась;
Собака десь помандрувала,
І в хаті вибито вікно;
В садочку темному ягнята
У-день пасуться, а в-ночі
Віщують сови та сичі
І не дають сусідам спати;
І твій барвіночок хрещатий
Заріс богилою, ждучи
Тебе, неkwітчану; і в гаї
Ставочок чистий висихав,
Де ти купалася колись;
І гай сумув, похиливсь;
У гаї пташка не співав —
Й її з собою занесла;
В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежечка, де ти ходила,
Колючим терном поросла.
Куди полинула, де ділась,
До кого ти перелетіла?
В чужій землі, в чужій сім'ї
Кого ти радуєш? до кого,
До кого руки приросли?
Віщує серце, що в палатах
Ти розкошуєш, і не жаль
Тобі покинутої хати.
Благаю Бога, щоб печаль
Тебе до віку не збудила,
Щоб у палатах не найшла,
Щоб Бога ти не осудила,
І матері не прокляла.

По над полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зострічають сичі;
Тне косарь, не спочиває,
Ні на кого не вважає, —
Хоч і не прося.

Не кричи й не проси;
Не клепає коси;
Чи то город, чи то поле,¹⁾
Як бритвою, старий голить
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,
Сироту-кобзаря;
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоса,
Не мине й царя.

І мене не мине
На чужині зотне —
За решоткою задавить.
І хреста ніхто не поставить
І не пом'яне!

30 Мая 1847.

¹⁾ Чи то пригород, чи город. (Рукоп. варьянт.)

1847.

(Друге півроччя.)

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте, сизокрилі
Мої голубьята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З Киргизами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі . . . Та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайте ж, мої любі!
Тихими річками
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

МОЇМ СОУЗНИКАМ.

Згадайте, братія моя,
(Бодай те лихо не верталось!),
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали
І, певне, думали: „коли —
На раду тиху, на розмову —
Коли ми зійдемося знову
На сій зъубоженій землі?“

Ніколи, братія, ніколи! . . .
З Дніпра у купі не пьемо,
Розійдемось, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Між людьми, як люде . . .

А поки те буде,
Любітєся, брати мої,
Україну любіте,
І за неї безталанну
Господа моліте.
І ёго забудьте, други,
І не проклинайте,
І мене в неволі лютій
Ніколи згадайте . . .

 В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказати по-правді, не було;
Та все-таки ялось жилось —
Хоть на чужому, та на полі . . .
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа хвалить.

Не спалося; а віч як море, —
Хоч діялось не в-осені,
Так у неволі. До стіни
Не заговориш ні про горе,
„Ни про младенческіє сны.“
Верчуся, світу дожидаю;
А за дверима про своє
Салдатське нежитіє
Два часові розмовляють.

Перший.

Така ухабиста собой,
И меньше бѣлой не дарила;
А баринъ бѣдненькой такой.¹⁾
Меня-то, слышь, и подсмотрили;
Свезли въ Калугу и забрили.
Такъ вотъ-тѣ случай-то какой!²⁾

Другий.

А я . . . аж страшно,³⁾ як згадаю . . .
Я сам пішов у москалі.
Таки ж у нашому селі
Назнав я дівчину. Вчащаю
І матір удову еднаю;
Так пан залятий не дає:
Мала, каже, — нехай діждуся.
Я знай, вчащаю до Ганнусі.
На той рік знову за своє:
Пішов я з матірью просити.
„Шкода, каже, і не проси!
Пятьсот, каже, коли даси,
Бери хоч зараз.“ Що робити?
Головка бідна!⁴⁾ Позичать?

¹⁾ А баринъ тощенькой такой!
Меня-то, знаєшь, и схватили,

²⁾ Теперь вотъ стой, да пѣсни пой!

³⁾ . . . аж чудно,

⁴⁾ А я козак був! позичать?

Та хто таку позичить силу!
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили! . . .
Поки ті гроші заробив,
Я годів зо-два проходив
По Чорномор'ї, по Дону;
І подарунків накупив ⁵⁾
Найдорогійших. От, вертаюсь
В село до дівчини в-ночі;
Аж тільки мати на печі,
Та й та сердешна умірає,
А хата пустою гние.
Я викресав огню, до неї:
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає.
Я до попа та до сусіди:
Привів попа, та не застав —
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моєї Ганни. Я спитав
Таки сусіду про Ганнусю. ⁶⁾
„Хиба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуся на Сібір пішла.
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила.“
Неначе згага запекла . . . ⁷⁾
Я ледве-ледве вийшов з хати.
Ще не світало. Я в палати
Пішов з ножем — не чув землі.
Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От-як, брате!
Осталися і батько, й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю:

⁵⁾ Вертаюсь в-осепі до-дому,
І подарунків накупив

⁶⁾ Кажу: »де ділась що немає?«

⁷⁾ Поки я слухав. (Рук. вар.)

Хотів палати запалить,
Або себе занапастити,
Та Бог помилював. А знаєш,
Їго до нас перевели
Із армії, чи що?

Перший.

Такъ что-же?
Ну, вотъ теперъ и приколи!

Другий.

Нехай собі . . . а Бог поможе,
І так забудеться колись.

Вони ще довго говорили;
Я став перед-світом дрімать,
І паничі мені приснились,
І не дали погані спать.

Один у другого питаєм:

На-що нас мати привела —
Чи для добра, чи то для зла?
На-що живем? Чого бажаєм?
І не дознавшись уміраєм,
А покидаємо діла.

Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе святого не гнівли,
Що у неволі народились
І стид на тебе понесли.

 Самому чудно. А деж дітись,
Що діяти і що почать?
Людей і долю проклинать
Не варт, їй-Богу! Як же жити
На чужині, на самоті,
І що робити взаперті?
Як-би кайдани перегризти,
То гриз по троху б . . . Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартували,
Щоб перегризти. Горе нам,
Невольникам і сиротам
В степу безкраім за Уралом!

 Сонце заходить; гори чорніють,
Пташечка тихне; поле німіє;
Радіють люде, що одпочинуть;
А я дивлюся, і серцем лину
В темний садочок на Україну;
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре! — і слёзи кануть —
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім, чи забувають?
Коли забули — бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули.

Привикне, кажуть, собака за возом
бігти, то біжить і за саньми. —

То так і я тепер пишучу:
Папір тільки, чернило трачу.
А перш (їй-Богу, не брешу!)
Згадаю що, чи що побачу,
То так утну, що аж заплачу,
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Україну;
На неї гляну-подивлюсь,
І мов добро кому зроблю —
Так любо серце одпочине.
Як-би сказати, що не люблю,
Що я Україну забуваю,
Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терплю, —
їй-Богу, братія, прощаю
І Милосердому молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все таки між вами жив
То може де-що і осталося. —

Чи ми ще зійдемося знову,
Чи вже на-віки розійшлись,
І слово правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так! . . . Не наша мати,
А довелось поважати.
То — воля Господа! . . . Годіть,
Смирітєся, молітєсь Богу
І згадуйте один другого,
Свою Україну любіть;
Любіть її, бо время люте . . .
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

1848.

Та не дай, Господи, нікому,
Як мені тепер старому,
У неволі пропадати,
Марне літа коротати.

Ой піду я степом-лугом
Та розважу свою тугу!
— „Не йди, кажуть, з цієї хати!“
Не пускають погуляти!

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом добрим, дорогим
Сияють очі молодії,
Вітає радість і надія
В очах веселих. Любо їм,
Очам негрішним, молодим!
І всі регочуться, сміються,
І всі танцюють. Тільки я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Кулішу.)

У Кнїві, на Подолі,
Було колись, і ніколи
Не вернеться, що діялось,
Не вернеться, сподіване . . .
Не вернеться . . . А я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю завдавати.

У Кнїві, на Подолі,
Братерська наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані,
Розвернулася весела:
Оксамитом шляхи стеле,
І єдвабом застилав,
І нікому не звертає.

У Кнїві, на Подолі,
Козаки гуляють:
Як ту воду, відром-цебром
Вино розливають;
Лєхи, шинки з шинкарками,
З винами, медами
Закупили Запорозці
Та й тнуть коряками!
А музика реве, грає,
Людей звеселяє,
А із Братства те бурсацьтво
Мовчки виглядає;
Нема голій школі волі,
А то б догодила! . . .
Кого ж то там з музиками
Люде обступили?

В червоних штанях оксамитних
Матнею улицю мете —
Іде козак . . . Ох, літа, літа!
Що ви творите? На то те ж
Старий ударив в закаблуки,
Аж встала курява! От-так!
Та ще й приспівує козак:

„По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так!
Як-би таки молодиці
Посіяти мак, мак!

Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанеться й передам!
А вже ж тії закаблуки
Набралися лиха-муки . . .
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Достанеться й передам!“

Аж до Межигорського Спаса
Протанцював сивий,
А за ним і товариство
І весь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: „пугу, пугу! . . .
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!“
Свята брама одчинилась —
Козака впустили;
І знов брама зачинилась,
На вік зачинилась
Козакові.

Хто ж цей сивий
Попрощався з світом?
Семен Палій Запорожець,
Лихом недобитий.

Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить:
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород
На Київ дивитись,
Та посидить на пригорі,
Та хоч пожуритись;
Іде чернець Дзвонкову¹⁾
У яр воду пити
Та згадує, як-то тяжко
Було в світі жити;
Іде чернець у келію
Між стіни німиї,
Та згадує літа свої —
Літа молодії;
Бере письмо святе в руки,
Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко літає . . .

І тихнуть Божії слова . . .
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива,
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі . . .
Музики . . . танці . . . і Бердичів . . .
Кайдани брязкають . . . Москва . . .
Бори, сніги і . . . Єнисей . . .
І повотились із очей
На рясу слези . . .

„Бий поклони

І плоть старечу усмирай,
Святе писаніє читай!
Читай, читай, та слухай дзвона, —
А серцеві не потурай:

¹⁾ Дзвонковою Кривиця прозивається недалеко од монастиря.
Прим. Шевченка.

Воно тебе в Сібір водило,
Воно тебе весь вік дурило,
Присни ж ёго, і занехай
Свою Борзну і Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають — щоб ти знав . . .“

І старець тяжко заривав,
Читати писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив,
А потім сів і зажурився:
„Для чого ж я на світ родився,
Свою Україну любив?“
До утрені завив з дзвіниці
Великий дзвін; чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патиріцю,
Перехрестився, чотки взяв . . .
І за Україну молитись
Палій-Чернець пошкяндибав.

1848. Орская крѣпость.

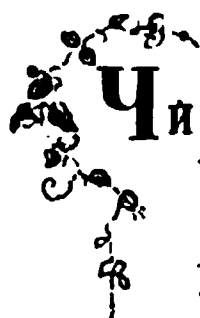
 На батька бісового трачу
І дні, і пера, і папер?
А иноді — то ще й заплачу,
Таки аж надто. Не на мир
І на діла ёго дивившись,
А так, мов иноді упившись,
Дідусь сивесенький рида
Того, бачте, що сирота.

 Ой гляну я, подивлюся
На той степ, на поле:
Чи не дасть Бог милосердй,
Хоч на старість, волі?
Пішов би я в Україну,
Пішов би до-дому —
Там би мене привітали,
Зраділи б старому,
Там би я спочив хоч мало,
Молившися Богу.
Там би я . . . та шкода й гадки:
Не буде нічого!
Як же ёго у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люде добрі,
А то одурію!

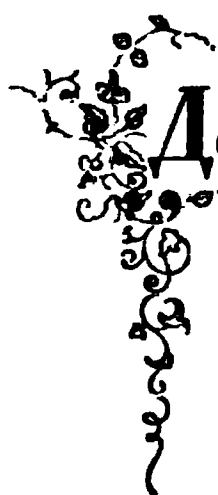
~~~~~

 Бував, иноді старий,
Не знав сам чого, зрадів,
Неначе стане молодий
І заспівав, як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим
І зоря, молодість ёго,
Витав весело над ним.
Що ж се зробилося з старим,
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А що ж як зробить! Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить:

Не раз такому любо стане,
Не раз барвінком зацвіте.
От-так, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі як на те
Зелена травка поросте.

 Чи то недоля та неволя,
Чи то літа ті летячі
Розбили душу? Чи ніколи
Й не жив я з нею? Живучи
З людьми в паскуді, опаскудив
І душу чистую! . . . А люде,
(Звичайне люде), сміючись,
Зовуть її і молодю,
І непорочною, святою,
І ще якоюсь . . . Вороги!
І люті-люті! . . . Ви ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий —
Мою, колись святую, душу;
Та й смієтесь! . . . Нехристияне!
Чи не між вами ж я, погані,
Так опоганився, що й не знать,
Чи й був я чистим коли-небудь!
Бо ви мене з святого неба
Взяли між себе, і писать
Погані вірші научили.
Ви тяжкий камінь положили
По-серед шляху і розбили
О ёго, Бога боячись,
Мов малес та убоге,
Те серце праведне колись . . .
Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого . . . А ви
Дивуетесь, що спотикаюсь,

Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко, і, як ви,
Души убогої цураюсь —
Своєї грішної души.

Добро, у кого є господа,
А в тій господі є сестра,
Чи мати добрая! Добра,
Добра такого таки з-роду
У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось . . .
. . . . .
І довелось колись мені,
В чужій далекій стороні,
Заплакати, що немає роду,
Нема пристанища, господи . . .
. . . . .
Ми довго в морі пропадали;
Прийшли в Дарью, на якорь стали;
З „Ватаги“ письма принесли,
І всі тихенько зачитали.
А ми з . . . . . лягли,
Та щось таке розмовляли.
Я думав: де-б того добра,
Письмо чи матір, взяти на світі?
„А в тебе єсть“? — „Жона і діти,
І дом, і мати, і сестра,
А письма нема . . .“

. . . . .

Хиба самому написати
Таки посланіє до себе
Та все до-чиста розказати,
Усе, що треба, що й не треба?
А то не діждешся ёго,
Того писанія святого,
Святої правди ні од кого.
Та й ждати не маю од кого.
Бо вже б, здавалося, пора:
Либонь уже десяте літо,
Як людям дав я „Кобзаря“.
А їм неначе рот зашито:
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
Не похвали собі, громадо, —
Без неї, може обійдусь —
А ради жду собі, поради;
Та мабуть в яму перейду
Із москалів, а не діждусь . . .
Мені було, аж серце мліло,
Мій Боже милий, як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч слово мудре; щоб я знав,
Для кого я пишу, для чого,
За-що я Україну люблю,
Чи варт вона огня святого?
Бо хоч зостаріюсь за-того,
А ще не знаю, що роблю.
Пишу собі, щоб не міняти
Часа святого так на так,
Та иноді старий козак
Верзеться грішному, — усатий,
З своєю волею мені
На чорнім вороні-коні.
А більш нічого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепер в далекій стороні . . .

Чи доля так оце зробила,
Чи мати Богу не молилась,
Як понесла мене, — що я,
Неначе лютая змія
Розтоптана в степу здихає,
Захода сонця дожидає.
От-так-то я тепер терплю,
Та смерть із степу виглядаю! . . .
А за що? — їй-Богу не знаю!
А все таки її люблю,
Мою Україну широку,
Хоч я по їй і одинокній,
(Бо, бачте, пари не найшов.)
Аж до погибелі дійшов.

Нічого, друже, не журися:
В дулевину (?) себе закуй,
Гарненько Богу помолися,
А на громаду хоч наплюй —
Вона калуста головата.
А в тім, як знавш, панебрате:
Не дурень — сам собі міркуй.

І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Мові долі молодой.
А иноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу! . . .
А ще — до того як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісеньке під тинном
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи

Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки; що так
Даремне, марне пролетять
Їго найкращі літа;
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
А піде в найми; і колись,
Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він де-небудь прихиливсь,
То отдадуть у москалі.

~~~~~

 І досі сниться: під горою,
Між вербами, та над водою,
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досі, сивий дід
Коло хатиночки, і бавить
Хороше та кучеряве,
Своє маленьке внука.
І досі сниться: вийшла з хати
Веселая сміючись мати,
Цілує діда і дитя —
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усміхається, — і з-тиха
Промовить нишком: „де ж те лихо?
Печалі тії, вороги? . . .“
І нищечком старий читає
Перехрестившись „Отче-наш,“
Крізь верби сонечко сияє
І тихо гасне . . . День погас, —
І все почило . . . Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

~~~~~

Ми в купочці колись росли,
Маленькими собі любились;
А матері на нас дивились
І говорили, що колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі зарання повмірали,
А ми малими розійшлись,
Та вже й не сходились ніколи.
Мене по волі і неволі
Носило всюди. Принесло
На старість ледве і до-дому.
Веселев колись село
Чомусь тепер мені старому
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер старим;
І, бачиться, в селі убогим, —
Мені так бачиться — нічого
Не виростло і не згнило —
Таке собі, як і було:
І яр, і поле, і тополя,
І над криницею верба
Нагнулася, як та журба
Далеко в самотній неволі;
Ставок, гребелька і вітряк
З-за гаю крилами махає,
І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов, та й гуляє
По-під горою; по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
Мов у раю, мої старі.
Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позаливались . . .
І не дощем, і не слова
Гладесенько Сатурн стирає! . . .
Нехай святими спочивають
Мої старії! . . . „Чи жива

Отта Оксаночка?“ питаю
У брата тихо я. — „Яка?“
„Отта маленька, кучерява,
Що з нами гралася колись.“
— „Чого ж ти, брате, зажуривсь?“
„Я не журюсь.“ — „Помандрувала
Отта Оксаночка в поход
За москалями, та й пропала . . .
Вернулася, правда, через год,
Та що з того! З байстрам вернулася,
Острижена. Бувало, в-ночі
Сидить під тинном, мов зозуля,
Та букає, або кричить,
Або тихесенько співає,
Та ніби коси розплітає.
А потім знов кудись пішла,
Ніхто не знає, де поділась.
Занапастилась, одуріла . . .
А що за дівчина була,
Так-так що краля! І не вбога,
Та талану Господь не дав . . .
А може й дав, та хтось украв . . .

 І ставом гнучим, і красою,
Пренепорочно-молодою,
Старі очі веселю.
Дивлюся иноді, дивлюсь . . .
І чудно . . . мов перед святою,
Перед тобою помолюсь.
І жаль мені старому стане
Твої божої краси.
Де з нею дінешся-еси?
Хто коло тебе в світі стане
Святим хранителем твоїм,
І хто заступить? Хто укрив
Од зла людського в час лихий?

Хто серце чистеє нагрів
Огнем любови, хто такий?
Ти сирота — нема нікого,
Опріче праведного Бога.
Молись же, серце! помолюсь
І я з тобою.

Щось пророче
Мені вже зазирає в очі —
І я вже Богу не молюсь,
Уже й на тебе не дивлюсь.
Мені приснилось — ти вже мати.
Не в оксамитах, не в палатах
Твоє голоднеє дитя . . .
І вянеш ти. А дні летять,
Несуть все добре за собою,
Уже й надію понесли,
А ти осталась на землі,
Одна-однісенька. З тобою
Єдинеє добро було —
Твоє дитя. Поки росло,
В колодочки поки вбивалось,
Оперилось, а ти осталась
Стара і немощна. Людей,
Людей неприязних благаєш
І, Христа-ради, простягаєш
Боло зачинених дверей
Старії руки.

От-так я иноді тобою,
Тобою, серце, молодою
Старії очі веселю.
Дивлюся иноді, дивлюсь
На стан твій гнучий, і за тебе
Тихенько Богу помолюсь.
Молися й ти, щоб і на тебе
З святого неба низійшла
Твоя і доля, і недоля.

 Ми в-осені таки похожі
Хоч капельку на образ Божий, —
Звичайне, що не всі, а так,
Хоч де-які.

Крутий байрак,
Неначе циган чорний, голий,
В діброві вбитий, або спить;
А по долині, по роздоллі
Із степу перекотиполе
Рудим ягнятчком біжить
До річечки собі налитись.
А річечка ёго взяла
Та в Дніпр широкий понесла,
А Дніпр — у море; на край світа
Билину море покотило,
Та й кинуло на чужині.

І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі зажурившись
Гаєм по долині . . .
Гай шепоче, гнуться лози
В яру при дорозі . . .
І хочеться сповідатись,
Серце розповити!
І хочеться . . . Боже милий!
Як хочеться жити
І любити твою правду,
І весь світ обняти!

Благо тобі, друже-брате,
Як є в тебе хата;
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти . . .
Хоч дитина немовляца:

І воно вгадав
Твої думи веселії, —
Сам Бог розмовляє
Непорочними устами.

А тобі, мій одинокий,
Мій друже єдиний,
Горе тобі на чужині
Та на самотині!
Хто з тобою заговорить,
Привітає, гляне? . . .
Кругом тебе простягнулась
Трупом бездиханним
Помарнілая пустиня,
Кинута Богом.

~~~~~

 Готово! Парус розпустили;
Посунули по синій хвилі,
По-між кугою, ¹⁾ в Сир-Дарью,
Байдару та баркас чи-малий.
Прощай, убогий Кос-Арале!
Нудьгу залятую мою
Ти розважав таки два літа.
Спасибі, друже! Похвались,
Що люде і тебе знайшли
І знали, що з тебе зробить . . .
Прощай же, друже! Ні хвали,
Ані ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в иншій краю,
Не знаю, може й нагадаю
Нудьгу колишнюю, болись . . .

¹⁾ По-між кригою. (Льв. вид.)

~~~~~

У Бога за дверьми лежала сокира.
А Бог тоді з Петром ходив
По світу, та дива творив.
А кайзак на хирю,
Та на тяжке лихо
Любенько та тихо
І вкрав ту сокиру;
Та й потяг по дрова
В зелену діброву;
Древину вибравши, та й цюк!
Як вирветься сокира з рук, —
Пішла по лісу косовиця!
Аж страх, аж жаль було дивиться:
Дуби і всякі дерева
Великолітні, мов трава
В покоси стелеться; а з яру
Встав пожар і диму хмара
Святе сонце покрива.
І стала тьма, і од Уралу
Та до Тингиза, до Аралу ¹⁾
Кипіла в озерах вода;
Палають села, города;
Ридають люде; виють звіри
І за Тоболом у Сібірі
В снігах ховаються. Сім літ
Сокира Божа ліс стинала,
І пожарище не вгасало,
І мерк за димом божий світ.

. . . . .

На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в лёлі білій,
Святе сонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла:
Де город був, або село, —
І головня уже не тліла,

---

¹⁾ Аральське море.

І попіл вітром рознесло,
Билини навіть не осталося.
Тільки одним-одно хиталося
Зелене дерево в степу.
Червоніє по пустині
Червона глина, та тичина,
Бур'ян колючий, та будяк,
Та инде тирса з осокою
В яру чорніє під горою.
Та дикий иньоли кайзак
Тихенько виїде на гору
На тім захилім верблюді.
Непевне діється тоді:
Мов степ до Бога заговорить,
Верблюду заплаче, і кайзак
Понурить голову і глянє
На степ і на Кара-бутак,²⁾
Сингіч-агач.³⁾ Кайзак вспом'яне,
Тихенько спуститься з гори
І згине в глиняній пустині.

Одним-едине при долині,
В степу край дорєги,
Стоїть дерево високе,
Покинуте Богом;
Покинуте сокирою,
Огнем не палиме,
Шепочеться з долиною
О давній годині.
І кайзаки не минають
Дерева святого,
На долину заїжжають,
Дивуються з ёго,
І моляться і жертвами
Дерево благають,
Щоб нарости розпустило
У їх біднім краї.

---

²⁾ Невеличка річка.

³⁾ Одно дерево.

Не знаю, як тепер Ляхи живуть
З своїми вольними братами:
А ми браталися з Ляхами,
Аж поки третій Сигизмонд,
З проклятими ёго ксєндзами,
Не розъєднали нас. От-так
Те лихо діялося з нами.

Во имя Господа Христа
І Матери Ёго Святої,
Ляхи прийшли на нас войною;
Святії Божії міста
Ксєндзи скажені осквернили.
Земля козача зайнялась,
І кровью, сину, полилась,
І за могилою могила,
Неначе гори, поросли
На нашій, синочку, землі.

Я жив на хуторі;
Я стар був, немощен. Послав
З табун я коней до обозу,
Гармату, гаківниць два вози,
Пшона, пшениці, що придбав;
Я всю мизерію оддав
Моїй Україні небозі
І трєх синів своїх. Нехай,
Я думав грішний перед Богом,
Нехай хоть часточка убога
За мене піде, за наш край,
За Церков Божую, за люде,
А я молитись в хаті буду.
Бо вже нездужав, сину, встать,
Руки на ворога піднять.

Зо мною, слухай же, остались
Данило, чура мій, та я,
Та Прися, дочечка моя.

Воно ще тільки виростало,
Ще тільки-тільки наливалось,
Мов та черешенька. За гріх,
За тяжкий, мабуть, гріх, великий
Не дав мені Святий Владика
Очей нарадувать старих
Моїм дитятком.

Не ходили
Ксєндзи по селах, а возили
На людях їх з села в село.
Такеє то у нас було!
Якось їх, клятих, і до мене
В-ночі на хутір занесло;
А з ними челядь їх скажена,
Та ще драгуни. Дай мені
Хоч коли-небудь, Боже милий,
На світ твій виглянуть з могили —
Спряжу всю шляхту на огні!
Вони, вони — не бійся сину —
Вони, ксєндзи, мою дитину
З собою в хату завели,
Замкнулись п'яниї, я бачив;
А челядь п'яна полягала
У клуні на соломі спать;
Драгуни теж. А ми з Данилом
Соломи в сіни наносили,
А клуню просто запалили.
Не встануть, прокляті, опять
Дітей козачих мордувать!
Усі до одного згоріли.
І Прися бідная моя
Згоріла з клятими. А я
На пожарищі хрест з Данилом
Поставили, та помолились,
Заплакали, та й потягли,
На коней сівши, до обозу.
Синів всіх трєх моїх найшли,

Та в добрий час і полягли
От-тут у-купі . . .

. . . . .
А як ми бились, умірали!
За що ми голови складали
В оці могили? Будеш жить,
То може й знатимеш, небоже;
Бо слава здорово крнчить
За наші голови. А може,
І про могили, і про нас
З старцями божими по селах
Правдива дума, невеседа
Між людьми ходить . . .

НА РІЗДВО.

(*О. М. Лазаревському.*)

Не до-дому в-ночі йдучи
З куминої хати
І не спати лягаючи,
Згадай мене, брате, —
А як прийде нудьга в-гості,
Та й на ніч засяде . . .
От-тоді мене, мій друже,
Зови на пораду!
От-тоді згадай — в пустині, ¹⁾
Далеко, над морем,
Свого друга веселого,
Як він горе боре,
Як він, свої думи тиї ²⁾
І серце убоге
Заховавши, ходить собі
Та молиться Богу,
Та згадує Україну

¹⁾ . . . в неволі. (Дьв. вид.)

²⁾ . . . думи тяжкі (ib.)

І тебе, мій друже,
Та иноді й пожуриться . . . ³⁾
Звичайне — не дуже,
А так тільки . . . На-дворі, бач, ⁴⁾
Наступав свято . . .
Тяжко ёго, друже-брате, ⁵⁾
Самому стрічати
У пустині! . . . Завтра рано
Заревуть дзвіниці
В Україні, завтра рано
До церкви молитись ⁶⁾
Пйдуть люде . . . Завтра ж рано
Завіє голодний
Звір в пустині, і повіє
Ураган холодний,
І занесе піском-снігом ⁷⁾
Бурінь, мою хату.
От-так мені доведеться
Свято зустрічати! . . .
Що ж діяти? . . . На те й лихо
Щоб з тим лихом битись . . .
А ти, друже мій єдиний,
Як мавш журитись,
Прочитай оцю цідулу
І знай, що на світі
Тільки й тяжко, що в пустині
У неволі жити . . .
Та й там живуть, хоч погано . . .
Що ж діяти маю! . . .
Треба б вмерти, — так надія,
Брате, не вмірає!

Кос-Арал, на Аральському морі. 24 Декабря 1848.

³⁾ . . . й зажуриться (ib.)

⁴⁾ . . . бо на дворі (ib.)

⁵⁾ Тяжко тебе, друже, свято (ib.)

⁶⁾ Зберуться молитись

Люде добрі. (ib.)

⁷⁾ . . . снігом білим (ib.)

1849.

Неначе степом чумаки
У-осені верству проходять, —
Так і мене минають годи;
А я й байдуже. Книжечки
Мережаю, та начиняю
Таки віршами, — розважаю
Дурную голову свою
Та кайдани собі кую . . .

Як ці добродії дознають! . . .
Та вже ж нехай хоч розіпнуть,
А я без вірши не улежу:
Уже два годи промережав,
І третій в добрий час почну.

1849.

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає,
І сонце спатоньки зове
У синє море; покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину . . .
Очам любо . . . годиночку —
Малую годину —
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить . . .

А туман — неначе ворог —
Закривав море,¹⁾
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилав туман сивий,
І тьмою німою
Оповив тобі душу,
Й не знаєш, де дітись.
І ждеш ёго, того світу,
Мов матери діти . . .

 І небо невміє, і заспані хвилі,
І по-над берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені,
В оцій незамкнутій тюрмі,
По-над оцім нікчемним морем,
Нудити світом? . . . Не говорить —
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовклая трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати . . .

 Мов за подушне оступили
Оце мене на чужині
Нудьга і осінь . . . Боже милий!
Де ж заховатися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу, і пишу —
Віршую — нищечком грішу —

---

¹⁾ І знову тьма, і не знаєш,
Де дітись в світі;
А віч темная та чорна,
І довго до світу. (Перш. рукопис.)

Бог-зна-колишній случаї
В душі своїй перебіраю
Та списую, щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу . . . Лютий злодій
Впірається так та й годі . . .

 І знов мені не привезла
Нічого почта з України!
За грішні, мабуть, діла
Караюсь я в оцій пустині
Сердитим богом. Не мені
Про тебе знать, за що караюсь;
Та й знать не хочеться мені . . .
А серце плаче, як згадаю
Хоч не веселі случаї
І невеселі ті дні,
Що пронеслися надо мною
В моїй Україні колись.
Колись божились та клялись,
Братались, сестрились зо мною,
Поки, мов хмара, розійшлись —
Без сліз, роси тії святої.
І довелось знов мені
Людей на старості . . . Ні, ні!
Вони з холери повмірали —
А то б хоч клаптик переслали
Того паперу . . .

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тії, — погуляю,
Погуляю по-над морем,
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.

Люде скажуть, люде зрадять;
А вона мене порадить,
І порадить і розважить,
І правдоньку мені скаже.

НА ВКРАЇНУ.

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувать. А я
Про тебе, воленько моя,
Оце нагадую. Ніколи
Ти не здавалася мені
Такою свіже-молодою
І прехорошою такою,
Як на далекій чужині,
Та ще й в неволі. Доле! доле!
Моя проспіванная воле!
Хоч глянь на мене з-за Дніпра
Хоч усміхнися з-за . . .

І ти, моя єдина,
Вставш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Літа мої молодні,
І передо мною,
Ніби море, заступають ¹⁾
Широкі села
З вишневыми садочками,
І люде веселі;
І ті люде, і село те,
Де колись, мов брата,

---

¹⁾ Ніби море, виступають. (Хата Куліша 1860.)

Привітали мене. Мати,
Старесенька мати!
Чи збираються ще й досі
Веселії гості
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По давньому, по-старому —
Од світу до світу?
А ви, мої молодії,
Чорняві діти,
Веселії дівчаточка!
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле,
А ти, мій покою,
Мое свято чорнобриве!
І досі між ними
Тихо-пишно похожавш?
І тими очима
Аж чорними-голубими
І досі чаруєш
Людські душі? Чи ще й досі
Дивуються всує
На стан гнучкий? Свято мое,
Єдине свято!
Як оступлять тебе, доле,²⁾
Діточки-дівчата
Й защебечуть по своєму
Доброму звичаю,
Може й мене непароком
Діточки згадають;

---

²⁾ Як зійдуться коло хати
Рожеві дівчата,
Защебечуть по своєму
Доброму звичаю,
Нагадають про торішнє
»Дудочку«^{*)} згадають.
Може яка і про мене

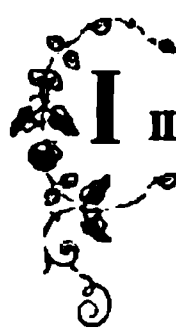
Скаже яке лихо.
Усміхнися, мое серце,
Тихесенько-тихо!
Почервоній, мое любе, —
І більше нічого . . .
А я, зоренько, в неволі
Хвалитиму Бога!

(Перший рукопис.)

^{*)} Танець. Шевч.

Може яка і про мене
Скаже яке лихо.
Усміхнися, мов серце,
Тихесенько-тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого.
А я, доленько, в неволі
Помолюся Богу.

1849. Над Аралом.

 І широкою долину,
І високою могилу,
І вечірною годину,
І що снилось-говорилось —
Не забуду я.

Та що з того? . . . не побрались: —
Розійшлися, мов не знались . . .¹⁾

А тим часом дорогії
Літа наші молодії²⁾

Марне пронеслись.

Помарніли ми обое,
Я — вневолі, ти — вдовою,
Не живем, а тільки ходим
Та згадуєм тиї годи,
Як жили колись.

 Як-би зустрілися ми знову,
Чи ти злякалася б, чи ні?
Якєв тихєв ти слово
Тоді б промовила мені?
Ніякого! і не пізнала б!
А може б потім нагадала,
Сказавши: снилося дурній . . .

¹⁾ Розрізнили люде злі. (Рук.)

²⁾ Літа тиї молодії. (Рук.)

А я зрадів би, мов диво,
Моя ти доле чорнобрива,
Як-би побачив-нагадав
Веселе, та молоде
Колишнє лишенько-лихе.
Я зарідав би, зарідав
І помоливсь, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлось,
Сльїзми-водою розлилось
Колишнєє святеє диво.

 Як маю я журитися —
Докучати людям:
Пійду собі світ-за-очі!
Що буде, те й буде!
Найду долю — одружуся,
Не найду — втоплюся,
Та не продамсь я нікому,
В найми не наймуся.

Пішов же я світ-за-очі . . .
Доля заховалась,
А воленьку люде добрі
І не торгували,
А без торгу закинули
В далеку неволю,
Щоб не росло таке вілля¹⁾
На нашому полі . . .

---

¹⁾ Щоб не було свободного. (Рукоп. варьнт.)

~~~~~

 Не так тиї вороги,
Як добрії люде —
І окрадутъ жалкуючи,
Плачучи осудять,
І попросять тебе в хату,
І будуть вітати,
І питать тебе про тебе,
Щоб потім сміятись,
Щоб з тебе сміятись,
Щоб тебе добити.

Без ворогів можно в світі
Як-небудь прожити;
А сі добрі люде
Найдуть тебе всюди,
І на тім світі добряги
Тебе не забудуть.

~~~~~
П. С.

 Не жаль на злого: коло ёго
І слава сторожем стоїть;
А жаль на доброго такого,
Що й славу вмів одурить.

І досі нудно, як згадаю
Готичеський з часами дом;
Село обідране кругом,
І шапочку мужик знімав,
Як флаг побачить: значить пан
У себе з причетом гуляють.
Оцей годований кабан,
Оце ледащо — щирий пан!
Потомок гетьмана дурного

І презавзятий патріот,
Та й християнин ще до того —
У Київ їздить всякий год;
У свиті ходить між панами
І пьє горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку.
От-тут він ввесь, хоч надрукуй!
Та ще в селі своїх дівчаток
Перебірає; та спроста
Таки своїх байстрят з-десяток
У год продержить до хреста.
Та й тільки-ж то . . . Кругом наскуда!
Чому ж ёго не так зовуть?
Чому на ёго не плюють?
Чому не топчуть? Люде, люде!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матір попроси,
То оддасте . . . Не жаль на ёго,
На п'яного Петра кривого;
А жаль великий на людей,
На тих юродивих дітей.

МАРИНА.

 Неначе цвяшок в серце вбитий,
Оцю „Марину“ я ношу.
Давно б списать несамовиту,
Так що ж? сказали б, що брешу;
Що на панів, бачиш, сердитий,
То все такеє і пишу
Про їх собачії звичаї.
Сказали б просто: дурень лає
За те, що сам кріпак,
Неодукований сіряк.
Не правда — їй-Богу, не лаю —
Мені не жаль, що я не пан.

А жаль мені, і жаль великий,
На просвіщених християн.

І звір того не зробить дикий,
Що ви, бьючи поклони,
З братами дісте. Закони — —
. . . писані за вас,
То вам байдуже — в добрий час
У Київ їздите що-року,
Та сповідаєтесь, нівроку,
У схимника.

Та й те сказать,
Чого я турбуюсь:
Ані злого, ні доброго
Я вже не почую.
А як, кажу, хто не чує,
То тому й байдуже.
Прилітай же з України,
Єдиний мій друже,
Моя думо пречистая,
Вірная дружино!
Та розкажи, моя зоре,
Про тую Марину:
Як вона у пана злого
І за що страдала;
Та нищечком, щоб не чули,
Або не дознались;
А то скажуть, що по шляхах
Чинемо розбої,
Та ще дальше заправторять, —
Пропадем обое.

. . . . .¹⁾
. . . . .
..... Недавно се було.
Через село весілля йшло,

---

¹⁾ Точки у оригіналі. Ред.

А пан з костёлу їхав,
Чи управитель, а не пан.
За вихилясами придан,
За зиком, та за сміхом,
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, лях ледачий.
А він так добре бачив,
А надто молодую.
За що так милує Господь
Лихую тварь такую,
Як сей правитель? Другий год,
Як він з німецькими плугами
Забрався голий в цей куток, —
А що тих бідних покриток
Пустив по світу з байстрюками!
От-же й нічого! А жонатий,
І має двох діточок,
Як янголяточок.
Дивітєсь — вийшла погуляти,
Мов краля, пані молодая,
З двома маленькими дітьми.
Із воча пан мій вилізає
І посада за молодим.
А потім діточок вітає
І жінку, кралю молодую,
Аж тричі бідную цілує.
І розмовляючи, пішли
Собі в покої. Незабаром
І молодого привели.
На завтра в город одвезли,
Та й заголили в москалі.
От-так по нашому звичаю
Не думавши кончають!

А молода? Мабуть без пари
Судилось Господом зносить
Красу і молодість. Мов чари,
Розсипалось та розлилось . . .

І знову в люде довелось
Проситись в найми? Ні, не знову:
Вона вже панна покоєва,
Уже Марисею зовуть,
А не Мариною. Найпаче
Сердешній плакати не дають;
Вона ж сховається, та й плаче.
Дурна! Їй шкода мужика,
Та жаль святого сіряка, —
А глянь лиш гарно кругом себе:
І раю кращого не треба!
Чого ти хочеш — забажай,
Всього дадуть, та ще й багато.
Не треба, кажеш: дайте хату!
Сього вже лучче й не благай,
Бо це . . . сама здорова знаєш . . .
Дивися, огерем яким
Сам пан круг тебе похочає, —
Уже чи добрим, чи лихим,
А будеш панською ріднею,
Хиба повісишся . . . За нею
Приходила мати
У пана просити;
Звелів не пускати,
А як прийде — бити.
Що тут їй робити?
Пішла ридуючи в село, —
Одним-одно дитя було,
Та й те пропало . . .

Неначе ворон той, летячи,
Про непогоду людям кряче:
Так я про слёзи, та печаль,
Та про байстрят оттих ледачих,
Хоть і нікому їх не жаль,
Розказую, та плачу.
Мені їх жаль . . . Мій Боже милий!
Даруй словам святую силу —

Людськеє серце пробивать,
Людські слези проливать, —
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путиами добримии ходить,
Святого Господа любить,
І брата миловать.

Насилу

Прийшла до-дому. Подивилась:
Цвіти за образом святим,
І на вікні стоять цвіти;
На стінах хварбами хрести,
Неначе добрая картина,
Понамалёвані . . . Марина,
І все Мариин, все сама . . .
Тільки Мариночки нема . . .
І ледве-ледве вийшла з хати.
Пішла на гору — на прокляті
Палати глянуть; та й пішла
Аж до палат. Під тинном сіла
І ніч цілісіньку сиділа
Та плакала. Уже з села
Ватажники ватагу гнали,
А мати плакала-ридала.
Уже і сонечко зійшло,
Уже й зашло — смеркати стало,
Не йде сердешная в село —
Сидить під тинном. Проганяли,
Уже й собаками цькували —
Не йде, та й годі.

А Марина в сукні білій,
Неначе білиця,
Богу молиться, та плаче,
Замкнута в світлиці.

Опріч пана, у світлицю
Ніхто не вступає:
Сам і їсти їй приносить,
І просить-благає,
Щоб на ёго подивилась,
Щоб утерла очі.
І дивитися не хоче,
І їсти не хоче.
Мордується лях ноганий, —
Не зна що й почати.
А Марина вьяне, сохне
У білих палатах.
Уже й літо минулося,
Зіма вже на дворі;
А Марина сидить собі,
Уже й не говорить
І не плаче. От-так її
Доканав, небогу,
Той правитель! А все-таки
Не вдів нічого,
Хоч заріж її, та й годі!
Така вже вродилась.

Раз у-вечері зімою
Марина дивилась
На ліс чорний; а з-за лісу
Червоний діжою
Місяць сходив. — „І я колись
Була молодою!...“ —
Прошептала, задумалась,
Потім заспівала:

„Хата на помості,
Наїхали гості.
Розплітали коси,
Та стрічки знімали.
А пан просить сала,
А чорт їсти просить.

Гуси, гуси білі
В ірій полетіли,
А сірі на море.“

Завили пси на дворі,
Зареготалися псарі,
А пан, червоний аж горить,
Іде в світлицю до Марини,
Як Биріє п'яний.

Ніби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тинном, знай собі, сидить, —
Стара неначе одуріла.
Мороз лютує, аж скриплять,
Луна червона побіліла,
І сторож боязно кричить,
Щоб злого пана не збудить.
Аж глядь — палати зайнялися.
Пожар! пожар! . . . І де взялися
Ті люде в Бога! Мов з землі
Родилися і тут росли,
Неначе хвилі напливали,
Та на пожар той дивувались.
Та й диво там таки було!
Марина гола-на-голо
Перед будинком танцювала
У-парі з матір'ю, і — страх! —
З ножем окровленим в руках,
І приспівувала:

„Чи не це ж та кумася,
Що підтикалася! . . .
Як була я пані
В новому жупані, —
Паничі лицялись,
Руку цілували.“ (до матері.)

— А ви до мене на весілля
З того світу прийшли?
Мені вже й косу розплели,

Та пан приїхав. Гиля! гиля!
Чи то не гуси, то пани!
Дивися — в ірій полетіли...
Агу! гиля! до сатани,
До чорта в гості... Чуеш! чуеш!
У Києві всі дзвони дзвонять.
Чи бачиш — он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить пити... А ти знаєш,
Що я зарізала ёго?...
Дивися — он-де головнею
Стоїть на коміні... Чого,
Чого ти дивишся на неї?
Це мати, мати! не дивись!
А то зїси. Ось на — давись!
(дає дулі і співає).

„Полюбила москаля,
Та ще й зуби вискала!
Москалі, москалі
Запасок навезли;
Паничі —
Дукачів;
А поповичі з міста
Навезли намиста.
Бий, дзвоне, бий —
Хмару розбий!
Нехай хмара
На татари,
А сонечко на христьяне
Бий, дзвоне, бий!“

Мати.

Мариночко! Ходімо спать!

Марина.

Ходімо спать, бо завтра рано
До церкви підемо. Поганий —
Дивися — лізе цілувать.
Ось тобі на!

Мати.

Ходімо спать! (до людей.)
Хрищені люде, допоможіте!

Марина.

Беріть мене! беріть, в'яжіте,
Ведіть до пана у світлицю!
А ти чи підеш подивитися,
Якою панною Марина
У пана взаперті сидить
І в'яне, сохне, гине-гине
Твоя єдина дитина,
Твоя Мариночка? (співає.)
„Ой гиля-гиля, сірії гуси,
Гиля на Дунай!
Зав'язала головоньку —
Тепер сиди, та думай!“
І пташкам воля в чистім полі,
І пташкам весело літати . . .
А я зов'язнула в неволі . . . (плаче.)
Хоча б намисто було взяти, —
Оце б повісилась . . . От бачиш,
Тепер і шкода! . . . Хоч топись!
Чого ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко, дивись:
Це я — Мариночка твоя.
Дивися — чорная змія
По снігу лізе . . . Утечу!
У ірій знову полечу!
Бо я зозулею вже стала . . .
Чи він у гості не приходив?
Убили, мабуть, на війні . . .
А знаєш — снилося мені,
У-день неначе місяць сходив;
А ми гуляєм по-над морем,
У-двох собі. Дивлюся — зорі
Попадали неначе в воду;

Тільки осталася одна,
Одна-однісенька на небі.
А я, неначе навісна,
В Дунаєві шукаю броду;
З байстрам розхрістана бреду.
Сміються люде надо мною,
Зовуть покриткою, дурною;
І ти смієшся, а я плачу.
Ба ні! не плачу — регочусь . . .
Дивися — як я полечу,
Бо я — сова . . .“

Та й замахала,
Неначе крилами, руками
І пострибала через двір
У поле, виючи, мов звір.
Пошкандибала стара мати
Свою Марину доганяти.
Пани до-одного спеклись.
Неначе добрі поросята;
Згоріли білі палати;
А люде тихо розійшлись.
Марини й матері не стало . . .
Уже весною, як орали,
Два трупи на полі найшли
І на могилі поховали.

СОТНИК.

У Оглаві . . . Чи по знаку
Кому цей Оглав білохатий?
Троха лиш! Треба ровказати,
Щоб з жалю не зробить сміху.

Од Борисполя недалеко,
А буде так як Борисполь,

І досі ще стоїть любенько
Рядок на вигоні тополь;
Неначе з Оглава дівчата
Ватагу вийшли виглядати,
Та й стали.

Буде вже давно —
От-тут, бувало, із-за тину
Вилась квасоля по тичині;
А з оболонками вікно
В садочок літом одчинялось,
І хата, бачите, була
За тином — сотникова хата.
А сотник був собі багатий,
То в ёго, знаєте, росло
На Божій харчі, за дитину,
Чиєсь байстря. А може, й так
Узяв собі старий козак
Чию сирітку за дитину,
То й доглядає в-затишку,
Як квіточку, чужу дочку.
А сина — (Сотник був жонатий,
Та жінка вмерла) сина 'ддав
У бурсу в Київ обучатись.
А сам Настусю піджидав,
Таки годованку, щоб з нею
Собі зробитися ріднею:
Не сина з нею поєднать,
А забандюрилось старому
Самому в дурнях побувать.
А щоб не знать було нікому,
То ще й не радився ні з ким,
А тільки сам собі гадає;
А жіночки . . . лихий їх знає!
Уже сміялися над ним, —
Вони цю страву носом чують.

. . . . .¹⁾

¹⁾ Точки у рукопису. Ред.

Сидить сотник —
Та думку гадає;
А Настуся по садочку
Пташкою літає.
То посидить коло ёго,
Руку поцілує;
То усами страшенними
Сивими пустує.
Пу звичайне, як дитина,
Пестує старого.
А старому не до того:
Іншого якогось,
Гріховного пестування
Старе тіло просить.
І пальцями старий сотник
Настусені коси,
Мов дві гадини великі,
До-купи спітає;
То розплете, та круг шиї
Тричі обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає;
Мов кошеня на припічку
З старим котом грає.

Сотник.

Та одчепись, божевільна!
Дивись лишень — коси,
Мов русалка, розтрінала.
А чому ти й досі
Ніколи не вилетеш кісники, —
Отті, що тітка привезла?

Настя.

Як-би пустили на музики,
То я б кісники заплела,
Наділа б жовті черевики,
Червону б юпку одягла,
Заквітчала б барвінком коси.

Сотник.

Стривай, стривай, простоволоса!
Дурненька: де б же ти взяла
Того барвінку завітчатись?

Настя.

А коло тину. Там такий
Поріс зелений, та хрещатий,
Та синій, синє-голубий,
Зацвів . . . .

Сотник.

Не будеш дівувати!

Настя.

А що ж, умру хиба?

Сотник.

Ба ні!

А снилось в-осені мені,
Тоді як щепи ми щепили,
Як приймуться . . . мені приснилось . . .
Як приймуться, то в-осені
Ти вийдеш заміж.

Настя.

Схаменясь!

І щепи ваші поламаю.

Сотник.

І як барвінок зацвіте . . . .

Настя.

То я й барвінок позриваю.

Сотник.

А од весілля не втечеш!

Настя.

Ба ні, втечу, та ще й заплачу. (Плаче.)

Сотник.

Дурна ти, Насте, як я бачу, —
І посміяться не даси:
Хиба не бачиш, я жартую.
Піди лиш, скрипку принеси:
Та з лиха гарно потанцюєш,
А я заграю.

Настя.

Добре, тату!

І веселенька шасть у хату.

Сотник.

Ні, трохи треба подождать.
Воно-б то так, та от що, брате:
Літа не ждуть, літа летять;
А думка проклята марою
До серця так і приросла.
— А ти вже й скрипку принесла?
Яку ж ми вчистимо з тобою?

Настя.

Е ні, стрівайте, цур не грать!
А то не буду й танцювать,
Поки барвінку не нарву,
Та не увітчаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко, рве барвінок, квітчається і співає. Сотник налагоджує скрипку.)

Сотник.

От же одна вже й увірвалась;
Стривай, і другу увірву.

Настя.

(Вертається заквітчана, співаючи.)

Як-би мені крила, крила
Соколинні,
Полетіла б я за милим,
За дружиною.
Полетіла б у діброву,
У зелений гай,
Полетіла б чорноброва
За тихий Дунай!

(Тим часом, як вона співає, у садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі, в короткому синьому жупанку, в зелених шараварах, з торбиною за плечима і з нагави.)

Петро.

З тим днем, що с'єгодня,
Боже помагай!

Настя.

Тату! тату! Петро, Петро
Із Київа прийшов!

Сотник.

А, видом видати, слухом слухати! Чи по волі, чи по неволі?

Петро.

По волі, тату, та ще й богословом.

Сотник.

Ов!

Настя.

Богословом! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїшся! (Підходить до сина, хрестить його і цілує.)
Боже тебе благослови, моя дитино. Настусю! поведи його в покої,
та нагодуй: бо він ще може й не обідав.

Петро.

Та таки й так. (Йде в світлицю з Настею.)

Сотник (сам).

І дарував же мені Бог
Таке дитя, такого сина!
І богослов уже . . . причина,
Причина мудрая. (Задумується.) Чого,
Чого я думаю? В попи!
А як не схоче, то на Січ —
І там не згине, вражий хлопець.
Ітти лиш в хату. От ще річ:
Заставить треба богослова,
Щоб дома байдиків не бив,
Щоб він гуляючи навчив
Настусю заповідь. Щоб знову
Не довелось дяка наймать,
Як для покойної. А знаю,
Без сього вже не повинчає
Отець Хома . . . Пітти сказать,
А то забуду. (Йде в хату.)

Жить би, жить, хвалити Бога,
Кохатися в дітях:
Так же ні, самому треба
Себе одурити.
Оженитися старому
На такій дитині!
Схаменися, не женися:
І вона загине,
І сам сивим посмішищем
Будеш в своїй хаті.
Будеш сам отте весілля
По-вік проклинати;
Будеш плакати, і нікому
Ті слези старечі

Буде втерти. Не женися,
І гич не до речі!
Дивися — рай кругом тебе
І діти, як квіти.
За що ж ти їх, молоденьких,
Думаєш убити?

Ні! старий мій чепуриться,
Аж бридко дивиться.
А Настуся з богословом
Заповіді вчиться.
Он дивиться — у садочок
Вийшли погуляти,
У-двох собі похожають,
Мов ті голубята.
А старого нема дома,
То їм своя воля
Награтися. Дивітеся —
Там коло тополі
Стали собі, та й дивляться
Одно на другого.
От-так ангели святії
Дивляться на Бога,
Як вони одно на друге.
І Петрусь питає:

Петро.

Чом же ти оце, Настусю,
Справді не читавш?

Настя.

А хіба я школяр, чи що? Не хочу, та й годі!

Петро.

Хоч одну невеличку заповідь сёгодня вивчи, хоть п'яту.

Настя.

І п'ятої, і шостої, ніякої не хочу.

Петро.

То піп і не вінчатиме ніколи, як не вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І з тобою нехай собі . . . Е ні, нехай повінчає!

Петро.

Та читай же, а то . . .

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую. Ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш, цілуй собі, а я таки не читатиму.

Петро (цілує її і примовляє).

Оце тобі раз, оце тобі два.

(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату, не давши знаку.)

Настя (пручається).

Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде: треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить з хати).

Діти! годі вже вам учитися. Чи не час обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату.)

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказати!
Оце дитина! Ні, Настусю,
Я коло тебе захожуся
Тепер, лебедонько, не так!
Ноки сто раз не поцілує,
Й читати не хоче. А бурсак,
Собачий сину, знавш смак!
Ось я тебе попомуштрую,
Не так як в бурсі. Помелом!
Щоб духу в хаті не було.
Великий світ наш — не загинеш.
Дивися, пся ёго личина,
Оце-то так, що богослов —
У батька краде. Добре, свате!
Які то стали люде злі!
А що то діється у хаті?
Там, знову, знать, мої малі
Читають . . . Треба розігнати.

Оттакі батьки на світі,
На що зони дітям?
На наругу перед Богом!
А шануйте, чтите,
Поважайте ёго, діти,
Бо то батько сивий,
Батько мудрий. Добре оттим
Сиротам щасливим,
Що не мають оттих батьків,
То й не согрішають.

Настя (вибігає заплакана з хати.)

Не дав і пообідати —
В Київ проганяє.
А, Боже мій милостивий!
Що мені робити?
Помандрую . . . (Дивиться в хату; заміра вся.)

Ух, який сердитий!
Та не вдарить . . . А я таки
У Київ з Петрусем
Помандрую, хоч що хочеш . . .
Я не побоюся,
Серед ночі помандрую! . . .
А відьма злякає! . . .
Ні, не зляка. (Загляда знову.)

Сердешненький!

Книжечки складає
У торбину і бриль бере.
Прощай, мов любе,
Мов серце! . . . У-вечері?
За царину! Буду,
Раньше буду! . . . Ось на, лови!
(Кидає через тин цвіток.)
Чувш! дожидайся! (Виходить сотник.)

Настя (співає).

„Не ходи, не нуди, не залицяйся —
Не сватай, не піду, не сподівайся!“

Сотник.

А їй байдуже, мов не знає!
Неначе та сорока скаче.
Настусю! чом же ти не плачеш?
Адже-ж Петруся вже немає.

Настя.

Дивітєся, яка печаль!
То й плачте, коли жаль.

Сотник.

Мені байдуже.

Настя.

А мені
Ще байдужійше — він не мій.
А я вже заповіді знаю
Усі до одної.

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає
Отець Хома ваш голосний.

Сотник.

А повінчаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говіли.
Як одговіємось — тоді.

Сотник (цілує її).

Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідко! (танцює і приговорює.)
У горох
В чотирёх
У-ночі ходила;
У-ночі,
Ходячи,
Намісто згубила.

Настя.

Та годі вже вам з тим намістом! Ішли би швидче до
отця Хоми, та порадилися. От що!

Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіжу ж я швиденько,
а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько. Та заквітчайся!
Та не жди мене: бо бути має, що я остануся і на вечерню.
(Цілує її і йде.)

Настя.

Добре, добре! Не ждатиму.
Не ждатиму, не ждатиму,
У свитину вдягатимусь,
У намисто уберуся —
Доганятиму Петруся.

Обнімемось, поцілуємось, поберемося за рученьки, та й
підем у-двох собі аж у Київ. Треба завітчатися, може в останній
раз; бо він казав, що у Броварях і повінчаємося.

(Квітчастися і співає).

„Ой піду я не берегом-лугом,
Зострінуся з несуженим другом.
Здоров, здоров, несужений друже!
Любилися ми з тобою дуже;
Любилися, та не побралися,
Тільки жалю серцю набралися.“

Оце нагадала яку! Цур їй, яка погана. Побіжу лиш швидче.
Оставайтесь здорові, мої високі тополі і хрещатий мій бар-
віночку! (Виходить).

Іде до-дому у-ночі
П'яненський сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
— Нехай і наших люде знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми . . . хе! хе! а ми жонаті!
А ми . . . — Насилу вліз у хату,
Та й ліг собі тихенько спати,
Щоб Настю, бачте, не збудить,
Та сорому не наробить.
Уже й „достойно“ одзвонили,
Уже до-дому люде йдуть, —
Не йде Настусенька, не чуть.
Насилу сотника збудили,
Та розказали — „так і так!“
Перехристився неборак;

Коня найкращого сідлає
І скаче в Київ. В Броварях,
Уже повінчана, гуляє
Їго Настуся молода.
Вернувся сотник мій до-дому,
Три дні, три ночі не вставав,
Нікому й слова не сказав
І не пожалувавсь нікому.

. . . . .¹⁾
. . . . .

• Турбується заробляє,
А того не знає,
Що на старість одуріє
І все занехаїть.
От-так тепер і з сотником,
З дурним моїм, сталося:
Розігнав дітей по світу,
А добро осталося, —
Немає з ким поділити.
Довелось самому
Розкидати, розточити,
І добра нікому
Не зробити ні на шеляг,
І притчею стати
Добрим людям; і охати
У холодній хаті
Під кожухом; (і нікому
Хату затопити
І вимести); по смітнику
Ходити, нудити, —
Поки пугач над стріхою
В вікно не зав'яє,
А наймичка холодного
Труп не накрив

¹⁾ Точки у рукопису. Ред.

Кожушиною старою,
А ключ од комори
Із-за пояса украде.

Оттаке-то горе
І з сотником оце сталось:
Не минуло году,
Як Настусеньки не стало,
А вже на городі
Не осталося нічого, —
Свині та телята
Уже бродять. А барвінок,
Барвінок хрещатий,
Притоптаний коло тину,
Засихав-вьяне.
А сам сотник у кожусі,
Одутлий, поганий,
Коло клуні похочав:
І стоги некриті,
І покої немазані,
І сволок немитий,
І челяді нема дома,
Й худоби немає . . .
А наймичка задріпана,
Та й та помикав
Старим паном. Так і треба:
Не розганяй діток,
Сивий дурню! Недовго жив
На свій заробіток
Пьяний сотник. Ще минуло
Літо коло світа,
А в-осені на улиці
Сотника убито;
А може, вмер неборака,
Од шинкарки йдучи.
Байдуже кому питати!
Забрали й онучи
Добрі люде, а самого

Гарно поховали
У леваді і хрестика
Над ним не вкопали.
Аж жаль ёго: був багатий,
І рідня і діти
Єсть у ёго, а нікому
Хрест постановити!
Умер сотник, і покої
Згнили, повалялись;
Все пропало, погинуло.
Тільки і остались —
Що тополі на вигоні
Стоять, мов дівчата
Вийшли в Оглава ватагу
З поля виглядати.

Між скалами, неначе злодій,
По-над Дністром іде в-ночі
Козак, і дивиться йдучи
На каламутну темну воду,
Неначе ворогові в очі,
Неначе вимовити хоче:
— „Дністре, водо каламутна!
Винеси на волю,
Або втопи,
Коли така доля!“
Та й роздігся на калині.
У воду кинувся; пливе,
Аж хвиля синяя реве,
І, ревучи, на той берег
Козака виносить.
Стрепенувся сіромаха:
І голий, і босий,
Та на волі; й більш нічого
У Бога не просить.

Постривай лиш: може, брате,
На чужому полі
Талану того попросиш,
Та тнеї долі . . .
Пішов собі темним яром,
Та співає йдучи:
„Ой з-під гори, та з-під кручи
Йшли мажі рипучи;
А за ними йде та чорнявая
Та плаче-рида йдучи.“

Уже як хочете: хоч лайте,
Хоч і не лайте, й не читайте.
Про мене . . . я і не прошу . . .
Для себе, братіки, спишу,
Ще раз те оливо потрачу,
А може, дасть Бог, і заплачу.
То й буде з мене . . .

Нумо знов!

Покинув матір і господу,
Покинув жінку; жаль та й годі!
На Бесарабію пішов
Оцей козак. Погиало горе
До моря пити. Хоч говорять:
Аби оранда в руках була,
А хлопа, як того вола,
У плуг голодного впряжеш.
Троха лишень, чи так?
Ще з-малку з матірью старою
Ходив з торбами сей козак.
От-так і виріс сиротою
У наймах. Сказано шарпак —
То й одружився собі так:
Узяв хорошу, та убогу, —
Звичайне наймичку. А пан . . .
(І не талан наш і талан,
Як кажуть люде, — все од Бога)

Нагледів, клятий, — панські очі! —

Та й ну гостинці засилать.

Так і гостинців брать не хоче,

Не хоче й пана закохатъ.

Що тут робить? За чоловіка,

Укоротивши ёму віка . . .

А жінку можно привітатъ.

Трохи не сталося от-так:

До нитки звівся мій козак,

Усе на панщині проклятій,

А був хазяїн.

А жіночку свою любив —

І, Господи єдиний! —

Як те паня, як ту дитину,

У намистах водив!

Та знемігся неборака —

Хоч продавай хату,

Та йди в найми. От-так ёго

Оттой пан проклятий

Допік добре! А жіночка,

Мов сёго й не знає,

У доброму намистечку

В садочку гуляє,

Як та краля. — „Що тут робить?“

Сердега міркує:

„Покину їх, та утечу . . .

Хто ж їх нагодув,

Хто догляне? Одна — стара,

Нездужає встати;

А другая — молодая,

Дума погуляти.

Як-же ёго? . . . Що діяти?

Горе мое, горе! . . .“

Та й пішов, торбину взявши,

За синєє море

Шукать долі . . . Думав прийти,

Та хоч жінку взяти —

Стара мати і тут буде
Віку доживати
На господі . . .

Так от-так-то
Трапляється в світі!
Думав жити-поживати,
Та Бога хвалити ;
А довелось на чужині
Тільки слёзи лити,
Більш нічого. Нудно ёму
На чужому полі!
Всёго надбав, роботяга,
Та не придбав долі,
Талану того святого.
Світ Божий немилий —
Нудно ёму на чужині,
І добро остило.
Хочеться хоч подивитися
На свій край на милий,
На високи могили,
На степи широкі,
На садочок, на жіночку,
Кралою карооку.
Та й поплив Дністром на сей бік,
Покинувши волю,
Бродягою. О, Боже мій!
Якєс ти, поле,
Своє поле! яке-то ти
Широке-широке,
Як та воля! . . .

Прийшов до-дому у-ночі.
Стогнала мати на печі;
А жінка у коморі спала
(Бо пан нездужа). Жінка встала,
Неначе пъявка та впилась
І, мов водою, залилась

Дрібними, як горох, слёзами.
І се трапляється між нами,
Що ніж на серце наставля,
А сам цілує. Ожила
Моя сердешна молодиця:
І де ті в Господа взялися
Усякі штучні іства!

Сама ж, иначе нежива,
На плечі пада. Напоїла
І нагодувала,
І спать ёго, веселого,
В коморі поклала.
Лежить собі, неборака,
Думає-гадає,
Як то будем мандрувати,
І тихо дрімає.
А жіночка молодая
Кинулась до пана,
Розказала: „от-так і так!“
Любо та кохано
Прийшли, взяли сіромаху,
Та й повезли з дому
Пройдисвіта, волоцюгу,
Прямо до приёму.

І там доля не кинула.
Дослуживсь до чину,
Та й вернувся в село своє, —
І служить покинув.
Уже матір поховали
Громадою люде,
І пан умер. А жіночка
Московкою всюди
Хиляється — і по жидях
І по панах . . . боса.
Найшов її, подивився
І, сивоволосий,

Підняв руки калічені
До святого Бога,
Заридав, як та дитина,
І — простив небогу.

От-так, люде, научайтесь
Ворогам прощати,
Як сей неук! . . .
Де ж нам грішним
Добра сєго взяти?

КОЗАЦЬКА ДОЛЯ.

На-що мені женитися?
На-що мені братись?
Будуть з мене молодого
Козаки сміятись.
„Оженився,“ вони скажуть,
„Голодний і голий;
Занапастив, нерозумний,
Молодую волю!“
Воно й правда. Що ж діяти?
Навчіть мене люде.
Іти хиба до вас в найми?
Чи до-ладу буде?
Ні, не буду чужі воли
Пасти-заганяти;
Не буду я в чужій хаті
Тещу поважати;
А буду я красуватись
В голубім жупані,
На конику вороному
Перед козаками.
Найду собі чорнобривку
В степу при долині —

Високою могилоньку
На тій Україні.
На весілля товариство
Вийде погуляти,
Та винесе самопали,
Викотить гармату.
Як понесуть товариша
В нову світлицю,
Загомонять самопали,
Гукнуть гаківниці.
Як положять отамана
В новій хаті спати,
Заголосить, як та мати,
Голосна гармата.
Гукатиме-кричатиме
Не одну годину,
І рознесе тую славу
По всій Україні.

1849. *Надъ Араломъ.*

 Ой чого ти почорніло,
Зеленев поле?
— Почорніло я від крови
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка,
На чотирі милі,
Мене славні Запорозці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі . . .
Ключуть очі козацькі,
А трупу — не хочуть.
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю . . .
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи

Не вернетесь на волю . . .¹⁾
Будете орати
Мене з-тиха, та орючи
Долю проклинати . . .

У неділеньку у святую,
У досвітнюю годину,
У славному-преславному
Місті, в Чигирині,
Задзвонили в усі дзвони,
З гармати стріляли, —
Превелебную громаду
До-купи зкликали.

З святими корогвами,
Та з пречестними образами
Народ з попами
З усіх церков на гору йде,
Мов та Божа бжола гуде.
З монастира святого
У золоті, аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акахвист читає,
Поклони покладає.

Поважно та тихо,
У раннюю пору,
На високу гору
Сходились полковники.
І військо, як море,
З знаменами, з бунчуками,
З луку виступало,

---

¹⁾ Не вирветесь на волю,
Будете орати,
Та орючи у кайданах
Долю проклинати. (Перш. рукоп.)

Та на трубах вигравало,
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
Онімили дзвони
І громада покладав
Земнії поклони.
Молебствіє архимандрит
Сам на горі править,
Святого Бога просить-хвалить,
Щоб дав їм мудрості дознати, —
Гетьмана доброго обрати.
І одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана —
Преславного Лободу Івана,
Лицаря старого,
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчуками
Гетьмана укрили.
Гетьман старий ридає
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— „Спасибі вам, панове-молодці,
Преславнії Запорозці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!
А ще б краще ви зробили,
Як-би замість старого
Та обрали молодого
Завзятого молодця,

Преславногo запорожця
Павла Кравченка-Наливайка :
Я стар чоловік, нездужаю встати.
Буду ёму пораду давати,
По-батьківськи научати,
Як на ляха стати.
Тепер предлютая година
На нашій славній Україні:
Не мені вас, братця,
На ляха водити ;
Не мені тепер старому
Булаву носити.
Нехай носить Наливайко
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі ляхи
У своїй Варшаві!“

Громада чмелем загула,
І дзвони задзвонили ;
Гармата заревла,
І бунчуками верили
Преславногo запорожця
Павла Кравченка-Наливайка.

ШВАЧКА.

Ой не пьється горілочка,
Не пьються й меди ;
Не будете шинкувати,
Прокляті жиди !
Ой не пьється тее пиво,
А я буду пить ;
Не дам же я вражим ляхам
В Україні жить.
Ходім, батьки-отамани,
У Хвастов в неділю,

Та надінем вражим ляхам
Кошуленьку білу;
Ні, не білу, а червону . . .
Ходім-погуляєм,
Та в пригоді свого батька
Старого згадаєм,
Полковника Хвастовського,
Славного Семена.
Ходім, брати: не згинете,
Хлопці, коло мене.“

В Переп'яті гайдамаки
Нижком ночували;
До схід сонця у Хвастові
Хлоп'ята гуляли.
Прийди з того Межигор'я,¹⁾
Наш славний Палію, —
Подивися, що той Швачка
У Хвастові діє.
Добре діє! . . . У Хвастові,
У славному місті,
Покотилось ляхів, жидів
Не сто і не двісті,
А тисячи; а майдани
Кров'ю червоніли;
А оранди з костёлами,
Мов свічки, згоріли.
В самім замку невеличку
Церковку святую
Не спалено. От-там Швачка
Співа: „аллилуйя!“
Хвалить Господа, веселий,
І каже сідлати

---

¹⁾ Прийди, батьку, з Межигор'я,
Семене Палію!
Подивися ти на Швачку,
Що він Ляхам діє
У твоєму у Хвастові! (Перш. рукоп.)

Коня свого вороного:
Мав погуляти
У Бихові, славнім місті
З Левченком у-купі, —
Потоптати жидівського
Й шляхетського трупу.

С И Ч І.

На ниву в жито у-ночі,
На полі, на роздолі,
Зліталися по волі
Сичі —
Пожартувать,
Поміркувать,
Щоб бідне птаство заступить,
Орлине царство затопить
І геть спалить;
Орла ж повісить на тичині
І, при такій годині,
Республіку зробить.
І все б здавалося? А ні!
Щоб не толочили пашні —
Воно було б не диво,
Як-би хто инший на тій ниві
Сільце поставив, а то зірк —
Таки голісінський мужик
Ноставив любо, та й пішов
В копиці спать собі. А рано,
Не вмившися, зайшов
Гостей довідать. Та й погані —
Усі до одного Сичі!
Оце тобі вари й печи!
Щоб не нести до-дому

Таке добро, то повбивав;
А інших гратися оддав
Приборканих воронам,
І не сказав нікому.

Ч У М А.

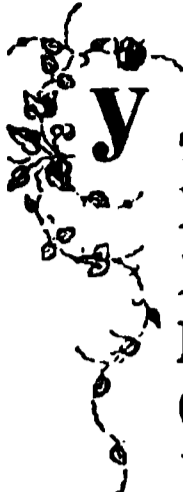

Чума з лопатою ходила,
Та гробовища рила-рила,
Та труном-труном начиняла,
І „со святими“ не співала.
Чи городом, чи то селом
Мете собі, як помелом.

Весна. Садочки зацвіли,
Неначе полотном укриті,
Росою Божою умиті,
Білють. Весело землі:
Цвіте, красується цвітами,
Садами темними, лугами;
А люде бідні в селі,
Неначе злякані ягнята,
Позамикалися у хатах,
Та й мруть . . . По улицах воли
Ревуть голодні; на городі
Пасуться коні: не виходить
Ніхто загнать, нагодувать,
Неначе люде тиї сплять.
Заснули, добре, знать, заснули, —
Святу неділеньку забули,
Бо дзвона вже давно не чуть;
Сумують коміни без диму;
А за городами, за тинном
Могили чорні ростуть.
Під хатами, по-між садами,
Зашиті в шкуру і в смолі,

Гробоконателі в селі
Волочять трупи ланцюгами
За царину . . . і засипають
Без домовини. Дні минають,
Минають місяці . . . Село
На-вік замовкло — онімло
І крапивою поросло.
Гробоконателі ходили,
Та й ті під хатами лягли.
Ніхто не вийшов в-ранці з хати,
Щоб їх сердешних поховати, —
Під хатами і погнили.

Мов оазис в чистім полі,
Село зеленіє.
Ніхто в ёго не заходить ;
Тільки вітер віє,
Та розносить жовте листя
По жовтому полю.
Довго воно зеленіло, —
Поки люде з поля
Пожарище не пустиля,
Та не запалили
Села того зеленого.
Згоріло, зотліло,
Попіл вітром розмахало,
І сліду не стало.
Оттаке-то людям горе
Чума виробляла !

 У тиві Катерини
Хата на помості ;
Із славного Запорожжя
Наїхали гості :
Один — Семен Босий,
Другий — Іван Голий,
Третій — славний вдовиченко
Іван Ярошенко.
— З'їздили ми Польщу
І всю Україну,
А не бачили такої,
Як се Катерина. —
Один каже : „Брате !
Як-би я багатий,
То оддав би все золото
Оцій Катерині
За одну годину.“
Другий каже : „Друже !
Як-би я був дужий,
То оддав би я всю силу
За одну годину
Оцій Катерині.“
Третій каже : „Діти !
Нема того в світі,
Чого б мені не зробити
Для сієї Катерини
За одну годину.“

Катерина задумалась
І третєму каже :
„Єсть у мене брат єдиний,
У неволі вражій —
У Криму десь пропадає.
Хто ёго достане,
То той мені, запорозці,
Дружиною стане.“

Разом повставали,
Коней посіддали,
Поїхали визволяти
Катриного брата.
Один утопився
У Дніпровім гирлі;
Другого в Козлові
На кіл посадили;
Третій — Іван Ярошенко,
Славний вдовиченко, —
З лютої неволі,
Із Бакчисараю,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великій хаті.
„Вставай, вставай, Катерино,
Брата зустрічати!“
Катерина подивилась,
Та й заголосила:
— Се не брат мій, се мій милий!
Я тебе дурила. —
„Одурила!“ і Катрина
До-долу скотилася
Головонька . . . „Ходім, брате,
З поганої хати!“
Поїхали запорозці
Вітер доганяти . . .
Катерину чорнобриву
В полі поховали;
А славнії запорозці
В степу побратались.

УДОВИЦЯ.

 Ой крикнули сірі гуси
В яру на ставу;
Стала на все село слава
Про тую вдову.
Не так слава, не так слава,
Як той поговір,
Що заїздив козак з Січи
До вдови на двір;
Вечеряли у світлиці,
Мед-вино пили,
І в кімнаті на кроваті
Спочити лягли . . .

Не минула слава тая —
Не марно пішла:
Удовиця у м'ясниці
Сина привела . . .
Вигодувала малого,
До школи 'ддала,
А із школи ёго взявши,
Коня купила;
А коня ёму купивши,
Сідельце сама
Самям шовком вишивала,
Золотом окуда;
Одягла ёго в червоний
В жупан дорогий,
Посадила на коника:
„Гляньте, вороги!
Подивітесь!“ — Та й повела
Коня вдовж села,
Та й привела до обозу —
В війське оддала . . .
А сама на прощу в Київ ¹⁾
В черниці пішла . . .

---

¹⁾ А сама остригла коси, (Рукоп. вар'янт.)

 По улиці вітер віє
Та сніг замітає.
По улиці по-під-тинню
Вдова шкандибає —
Під дзвіницю сердешная
Руки простягати
До тих самих, до багатих,
Що сина в салдати
Позаторік заголили . . .
А думала жити, —
Хоч на старість у невістки
В добрі одпочити . . .
Не довелось! Виблагала
Тую копійчину . . .¹⁾
Та Пречистій поставила
Свічечку за сина.

 На великдень, на соломі
Проти сонця, діти
Грались собі крашанками
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к святкам
З лиштвою пошили
Сорочечку, а тій стёжку,
Тій стрічку купили;
Кому шапочку смушеву,
Чобітки шапові,
Кому свитку . . . Одна тільки
Сидить без обнови

---

¹⁾ Шага у скупого

Та Пречистій поставила

Свічечку . . . За кого?

За кого ти бьєш поклоня?

— »За сина, за сина!

За Івана єдиного,

За мою дитину!» (Вар. по першому рукопису.)

Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
— Мені мати купувала.
— Мені батько справив.
— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.
„А я в попа обідала!“
Сирітка сказала . . .

Ой умер старий батько
І старенькая мати,
Та нема кому щирої
Тії радоньки дати . . .
Що мені на світі
Сироті робити:
Чи йти в люде жити,
Чи дома журитись?
Ой піжду я в гай зелений
Посажу я руту:
Як що зійде моя рута,
Остануся тут, —
Прийде милий в мою хату
Хазяїнувати;
А як же ні — то я піжду
Доленьки шукати . . .
Посходила тая рута,
В гай зеленіє . . .
А дівчина-сиротина
У наймах марніє!

Загувала возуленька

В зеленому гаї;
Заплакала дівчинонька —
Дружини немає.
А дівочі молодії
Веселії літа,
Як квіточки за водою,
Пливуть з сього світа.¹⁾

Не тополю високою

Вітер нагинає:

Дівчинонька одинока
Долю зневажає.
Бодай тобі, доле,
У морі втопитись,
Що не даєш мені й досі
Ні з ким полюбитись.
Як дівчата цілюються,
Як їх обнімають
І що тоді їм діється, —
Я й досі не знаю . . .
І не знатиму . . . Ой, мамо!
Страшно дівувати,
Увесь вік свій дівувати,
Ні з ким не кохатись.

---

¹⁾ Кінець по першому рукопису:

»Як би були батько-мати,
Та були б багаті,
Було б кому полюбити
Було б кому взяти. —

А то нема: сиротою
От-так я загину,
Дівуючи в самотині,
Де-небудь під тином.

На улиці невесело,
В хаті батько лав,
А до вдови на досвітки
Мати не пускає.
Що ж мені робити,
Де мені подітись, —
Чи то з иншим полюбитись,
Чи то утопитись?
Ой надіну я сережки
І добре намисто,
Та піду я на ярмарок
В неділю на місто.
Скажу ёму: „сватай мене,
Або одчипися, —
Бо як мені у матери,
То лучче втопиться.“

Як-би мені, мамо, намисто,
То пішла б я завтра на місто;
А на місті, мамо, на місті —
Грає, мамо, музика троїста;¹⁾
А дівчата з парубками
Лицяються²⁾ . . . Мамо! мамо!
Безталанна я!

Ой піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,
Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики:
Нехай люде не здивують,
Як я, мамо, потанцюю . . .
Доленько моя!

---

¹⁾ Там музика грає троїста. (Льв. вид.)

²⁾ Кохаються (ib.)

Не дай мені вік дівувати,
Коси мої плести-заплітати,
Бровенята дома зносити,
В самотині віку дожити . . .

А поки я заробляю —
Чорні брови полиняють . . .
Безталанна я!

~~~~~

 Як-би мені черевики,
То пішла б я на музики . . .
Горенько мов!
Черевиків немає;
А музика грає, грає,
Жалю завдає!
Ой піду я боса полем,
Пошукаю свою долю:
Доленько моя!
Глянь на мене чорнобриву,
Моя доле неправдива,
Безталанна я!
Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках . . .
Я світом нужу . . .
Без роскоші, без любови,
Зношу свої чорні брови —
У наймах зношу! . . .

~~~~~

 І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари,
Безталанна я!
Тяжко-важко в світі жить
І нікого не любить,

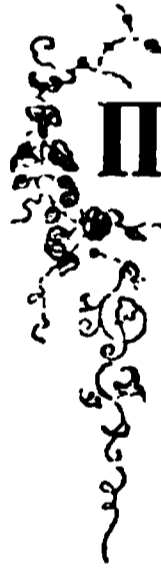
Оксамитові жупани
Одинокій носить!
Полюбилась би я,
Одружилась би я
З чорнобривим сиротою,
Та не воля моя!
Батько-мати не сплять,
На сторожі стоять:
Не пускають саму мене
У садочок гулять!
А хоч пустять, — то з ним,
З препоганим старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

Породила мене мати
У високих у палатах, —
Шовком повила;
У золоті, в оксамиті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.
І виросла я на диво:
Кароока, чорнобрива,
Білолиця я.
Убогого полюбила, —
Мати заміж не пустила:
Осталася я
У високих у палатах
Увесь вік свій дівувати . . .
Недоля моя!
Як билина при долині,
В одинокій самотині
Старіюся я;
На світ Божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуся,
А матір стару . . .

Прости мене моя мати!
Буду тебе проклинати
Поки не умру . . .

 Ой сяду я під хатою,
На улицю гляну,
Як то тиї дівчаточка
Без своєї Ганни,
Без мовї Ганнусеньки,
У хрещика грають!
І граються не весело,
І не так співають
Дівчаточка . . . А мовї
Голубки немає:
У свекрухи десь воркує,
Мене виглядає.

 Па городі коло броду
Барвінок не сходить;
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

На городі коло тину
Сохне ¹⁾ на тичині
Хміль зелений; не виходить
Дівчина з хатини.

На городі коло броду ●
Верба похилилась;
Зажурилась чорнобрива, ²⁾
Тяжко зажурилась.

---

¹⁾ В'яне (рук. вар.)

²⁾ Дівчинонька (ib.)

Плаче-плаче та ридає,
Як рибонька бьється . . .
А над нею, молодого,
Поганець сміється.

Не вернувся із походу
Гусарин-москаль.
Чого ж мені ёго шкода,
Чого ёго жаль?
Що на ёму жупан куций,
Що гусарин чорноусий,
Що Машою звав?
Ні, не того мені шкода;
А марнів моя врода,
Люде не беруть;
А на улиці дівчата
Насміхаються, прокляті, —
Гусаркою ¹⁾ звать! . . .

Полюбилася я,
Одружилася я
З безталанним сиротою —
Така доля моя!
Люде горді, ²⁾ злі
Розрізнили, взяли
Та повезли до приёму —
Оддали в москалі!
І московкою я,
Одинокою я
Старіюся в чужій хаті — ³⁾
Така доля моя!

¹⁾ Московкою . . . (Перш. рук.)

²⁾ . . . добрі.

³⁾ Нужу свігон по-під тилом. (Рукоп. варьянт.)

Було роблю що, чи гуляю,
Чи Богу молюся, —
Усе думаю про ёго
І чогось боюся.
Дурна була, молодая —
Я все виглядала,
Чи не шле за рушниками,
І не сподівалась,
Що він мене дурну дурить.
А серце боліло,
Ніби знало, що так буде, —
Сказати не вміло.
А як-би було сказало,
То я б не любила;
Може була б до криниці
У гай не ходила.
А то в-ранці і в-вечері
Ходила, гуляла;
Доходилась — осталася,
На віки осталась
Дівувати. Тяжко мені
У матери в хаті
Старітися; а свої
Вже хати не мати.
А ще й досі, чи роблю що,
Чи то так гуляю,
Усе думаю про ёго,
І сама не знаю,
Чого думаю, чого я
У той гай ходила,
І за що ёго так довго,
Так тяжко любила.

 Ой люлі, люлі, моя дитино,
В день і в ночі . . .
Пійдеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.
Сину мій, сину! не клени тата,
Не пом'яни.
Мене, прокляту, я — твоя мати, —
Мене клени . . .
Мене не стане, — не йди між люде,
Іди ти в гай:
Гай не спитає й бачить не буде . . .
Там і гуляй.
Найдеш у гаї тую калину,
То пригорнись . . .
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.
Як пійдеш в села, у тиї хати,
То не журись;
А як побачиш з дітками матір,
То — не дивись!

 Ой не п'ються пива-меди,
Не п'ється вода, —
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда:
Заболіла головонька,
Заболів живіт, —
Упав чумає коло возу,
Упав та й лежить.
Із Одеси преславної
Завезли чуму;
Покинули товариша,
Горенько ёму!
Воли ёго коло возу
Понуро стоять;

А із стєну гайворони
До ёго летять.
„Ой не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу:
Наклювавшись, подохнете
Коло мене в-купі.
Ой полетіть, гайворони,
Мої сизокрилі,
До батечка, та скажіте,
Щоб службу служили,
Та за мою грішну душу
Псалтир прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала.“

 неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зіходило,
А я молоденька
На шлях, на дорогу
Певеселая виходила.
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Мого молодого
Чумака з дороги
Зострічати.
Ой зострілась я
За тими лозами:
Та з чумацькими возами
Ідуть ёго воли,
Воли половні,
Ідуть, ремикгають;
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немає.
Ой копали ёму в стєну при дорозі
Та притиками яму;

Завернули ёго у тую рогожу,
Та й спустили Йвана
У ту яму глибокую
На високій могилі.
Ой Боже милий, милосердий!
А я так ёго любила . . .

 Ой пішла я у яр за водою,
Аж там милий гуляє з другою.
А другая тая,
Розлучниця злая, —
Багата сусідонька,
Вдова молодая.
А я вчора з нею,
З сією змією,
В полі плоскіль вибирала,
Та все й розказала, —
Що як мене любить,
Женитися буде,
І до себе злую суку
Просила в придане.
Йване мій, Иване,
Друже мій коханий!
Побий тебе сила Божа
На наглій дорозі!

 Коло гаю, в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високиї;
Одна одну хилить,
І без вітру гойдаються,
Мов борються в полі . . .
Отто сестри-чарівниці
Отті тополі.

Закохалися обидві
В одного Івана;
А Іван — козак звичайний —
Обох їх не ганив,
І лицявся то з тивою,
То з другою любо, —
Поки в яру, у-вечері,
Під зеленим дубом
Не зійшлися усі трое . . .
— От-так-то ти, кате,
Згнушавшся над сестрами! . . . —

І пішли шукати
Трути-зілля, щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли зілля, накопали
І стали варити,
Заплакали, заридали,
Та нема де дітись — ¹⁾
Треба варить! . . .
Наварили;
Івана зтруїли,
Й поховали коло гаю
В полі на могилі.

І байдуже? . . . Ні, не дуже!
Бо сестри ходили
Що-день Божий в-ранці-рано
Плакати над Іваном,
Поки й самі потруїлись
Тим зіллям поганим.

---

¹⁾ Зілля наварили,
А на завтра в-ранці рано
Йвана отруїли;
Поховали коло гаю

В полі на могилі
Того Івана сердешного,
І сестри ходили . . .
. . . . .

(Перший рукопис.)

А Бог людям на науку
Поставив їх в полі,
На могилі, тополями, —
І тиї тополі
Над Иваном, на могилі,
Коло того гаю
І без вітру гойдаються,
І вітер гойдає. —

Ой я свого чоловіка
В дорогу послала;
А од шинку та до шинку
Стежечку топтала.
Та до куми заходила
Пшона позичати —
Оттих дітей годувати
В нетопленій хаті.

І нагодувала,
І спати поклала,
Сама пішла до дяка
Добувати п'ятака,
Та й заночувала.

А із Криму чоловік
Ледве ноги доволік:
Воли поздыхали,
Вози поламались, —
З батіжками чумаченьки
До-дому вертались.

Увійшов у хату,
Ударивсь об поли, —
Лазять діти у запічку,
Голодні і голі.

„А де ваша, діти, мати?“
Сердешний питає.
— „Тату! тату! наша мати
У шинку гуляє.“

 У топтала стежечку
Через яр,
Через гору, серденько,
На базар.
Продавала бублики
Козакам,
Вторговала, серденько,
Пятака.
Я два шаги, два шаги
Проїла,
За копійку дудника
Найняла.
Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Пехай своє лишенько
Забуду.
Оттака я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько, —
Вийду я!

 У перетику ходила
По горіхи,
Мірошника полюбила
Для потіхи.
Мельник меле, шеретує,
Обернеться, поцілує —
Для потіхи.

У перетику ходила
По опеньки,
Лимаренка полюбила
Молоденька.
Лимарь кичку зашиває,
Мене горне, обнімає —
Молоденьку.

У перетику ходила
Я по дрова,
Та бондаря полюбила
Чорноброва.
Бондарь відра набиває,
Мене горне-пригортає —
Чорноброву.

Коли хочеш добре знати,
Моя мати,
Кого будеш по-переду
Зятем звати —
Усіх-усіх, моя мамо,
У неділеньку зятями
Будеш звати.

~~~~~

 Туман, туман долиною —
Добре жити з родиною;
А ще лучче за горою
З дружиною молодою.
Ой пійду я темним гаєм —
Дружинонька пошукаю.
„Де ти? де ти? озовися!
Прийди, серце, пригорнися!
Пумо, серце, лицятися
Та поїдем вінчатися,
Щоб не знали батько й мати,
Де ми будем ночувати.“

Одружились, заховались . . .
Бодай були не кохались!
Легше було б самій жити,
Як з тобою в світі битись.

~~~~~

 Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить.
По долині у-вечері
Козак смутний ходить.
Ходить він годину,
Ходить він і другу, —
Не виходить чорнобрива
Із темного лугу.
Не виходить зрадливая . . .
А з яру та лісу,
З собаками та псарями,
Іде пан-гульвіса.
Цькують ёго собаками,
Крутять назад руки,
І завдають козакові
Смертельні муки.
У лёх ёго молодого
Той пан замикає,
А дівчину покриткою
По світу пускає.

~~~~~

 Ой вигострю товариша,
Засуну в халяву;
Та піду шукати правди
І твєї слави.
Ой піду я не лугами
І не берегами,
А піду я не шляхами,
А по-над шляхами.

Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані,
І у ченця, як трапиться.
Нехай не гуляє,
А святе письмо читає,
Людей поучає:
Щоб брат брата не різали,
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

1850.

Лічу в неволі дні і ночі,
І лік забуваю!
О, Господи! як то тяжко
Тії дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі з-тиха,
Забірають за собою
І добро і лихо;
Забірають, не вертають
Ніколи нічого . . .
І не благай: бо пропаде
Молитва . . .

Каламутними болотами
Між бур'янами, за годами
Три года сумно протекли;
Багато де-чого взяли
З моєї темної комори,
І в море нишком однесли;
І нишком проковтнуло море
Мов не злато-серебро —
Мої літа — мов добро,
Мою нудьгу, мої печалі —
Тії незримі скрижалі
Незримим писані пером . . .

Нехай гнилими болотами
Течуть собі між бур'янами
Літа невольничі! А я . . .
(Такая заповідь моя)
Посижу, трошки погуляю,
На степ, на море подивлюсь,
Згадаю де-що, заспіваю,
Та й знов мережать захожусь
Дрібненьку книжечку . . . Рушаю! . . .

Заступила чорна хмара
Та білу хмару:
Виступили з-за Лиману
З турками татари;
Із Полісся шляхта лізе,
А гетьман попович
Із-за Дніпра нашірає,
Дурний Самойлович
З Ромоданом; мов та Галіч,
Вкрили Україну
Та й влюють велико-мога.
А ти, Чигирине,
А ти, старий Дорошенку,
Запорозський брате!
Нездужавш, чи боїшся
На ворога стати?
— Не боюсь я, отамани,
Та жаль України! —
І заплакав Дорошенко,
Як тая дитина:
— „Не розсиплем вражу силу,
Не встану я знову!
Возьміть мої гетьманські
Клейноди, панове,
Та однесіть москалеві:
Нехай Москва знає,

Що гетьмана Дорошенка
На світі немає.
А я, брати Запорозці,
Возьму собі рясу
Та піду поклони бити
В Межигор до Спаса.“

Задзвонили в усі дзвони,
Гармата грімала;
У дві лави задніпрянці
З москалями стали,
Аж на милю. Між лавами
Понесли клейноди.
Годі тобі, Петре, пити
Із Тясмина воду!
Положили ті клейноди
Попенкові в ноги;
Іди, Петре, в Межигорьє
Молитися Богу!
Не пустили Дорошенка,
У рясі пізнали,
Закували у кайдани,
В Сосницю послали;
А з Сосниці в Ярополче¹⁾
Віку доживати.
От-так тобі довелося,
Запорозський брате!

Виглянуло над Чигрином
Сонце із-за хмари:
Потягли в свої улуси
З турками татари.
А ляхи з своїм Чариецьким,
З поганим Степаном,
Запалили церкву Божу,
І кості Богдана

¹⁾ Село коло Москви.

Й Тимошеви в Субботові
Гарненько спалили
Та й пішли собі у Польшу,
Мов добре зробили.
А москалі з Ромоданом
В неділеньку рано
Пішли собі з поповичем
Шляхом-Ромоданом.

Мов орел той приборканий,
Без крил та без волі,
Знеміг славний Дорошенко,
Сидячи в неволі,
Та й умер з нудьги. Остило
Волочить кайдани!
І забули в Україні
Славногo гетьмана.

Тільки ти, святий Ростовський,
Згадав у темниці
Свого друга великого,
І звелів капліцю
Над гетьманом змурувати
І Богу молитись
За гетьмана, панихиду
За Петра служити.
І досі ще, що-рік Божий,
Як день той настане,
Ідуть править панихиду
Над нашим гетьманом.

ТИТАРІВНА.

Давно се діялось колись :
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дурили,
З громади кпили, хлопців били,
Та верховодили в селі,
Як ті гусари на постої;
Ще за гетьманщини святої —
Давно се діялось колись.

У неділю на селі,
У оранді, на столі
Сиділи лірники, та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала —
Дівчата танцювали
І парубки. — „Уже й кінець!
А нуте иншу!“ — „Та й се добра!“
І знову ліри заревли,
І знов дівчата, мов сороки,
А парубки, узявшись в боки,
Навприсядки пішли . . .

Найкращий парубок Микита
Стоїть на лаві в сірій свиті.
Найкращий хлопець, та байстрик,
Байстрик собі, та ще й убогий.
Так і нікому не до ёго.
Стоїть собі. Як той . . .
Плечима стелю підпірає,
Та дивиться і замірає
Па титарівну. А та в квітах,
Мов намалёвана, стоїть
Сама собі і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій свиті!

Шеляга виймає
І за того остатнього
Музику наймає,
І нерівню титарівну
У танець вітає . . .
— „Одчепися, пройди світе!“
І зареготалась
Титарівна: „хиба тобі
Наймичок не стало?“
Насміялась титарівна
З бідного Микити;
Насміялася при людях,
Що він в сірій свиті.
Буде тобі, титарівно!
Заплачеш, небого,
За ті сміхи!

Де ж Микита?

В далеку дорогу
Пішов собі . . . З того часу
Не чуть ёго стало . . .
З того часу титарівні
Щось таке стало . . .

До-дому плачучи прийшла,
І спати плачучи лягла,
І не вечеряла, не спала —
Як лягла, така і встала,
Мов одуріла. Що робить —
Сама не знає. А Микита,
Неначе сич, у сірій свиті
Перед очима все стоїть:
Мара та й годі! Титарівно,
В недобрий час з того нерівні
Ти насміялась. Стало жаль
Тобі ёго . . . Нудьга, печаль
І сором душу оступили,
І ти заплакала. Чого?

Того, що тяжко полюбила
Микиту бідного того!

Диво дивнее на світі
З тим серцем бував:
У-вечері цурається,
В-ранці забажав.
Та так тяжко забажав,
Що хоч на край світа
Шукать піде. От-так тепер
Не знає, де дітись,
Титарівна . . . Хоч у воду,
Аби до Микити!
Стережітесь, дівчаточка,
Сміялись з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні.

Як та билина засихала;
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезли,
Святими травами поїли, —
І все-таки не помогли.
Втоптала стежку на могилу, —
Все виглядять ёго ходила.
І стежка стала заростать,
Бо вже нездужав і встать.
Так от що сміхи нарobili! . . .

А він канув, провалився;
Ёго вже й забули,
Чи й був коли. Год за годом,
Три годи минули.
На четвертий год в неділю,
У оранді на селі,
На широкому столі
Сліпі лірники сиділи;
По шелягу брали
І ту саму грали,

Що і позаторік. Дівчата
Так само дрібно танцювали,
Як і позаторік.

Завзятий,
У синій шапці, у жупані,
В червоних, як балина, штанях,
Навприсядки вліта козак;
Та ще й приспівує от-так:

„Та спасибі батькові,
Та спасибі матері
Що нас добули!
Як нас добували,
Жито розсипали
В-ночі на печі!“

— „Горілки! меду! Де отаман,
Громада, сотський? Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцтво!
Ходіте биться, чи бороться!
Бо я борець.“

Не неділю,
Не дві, не три й не чотири,
Як тій болячці, як тій хирі,
Громадою годили
Тому борцеві. Вередує,
Як той панич . . . і де взялось
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодує;
А він собі гуляє, п'є,
Та хлопцям жалю завдає
Тими дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не бореться ні з ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садочок
До титаря вчащає.

А титарівна зустрічає,
Приспівує-примовляє:

„Чи не той це Микита,
„Що з видётами свита? . . .“

Той, це той, що на селі
Ти насміялася колись;
А тепер сама до ёго
У садочок ходиш,
Сама ёму, байстрюкові,
Як панові годиш.
Не день, не два титарівна
В садочок ходила;
Не день, не два, як панові,
Микиті годила.
Догодилась титарівна
До самого краю
І не чулась . . .

Дні минули;
Місяці минають;
Мина літо, мина осінь;
Мина сёмий місяць, осьмий;
Уже й дев'ятий настає, —
Настане горенько твоє!

У титаря у садочку,
У яру, криниця
Під вербою. До криниці,
Не води напиться
Ледве ходить титарівна, —
Трохи пожуриться,
Поплакати, погадати,
Як їй дівувати,
Де їй дітись од сорому,
Де їй захватись.
Раз у-вечері, зімою,
У одній свитині,

Іде боса титарівна
І несе дитину.
То підійде до криниці
То знов одступає,
А з калини, мов гадина,
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла . . . А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.
А сам пішов, співаючи,
Сотському сказати, —
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

У неділеньку раненько
Збіралася громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя тее шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівно, в баговінні!
Ой узяли безталанну,
Закували у кайдани,
Сповідали, причащали,
Батька-матір нарікали,
Громадою осудили
І живую положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стовп високий мурували,
Щоб про неї люде знали —
Дітей своїх навчали;

Щоб навчалися дівчата,
Коли не вчить батько-мати.

Борця того в селі не стало.
А люде в Польщі зустрічали
Якогось панича; питав:
— „Чи жива, каже, титарівна,
Чи насміхається з нерівні?“
От-то він самий. Покарав
Їго Господь за гріх великий —
Не смертю: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по-світу ходить,
І вас, дівчаточка, дурить
Во віки.

Ми заспівали, розійшлись
Без сліз і без розмови.
Чи вийдемося ж знову,
Чи заспіваємо коли?
А може й те . . . та де? Якими?
І заспіваємо яку?
Не тут і, певне, не такими,
І заспіваєм не таку!
І тут не весело співали,
Бо й тут невесело було,
Та все-таки ялось жилось —
Принаймні, в-купі сумували,
Згадавши той веселий край
І Дніпр той дужий, крутогорий,
І молодеє тее горе,
І молодий той грішний рай.

Буває, в неволі иноді згадаю
Своє стародавнє — шукаю, шукаю,
Щоб чим похвалитись, що й я таки жив,
Що й я таки Бога колись-то хвалив;
Шукаю, шукаю . . . Господи б хотілось
Згадать хоть що-небудь! Та оце й наткнувсь
На таке погане, що так і заснув,
Богу не молившись. От мені приснилось
(Свиною заснувши, звичайне такий
І сон приверзеться) ніби край могили
Пасу я ягнята — а я ще малий.
Дивлюся: могила ніби розвернулась,
А з неї виходить неначе козак,
Уже й сивоусий собі неборак,
Та і йде до мене . . . Я собі звернулось,
Щеня мов під тинном, — звичайно мале,
То й перелякалось. От мене бере
Неначе на руки, та несе в могилу;
А чорна могила ще гірше розкрилась.
Дивлюся — в могилі усе козаки:
Який безголовий, який без руки,
А хто по коліна неначе одтятий;
Лежать собі хлопці, мов у теплій хаті.

— „Дивися, дитино — оце козаки!“ —
Ніби мені каже: „На всій Україні
Високі могили; дивися, дитино,
Усі ті могили, — усі оттакі:
Начинені нашим благородним труном,
Начинені туго . . . Оце воля спить.
Лягла вона славно, лягла вона в-куші
З нами козаками. Бачиш, як лежить!
Неначе сповита . . . Тут пана немає:
Усі ми однако на волі жили;
Усі ми однако за волю лягли;
Усі ми і встанем, та Бог ёго знає,

Коли то те буде. Дивися ж, дитино,
Та добре дивися! А я розкажу,
За що Україна наша стала гинуть,
За що й я між ними в могилі лежу.
Ти ж людям розкажеш, як виростеш, сину,
Слухай же, дитино . . .“

А потім ягнята

Приснились у житі; лановий біжить
Та б'є мене добре і ніби, проклятий,
Свитину здирав . . . І досі болить,
Як сон той згадаю! А як нагадаю
Козака в могилі, — то й досі не знаю,
Чи то було справді, чи то було так —
Мара яка-небудь. Мені той козак
Розказував ось що

Ну що б, здавалося, слова . . .
Слова та голос, більш нічого . . .
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує . . . Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люде.

Помолившись,
Не те щоб дуже зажурившись,
А так на палубі стояв
І сторч на море поглядав,
Мов на Іуду. Із туману,
Як кажуть, стала виглядять
Червонолиця Діана.
Я вже думав спать лягати,
Та й став, щоб трохи подивитися
На круглолицю молодицю,
Чи тев — дівчину. Матрос,
Таки земляк наш з Островної, ¹⁾

¹⁾ Оренбургської губернії.

На вахті стоя,
Журився сам собі чогось.
Та й заспівав, звичайне тихо,
Щоб капітан не чув: бо в-лиха
Якнись лихий, хоч і земляк.
Співа матрос, як той козак,
Що в наймах виріс сиротою,
Іде служити в москалі.

Давно, давно колись
Я чув, як стоя під вербою,
Тихенько дівчина співала,
І жаль мені, малому, стало
Того сірому сироту,
„Що він утомився,
На тин похилився;
Люде кажуть і говорять:
Мабуть він упився.“
І я заплакав: жаль малому
Було сіроми сироти.

Чого ж тепер заплакав ти,
Чого тепер тобі старому
У сій неволі стало жаль,
Що світ зав'язаний, закритий,
Що сам вси тепер москаль,
Що серце порване, побите,
І що хороше, дороге
Було в ёму, то розлилося,
Що ось як жити довелось?
Чи так, лебедику? . . . — Еге! . . .

1857.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

Поема.

Я. Г. БУХАРЕНКОВІ.

(На пам'ять 7 Мая 1857 року.)

Не на Україні, а далеко —
Аж за Уралом, за Елеком,
Старий недобиток — варнак
Мені розповідав от-так
Про сю Криницю Москалеву;
А я, сумуючи, списав,
Та риому нищечком додав, —
Та невеличку і дешеvu
(Звичайне, крадене!) зобгав
Тобі поему на спомини,
Мій друже щирій, мій єдиний!

I.

Після великої зими,
За Катерини за цариці,
Москаль ту виконав криницю,
А як він викопав, то ми
Оце й розкажемо в пригоді,
А ви записуйте; не шкодить
Таку річ і записати,

Бо се не казка, а билиця,
Або бувальщина, сказать.

От-так пишть: була криниця . . .
Ні, не криниця, а село —
Пишть — давно колись було
Межи садами, при долині,
Таки у нас, на Україні,
Було те Божев село.

В селі тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
І син малоліток.

Добре мати діток
Багатому: хвалить Бога
В роскошах; а вбогій
Вдові не до того:
(Бо залили за шкуру сала —
Трохи не пропала) —
Думала іти в черниці,
Або утопитись,

Так жаль маленьких діток стало
(Звичайне, мати! — що й казать!)
Та, може, ждався-таки й зять,
Бо вже Катруся піростала:
(Катрусєю вдовівна звалась)
Чи вік же їй продівувать,
Зносити брівоньки ні за що?
Хиба за те, що сирота?
А красота-то, красота! . . .
Мій Боже милий! А трудяще,
А чепурне, та роботяще,
Та тихе . . . бач, і сирота,
А всім була на-вдівовижу;
Бувало, вигляне із хижі,
Як тая квіточка з роси,
Як тев сонечко з-за хмари:
Весь похолону, неживий
Стою, бувало . . .

Ані кара,
Ні муки, кайдани,
Ніже літа, сину,
Тії сили не втомили . . .
От-так і загину, —
Так і згину, — бо дивися:
Смерті сподіваюсь,
А ридаю, мов дитина,
Як я нагадаю
Катерину . . . Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй, —
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То розкажи, сину,
Що ти бачив диявола
Своїми очима! . . .

II.

Так, бачиш, дівонька отта
Росла собі; і роботящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина.
От-то ж, той самий сиротина
У наймах, сяк собі, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та не відсіль і не відтіль
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками! . . .
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирями,

Не торгувавсь і пан-отець
(На диво людям та на чудо!):
За три копи звінчав у буддень,
Без пихи, так, як довелось . . .
От-тут-то, голубе мій сизий,
От-тут-то й лихо почалось.

III.

Уже, либонь, після Покрова
Вертався з Дону я, та знову —
(Бо я вже двічі посилав
До дівчини за рушниками) —
Послать і в трейте міркував, —
Та з чумаками, та з волами,
Як-раз в неділю на весілля
До удовівни причвалав.
Пропало, все добро пропало,
Ані щітки не зосталось! . . .
Пропав і я, — та не в шинку,
А на кобилі . . . На віку
Всі люде бачять лихо, сину;
Але такого, мій єдиний
Такого лютого — ніхто,
Ніхто і здалека не бачив,
Як я, лукавий! А тим часом
Просохли очі у вдовн:
Неначе в Бога за дверима,
У зятя та в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тільки поглядає.
А я в шинку з п'яницями
Душу пропиваю, —
Та й пропив! Запродав душу, —
І душу і тіло:

Тіло катові, а душу . . .
О, Боже мій милий!
Хотілося б жить на світі,
Та-ба! треба вчитись,
Як на світі жити,
А то битимуть, та й дуже! . . .
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо коїв,
Чи я занедужав,
Чи то мене злая доля
Привела до того! . . .
Таки й досі ще не знаю,
Не знаю нічого . . .
Знаю тільки, що тверезий,
(Бо вже ані вина,
Ні меди, ні оковита
Не пилися, сину)! . . .
Оттаке-то сподіялось!
Вмер батько і мати,
Чужі люде поховали,
А я, мов проклятий
Той Іуда одринутий
І людьми і Богом,
Тиняюся, ховаюся —
І дійшло до того,
Що я, в-ночі підкравшись,
Максимову хату
(Бо ёго Максимом звали —
Вдовиного зятя)
Запалив! Згоріла хата . . .
А душа проклята
Не згоріла . . . моя душа,
Мій друже, мій брате,
Не згоріла, а восталась —
Тліє, й досі тліє . . .
І коли вона зотліє,
Коли одпочине, —
Святий знає . . .

~~~~~

IV.

З переляку

Вмерла Катерина;
А Максим на пожарище
Та на попелище
Подивився . . . нема ради! . . .
Тільки вітер свище
У димарі та в коміні . . .
Що тут в світі діять,
І що тепер ёму почати?
Подумавши, перехристивсь
Та й знов пішов у наймити
Голодні злидні годувати;
Вдова зосталась не сама,
А з сином парубком; женити
Ёго збиралась в осені,
Аж гульк! . . од матушки-цариці,
Таки із самої столиці,
Прийшов указ — лоби голить;
Се в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Україні в нас бувало
У козаки охочі йшли,
А в пікинери вербували —
Та теж охочих . . . На селі
Зібралася громада радить —
Кого голить у москалі.

Порадили громадою —
І вдовиченка ледащицю
Забили в скрепицю,
Та й повезли до приёму!
Он-яке твориться
На сім світі, яка правда
У людей, мій сину! . . .

Така й досі, я думаю,
В нас на Україні;
Та другої і не буде
В невольниках-людях.

V.

„Ні вже,“ каже, „добрі люде,
Не так воно буде,
От-так хйба!“ Максим каже:
„Які з мене люде
У наймитах! Іду служить;
Нехай,“ каже, „вдовин син
Та не стане під аршин,
А я стану.“

Із приёму
Вернувся до-дому,
До матери вдовиченко;
А Максим з приёму
Пішов собі у москалі,
Помолившись Богу.
Мені полегшало, — а з чого,
З чого полегшало мені?
З того, що ворога не стало . . .
Якого ж ворога, мій Боже!
Моя пекельная душа
Кого боялася? Максима!
Ні, не Максима, а когось,
Когось боялася проклята:
Люциперові служила
Та ёго й страшилась! . . .

VI.

Через год, отто, й велика
Зіма наступила;
До зеленої неділі
В байраках білили
Сніги білі, — тоді ж отто
І Очаков брали
Москалі; а Запорожжя
Перше зруйнували.
Розбрелося товариство
(А що то за люде
Були тиї запорозці —
Не було й не буде
Таких людей! . . .)

Під Очаков
Погнали й Максима:
Там-то ёго скалічено,
Та й на Україну
Повернено з одставкою, —
Бачиш, праву ногу,
Чи то ліву, підстрелено . . .
Мені не до того
Було тоді: знову люта
Гадина впилася
В саме серце; кругом ёго
Тричи обвилася,
Як той Ирод . . . Що тут робить?
Не дам собі ради;
А Максимові кривому
Нічого не вадить:
Шкандибає на милиці
І гадки не має;
А в неділеньку святую
Мундирь надіває,
І медаль і хрест причепить,

І заплете косу
Та ще й борошном посипле . . .
(Я не знаю й досі
На-що воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та святес
Борошно псували? . . .
На іграшку, я думаю —
Так-собі, аби-то!)
Отто ж було, мов генерал,
Максим сановито
Прибереться у неділю
Та й пошкандибає
У храм Божий; на криласі
Стане та й співає
З дяком-таки, а то возьме
Та ще й прочитає
Апостола серед церкви
(Вивчився читати
У москалях). Непевний був
Максим оттой, брате, —
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий . . . було тоді
Ніже ані кого
Не зачепить ніже ділом,
Ніже яким словом.
„І талан і безталання —
Все,“ каже, „від Бога
Вседержителя святого,
А більш ні від кого . . .“
Преблагий був муж на світі
Максим оттой, сину;
А я! а я! . . . не вимовлю,
Моя ти дитино! . . .
Я — вбив ёго! . . . Постривай-лиш,
Трохи одпочину,
Та тоді вже . . .

~~~~~

VI.

Так ти кажеш,
Що бачив Криницю
Москалеву, що ще й досі
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі Господній
Стоїть собі на роздолі;
А не розказали
Тобі люде там нічого? . . .
Вже повимірали
Тії люде, мої свідки,
Праведнії люде;
А я й досі караюся
І каратись буду
Й на тім світі . . .

Ось послухай,
Доводить до чого
Сатана той душу нашу:
Як не схаменеться
Та до Бога не вернеться,
То так і ввісьється
Пазурами в саме серце . . .
Ось слухай же, сину,
Про Максима праведного!
Було не спочине
Ніколи він, а в неділю,
Або в яке свято,
Бере святий псалтирь в руки
Та й іде читати
У садочок: (у садочку
Там, у холодочку,
Катерину поховали . . .)
Отто ж, у садочку,
За упокой души її
Псалтирь прочитає.

Потім собі тихесенько,
Тихо заспіває
„Со святими,“ та й заплаче,
А потім помьяне
„О здорові“ тещу з сином, —
І веселий стане:
„Все од Бога,“ скаже собі:
„Треба вік дожити!“
Оттакий-то муж праведний
Був він на сім світі;
А у буддень, — то він тобі
Ще посидить в хаті
Все нишпорить по-надвірью:
„Треба роботати,“
Було скаже по-московськи:
„А то, лежа в хаті,
Ще опухнеш.“ Та взяв якось
Заступ і лопату,
Та й пішов собі у поле
Криницю копати.
„Нехай,“ каже, „колись люде
Будуть воду пити
Та за мою грішну душу
Господа молити.“
Вийшов в поле, геть од шляху
У балку спустився,
Та й викопав при долині
Глибоку криницю.
(Не сам один: толокою
Їму помагати
Й добрі люде приходили
Криницю копати).
І виложив цямриною
І над шляхом в полі,
Височенний хрест поставив:
Зо всього роздолля
Широкого було видно;
Се, бачиш, для того,

Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили з криниці
Люде воду пити,
Та за того, що викопав,
Богу помолитись.

VIII.

А тепер уже, — он бачиш,
Доходить до чого! —
Що я стратить наміряюсь
Максима святого . . .
Оттаке-то! . . . А за віщо?
За те, за що Каїн
Убив брата праведного
У світлому раю.
Чи то було у неділю,
Чи в якеє свято,
(Слухай, сину, як навчав
Сатана проклятий!)
„Ходім,“ кажу, „Уласович,
На твою криницю
Подивитись.“ — „Добре,“ каже:
„Ходімо напиться
Води з неї погожої.“
Та й пішли обое,
І відерце і віжечки
Понесли з собою.
От, приходим до криниці;
Я перш подивився —
Чи глибоко. „Власовичу!“
Кажу, „потрудися
Води достать: я не вмю.“
Він і нахилився,
Опускаючи відерце;

А я . . . я за ноги
Вхопив ёго, та й укинув
Максима святого
У криницю . . .

Оттаке-то

Сотворив я, сину! . . .
Такого ще не творилось
В нас на Україні!
Та й ніколи не створяться
На всім світі, брате! . . .
Всюди люде, а я один —
Диявол проклятий! . . .

ІХ.

Через тиждень вже витягли
Максима з криниці
Та у бальці й поховали;
Чи-малу каплицю
Поставили громадою,
А ёго криницю
Москалевою назвали . . .
От тобі й билиця
Про ту криницю москалеву,
Нелюдська билиця.
А я . . . пішов у Гайдамаки
Та на Сібірі й опинивсь,
(Бо тут Сібір була колись) . . .
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда . . . Помолись
За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні . . .
Чи не полегшав мені? . . .

1857. Новопетровское укрѣпленіє.

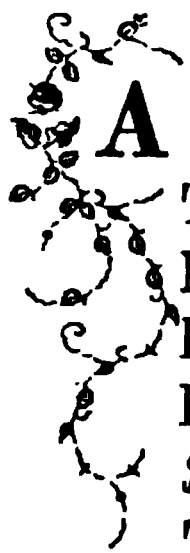
1858.

ДОЛЯ.

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу, хлопця, одвела
До п'яного д'яка в науку:
„Учися, серденько! колись
З нас будуть люде,“ ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала:
Які з нас люде? . . . Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою . . .
Ходімо ж, доленько моя,
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше, — дальше слава,
А слава — заповідь моя.

1858. Петербург.

МУЗА.

А ти, пречистая, святая,
Ти, сестро Феба молодая!
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла;
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздолі,
Туманом сивим сповила,
І колихала, й сповивала, ¹⁾
І чари діяла . . . І я . . .
О, чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала. ²⁾
В степу, безлюдному степу, ³⁾
В далекій неволі
Ти сияла, пишалася,
Як квіточка в полі!
Із казарми нечистої ⁴⁾
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла ⁵⁾
І по-надо мною
Полнула, заспівала,
Ти, золотокрила, ⁶⁾
Мов живущою водою
Душу окропила.
І я живу, і надо мною
З своєю Божою красою
Гориш ти, зоренько моя, ⁷⁾
Моя порадонько святая!
Моя ти доле молодая!

¹⁾ І колихала і співала. (Льв. вид.)

²⁾ І всюди, зоренько моя
Ти не марніла, ти сияла (ib.)

³⁾ В степу безлюднім в чужині
В далекій неволі
Ти в кайдаках пишалася, (ib.)

⁴⁾ . . . смердячої (ib.)

⁵⁾ Вилітала, як пташечка, (ib.)

⁶⁾ Моя сизокрила (ib.)

⁷⁾ Витаєш ти, мій Херувим,
Золотокрилий Серахвим,
Моя порадонько святая! (ib.)

Не покидай мене. В-ночі,
І в день, і в-вечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати ⁹⁾ правду. Поможи
Молитву діяти до краю,
А як умру, моя святая,
Моя ти мамо! Положи
Свого ти сина в домовину,
І хоч єдиную слезину
В очах безсмертних покажи.

~~~~~
СЛАВА.

А ти, задріпанко, шинкарко,
Перекупко п'яна!
Де ти в ката забарилась
З своїми лучами?
У Версалі над злодієм
Набор розпустила,
Чи з ким иншим мізкаєшся
З нудьги та з похмілля?
Горнись лишень ти до мене, ¹⁾
Та витнемо з лиха;
Гарнесенько обіймемось,
Та любо та тихо
Пожартуєм, чмокнемося,
Та й поберемося,
Моя крале малёвана,
Бо я таки й досі
За тобою чимчикую.
Тя хоча й пишалась
І з п'яними кесарями
По шинках хилялась,

. . . . .

⁹⁾ Хвалити правду (ib.)

¹⁾ . . . коло мене (Льв. вид.)

Та мені про те байдуже!
Мені, моя доле,
Дай на себе подивитись,²⁾
Дай і пригорнутись
Під крилом твоїм любенько.
В холодку заснути.

СОН.

(М. А. Марковичі.)

 На панщині пшеницю жала;
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, — пошкандибала
Ивана-сина годувать:
Воно сповитєє кричало
У холодочку за снопом;
Розповила, нагодувала,
Попестила, — і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй: той син Иван —
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жонатий
На вольній, бачиться . . . бо й сам
Уже не панський, а на волі
Та на своїм веселім полі
У-двох собі¹⁾ пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть . . .
Та й усміхнулася небога . . .
Прокинулася — нема нічого!

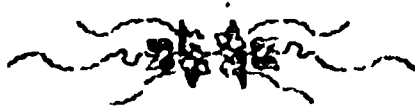
²⁾ Хоч на себе надивитись
Дай, і пригорнутись
Під крилом твоїм, і люблю
З дороги заснути (ib.)

¹⁾ Таки своєю . . . (Льв. вид.)

На Йвася глянула; взяла
Їго, гарненько сповила,
Та, щоб дожать до ланового,
Ще кону дожинать пішла...
Остатню, може; Бог поможе,
Той сон твій справдиться...

13 Іюля 1858.

1859.

Думи мої, думи мої!
Лихо мені з вами!
На-що стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали слези . . . чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в полі?
Не питали б люде, що в мене болить,
Не питали б, за що проклинаю долю,
Чого нужу світом? . . . „Нічого робить!“
Не сказали б на сміх . . .

Квіти мої, діти!
На-що ж вас кохав я, на-що доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав? Може, і вгадав . . .
Може, знайдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на сі думи —
Я більше не хочу.
Одну слезу з очей карих —
І пан над панами!

Думи мої, думи мої!
Лихо мені з вами!
За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову,
Виливало, як уміло;
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі . . .
За степи, та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло: не хотіло
Співать на чужині;
Не хотілось в снігу, в лісі,
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збірять на пораду . . .
Нехай душі козацькі
В Україні витають —
Там широко, там весело
Од краю до краю . . .
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили-гори:
Там родилась, гарцювала
Козацькая воля;
Там Шляхтою, Татарами
Засівала поле,
Засівала трупом поле,
Поки не остило . . .
Лягла спочить . . . а тим часом
Виросла могила,
А над нею орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають,

Все співають, як діялось,
Сліпі небораки, —
Бо дотепні . . . А я . . . а я
Тільки вмію плакати
Тільки слізи за Україну . . .
А слова — не має . . .
А за лихо — . . . Та цур ёму!
Хто ёго не знав! . . .
А надто той, що дивиться
На людей душою —
Пекло ёму на сім світі,
А на тим . . .

Журбою

Не накличу собі долі,
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три дні —
Я їх заховаю,
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сміється . . .
Нехай думка, як той ворон,
Літає, та кряче,
А серденько соловейком
Щебече, та плаче
Нишком — люде не побачуть,
То й не засміються . . .
Не втирайтеж мої слізи,
Нехай собі льються,
Чуже поле поливають
Що-дня і що-ночі,
Поки поли не засиплють
Чужим піском очі . . .
Оттаке-то . . . а що робить!
Журба не поможе.
Хтож сироті завидує —
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас, —
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
По-під-тинню, сиротами,
А я — тут загину.
Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду,
А ще, може, й славу . . .
Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

МАРКУ ВОВЧКУ.

(На пам'ять 24. Генваря 1859 року.)

 Недавно я по-за Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмірало —
І виблагав! Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличити жестоких,
Людей неситих. Світе мій,
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи мов побите,
Убоге серце, неукрите,
Голодне! — І оживу,
І думу вольную на волю

Із домовини воззову!
І думу вольною . . . О, доле! ¹⁾
Пророче наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову.

Мій Боже милий! як то мало
Святих людей на світі стало! . . .
Один на другого кують
Кайдани в серці . . . а словами,
Медоточивими устами
Цілюються, і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтарь повезуть? . . .
А ти, о Господи єдиний,
Скувш лукавії уста,
Язик оттой велерічивий,
Мовлявший: „ми — не суєта!
І возвеличимо на диво —
І розум наш, і наш язик . . .
Та й де той пан, що нам закаже
І думать так і говорять?“
„Воскресну я!“ той пан вам скаже:
Воскресну нині, ради їх,
Людей закованих моїх —
Убогих нищих . . . Возвеличу
Малих оттих рабів німих! ²⁾
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.“

І пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша, і слова. —

¹⁾ А дні мої . . . Моя ти доле!
Твоїми днями назову. (Перш. рукопис.)
²⁾ . . . рабів похилих (Льв. вид.)

Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі, — словеса
Твої, о Господи, такі.
Розкинь же їх, твої святії,
По всій землі! . . . І чудесам
Твоїм увірують на світі
Твої малі убогі діти!

15 Феврала 1859 року.

Радуйся, ниво неполитая!
Радуйся, земле, не повитая
Квітчастим злаком! Розпустись,
Рожевим криницею процвіти! . . .
І процвітеш, позеленієш,
Мов Іорданови святії
Луги, зелені береги!
І честь Кармилова, і слава
Ливанова, а не лукава
Тебе укріє дорогим
Золототканним, хитрошитим,
Добром та волею підбитим,
Святим омофором своїм, —
І люде темнії незрячі
Дива Господнії побачать!

І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті!
Радуйтеся, вбогодухі,
Не лякайтесь дива:
Се Бог судить, визволяє
Довготерпеливих —
Вас убогих — і воздає
Злодіям за злая!

Тоді, як, Господи, святая
На землю правда прилетить,
Хоч на годиночку спочить —
Незрячі прозрять, і кривії,
Мов сарна з гаю, помайнують.
Нічим отверзуться уста,
Прорветься слово, як вода,
І дебрь-пустиня неполита,
Сцілющою водою вмиє,
Прокинеться; і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть,
Веселимптаством оживуть.

Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії,
Скрізь шляхи святії
Простелються; і не найдуть
Шляхів тих владиви,
А раби тими шляхами,
Без квалту і крику,
Позіходяться до-купн,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселії села.

25 Марта 1859 року.

ШСЬНЯ.

В. И. ЧЕРНЕНКУ.

(На память 22 Сентября 1859.)

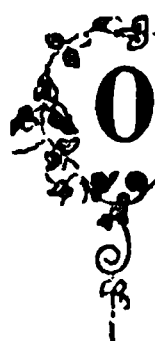
 Ой по горі ромен цвіте,
Долиною козак іде
Та у журби питається:
Де та доля пишавється?

Чи то в шинках з багачами,
Чи то в стенах з чумаками,
Чи то в полі на роздоллі
З вітром віється по волі?

Не там, не там, друже брате!
У дівчини, в чужій хаті,
У рушнику та в хустині
Захована в новій скрині.

7. Іюня 1859 р.

 Ой маю, маю я оченята —
Нікого, мати, та оглядати,
Нікого, серденько, та оглядати!

Ой маю, маю і рученята —
Нікого, матінко, та обнімати,
Нікого, серденько, та обнімати!

Ой маю, маю і ноженята, —
Та ні з ким, матінко, потанцювати,
Та ні з ким, серденько, потанцювати!

10 Іюня 1859 р. Г. Пирятин.

СЕСТРИ.

 Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: де ж я прихилюсь
І де подінуся на світі?
І сниться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.

Дніпро геть-геть собі розкинувся,
Сияє батько та горить!
Дивлюсь: у темному садочку,
Під вишнею у холодочку
Моя єдина сестра,
Многострадальна, свята,
Неначе в раї спочиває,
Та з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядає.
І їй здається, виринає
З-за хвилі човен, доплива
І в хвилі човен порина . . .
— „Мій братіку! Моя ти доле!“
І ми прокинулися: ти —
На панщині, а я — в неволі! . . .
От-так нам довелось йти
Ще з-малечку колючу ниву!
Молися, сестро! Будем живі,
То Бог pomoже перейти.

20 Іюля 1859 р. Г. Черкаси.

Колись дурною головою
Я думав: горенько зо мною!
Як доведеться в світі жить,
Людей і Господа хвалить? . . .
В багні колодою гнилою
Валятись, старітись, гнить,
Умерти — й сліду не покинуть
На (обезславленій) землі! . . .
О горе, горенько мені!
І де я в світі заховаюсь?
Що-день Пилати розпинають,
Морозять, шеварять на огні! . . .

21 Іюля 1859 р. Г. Черкаси.

АНТОНШО СОВІ

Підражаніє Польському поетові.

Посажу коло хатини,
На спомин дружині,
І яблуньку і грушечку,
На спомин єдиній!

Бог дасть, виростуть. Дружина,
Під древами тими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими.

А я буду груші рвати,
Діткам подавати . . .
З дружиною єдиною
Тихо розмовлять.

— Тоді, серце, як бралися,
Сі древа садив я . . .
Щасливий я! — „І я, друже,
З тобою щаслива!“

19 Нолбря 1859 р. Петербург.

1860.

Дівча любе, чорнобриве
Несло з лёху пиво,
А я глянув, подивився —
Та аж похилився . . .
Кому воно пиво носить?
Чому босе ходить?
Боже сильний! Твоя сила
Та тобі ж і шкодить.

Ой діброво, темний гаю!
Тебе одягав
Тричи на рік . . . Багатого
Собі батька мавш.
Раз укрие тебе рясно
Зеленим покровом, —
Аж сам собі дивується
На свою діброву . . .
Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую
І сповие дорогою
Білою габою,
Та й спать ляже, втомившись
Турбою такою.

15 Січня 1860 р. С. Петербург.

ПОДРАЖАНІЄ СЕРБСЬКОМУ.

 Наїхали старости,
Й молодик за ними;
Вони собі пішли в хату
З батьком розмовляти;
А я в ёго, молодого,
В того чорнобривця,
Беру коня, та й нічого . . .
Веду до криниці.
Кінь утомлений, копита
Розкуті, розбиті,
Сіделечко мережане
Зопсуге, невкрите.
— Скажи, коню, до кого це
Ви так нагло гнались? —
„До якоїсь чорнобривки
Всю ніч майнували.“
Чи ти ж, коню, будеш пити
З нашої криниці?
Чи буде та чорнобривка
Сей рік молодиця?

4 Мая 1860 р. С. Петербург.

ЛИКЕРІ.

(На память 5 Августа 1860 р.)

 Моя ти любо! мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа,
Раби, невольники недужі!
— — Збрешуть люде —
Одурять! Не одурить Бог:

Карать і милувать не буде;
Ми не раби ёго: ми — люде . . .
Моя ти любо! усміхнись,
І вольную святую душу
І руку вольную, мій друже,
Подай мені . . . то перейти
І Він поможе нам калюжу,
Номоже й лихо донести
І поховать лихе, дебеле,
В хатині тихій і веселій.

5 Августа, 1860. Стрѣльна.

Над Дніпровою сагою
Стоїть явір між лозою,
Між лозою з ялиною,
З червоною калиною.

Дніпро беріг рив-рив,
Яворові корінь мив;
Стоїть старий, похилився,
Мов козак той зажурився, —

Що без долі, без родини
Та без вірної дружини,
Без дружини і надії
В самотині посявіє!

Явір каже: „похилюся,
Та в Дніпрові скупаюся.“
Козак каже: „погуляю,
Та любої пошукаю.“

А калина з ялиною
Та гнучкою лозиною,
Мов дівчаточка із гаю
Вихожаючи, співають, —

Повбірані, заквітчані
Та з таланом заручені,
Думки-гадоньки не мають —
Вьються-гнуться та співають . . .

24 Іюня 1860 року. С. Петербург.

 Росли у-купочці; зросли;
Сміялись, гратись перестали . . .
Неначе справді розійшлись . . .
Зійшлись незабаром; побрались;
І тихо, весело пройшли,
Душею-серцем неповинні,
Аж до самої домовини . . .
А між людьми вони жили!

Подай же й нам, всещедрий Боже,
От-так цвісти, от-так рости,
Так одружитися і йти, —
Не сварячись в тяжкій дорозі
На той світ тихий перейти.

25 Іюня 1860. Петербург.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

 В Путивлі граді в-ранці рано ¹⁾
Співає-плаче Ярославна,
Як та зозуленька кує, ²⁾
Словами жалю додає.
„Полечу, каже, зигзицею,
Тиею чайбою-вдовицею,

¹⁾ В Путивлі славнім . . .

²⁾ В гаю зозулею кує,
Жалю словами додає . . .

Та по-над Доном полечу,³⁾
Рукав бобровий омочу
В ріці Баялі; і на тілі,
На княжім білім помарнілім
Омию кров суху, — отру
Глибокі, тяжкі рани . . .“

І квилить-плаче Ярославна
В Путивлі рано на валу:
„Вітрило, вітре мій єдиний,
Легкий, крилатий господине!⁴⁾
На-що на дужому крилі,
На вої любії мої,
На князя, ладо мое миле,
Ти ханови метавш стріли?
Не мало неба і землі
І моря синього! На морі
Гойдай насади кораблі!
А ти, прелютій . . . горе, горе!
Мое веселіє украв,
В степу на тирсі розібгав!“⁵⁾

Сумув, квилить-плаче рано
В Путивлі граді Ярославна,
І каже: „Дужий і старий,⁶⁾
Широкий Дніпре, не малий!
Пробив-еси високі скали,
Текучи в землю Половчана;

---

³⁾ По-над Дунаєм полечу,
Рукав бобриний омочу
В каламутному тім Дунаї;
Там десь далеко умірає
Мій любий князь на самоті.
Омию кров на білім тілі
На тяжких ранах почорнілих
На князі, ладо сироті;
Омию кров, омию рани, —
І розібьюся о скалу . . .

⁴⁾ »Вітрило, вітре Господине!
На-що ти віш, мій єдиний,
На-що несеш ти на крилі
Ті ханови тяжкі стріли
На вої милії мої,
На князя, ладо мое миле?
Чи мало ж неба . . .
⁵⁾ Мое веселіє-надію
В степу між тучею розвіяв!
⁶⁾ — А ти Словутицю старий.

Носив-еси на байдаках,
На Половчан, на Кобяка
Дружину твою Святославлю! ⁷⁾
О, мій Словутицю преславний!
Мов ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала, ⁸⁾
У море слёз не посидала —
Слёзами моря не долить!

І плаче, плаче Ярославна
В Путивлі на валу, на брамі —
Святе сонечко зійшло —
І каже: „Сонце пресвяте!
На землю радість принесло ⁹⁾
І людям, і землі, — мові
Туги-нудьги не розвело.
Святий, огнений господине!
Спалив-еси луги, стени,
Спалив і князя, і дружину, —
Спали мене на самоті!
Або не грій і не світи . . .
Загинув ладо, — я загину!“ ¹⁰⁾

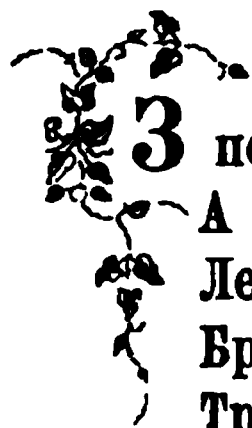
4 Іюня. С. Петербург.

---

⁷⁾ Дружину хоробру преславну,
Дружину твою Святославлю.
О, мій Словутицю старий . . .
⁸⁾ Щоб я постіль свіючись слала,
У море слёз не посидала,
Бо море слёзи не приспить.

⁹⁾ Землі ти радість принесло
І людям на землі; мові ж
Журби-туги не рознесло.
Пресвятий, світлий Господине!
Спалив еси . . .
¹⁰⁾ Нехай сама собі загину!

(Вар. з власного рукопису Т. Г. Шевченка.)

З перед-світа до вечора,
А з вечора до досвіта
Летять стріли каденії,
Брязчать шаблі о шеломя,
Трещать списи гартовані
В степу, в незнаемому полі
Середі землі Половецької. ¹⁾

Земля чорна копитами ²⁾
Поорана, поритая;
Кістями земля засіяна,
А кровію политая.
І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.

Що гомонить от-там, зичить ³⁾
У досвіта? То повертає
Той Игорь військо на пригоду
Тому буй-туру Всеволоду.
І бились день,
І другий билися;
Та коло полудня на третій
Поникли Игореві стязі.

От-так на березі Каяли
Брати різнилися, бо не стало
Крови-вина! Допирували
Хоробрі русичі той пир —
Сватів упоїли
Й самі простяглися

¹⁾ В землі дальній Половецькій.

²⁾ Чорна земля копитами
Розорона, засіяна
Кістями була, — политая
Кров'ю. Горе на тім полі...

³⁾ Що там шумить, гуде-реве
До зорі рано? Повертає

То Игорь військо Всеволоду
Любому брату на помоч.
І бились день!
І другий билися;
Та день о полудня на третій
Упали Игореві стязі.

(Вар. з власного рукопису Шевченка.)

За землю руськую. Хилилась
І слалась плачучи трава,
Високі гнулись дерева,
До-долу гнулися, журились.

6 Юля 1860 р. С. Петербургъ.

В Путивлі граді в-ранці рано
Сумує, плаче Ярославна : ¹⁾
„Полечу, рече, возулею
По-над Дунаєм, полечу!
Рукав бєбряний омочу
В ріці Каялі, і омю
На княжому дебелім тілі ²⁾
Глибокі на ладо рани.“ —

І плаче, плаче Ярославна
В Путивлі городі, й рече :

„Вітрило-вітре, господине!
На-що ти вівши, несеш
На легькому крилі своєму
Хановські стріли?“ ³⁾

14 Сєнтября 1860. С. Петербургъ.

¹⁾ Незримо плаче Ярославна . . .

²⁾ На княжім твердім тому тілі
Засохшу кров, і обітру
Глибокі запеклі рани . . .

³⁾ Хановські стріли на нос
Єдине ладо й ёго вої. (Вар. з власного рукопису Шевченка.)

Н. Я. МАКАРОВУ.

(На пам'ять 14 Септєбря.)

 Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався, —
Та недосвіт перед-світом
В садочок укрався.
Потоптав веселі квіти,
Побив, поморозив . . .
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!

14 Септєбря 1860. Петербургь.

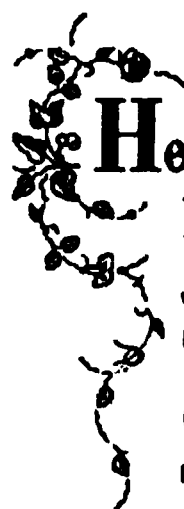
~~~~~

Л.

 Поставлю хату і кімнату,
Садок-раєчок насажу;
Посижу я і похожу
В своїй маленькій благодаті,
Та в одині-самотині
В садочку буду спочивати . . .
Присняться діточки мені,
Веселая присниться мати,
Давне-колишній та ясний
Присниться сон мені . . . і ти! . . .
Ні, я не буду спочивати,
Бо й ти приснишся! У малий
Раєчок мій, з-підтиха-тиха,
Підкрадешся, наробиш лиха, —
Запалиш рай мій самотний.

24 Септєбря 1860. Петербургь.

~~~~~

 Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого:
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи . . . Орю
Свій переліг — убогу ниву,
Та сію слово: добрі жнива
Колись-то будуть! . . . І дурю
Себе-таки, себе самого,
А більше, бачиться, нікого.

Орися ж ти, моя ниво,
Долом та горою,
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!
Орися ж ти, розвернися,
Полею розстелися,
Та посійся добрим житом,
Долею полийся!
Розвернися ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!
Вийдуть люде жито жати . . .
Веселі жнива! . . .
Розвернися ж, розстелися ж,
Убогая ниво!!

Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом? . . .
Дурю! Бо краще одурить
Себе-таки, себе самого,
Ніж з ворогом по-правді жити
І все нарікати на Бога!

5 Октября 1860. Петербург.

 Минули літа молоді . . .
Холодним вітром од надії
Уже повіяло . . . Зіма! . . .
Сиди один в холодній хаті . . .
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись . . . Нема!
А нікогісінько нема!
Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє . . .
Морозом очі окує,
А думи горді розвіє,
Як ту сніжину по степу . . .
Сиди ж один-собі в вутку,
Не жди весни — святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить
І думу вольную на волю
Не прийде випустить . . . Сиди —
І нікогісінько не жди! . . .

15 Октября 1860 р. Петербург.

 Титарівна-Немирівна
Галтує хустину,
Та колише московщина —
Малую дитину.
Титарівна-Немирівна
Людьми гордувала . . .
А москаля-пройдисвіта
Нищечком вітала!
Титарівна-Немирівна
Почестного роду . . .
Виглядає пройдисвіта
Москаля з походу.

19 Октября 1860 р. С. Петербург.

І тут, і всюди — скрізь погано! . . .
Душа убога встала рано,
Напряла мало, та й лягла
Одпочивать собі небога.
А воля душу стерегла . . .
„Прокинься,“ каже: „плач, убога!
Не зійде сонце! . . . тьма і тьма!
І правди на землі нема!“
Ледача воля одурила
Маленьку душу: сонце йде
І за собою день веде! . . .

30 Октября 1860 р. Петербург.

Як-би з ким сісти, хліба зїсти,
Промовить слово, — то воно б,
Хоч і як-небудь, на сім світі,
А все б таки якось жилось.
Та — ба! . . . нема з ким! Світ широкий,
Людей чи-мало на землі . . .
А доведеться одиноким
В холодній хаті кривобокій,
Або під тинном простятись! . . .
Або . . . ні! . . . Треба одружитись,
Хоча б на чортовій сестрі!
Бо доведеться одуріти
В самотині . . . Пшениця-жито
На добрім сіялось лану,
А люде так-собі пожнуть
І скажуть: — „десь ёго убито,
Сердешного, на чужині . . .“
О горе, гореньво мені!

4 Нолбря 1860 р. Петербург.

І день іде, і ніч іде . . .
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся — чому не йде
Апостол правди і науки?!

5 Ноября 1860 р. Петербурзь.

Зійшлись, побрались, поєднались,
Помолоділи, підросли,
Гаєв, садочок розвели
Кругом хатини. І пишались,
Неначе князі. Діти грались,
Росли собі та виростали . . .
Дівчаток москалі украли,
А хлопців в москалі забрали,
А ми неначе розійшлись,
Неначе брались — не вднались.

5 Декабря 1860 р. С. Петербурзь.

Колись то ще, во время оно,
Помілій Нума, римський царь
Тихенький, кроткий государь,
Втомившись пишучи закони,
Пішов любенько погулять
І одпочить, та спочивавши,
Додумать, як би то скувать
Кайдани на римлян. І взявши
Гнучкий одноліток лози,
Каблучку заходивсь плести,
На шию б то. Коли погляне —
У холодочку під платочком
Дівчя завітчанеє спить . . .
Друїдам нічого робить

Перед такою красотою
Перед богинею такою!
Сама Егерія в гаю,
Кленучи доленьку свою,
Повісилась. А мудрий Нума
І на дівчя і на цвіти
Дивується собі і дума,
Який би ретязь ще сплести?

~~~~~
 Тече вода з-під явора
Яром на долину,
Пишається над водою
Червона калина.
Пишається калинонька,
Явор молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
Та по-під горою,
Хлюпощуться качаточки
По-між осокою.
А качечка випливає
З качуром за ними —
Ловлять ряску, розмовляють
З дітками своїми.

Тече вода край города, —
Вода ставом стала.
Прийшло дівчя воду брати:
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати.

1861.

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходиться рештувать
Вози в далекую дорогу?
На той світ, друже мій, до Бога
Почимчикуем спочивать . . .
Втомилися і підтоптались
І розуму-таки набрались, —
То й буде в нас! — ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать . . .
Весела хата, щоб ти знала! . . .

Ой не йдімо, не ходімо,
Рано, друже, рано;
Походимо, посидимо —
На сей світ поглянем!
Поглянемо, моя доле . . .
Бач, який широкий,
І широкий та веселий,
Ясний та глибокий . . .
Походимо ж, моя зоре!
Зійдемо на гору —
Спочинемо . . . а тим часом
Твої сестри-зорі,
Безвічні, по-під небом
Попливуть, засяють . . .

Підождімо ж, моя сестро,
Дружино святая!
Та нескверними устами
Помолимось Богу,
Та й рушимо тихесенько
В далеку дорогу . . .
Над Летою бездонною
Та каламутною
Благослови мене, друже,
Славою святою! . . .

А поки те, да се, да оне,
Ходімо просто — навпростець
До Ескулапа на ралець —
Чи не одурить він Харона
І Парку-прялку? . . . І тоді,
Поки б химерив мудрий дід,
Творили б скрізь по-над землею —
На все б гекзаметри плели,
Та на горище б однесли
Мишам на снідання . . . А потім
Співали б прозу — та по нотах,
А не як-небудь . . .

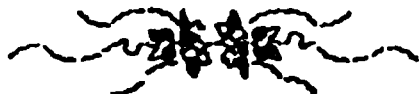
Друже мій,
О, мій супутниче святий!
Поки огонь не захолює,
Ходімо лучче до Харона —
Через Лету бездонною,
Та каламутною
Перепливе, перенесем.
І славу святую,
Безвічною, молодую . . .
Або — цур їй, друже!
І без неї обійдуся —
Та як буду здужать,
То над самим Флегетоном,
Або над Стиксом у раю,
Неначе над Дніпром широким,
В гаю, предвічному гаю,

Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу:
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кращу, посажу:
Дніпр, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах —
І веселенько заспіваєм . . .

14—26 Феврала 1861 р. С. Петербургь.

Стихи оці, (набуť — до Музи) здається останнє поетичне слово нашого вічно-пам'ятного Тараса. На подлиннику під першою його половиною (після стиха: Славою святою), стоїть »14 Феврала«; під другою половиною дня не означено.

Приміч. ред. »Основн«.

НАЗАР СТОДОЛЯ.

МАЛОРОССІЙСКАЯ ДІЯ.

(Невідомого року.)

Дѣйствующія лица.

Хома Кичатий, сотникъ.

Галя, дочь его.

Стеха, молодая влюшница у Кичатого.

Назар Стодоля, другъ его.

Гнат Карий, другъ его.

Хозяйка на вечерницахъ.

Слѣпой кобзарь, жиды-музыканты, молодые козаки, дѣвушки и сваты отъ Чигиринскаго полковника.

Дѣйствіе происходитъ въ XVII-мъ столѣтіи, близъ Чигирина, въ козацкой слободѣ въ ночь на Рождество Христово.

АКТЪ ПЕРВЫЙ.

Вечеръ. Внутренность свѣтлицы, богато убранной коврани и бархатомъ. Всторонѣ столъ, покрытый дорогимъ ковромъ; кругомъ скамьи подъ бархатомъ, окаймленныя золотомъ. На столѣ стоятъ фляги, кубки и разныя кушанья; горятъ восковыя свѣчи. Стеха убираетъ столъ.

Стеха (отходитъ отъ стола). Усе! здається, що все. Стривай лишень, чи не забула чого? Риба, м'ясо, баранина, свинина, ковбаса, вишнівка, слив'янка, мед, венгерське — усе, усе! Тут і їстивне і випити. Коли б лишень гості. Та що вони так довго баряться? І надоумило ж сідоусого у таке свято, коли добрі люде тільки колядують, сподіваться гостей, та й ще яких гостей! старостів од такого ж старого дурня,

як і сам. Побачимо, що-то з того буде? Негріте залізо не зогнеш! А як-би не крився та пораявся б зо мною от-так тижнів за два до свят, то певна уже була б річ; а то схаменувся на самісінький свят-вечір та й ластиться: „і сяка й така, і добра, і розумна ти, Стехо: поможи! Я вже тобі і се і те, і третє і десяте.“ Побачимо, побачимо, як попадеться нашому теляті вовка піймати. *(Помолчавъ.)* Не сказавши ні слова дочці, за кого і як хоче віддати, думає що наша сестра — коза: поженеш, куди схочеш. Е, ні! стривай лишень, голубчику! „Ублагай її,“ каже. Та і що таки той поганий хорунжий? А полковник хоч старий — нехай ёму добре сниться — так же пан!... Оце б то вона й стямилася! Іншому дзус, а я — так візьмусь. Дівці дівку не довго збить з пантелику, а ще таку, як моя панночка — і-і! Та вже ж, як кажуть, піймав не піймав, а погнаться можна. Тоді, як тес-то, вже ж і погуляю!... А вона поплаче, носумує, а далі й нічогісінько. Та й Назар таки не раз спасибі скаже. *(Изъ боковыхъ дверей выходитъ Галя.)*

Стеха. А що? як прибрано?... Тим бо й ба!

Галя. Що це ти, Стехо, робиш? Хиба у нас сёгодні гості, чи що?

Стеха. Та ще й які гості, як-би ви знали!

Галя. Які ж там гості і відкіля?

Стеха. Угадайте.

Галя. Чи не з Чигирина?... Так?

Стеха. Із Чигирина, та хто такий?

Галя. Які-небудь старшини?

Стеха. То-то бо й є, що не старшини, і...

Галя. Так хто ж такий? Може... та ні! сёгодні не такий день. А мені батюшка учора і говорив щось таке.

Стеха. Говорив, та не договорив. А я знаю, — тільки не скажу.

Галя *(обнимає Стеху).* Стехо, голубочко, ластівко моя! скажи, не муч мене.

Стеха. А що дасте? скажу...

Галя. Ще серезки, або перстінь, або що хочеш подарую, тільки скажи.

Стеха. Нічого не треба; дайте тільки свій байбарак надіти сёгодні на вечорниці.

Галя. Добре, надівай, та так, щоб батюшка часом не побачив.

Стеха. Оце ще! хиба ж я справді дурна? Слухайте ж. *(Въ полголоса.)* Сёгодні прийдуть старости.

Галя *(въ восторгѣ).* Від Назара! від Назара!

Стеха. Та там вже побачите, від кого.

Галя. Хиба ж не від Назара, Стехо? Що ж, оце мене і справді лякаєш?

Стеха. Я вас не лякаю, я тільки так кажу.

Галя. Ні, ти щось знаєш, та не хочеш сказати.

Стеха *(лукаво).* Я нічого не знаю. Де мені, клішніці, відати про панські діла?

Галя. Ти смієшся з мене! Я заплачу, їй-Богу заплачу, і батюсці скажу.

Стеха. Що ж ви скажете?

Галя. Що ти мене перелякала . . . Теперечки не дам байбарака. А що, поживилась?

Стеха. Оце, які бо ви боязкі! вже і повірили!

Галя. Ну, що ж? від Назара?

Стеха. Та від кого ж більш? вже пак не від старого Молочая, нашого полковника.

Галя. Цур ёму, який нехороший! Як приїде до нас, то я зараз із хати втікаю. Мені навдивовижу, як ще ёго козакі слухають. Тільки у ёго, паскудного, і мови, що про наливку та про вареники.

Стеха. А хиба ж се й не добре?

Галя. Звісно! козаку, та й ще полковнику! Ось мій Назар, мій чорнобривий, усе про війну та про походи, про Наливайка, Остряницю, та про синє море, про Татар, та про Турецьку землю. Страшно-страшно, а хороше, так що слухала б не наслухалась ёго, та все дивилась би в ёго карі очі. Мало дня, мало ночі.

Стеха. Наслухаетесь, ще й налюбуетесь. Опісля, може, і обридне.

Галя. О, крий Боже! До самої смерті, поки вмру, все дивилась би та слухала ёго. Скажи мені, Стехо, чи ти любила

коли, чи обнімала коли козацький стан високий, що . . . дріжать руки, мліє серце? А коли цілуєш . . . що тоді? Як се, мабуть, любо! як се весело! *(Вз восторгъ поетъ и плашетъ.)*

Гой, гоя, гоя!
Що зо мною, що я?
Полюбила козака —
Не маю покоя.

Я ёго боялась . . .
Що ж опісля сталося!
На вулиці пострічалась
Та й поцілувалась.

А мати уздріла . . .
Яке тобі діло!
Віддавайте заміж,
Коли надоїла!

Стеха. Гарно, гарно! А од кого це вивчилися?

Галя. Та од тебе ж. Хиба ти забула, як на вулиці, на тій неділі, танцювала? Тоді ще батюшки не було дома . . . згадала?

Стеха. Коли се? Оце ще видумали! *(Стучатся вз дверь.)*

Галя *(торопливо).* Ох, лишечко! хтось іде! *(убѣгаєть.)*

Стеха. Хто там?

Хома *(за дверью).* Я, я! відчиняй мерщій.

(Стеха отворяєть дверь. Входить Хома, отряхиваясь.)

Хома. Що? не було? Оце ж яка хуртовина!

Стеха. Кого не було?

Хома. Кого? гостей!

Стеха. Яких гостей? од пол . . .

Хома. Цс! . . . еге ж.

Стеха. Ні, не було.

Хома. Гляди ж, ані телень! . . . Отець Данило, спасибі, розрішив. Не забудь тільки завтра вранці послать ёму вишнівки, — знаєш? — тиві, що недавно доливали. Некай собі пьє на здоровья. Та що се їх нема так довго? Чи не злякались, бува, заверюхи? А вітер неначе стиха.

Стеха. Злякаються вони! деж пак! І в горобину ніч прийдуть для такої панночки, як наша.

Хома. Звичайно, звичайно.

Стеха. Іще пак такий старий . . . а панночка . . .

Хома. Сама ти стара, сороко безхвоста!

Стеха. Дивись! зараз і розсердились. Хиба я на вас?

Хома. Так що ж, що не на мене? Так на мого . . . ну . . . полковника.

Стеха. Е, бач що! А панночка? чи ви ж з нею говорили? що вона?

Хома. А що вона? її діло таке: що звелять, те й роби. Воно ще молоде, дурне; а твоє діло навчить її, врозумить, що любов і все таке проче . . . дурниця, нікчемне. Ти вже, думаю, розумієш?

Стеха. Та се розумію, та з якого кінця почати, не знаю. Вона, бачите, полюбила Назара так, що й сказати не можна. Ось і сёгодні мені говорила. Моли, каже, Стехо, Бога, щоб швидче я вийшла заміж за Назара, — половину добра свого віддам!

Хома. А ти й повірила!

Стеха. А чому ж і ні? вона така добренька.

Хома. Дурна ти, дурна! А як же я сам тобі все добро віддам, тоді що буде? га? Що ти думаєш? *(Ласкаєть еє.)* То-то бо і є, дурочка ти безсерезна!

Стеха. Що мені робить, коли я дурочка?

Хома. А то, що велять. Чуєш? усе, що в мене є, твоє.

Стеха. Не треба мені вашого добра; я і без нього була б щаслива, як-би ви не забули бідної Стехи і тоді, коли зробитеся великим паном. Я вас так вірно люблю, так вбиваюсь за вами, а ви . . . *(притворно грустить.)*

Хома. От же і нагадали козі смерть! Знов своє. Сказав, так і зроблю.

Стеха. Чи мало що люде обіщають, коли їм припаде нужда.

Хома. Годі не-знать-що базікати. Піди лишень до Галі та поговори з нею хорошенько по своєму, і коли тев . . . то завтра і між нами онеє.

Стеха. Кажав пан кожух дам, та й слово ёго тепле. І я тільки гріх на душу візьму.

Хома. Який тут гріх? Дурниця все те!

Стеха. Забожіться, що женитесь, тоді їй-Богу все зроблю!
А без мене, кажу вам, нічого не буде, їй-Богу!

Хома. От же їй-Богу, далєбі!

Стеха. Женитесь?

Хома. Еге!

Стеха. На мені?

Хома. Як коржа, так коржа! — Як спечемо, так і дамо.
Уже ти мені в печінках сидиш з своїми витребеньками.

Стеха. Які тут витребеньки?

Хома. Ну, добре, добре! тільки слухай. Треба діло зкомпонувати так, щоб вона не знала, від кого старости; а то — чого доброго — усе піде шкереберть.

Стеха. Та вже мені не вчиться, як ділом повернуть. Наговорю такого дива моїй наночці що твій кобзарь. Старий, скажу, чоловік, як подумаєш, усім, усім лучче від молодого. Молодий . . . та що й казати? нікуди не годиться, а до того ще докучливий та ревнивий, а старий тихий-тихий і покірний.

Хома. Так, так! О, ти дівка розумна! Іди ж до Галі, та гляди-гарненько побалакай з нею.

Стеха. А потім, чи можна мені буде піти на вечорниці? Я вже зовсім упоралась. Пустіть, будьте ласкаві, хоч в останній разочок.

Хома. У тебе тільки й на думці, що вечорниці. О, вже мені та Мотовилиха!

Стеха. Мотовилиха? Чи не казала вам вона, стара паплюга, чого? Що ж, що я з козаками танцюю? А як ви жартуєте з молодлицями, так я й нічого!

Хома. Іди же, іди, та поклич мені Галю, а затим сама полагодь рушники.

Стеха. Та вже усе наготові. *(Уходить.)*

Хома. Злигався я з дьяволом . . . *(Оглядається.)* Що ж? не можна без цего. У такому ділі як не верти, треба або чорта, або жінки. *(Немного помолчав.)* Чого доброго! ще, може, й мене обдурить, тоді і остався на віки вічні в дурнях. Та ні, лиха матері! Аби б тільки ти мені своїми хитрощами помогла породнитися з полковником, а там уже що буде — побачимо. Иш ти, мужичка! куди кирпу гне! Стривай! *(Продол-*

жительное молчаніє.) Думай собі, голубко, та гадай, що . . . а воно зовсім не так буде. Закинь тільки удочку, сама рибка піде. Шутки: — тесть полковника! . . . А що далі — се наше діло. Аби б через поріг, то ми й за поріг глянем. У яких-небудь Черкасах, а може у самому Чигирині, гуляй собі з полковничою булавою! і слава, і почот, і червінці до себе гарбай: все твоє. А пущє всього червінці. Їх люде по духу чують; хоч не показуй, все кланятимуться . . . Ха-ха-ха! от тобі й сотник! Ще в Братськiм серце мов чуло, що з мене буде великий пан. Було говорю одно, а роблю друге; за се називали мене двуличним. Дурні, дурні! Хиба ж як говорим про огонь, так і лізти в огонь? або як про чорнобриву сироту, так і жениться на їй? Брехня! від огня подальш. Женись не на чорних бровах, не на карих очах, а на хуторах і млинах, так і будеш чоловіком, а не дурнем. *(Входить Галя.)*

Галя *(весело)*. Добри-вечір, батюшка! Де це ви так довго барились? Ви мене кликали, чи що?

Хома. Та кликав, кликав. *(Осматриваєть єе.)* Що ти не всі стрічки почіпляла? Та нехай! поки буде і сіх. Послухай. Мені треба поговорити з тобою об важнім ділі. Ти знаєш, ми сєгодні старостів сподіваємось?

Галя. Сєгодні! на первий день празника, — на самісіньке Різдво?

Хома. Так що ж? Отець Данило, спасибі, розрішив. Гляди ж, не піднеси гарбуза.

Галя. Як се можна! Хиба він дуже старий, чи що? Ось послушайте, якої нісенітниці наговорила мені Стеха. Сміх та й годі!

Хома. А що тобі вона наговорила?

Галя. Кажє, буцім-то старі . . . та ні, не скажу, делебі не скажу, бо ка-зна-що! Вона й сама не знає, що говорить.

Хома. Хиба ж не правда? Старий чоловік кращє молодого.

Галя. Та й вона те ж казала.

Хома. А тобі як здається?

Галя. Як таки можна? то старий, а то молодий.

Хома. Так по твоєму молодий — кращє?

Галя. Ото ж пак!

Хома. Поміркуй лишень гарненько, так і побачиш, що батькова правда, а не твоя. Ну, що молодий? Хиба те, що чорні уси? та й тільки ж. Не вік тобі ним любоваться: прийде пора — треба подумати об чім і другім. Може, коли захочеться почоту, поваження, поклонів. Кому ж се звичайніше? полковниці . . . се я так приміром говорю . . . а не якій-небудь жінці хорунжого; бо у ёго тільки й худоби, тільки й добра, що чорний ус. Повір мені, дочко, на тебе ніхто і дивиться не захоче.

Галя. Та я й не хочу, щоб на мене другі дивились.

Хома. Не-знать-що верзеш ти! Хиба ти думаєш, що не обридне цілісінький вік дивиться на тебе одну? Хиба ти одна на Божім світі? Є й кращі тебе. Того і гляди, що розлюбить.

Галя. Назар? мене? О, ні! ні, ніколи на світі!

Хома. Я й не кажу, що воно справді так буде, а так, наприклад, — щоб ти тямла, що ми всі на один шталт шиті.

Галя. О, ні! не всі! він не такий, він не розлюбить.

Хома. А що ж? хиба він тобі побожився?

Галя. А то ж?

Хома. А ти й повірила!

Галя. Я і без божби повірила б.

Хома. Дурне ти, дурне! Чи знаєш же ти, що хто багацько обіщає, той нічого не дає? Ой, схаменись та послухай батьківського совіту. Добре, що я вже такий — що обіщав, те й зроблю. Ну, не дай я тобі приданого, — що тоді, га? Пожалуй, він і так тебе візьме: мало яких дурнів нема на світі! та що ж в тім? Подумай, що тоді ти робитимеш?

Галя. Те, що і всі роблять — заробляла б.

Хома. А що лучче: чи самій робити, чи дивитися, як другі на тебе роблять?

Галя. Як кому.

Хома. То-то і горе, що ти ще дурне. Я тобі б і багацько де-чого сказав, та ніколи: того і гляди, що старости на поріг. А чи єсть у тебе рушники?

Галя (весело). Є, є! Як я рада! в мене серце не на місті! Чи й вам так весело?

Хома. Весело, дуже весело. Іди ж та не забудь сказати, що коли придуть колядувати, так щоб гнали їх у потилицю

Галя. За що ж? Се ж діло законне! та воно ж і раз тільки в году!

Хома. А старости раз на віку.

Галя. Справді, щоб не помішали . . . Ще й законної речі не дадуть сповнять. Так побіжу ж я і скажу, щоб заперли ворота і хвіртку. *(Уходить.)*

Хома *(ходить задумавшись)*. Здається, діло добре йде. Вона думатиме, що Назар свата, з-дуру і согласиться; старости не промовляться; весілля можна одкинути аж геть до того тижня; а через таку годину і нашого брата, мужика, утомониш, щоб не брикався, не то що дівку. Коли б тільки який гаспид не приніс того горобця безперого! тоді пиши пропало. Наробить бешкету! *(сз важністю.)* А подумаеш і те: яке ёму діло до Галі? Се ж моя дитина, мов добро, слідовательно моя власть, моя і сила над нею. Я отець, я царь її. Та цур ёму, пек! Се діло ще не таке, щоб об ёму довго думати. Не дуже треба площати, бо береженого Бог береже, або — як там ще кажуть — рівнійш згладиш, тіснійш ляжеш.

Галя *(вбѣгаєть в восторгѣ)*. Приїхали, приїхали!

Хома *(вздрогнув)*. Оце ж, як ти мене злякала! Піди у свою кімнату та прийдеши, як кликну.

Галя. Чого у кімнату? Я тут зостанусь, ніхто не побачить.

Хома. Незвичайно: закон не велить.

Галя. Ну, так я піду. *(Уходить)*

(Хома сз важністю садиться за стіль. За дверью стучать три рази. Входят два свата сз хлѣбомъ и, низко кланяясь хозяйину, кладутъ хлѣбъ на стіль).

Свати. Дай, Боже, вечір добрий вельможний пане!

Хома. Добри-вечір і вам. *(Даєть знакъ свату. Тотъ кланяється. Хома шепчетъ ёму на ухо и потомъ продолжаетъ.)* Добри-вечір, люде добрі! Просимо сідати; будьте гостями. А відкіля се вас Бог несе? Чи здалека, чи зблизька? Може, ви охотники які? може, рибалки, або, може, вольні козаки?

Сват *(тихо покашливаетъ)*. І рибалки, і вольні козаки. Ми люде німецькяї, ідемо з землі турецької. Раз дома у нашій землі випала пороша. Я й кажу товаришу: „Що нам дивиться на погоду? ходім лишень шукати звіриноного сліду.“

От і пішли. Ходили-ходили, нічого не знайшли. Аж гульк — назустріч нам їде князь, підніма у гору плечі і говорить нам такі речі: „Ей ви, охотники, ловці, молодці! будьте ласкаві, покажіть дружбу. Трапилась мені куниця — красна дівиця; не їм, не пью і не сплю від того часу, а все думаю, як-би її достати. Поможіть мені її піймати; тоді чого душа ваша забажа, усе просіте, усе дам: хоч десять городів, або тридевять кладів, або чого хочете.“ Ну, нам того й треба. Пішли ми по слідам по всім городам, по усіх усюдах, і у Німещину, і у Турещину; всі царства й государства пройшли, а все куниці не знайшли. От ми і кажемо князю: „Що за диво та звірюка? хиба де кращої нема? Ходім другої шукати.“ Так де тобі! наш князь і слухати не хоче. „Де вже,“ каже, „я не з'їздив, в яких царствах, в яких государствах не бував, а такої куниці, сиріч красної дівиці, не видав.“ Пішли ми вп'ять по сліду, і як раз у се село зайшли, як ёго дражнять, не знаємо. Тут вп'ять випала пороша. Ми, ловці-молодці, ну слідить, ну ходить; сёгодні в-ранці встали і таки на слід напали. Певно, що звір наш пішов у двір ваш, а в дворі в хату та й сів у кімнату; тут і мусимо піймати; тут застряла наша куниця, в вашій хаті красная дівиця. Оце ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець. Пробі, оддайте нашому князю куницю, вашу красну дівицю. Кажіть же ділом, чи оддасте, чи нехай ще підросте?

Хома (*притворно св серцемъ*). Що за напасть така! Відкіля се ви біду таку накликаєте! Галю! чи чувш? Галю! порай же, будь ласкава, що мені робити з оціми ловцями-молодцами.

(Гаяля виходить на середину світлицы, останавливается и, стыдливо потупивъ глаза, перебираетъ пальцами передникъ.)

Хома. Бачите ви, ловці-молодці, чого ви натворили? мене старого з дочкою пристидили! . . . Гай-гай! так ось же що ми зробимо: хліб святий приймаємо, доброго слова не цуравмся, а за те, щоб ви нас не лякали, буцім ми передержуємо куницю, або красну дівицю, вас пов'яжемо. Прийшов і наш черед до ладу слово прикладать. Ну, годі ж тобі, дочко, посупившись стояти; чи нема в тебе чим сіх ловців-молодців пов'язати? чувш бо, Галю? А, може, рушників нема?

може, нічого не придбала? Не вміла прясти, не вміла шити —
в'язи ж чим знаєш, — хоч мотузком, коли ще й він є.

(Галя уходить в свою світлицю и немедленно возвращается, неся на серебряномъ блюдѣ два вышитыя полотенца, и кладеть на хлѣбъ, принесенный сватами; потомъ подходитъ къ отцу и низко кланяется и цѣлуеть руку; потомъ беретъ блюдо съ полотенцами и подноситъ сватамъ — сперва одному, потомъ другому. Сваты, взявши полотенца, кланяются Хомѣ.)

Сват. Спасибі ж батькові, що свою дитину рано будив і усякому добру учив. Спасибі й тобі, дівко, що рано вставала, тонку пряжу прядла, придане придбала.

(Галя беретъ полотенца и перевязываетъ через плечо одному и другому, потомъ отходитъ и робко поглядываетъ на двери.)

Хома *(къ Галѣ).* Догадався, догадався! Ти хочеш і князя завязати. Нехай завтра обое ёго завяжемо. Бач, мабуть, злякався, що не показався. Стривай, попадешся, не втечеш!

Сват. Він і сам прилетить, як зачуче, що так похваляється.

Хома. Ну, поки вже долетить, нам нічого ждати. Просимо сідати. Що там є, поїмо; що дадуть, попьемо та побалакаєм де-що. А тим-часом, ти, Галю, не гуляй, в корці меду наливай та гостям піднеси хліба-солі, прося в привітом і з ласкою.

(Сваты чинно садятыся за столъ. Галя принимаетъ отъ отца чару и флягу и подноситъ старшему свату. Сватъ не принимаетъ.)

Сват. Ми вам такої халепи натворили, що боїмося, щоб ви нас не потруїли . . . Призволяйтесь самі. *(Кланяется.)*

(Галя, поспатривая на отца робко и стыдливо, подноситъ къ губамъ и подаетъ свату.)

Сват *(поднявъ чару).* Тепера так! Пошли ж, Боже, нашим молодим щастя і багатсътва і доброго здоровья, щоб і внуків женити і правнуків дождати . . .

(Свата прерываетъ хоръ колядниковъ подъ окнами. Всѣ слушаютъ со вниманіемъ. Хома съ досадою покручиваетъ усы; Галя весело поспатриваетъ на окно. Сватъ, впродолженіе колядки, повторяеть.) „Гарно колядуютъ наші козаки!“

КОЛЯДКА.

Бачить же Бог, бачить Творець,
Що мир погибав,
Архангола Гавриіла
В Назарет посилає.
Благовістив в Назареті —
Стала слава у вертепі.
О, прекрасний Вихлиєме!
Отверзи врата Едема.

Хома (*кз Галя, съ сердцемъ*). Я ж тобі наказував, щоб нікого не пускали! Задумалась, забула!

(Входить Назаръ съ молодыми козаками.)

Назар. Дай, Боже, вечір добрий! помагай-бі вам на все добре!

(Всѣ козаки повторяють тожє. Назаръ, не снимая шапки, въ ужасѣ останавливается; поглядываетъ то на гостей, то на Гаю. Всѣ молчатъ.)

Хома (*смѣшавшись*). Спасибі, спасибі . . . Милости просимо. Просимо сідати.

(Молчаніє продовжується. Галя, улыбаясь, украдкой поглядываетъ на Назара.)

Назар. Сядемо, сядемо, аби було де: ми гості непрохані. Може, помішали; дак ми і підемо, відкіля прийшли. *(Смотритъ на сватовъ.)* Так бач, через що полковник послав мене з грамотами в Гуляй-Поле! *(Глядя на Гаю.)* Весело, весело! наливай швидче горілки, і я випью за твоє здоров'я! Не лякайся, не лякайся, наливай.

(Галя, въ ужасѣ, роняетъ подносъ и флягу.)

Хома (*въ бѣшенствѣ*). Хто сміє знущатися над моєю дочкою?

Назар. Я! хіба не бачиш? я, Назар Стодоля! той самий, за кого ти вчора обіщав видать дочку свою, той самий, якого ти знав ще з тивї пори, як він тебе вирвав із-під ножа гайдамаки! Згадай іще, що я той самий, хто й самому гетьману не дасть себе на посміх! Пізнав?

Хома. Пізнав. *(Равнодушно.)* Що дальш?

Галя. Хіба ж не ти прислав?

Хома. Мовчи! геть собі!

Назар (*останавливаетъ Гаю*). Стривай, стій тут! І тебе обманюють?

Хома. Не обманюю, а так як батько велю. Вона про-сватана за чигиринського полковника.

Назар (*св презрѣніємъ*). Полковника! Учора була моя, сѣгодні полковникова, а завтра чия буде? Чуєш, Гаю?

Галя (*падає на руки Назара*). Чую! О, чом мені не позакладало!

Сват. Осмілююсь доложити . . .

Назар. Мовчи, поганець, шипотиннику!

Хома. Віддай мені дочку мою. (*Робко подходитъ къ Назару.*)

Назар. Геть, Юда!

Хома (*въ ужасѣ*). Прохор, Максим, Иван, Стехо! Гей, хто там є? Возьміть ёго харцизяку — він убьє мене!

Назар. Нехай Бог тебе побьє, дітопродавець! (*Къ Галѣ*) Гаю! серце мов! промов мені хоть одно слово: ти не знала — за кого? Скажи: не знала?

Галя (*приходить въ себя*). Не знала, їй-Богу, не знала!

Назар (*къ Хомѣ*). Чи чуєш ти?

Хома. Не чую; я оглух!

Назар (*къ гостямъ*). Люде добрі! коли ви не оглухли, так послушайте. Він мене називав своїм сином, а я ёго своїм батьком, і він се чув тоді, а сѣгодні оглух. Де ж ёго правда? Чи чесний же він чоловік? правдивий, га?

(*Гости молчатъ.*)

Гнат (*подходить къ Назару*). Він не чоловік. Кинь ёго: таке ледащо не стоїть путнѣго слова! (*Береть ёго за руку.*)

Назар. Стривай! ні, він чоловік, він називав мене сином. (*Къ Хомѣ.*) Правда?

Хома. Не тобі вчити, як мені кого називати. Я її батько, а не твій: так у моїй волі оддати її, за кого схочу.

Назар. А як же вона не захоче, тоді що?

Хома. Я заставляю.

Назар. Чи можна ж кого заставить утопитися або пові-ситься? Хиба ти Бог, що маєш силу чудеса творити? Хиба ти дьявол, коли ти не маєш жалю до рідної своєї дитини?

Ти бачиш, у неї в серце, і ти замість ёго кладеш камінюку. Слухай: і ти ж колись був молодим, і ти ж мав коли-небудь радість і горе. Скажи, що чуло, що казало твоє серце, коли тобою кепкували?

Хома. Го-во-ри! . . .

Назар (*вз изступленіи*). Так ти глузуєш надо мною! Хиба я не стопчу тебе як жабу? Брехун! (*Быстро, подходит к нему и хватается его за горло.*)

Галя (*схвативъ руку Назара*). Що ти робиш? Убий мене, на, рїж!

Назар *молча опускаетъ руки.*

Хома (*подбѣгаетъ къ сватамъ*). Ви бачили? хотїв мене задушити!

(*Сваты молчатъ.*)

Гнат (*къ Назару*). Ми не так розплатимося, иншим часом. Ходім з сєго базару.

Назар. Не піду! мене відсіль ноги не винесуть.

Гнат. Ну, так торгуйсь. Може, дешевше уступлять.

Галя. Боже мій, Боже мій! вони знущаються надо мною!

Хома. Не знущаються, а торгуються.

Гнат. Годі, брате; ходім: ми опізнались.

Назар. Стрївай, не опізнались. (*Подходитъ къ Хомѣ.*) Прости мене, я згарячу забувся. Ти добрий чоловік. Прости, або зарїж мене, тільки не кажи, що вона не моя, не кажи! Дивись: я гетьману ніколи не кланявсь. (*Падаетъ на колѣни.*) Для спасенія своєї души, коли у тебе у серці в Бог, для угоди всіх святих, коли ти віруєш у кого, для спасенія твоєї дитини, коли вона тобі мила, зглянься на мене! Нехай старости з своїм хлібом йдуть до-дому. Христом Богом молю, не занастає її, бідної! Бращої її нема; за що ти хочеш її убити? На голову мою! возьми її, розбий обухом, — не треба мені її: тільки дай дочці своїй ще пожити на світі, не заїдай її віку, вона не виновата!

Хома *дрожжа поспатриваетъ на гостей.*

Гнат (*быстро подбѣгаетъ къ Назару*). Кого ти просиш? кому кланявсь? перед ким падаєш? Я на тебе після сєго й дивиться не хочу; прощай! . . . Кланяється дьяволу! Він тебе кипячою смолою напоїть! (*Хочетъ идти.*)

Назар (*удерживаєть єго*). Постій, дай ще слово скажу.

Галя (*обнимає ноги отца*). Ви покійній матері, як вона умірала, біля домовини обіщали мене видать за Назара. Що ж ви робите? чім я вас прогніввила? за що мене хочете убить? Хиба ж я не дочка ваша? (*Заливається слезами.*)

Назар. Камінь! залізо! ти огню хочеш! Буде огонь, буде! для тебе все пекло вивову... ти жди мене. (*Галѣ.*) Бідна, бідна! в тебе нема батька, вь тебе кат єсть, а не батько! Бідненька, серденько мов, пташечко моя безприютна! (*Цѣлуєть єе.*) А я ще біднійший тебе: у мене й ката нема, нікому і зарізати! Прощай, мов серце, прощай! не забаримось побачиться. (*Галя безмолвна падаєть на руки Назара. Онѣ цѣлуєть; Хома силится вырвать єе. Назарь отталкиваєть єго и снова цѣлуєть Галю.*)

Назар (*кь сватамь*). Розкажіть полковнику, що бачили і що чули. Скажіть, що єго молода при ваших очах цілувалась зо мною. (*Галя обнимаєть єго и цѣлуєть.*) Бачите, бачите! Прощай же, мов серце, моя голубочко! (*цѣлуєть єе.*) Я знаю, що мені робить. Я знайду правду. Прощай! вернусь, сподівайся.

(*Галя падаєть безь чувствь. Назар, закрывєть лицо руками, удаляється. Гнат и козаки за нимь. Хома и сваты подбѣгають кь Галѣ.*)

АКТЪ ВТОРОЙ.

Внутренность простой хаты, опрятно убранной. На столѣ горять свѣчи.
Хозяйка прибираєть около печки.

Хозяйка. Господи, Господи! як подумаєш, коли ще ми дівували, зачуєш де-небудь вечорниці, так аж тини трещать; а тепер... от, скоро і треті шівні заспівають, а вечорниці ще й не зачинались. Нехай воно хоч і свято, звісно — колядують, а все-таки час би. Ні, що не кажи, а світ перемінився. Хоть би і Запорозці... ну, які вони Запорозці? Тьфу на їх хисть та й годі! Чи такі були попереду? Як налетять було в своєї Січи, так що твої орли-соколи! Було як схопить тебе котрий, так до землі не допустить, так і носить... Ой-ой-ой! куди то все дівалось?...

(Покачавши грустно головою, поеть.)

Зоря з місяцем над долиною
Пострічалася,
Дожидалася до білої зорі,
Не діждалася;
Я до-дому прийшла, гірко плакала,
Не молилася, —
Нерозумная, неутішная,
Положилася.
Ой не спала ж я, все верзлась мені
Нічка темная,
І вишневий сад, очі карії,
Брови чорнії.
На зорі-зорі я прочнулася
І сказала так:
За Дунай-ріку чорнобривий твій
На гнідїм коні
Полетів орлом! . . . Я все плакала,
Все сміялася.
І до-дому козак, з за Дунай ріки,
Заверталися.
Не вернувся мій . . . молоді літа
За що трачу я?
Зоря з місяцем пострічалася —
І заплачу я.

Точнісінько моя доля! Неначе сю пісню про мене зложили. Де мої молоді літа? і сліду нема, мов поверх води поплили. *(Помолчавъ.)* Що ж се справді ніхто не йде? А вже мені ся навіжена Стеха! пішла за дівками, та десь і застряла з козаками. І звела ж їх нечиста мати докупн! Нехай би сей Кичатий був парубок, а то ж уже старий чоловік . . . Не взяв би він собі в клюшниці не молоду, а розумну, вірну, дотепну до всякого діла та стареньку! а то . . . як та дзикга, так і снує. Як-то він дочку свою ще пристроїть? Бач, у полковниці лізе! Чи довго ж то вона буде любоватися ёго лисиною замість ясного місяця? Ох, ох! старі, старі! сидіть би вам тільки на печі та жувать калачі; так ні, давай їм жінку, та ще молоду.

Як же бач, чи не так! . . . От Стодоля молодець! я ёго знаю, він протопче стежку через полковничий садок. Та й дурний би був, колиб не протоптав. Про себе скажу, що . . . тев . . . хтось іде! . . . Зараз, зараз! Насилу! *(Отворюєть дверь.)*

(Входять Назар и Гнат.)

Хозяйка. Свят, свят, свят! Відкіля се, якою дорогою, яким вітром, яким шляхом занесло вас у мою хату?

Гнат. Не питайся, голубко, стара будеш, хоч се признаться, і не пристало твоїй пиці. Чого ж ти так насупилась?

Хозяйка. Сідайте, будьте ласкаві, сідайте!

Гнат. Ну, годі ж, не сердься. Мало чого з язика не спливе! Не вже треба переймать, що поверх води пливе? У тебе сёгодні вечорниці?

Хозяйка. Хиба ж наші вечорниці для вас? Ви так тільки прийшли — посміяться.

Гнат. Так-таки і посміємося, коли буде весело.

Хозяйка *(глядя на Назара).* Буде весело та не всім.

Гнат. Ну, се вже опісля побачимо. А коли — ке нам чого-небудь такого, для чого чарки роблять, та й зубам пошукай роботи. Проклятий скряга і повечеряти не дав. Ну, чого ж ти рот роззявила? мерщій!

Хозяйка. Зараз. *(Отходя.)* Бідненький Назар! *(Достаєть съ полки флагу съ виномъ и закуску и ставитъ на столъ.)*

(Назар печально смотритъ на Гната.)

Гнат *(къ Хозяйкѣ).* Тепер же знаєш що? візьми мітлу та мети, вясни хорошенько місяць: бач, як насупило! А ми тим часом побалакаєм, що треба.

Хозяйка. Що се, Бог з вами! хиба я відьма?

Гнат. Я так, навманя сказав. Заткни пальці в уха. Чи второпала?

Хозяйка. А! . . . ви хочете нишком побалакати. Добре, я піду по Стеху. *(Надѣваєть свиту и уходитъ.)*

Гнат *(посмотрѣвъ ей въ слѣдъ).* Пішла. Ну, що ж дивишся на мене, мов не пізнаєш?

Назар. Тепер би й рідного батька не пізнав.

Гнат. Розумні люде усе так роблять: і в хоромах, як у хаті мужик. *(Наливаєть рюмку и подноситъ.)* Не хочеш?

як хочеш! а я совітував би чарочку-другу Адамових слізок, як казав було отець економ. Не забув Братський монастир?

Назар. Ні, скажи лучче, на-що ти мене повів сюди?

Гнат. На те, щоб побалакати з тобою, як з козаком, а не з бабою. За козацьку волю і розум! *(Выпиваетъ.)*

Назар. Щасливий ти чоловік!

Гнат. Ти щасливіший мене.

Назар. О, як-би ти посидів у моїй шкурі! Ходім, Гнате! мені тут душно.

Гнат. Стривай, ще рано. Подивимся, як люде добрі веселяться, та посовітуємся, куди йти.

Назар. Мені одно, куди не поведеш.

Гнат. Ти впьять баба. Чи пристали ж козаку такі речі?

Назар. Гірко мені, Гнате! ти смієшся, а в мене печінки верне. Хиба ж мое горе смішить тебе?

Гнат. Смішить.

Назар. А я думав, — ти добрий чоловік.

Гнат. А я думав, — ти козак, а ти, бачу, баба. Ну, скажи мені, чого ти дурієш? де твій розум? Чи стоїть же жінка, хоч-би вона була дочка німецького цезаря, чи стоїть вона такого дорогого добра, як чоловічий розум?

Назар. Стоїть.

Гнат. Брехня! Ти знаєш, в яку ціну поставив царь Соломон золотий плуг? Він каже, що при нужді шматок хліба дорожче золота. А я скажу: чарка горілки козаку милійша усіх жінок на світі.

Назар. Ти мене, Гнате, морочиш, а мені тепер треба щирого друга.

Гнат. Добре. Я він і всть, бо кажу правду. А коли хочеш, то й брехать почну для тебе. Все, що хочеш.

Назар. Не смійся, а ділом кажи, що робить мені. Тобі можна і говорить і думать.

Гнат. Ось-що. Перш усєго, випий горілки. Вона і без мене наведе тебе на розум. *(Наливаетъ рюмку.)* Чи не забув ще ти, як розумно розсужда латинський віршник . . . як пак ёго . . . ну той, за якого мене в Братстві випарили різками, як отець ректор піймав у мене за халявою ёго мудрі вірші.

Він каже: „Дурниця все, опріч горілки, а иноді і жінка під руку.“ Оце так! (*Выпиваєть.*)

Назар (*презрительно*). Відний ти сердечний чоловік! Я думав, що в тебе хоч крихта в добра, а в тебе нема й того, що має й скотина. О, як-би ти зміг заглянуть сюди (*указує на серце*), куди сам Бог не загляда! Та ні! може, ти тільки морочиш мене; може, ти тільки так кажеш. Друг ти мій добрий, вірний мій, ти ж таки плакав коли-небудь: плач зо мною тепер; хоч прикинься та плач. Не муч мене: В мене від горя серце рветься! Нехай вже ті сміються, що живуть у пеклі: їм любо; а ти ж таки чоловік. (*Съ участіємъ смотритъ на него.*)

Гнат. Так, я чоловік; а ти й справді баба, ще раз тобі скажу: ка-зна за чим вбивавшся.

Назар. Нема у тебе серця, камінь ти!

Гнат. Як хочеш, так і думай, а я нещаснійший од тебе, нещаснійший од твоєї собаки; вона лащитья до тебе, а ти її кохавш; а я? . . . І я, дурний, колись любив і к гадинам жінкам ласкався, ридав гарячими слезами, рад був і жизнь оддати за них . . . і що із того? чи хочеш знати?

Назар. Не треба, не хочу, не говори! у тебе нема Бога в серці.

Гнат. А був колись, та мохом серце обросло, як той гнилий нікчемний пенъ дубовий. Прийде і твоя пора, все згадаеш. (*Ласково.*) Годі ж тобі, годі! не дивнись так хмарно: далебі не полегша. Дурниця все: і товариство, і любов, — цур їм! нема їх на світі. Одні дурні і діти вірять латинським віршам. А лучче поговорим о ділі, а тим часом налетять сороки чорноброві, вишьем, пожартуєм, і вір мені — вся дур із голови вилетить. Я се знаю: мене лихо навчило.

Назар (*встає изъ-за стола*). Та і я ізвідав горе, та нічому не навчився; тебе ж нехочу слухать: ти злійший дьявола. (*Хочетъ идти.*)

Гнат. Куди ж ти?

Назар. З тобою холодно, піду у пекло погрітись.

Гнат. Стривай, ти сам не знайдеш. Я шлях тобі покажу.

Назар. Найду й сам.

Гнат (*удерживаєть его*). Ти і справді хочеш іти? Скажений, ти з глузду з'їхав!

Назар. Я нікому не дам себе в обиду, і дурного совіту не послухаю. Пусти мене.

Гнат. Насилу прочунявся. Та куди ж ти, навіжений?

Назар (*вспльчиво*). Мовчи, а то тут тобі і аминь.

Гнат (*не выпускає руки Назара*). Так і я з'умію, та що потім? З холодним мертвецем у домовину?

Назар. Хоть до чорта у пекло! Пусти мене, я піду у Чигирин до полковника.

Гнат. Чого?

Назар. Убью ёго!

Гнат. А як не вбьєш, тоді що? чи не мусиш ублагать ёго відкинуться від Галі? га?

Назар. Так, чи не так, а я піду.

Гнат. До дьявола в гості! Чи не лучше ж, замість пузатого полковника, обняти тонкий та гнучкий стан Галі? Не хмурся та послухай, та роби так, як я тобі скажу, бо ти с'єгодні нічого путнєго не видумавш.

Назар. Що дальше?

Гнат (*осматриваясь*). Чи глухі тут стіни? (*Вз полголоса*.) Украдьмо Галю, от і все. Чи добре?

Назар (*немного помолчавъ жметъ руку Гната*). Прости мене . . .

Гнат. Ну, що ще?

Назар. Ти певний друг!

Гнат. Ну, об с'єму послі. Кажі, так, чи не так?

Назар. Так! Я ввесь твій: говори, приказуй.

Гнат. Слухай же. Вона, звісно, виходила до тебе коли-небудь пізно вечіром у садок, хоть, може, й не одна?

Назар. З клюшницею.

Гнат. Суца коханка! Чи не завалявсь у тебе в кишені який червінець?

Назар. Два.

Гнат. Ще лучше. Се ж буде клюшниці на сережки, а плахту на словах обіщай. Тільки домовся з нею так, щоб вона про мене не знала, бо жінки наголо всі цокотухи: не

для їх вигадано слово „мовчати“; до того ще й дорожче запросить.

Назар. Нічого не пожалую, усе віддам, що в мене є. Де тільки клішницю побачу? .

Гнат. Вона буде тут. Адже ти чув, як ласка хазяйка Стеху, за те що довго бариться? Гляди ж, зробиш тут усе, як треба, а я дождатиму вас крій старої корчми з тройкою добрих вороних. Знаєш, за садком, на старій дорозі?

Назар. Знаю.

Гнат. Сю корчму і днем люде христючись обходять, а в-ночі ніхто не посміє; так кращого місця нічого й шукати; тільки порайтесь моторнійш.

Назар. А як вона не захоче, — що тоді?

Гнат. Хто? клішниця, чи . . .

Назар. Та й та, й друга.

Гнат. Захочуть обидві, тільки ти з'умій согласити. Клішниця за червінца піде колядувать хоть до самого сатани; а Галя в одній сорочці піде за тобою на край світа; а як се дуже далеко, так ти спровадь її на Запоріжжя, а там і сам гетьман не більший од чабана. Адже ти не виписувавсь із запорозців?

Назар. Ні.

Гнат. Так якого ж злидня ще хотіть? А хто пак у тебе курінним отаманом?

Назар. Сокорина.

Гнат. Знаю! о, голінний, завзятий чоловік! в кірці води дьявола утопить, не то-що в Дніпрі. А! здається, хтось іде.

Назар. О, як-би твоє, брате, слово та Богу в уха!

Гнат. Нема на світі нічого легше: тільки повеселій, будь козаком. Мовчи. *(Громко.)* Ну, вишьемо ж чарочку за шинкарочку. *(Пють.)*

Хозяйка. Як же я утомилась! на силу найшла її, прокляту Стеху!

Гнат. А що, змахнула пил з місяця?

Хозяйка. Смійтесь, а воно і справді погода утихомирилась.

Гнат. Оце ж тобі за труди. *(Подаєть чарку.)*

Хозяйка. Цур ёму, як я втомилась!... Ні, спасибі, не під силу... Хиба вже для вас. (*Пробуєть по немножку. Гнатъ знаками просить. Она, въ притворствѣ усилій и кри-вляній, выпиваетъ, а остальные капли хлещетъ въ потолокъ.*) Щоб вороги мовчали й сусіде не знали! (*Отдаєть чарку.*)

Гнат (*подносить Назару; тотъ отказывается знакомъ*). Не хочеш — як хочеш. А мені здається, що і на світі нема такого горя, якого б не можна було утопити в чарці горілки. Чарка, друга і — чорта у воду. Так, Катерино?

Хозяйка. Як кому иншому, то й кварта не поможе.

Гнат (*Назару*). А ти справді не будеш пить?

Назар. Не буду.

Гнат. Вольному воля, а спасеному рай. За твоє ж здоров'я! (*Выпиваетъ.*) Праведно співається в тій пісні, що каже, коли б мужику не жінка, не знав би він скуки, колиб не горілка, де дівать би муки? Так у горілку її прокляту, у горілку! Розумний чоловік тебе видумав, так! (*Къ Назару.*) Та на тебе брідко й дивиться. Ну, ще ж одну та й годі вже. (*Наливаетъ.*) Чи втямки тобі, як ми втікали з Братського на Запоріжжя та на дорозі зустріли одну чорнобривеньку, і ти чуть-чуть був не проміняв запорозської волі на її чорні брови? Бач? ти забув; а я так все запрошешде знаю, та й що буде одгадаю.

Стеха (*вбѣгаетъ второпяхъ*). Ох, моя матінко, як уто-милась! Шуточки! оббігала усі усюди! (*Осматриваясь.*) Ох, Боже мій! я і не бачу. Добри-вечір вам! От вже й не думала, й не гадала! Спасибі, спасибі! не погнушались наших сло-бідських вечорниць. Так уже й не здивуйте: у нас усе аби-як: не те що у вас у Чигирині.

Гнат. Та у вас ще краще.

Стеха. Годі бо вам сміяться.

Хозяйка. Чи прийде ж хто?

Стеха. Як же? усі придуть.

(*Гнатъ беретъ за руку хозяйку и отводитъ въ сторону. Назаръ встаетъ изъ за стола и подходитъ къ Стехѣ.*)

Гнат (*къ Хозяйкѣ*). У мене щось голова розболілась; піду подивлюсь, який місяць. Чуєш? а про кобзаря, мабуть, і забули. Збігай лишень. Без ёго і гульня не гульня.

Хозяйка. Стехо! ти звала Кирика?

Стеха. Моя матіночко! і забула. Я зараз збігаю.

Гнат. Вп'ять де-небудь застрянеш... Збігай лучче сама.

Хозяйка. Добре. *(Хозяйка и Гнатъ уходят.)*

Назар *(береть за руку Стеху).* У мене в прозьба до тебе, Стехо.

Стеха. Знаю, знаю, яка прозьба: — сказати паночці, щоб вийшла до вас, як пан засне; та тепер тільки не те вже, що перше було. Адже ви самі знаєте, що незабаром зробилось.

Назар. Се не помішав; мені тільки одно словечко сказати. *(Даєть ей червонецъ.)* На тобі; ще й плахта буде, коли послужиш.

Стеха *(приймаєть червонецъ).* Не придумаю, як-би се зробити. Лиха година те, що старий цілісіньку ніч очей не заплющить. Сердешна панночка! а як я плакала, як просила! ні, таки на своєму поставив старий сатана.

Назар. Так ти зробиш? дождати?

Стеха. Зроблю, зроблю, тільки...

Назар. Не бійсь! більш копи лиха не буде. А коли хочеш, та і ти з нами. Ну-лишень, чкурнем.

Стеха. Куди з вами?

Назар. Туди, де лучче жити, де будеш ти панією, а не клюшницею: чи второпала?

Стеха. Глядіть, чи не дурите ви мене? І справді думають, що як вони багаті, так усе і їх.

Гнат *(за сценой).* Катре, Катре! а погляди, що се на місяці?

Голос хозяйки. Хиба не знаєте? брат брата на вила підняв.

Гнат. Як же се? Далєбі я не чув.

Хозяйка. Нехай у хаті розкажу, я змерзла.

(Впродолженіе этого разговора Назаръ объясняется со Стехой знаками и шопотомъ. Стеха дѣлаєть утвердительный знакъ и отходитъ. Входятъ Гнатъ и Хозяйка.)

Стеха. А хиба ж ви сєго не знаєте?

Гнат. Або забув, або і зовсім не знав; не згадаю.

Стеха. Так ось бачите, як воно. Як Христа дочитались, старший брат на велик-день, коли ще добрі люде на утрени стояли, пішов підкинуть волам сіна, та замість сіна проткнув вилами свого меншого брата: так їх Бог так і поставив укупці на місяці, на вид усєму хрищеному миру, щоб бачили, що і скотині гріх їсти у такій великий празник, поки пасок не посвящать, а не то що людям.

Хозяйка (*насмѣшливо*). Ач як мудро прочитала!

Гнат. Чудо не дівка! розумна і красива. (*Обнимаєть Стеху.*)

Стеха (*притворно*). Що се, які справді безстыдні оці городські козаки! усе б їм знущаться над нами та й тільки. (*Гнатъ цѣлуєть ее.*) Ну! от іще видумали що! Неначе се звичайно! Пустіть, далєбі закричу.

(*Съ шумомъ входять козаки и дѣвушки.*)

Въ толгѣ. Ай да Стеха! От моторна: і тут успіла. А старий Кичатий! . . .

Стеха (*вырываясь*). Ну, що? поживились? Не бійсь, таки не довелось поцілувати. Хто там горло дере, що успіла? Вони тільки так, нічого не зробили.

Гнат (*къ козакамъ*). Ну, хто у вас отаман? Чи єсть музники?

Голоса. І кобзарь і музики.

Гнат. А останне: випить і закусити?

Голоса. Як без сєго? Усе є.

Гнат. А, та й бравні ж молодці! що твої чигиринці! (*Къ дѣвушкамъ.*) Котора ж із вас піде зо мною танцювати?

Голоса. Пропустіть, пропустіть — музики йдуть.

(*Входять музыканты-жиды. Впереди слѣпой старикъ съ кобзою. Дѣвушки и козаки въ безпорядкѣ разступаются. В продолженіе суматохи Назаръ разговариваетъ съ Гнатомъ.*)

Гнат. Будь бо веселійший, не показуй виду. Стеха зьуміє одкараскаться од них, тільки нам з тобою треба попереду утікати. Я, пожалуй, хоч і зараз піду, а ти встанься тут поки, — так для виду. Та чувєш: не дуже довго женихайся, а мерщій в корчму; я там буду.

Назар. Добре, тільки і ти проворнійше.

Гнат. За мене не бійсь. Дивись, старії знакомиї. Кузьма, яким се побитом тут опинились?

Один з козаків. З хуторів до церкви, а вечорниці по духу чуємо.

Гнат. Молодці! А ви, жидова, як сюди зайшли?

Жид. А так, сляхом. У Цигирині нема заробітку, а ми процули, сцо у пана Кицатого весілля буде, так і прийшли сюди.

Гнат (*всторону*). Жидівське ухо! (*Громко*.) А ну те ж! учистьте запорозського козачка. (*Къ козакамъ*.) А з вас хто бойчійший? ударь, я подивлюсь, чи так, як у нас бувало на Запорожжі. (*Тихо Назару*.) Годі, не дурій. Я ж кажу, усе буде добре.

Назар. Чи буде, чи ні, тільки зділай милость, не бався тут, іди швидче.

Гнат. Поспіємо ще з козами на торг. Не показуйся, будь ласкав, таким сумним: все зопсуєш. Подивимся козачка та й годі.

(Удаляються въ глубину и разговариваютъ между собою. Музыканты заиграли. Одинъ козакъ выскакиваетъ изъ толпы и пляшетъ козачокъ. Гнатъ и Назаръ любуются.)

Гнат. Ай да молодець! от жвавий! що твій запорожець! (*Танецъ кончается*.) Ну, веселітєся ж, люде добрі, гуляйте, хлопці, а нам уже годі, пора їхать: до Чигирина не близько, а до світу треба бути там. Прощайте козаки! прощайте, дівчата! прощай, хазайко! А де ж та . . . Кицатого? (*Стеха прячется между козаками. Гнатъ, поймавъ ее, цѣлуєть*.) Прощай, сердечко мое, моя розумниця, моя красавиця! прощай!

Стеха (*вырывается*). Ай-ай-ай! закричу, їй же то Богу, закричу.

(Назаръ и Гнатъ уходятъ. Хозяйка провожаетъ ихъ.)

Стеха (*охорашиваясь*). Що за народ такий сі козаки! усе б їм цілуватєся. Неначе й допомоглось. (*Къ Хозяйкѣ*.) Тітко, тітко! а нумо ми з тобою. (*Пляшетъ и поєть*.)

Через гору піду,
Скриюсь за горою . . .
На біду
Де піду,
Козаки зо мною.

Той почне говорить,
Той сирежки сулить.
Кого знаю,
Привітаю,
Хто сирежки дарить.

Ой сирежки мої,
Мої золоті!
Сердітєся,
Дивітєся,
Вороги лихі!

Хозяйка (*выриваясь.*) Ох, мої зовуленьки! по старісті літ мені б і не подобало.

(*Стеха между тѣмъ шалить съ козаками, хватая за руку молодого козака и вертается приплясываетъ.*)

Хозяйка. Оце, яка жартовлива! Та перестанеш ти, чи ні?

Стеха (*пляшетъ и поетъ.*)

Тра-ла-ла, тра-ла-ла!
На базарі була,
Черевички купила,
Три червінці дала,
А четвертий пропила
І музику найняла.

Що ж ви, родимець би вас вбив! тільки дурно гроші берете? Кусок би вам сала, а не грошей. (*Въ толпѣ хохотъ.*) А де ж наш Кирик? сюди ёго! він один лучче усіх цих голодранців. (*Выходитъ Кобзарь.*) Ось він, мій голубчик. Ну лишень яку-небудь пісеньку з приговорками, або казочку страховиночку, щоб цілу ніч не заснулось.

Кобзарь. Добре, добре. Хочеш казочку, хочеш пісеньку, що любиш.

Голоса. Казку! казку!

Другіє. Ні, пісню, та таку, щоб жижки затрусилась. Ми ще не танцювали.

Первые голоса (*и съ ними Стеха паче всѣхъ.*) Натанцюєтєсь іще, поки до третіх.

Стеха. До півнів ще не трохи. Казку! (*Къ Хозяйкѣ.*)
Казку, тітко?

Хозяйка. Звісно, казку, поки ще не так пізно; а опісля і слухать страшно буде.

Кобзарь. Коли казку, так казку; мені все одно.

Въ толпѣ. Перещебетала-таки цокотуха.

Другой голосъ. Ач яка!

Стеха. А що, га? таки перещебетала!

(Кобзарь садиться на смамейку. Кругомъ него съ шумомъ и хохотомъ толплять въ безпорядкѣ козаки и дѣвушки.)

Стеха (*подносить Кобзарю рюмку вина*). Випий, дідусю, для смілості.

Кобзарь (*выпивши*). Спасибі тобі, дівко! (*Прокашлявшись.*) Слухать — що їсти, в горшку не бовтати, усів не марати, слов не пропускать, другим не мішати.

(Общій легкой шопотъ и смѣхъ.)

Стеха. Послухаю, послухаю, чи єсть же така страхо-вина, щоб я злякалась.

Голосъ. Чуєш ти? коли не будеш мовчати, так геть собі.

Другой. А то виженем.

Стеха. А хто б посмів! Сотник вас усіх перевішає.

Голосъ. Дзус ёму мурому! Гляди, щоб на одній осичині не повісили тебе з сотником.

Хозяйка. Та замовчіть же Бога ради! (*къ Кобзарю.*)
Кажі, дідусю, кажі; їх не переслухаєш.

Кобзарь (*прокашлявшись.*) У Венгерській стороні, у це-сарців, за шляхецькою землею, стоїть гора висока; а в тій горі нора глибока; в норі сидить не звір, не птиця — турецька цариця. Сидить вона сто тисяч літ, не молодіє, не старіє, а тільки де-далі зліє; їсть вона од схід до захід сонця — не хліб печений, не курей і не яку-небудь людську страву, а трощить маленьких дітей, за те, що, коли ще вона була у Турещині важкою, так їй сказав арменський знахарь, що вона родить дочку і дочка та буде, як підросте, в тисячу раз краще її. От вона, справді як родила дочку, так зараз і з'їла її, та в того часу сидить у норі і невгаваючи усе їсть дітей; не розбіра, хоть хрещені вони, а хоть нехрещені, їсть усіх, їсть тобі всіх та й годі, — і дівчаток, і хлопчиків...

Стеха (*быстро*). І хлопчиків! ах, вона триклята баба! Щастя її, що я не знаю тивї гори.

Голосъ. А що б ти зробила?

Стеха. Що? задушила б.

Голосъ. Куди тобі, погане!

Другой. Ти й за двері сама боїшся вийти.

Стеха. Хто, я?

Въ толпѣ. Та не мішай же слухать. Не хто ж більш, ти!

Стеха. Я боюсь? Хочеш, зараз піду на гробовище? а коли хочете, так у стару корчму, що на старому шляху.

Въ толпѣ. Прудка дуже! за поріг не вийдеш, умреш.

Стеха. Я вмру! що ставиш?

Въ толпѣ. Мої музиканти на всю; а ти?

Стеха. Півведра слив'янки, три куски сала і паляниця.

Въ толпѣ. Добре! тільки щоб, знаеш, слив'янка була з панського лѣху.

Стеха. Та вже де не візьму, до сѣго вам діла нема, а поставлю. Де мій байбарак? (*Надѣваєть верхнее платье*). Гляди ж, не цурайся слова. (*Кобзарю.*) Як я вернусь, так тоді докажеш, дідусю; ато я і не хочу. (*Уходить.*)

Кобзарь. Добре.

Въ толпѣ. А щоб повірили, так принеси цеглинку або кахлю з груби, або що хочеш, тільки з корчми.

Стеха (*за сценою*). Добре, добре.

Голоса. От дівка голінна, так так!

Другой. Чуирину їй та усю, тоді хоч у пекло...

Третій. Так подумаютъ, що козак.

Хозяйка. Вже козирь-дівка, не вам рівня. От же й піде; тоді плати.

Голосъ. Або слив'янку пий, а салом і паляницею закусуї.

Хозяйка. Побачим, побачим, чия візьме. Чого сидіти? щоб не даром музикам платить, ну лишень потанцюєм лучче. А ну, вдарьте, та не пожидівський, а понашому.

(*Толпа въ безпорядкѣ разступается. Козакъ съ дѣвушкою виходить танцювать. Музиканти заиграли, и пляска началась. Занавѣсъ тихо опускается.*)

АКТЪ ТРЕТІЙ.

Внутренность развалинь корчмы. Стѣны безъ потолка и нѣсколько уцѣлѣвшихъ стропиль. Все занесено снѣгомъ и освѣщено луною. Нѣсколько минутъ молчанія. Вдали слышна пѣсня; потомъ ближе, ближе, и являється Стеха, робко припѣвая: »Ох сережки!« Она останавливается у развалившейся печи и съ робостію осматривается кругомъ.

Стеха. Як страшно! Де ж вони? І коней тож не видно. Чи не махнули вони собі? То-то буде добре! За два червінці продать своє щастя . . . (*Осматриваєть слѣды.*) Ні, опріч моїх, нічиїх не видно слідів. Що, як вони обманили та другим шляхом? . . . от тобі й сотничка! Побіжу мерщій до-дому, чи не подіялось чого там. Розкажуть, що я помогла, — тоді усе пропало. (*Поспѣшно повертається.*)

(*Навстрѣчу ей Назаръ несеъ на рукахъ Гаю.*)

Стеха. Се ви? А тут так страшно . . . Чи не случилось чого?

Назар (*Опустивъ Гаю*). Нічого не бійсь. А коні тут?

Стеха. Ні, я не бачила.

Назар. Збігай подивись, і як нема, то біжи мерщій у слободу, чи не зустрінеш на дорозі.

Галя. Стехо! чому ж ти не йдеш? Біжи ж скоріш; батюшка прокинеться! біжи бо!

Стеха. Зараз, моя панночко; для вас на край світа полечу. (*Поспѣшно выламываетъ изъ печи изразецъ.*)

Галя. Що ти робиш?

Стеха. Зараз. Се од вовків. (*Быстро удаляется.*)

Галя. Ходім на дорогу: мені тут страшно.

Назар. Не можна, мое серденько: там побачять, а сюди ніхто не ввійде.

Галя (*грустно*). Ну, роби як знаєш, а я . . . я все зробила . . . Боже! на зорі прокинеться батюшка . . . Ох, Назаре, Назаре! що я наробила!

Назар. Лучче нічого не можна було зробити.

Галя. Батюшка мене проклена.

Назар. Себе нехай проклинає . . . Ти змерзла, моя кришечко? Візьми мою кирею. (*Снимаетъ плащъ и разстилаєть*

по сльзгу). Спочинь, мов серденько; поклади свої ніженьки у мою шапку. (Галя садиться на плащ. Назарь вкладає в неї ноги в свою шапку.) От-так тепліш (цвілуєть її), тепліш, мов серденько.

Галя. О, мій голубчику, мій сокіл ясний! як мені тепло, як мені весело!... Тільки я боюсь: батюшка мій такий сердитий.

Назар. Не бійсь, моя пташечко, нічого, поки я з тобою. Не бійсь, тільки люби мене. Я подумав тоді... коли...

Галя. Коли? Що подумав? може, недобре?

Назар. Не то, що недобре, та не тепер згадувать об чім-небудь недобрім, коли на серці така радість. А завтра... що завтра зо мною буде? Я вмру, мене задушить мов щастя, моя доля. (Кладає її на коліни свою голову. Галя перебираєть його волоси. Назарь, подняв голову, с нѣжностью смотритъ ей въ очи.) О мої очі, мої карі! Поглядіть на мене, мої зорі ясні! (Немного помолчав.) Серце мов, ти не казала батюсці, що підеш заміж за полковника? не казала?

Галя. Опять! Який же ти справді!... Я заплачу. Адже ж він нічого мені не говорив о полковникові, так як же б я йому сказала?

Назар. Бідненька! він продавав тебе, а ти нічого й не знала. Прости його. Нехай Бог милосердний на тім світі за се його осудить і покарає.

Галя. Я молитимусь за його гріхи. Може, Бог йому простить.

Назар. Молись за кого хочеш, тільки не розлюби мене, моя галочко... Я вмру тоді.

Галя. Який ти чудний! Ти думаєш, що я тільки так тебе люблю. Ні, Назаре, я не люблю, я й сама не знаю, що роблю... Як-би тобі розказать? Аж страшно! Знаєш що? Коли я дивлюсь на тебе, так мені здається, що ти — так се я, а що я — так се ти. Так чудно; не знаю, од чого воно се так. Коли зостанусь одна на самоті, то все про тебе думаю, думаю, і мені представиться, що ти в Чигирині перед гетьманськими хоромами на вороному коні гарцюєш, а усі гетьманші, полковниці ні на кого більш і не дивляться,

опріч на тебе . . . У мене в очах так і потемніє . . . Я заплачу, заплачу, так важко на серці стане. Од чого воно так, Назаре, ти не знаєш?

Назар. Знаю, мов серденько, знаю! Як люблю, як мені ти говориш! Промов ще раз, обійми мене. (*Обнимаються, цілюються.*) Ще, ще один останній раз. (*Въ изнеможєніи кладець ей голову на колѣни.*)

Галя. Як мені весело з тобою! Чи воно усе так буде весело? скажи мені, Назаре.

Назар. (*не поднимая головы*). Увесь вік!

Галя. Куди ж ми поїдемо?

Назар. У рай.

Галя. Я се знаю; та де ж він?

Назар (*поднявъ голову*). Не питай мене тепер; я нічого не знаю. Ми поїдемо туди, де нема і не буде ні полковника, ні батька твого, де тільки одна воля, одна воля та щастя. О, як ми будемо гарно жити! Збудую тобі хату світлу, світлу та високу, розмалую її усякими красками — і чорними, і блакитними, і зеленими, усякими, усякими, наряжу тебе у шовк та в золото, посажу тебе на золотім кріслі, мов кралю, і довго-довго, поки вмру, все любоватимусь тобою. Та чи вмру ж я коли-небудь? Ні, я ніколи не вмру! Коли ти будеш зо мною, то смерть не посміє і в хату нашу заглянуть.

Галя (*грустно*). Ох, ні, Назаре, не кажи так! Мені страшно стало, і серце так заціміло, так заболіло, неначе чує недобру годину, або яке горе.

Назар. Яке горе? де воно? Для нас нема ёго на цілім світі.

Галя. Не знаю, Назаре; тільки мені щось на серці так важко, так гірко . . . Я все думала про батюшку.

Назар. На-що ж ти об ёму думавш? Не думай, і весело буде. Знаєш, як приїдемо ми у Кодах . . . Се запорозський город . . . От, як приїдемо, мерщій у церкву, повінчаємось; тоді і сам гетьман нас не розлучить, і будемо довго-довго там весело жити. Ти будеш пісьні співати і танцювати, а я буду грати на бандурі і розказувать тобі про

славні діла козацькі, про Саву Чалого, про Свірговського, про всіх, про всіх жвавих козаків наших. Далі, мені вигодуєш сина молодця чорнобрового, пошлемо його в Січ; там поставлю його перед козацькою громадою і скажу: „Любуйтеся, дивітеся; се мій син. Мені його вигодувала, викохала моя Галя, такого молодця!“ Що, весело?

Галя. Весело, мій Назаре, мій миленький, а серце все-таки болить. Мені здається, що батюшка вже прокинувся і мене шукає.

Назар. Бог-зна об чім думаєш ти! Ось зараз будуть коні, і вони нас не найдуть, хоть нехай усю землю перевернуть. Не журись же, моя ластівко.

Галя. Знаєш, що? ходім до-дому, розбудим його, станем перед їм на коліна... він нас простить; він мене любить.

Назар. Хиба ж я його не просив, хиба ж не ставав перед ним на коліна! Адже ти бачила?

Галя. Бачила, ти просив... Назаре, він мій батько!

Назар. Лучче б не знать такого батька.

Галя. Ти сердися, Назаре! Не сердься, мій милий, мій чорнобривий. Подивись, я весела, я не жалкую, що покинула... Поцілуй же мене, мій соколе ясний, орле мій сизокрилий. *(Обнимаються и цілуються.)*

Назар. О, моя радість, мій сон чарівний! Не журись, серденько. Скоро ми полетимо так, що не дожене нас і вітер. А ніч-то, ніч! неіначе празникує наше щастя. Тиха, світла, як твої ясні очі. Ти не боїшся? Побудь тут одна. Я піду подивлюсь на дорогу.

Галя. Ні, не боюсь.

Назар. Чого ж ти знов зажурилась?

Галя. Так, нічого. Я згадала покійницю няньку. Вона мені розказувала, що в сій корчмі давно який-то запорозський старшина ночував а на другий день нашли його в Тясмині; і що тут Богдан зустрічав сина свого Тимофія, як козак везли його з Молдавії, покритого червоною китайкою, і що тут запорозці вирізали жидів. З тієї години ніхто в їй не жив: усе нічю ходять мертві жиди... Ух, як страшно тут!

Назар. Тобі твоя нянька Бог-зна чого наговорила.

Галя. Вона божилась, що правда. Не ходи, лучче останься зо мною, або ходім обов. Мені важко і на минуточку розрізниться з тобою.

Назар. Я не піду . . . Ти не змерзла?

Галя. Ні, твоя шапка така тепла. *(Снімаєть шапку съ ногъ и цѣлуєть.)* О, моя мила шапка! Надінь її, і ти замерз.

Назар. Надінь ти. Я подивлюсь на тебе, яка ти в козацькій шапці. *(Она надѣваєть шапку. Назаръ любуется.)* Чудо! . . . Чорні уси, шаблю дамаську, пистоль за пояс — і козак хоч куди. *(Цѣлуєть ее.)* Козаче мій чорнобривий!

Галя *(надѣваєть ему шапку).* От-так краще! Постій, я пришпилю стѣнжку. Знаєш, як на весіллі бува у молодого?

Назар. Се ти ще й завтра зробиш . . .

Галя. Ох, тривай! я й забула. Адже я таки взяла з собою і хустку, що для тебе вишивала. *(Вынимаетъ изъ-за пазухи бѣлый, шитый краснымъ шелкомъ, платокъ и подаєть Назару.)* Що, хороший? Я сама вишивала і гроші на шовк сама заробляла.

Назар. Спасябі, серце мов.

Галя. Чи не заспівать оце пісьню про хусточку, що я в Чигрині у дядини чула?

Назар. Коли весела, заспівай.

Галя. Ні, не весела, та мені сидить уже остило. Слухай же. *(Выходитъ на край сцены.)*

.

(Назаръ стоить задумавшись.)

Галя. Чого ж ти зажурився? То не треба було б і співать.

Назар. Нічого, серце мов. Возьми свою хустку. *(Подає їй хустку.)* Завтра знову подаруєш.

Галя. На-що вона мені? Розірви, коли вона тобі не-люба; я другу вишию. *(Печально.)* Тільки не знаю, коли. *(Плаче, помовчавши.)*

Назар. Не плач, мов серце. Дивись, я не журюся.

Галя. Не журнися? А чого ж ти плакав? Ти щось знавш, та не хочеш сказати. Скажи ж, мій голубе, мій орле сизокрилий, скажи, моє серце!

Назар. Знаю, знаю, моя голубко, що я найщасливіший на світі.

Галя. Ба я щасливіша за тебе. Ніколи ж не буду співати про хустку; цур їй!

Назар. Я тебе вивчу другу, веселу-веселу та хорошу.
(Дивляться одно на другого и цілуються. Хома и Стеха крадуться із-за шкапи.)

Хома. Сюди! ось-де вони! сюди!

Галя. Батько!... Пропала я!

Стеха *(пробігає коло їх).* Полковниця! полковниця!

(Назар мовчки бере лівою рукою Галя, а правою виймає шаблю. Хома торопко веде на ёго челядь. Стеха ховається.)

Хома *(скаженіє).* Цілуйтеся, цілуйтеся, голубьята!
(До челяді.) Бяями ёго, собаку! Чого ж стали? Беріть, рвіть ёго!

(Челядь торопие.)

Назар. Хто хоче в домовину, виступай на мене. *(До Хоми.)* Ти чого хочеш?

Хома. Смерті твої, злодію!

Назар. На-що ж ти собаками цькуєш? Возьми сам, коли хочеш.

Хома. Я рук паскудить не хочу. Беріть ёго! О, пес поганий! я розірву тебе!

(Бьются на шаблях.)

Галя *(пада між ними на коліна).* Тату, тату! убий, убий мене! винна я; я прогнівила тебе... Убий же мене, таточку, та не бери з собою!

Хома. Цить, кошеня крадене!

Назар *(Хоми).* Цить, сатано люта!

Хома. Дочку оддай!

Галя. Не отдавай, не отдавай! я утоплюся!

Хома. Топись, гадино, поки не розтоптав я тебе!

Галя. Топчи, души мене: я твоя дитина!

Хома (до челяді). Беріть ёго! Я вас перевішаю! я вас золотом окую!

(Челядь поривається на Назара).

Галя. Одурить! одурить!

Хома. Не одурю! Не скавучи, зінське щеня!

(Напада на Галю. Назар заступа її. Челядь напада на Назара з-заду і крутить ёму руки.)

Хома. Ха-ха-ха! вовче, вовче! чому ж ти не рвеш нас?

Назар. Цить, жабо погана!

Галя (перед Хомою на колінах). Тату, тату, кате мій! я розірву тебе, — я день і ніч плакатимусь на тебе! Танцювать, плакати буду! Чого забажаєте, все робитиму — не вбивай ёго! Я за полковника піду...

Назар. Галю!

Галя Ні, ні... (Зомліла падає.)

Хома (до челяді). Чого ж ви дивитесь? Нехай здиha собака, а ви тим часом шкуру зніміть.

(Челядинець замахнувся кием на Назара.)

Хома. Стривай! ми не татари. За що ёго убивать? Чи всть у кого вірєвки, пояс, або налігач, — що-небудь, скрутить ёму руки й ноги?

(Челядь крутить поясами Назара.)

Стеха (падає коло Галі зомлілої). Ох, моя пташечко, моя лебедочко! Чи я ж знала, що так станеться? Прокинься, моя возулечко, моя ластівочко!

Хома. От-так добре! Тепер завяжіть ёму рiт. От, до ладу; у ёго, здається, що й хустка у руці. Чи не весільна? Добре, вдалась таки на що-небудь.

(Завязують хусткою рiт.)

Хома. Не туго, щоб стогнав. Мороз хоть і лютий, та, може видержить. А вже, як вовча тічка нападе... а вовки здалека поживу чують... от буде снідання, начисто гетьманське! Тепер положіть ёго на білу перину — нехай проспиться та подума, в ким жартув.

(Челядь кладе Назара на сніг.)

Хома (на Галю). А ця учаділа... Возьміть її до дому... прочумається.

(Челядь бере на руки Галю і несе з собою.)

Стеха (бере Хому за руку і веде його за Гаєю). А що? скажеш, що не люблю тебе?

Хома. Спасибі, спасибі. (До Назара.) Оставайсь здоров, приятелю! не згадуй лихом. Нехай тобі присняться рушники.

(Хома з Стехою шепчуться и пропадають. Назар тихо стогне. Незабаром чути за сценою гомін.)

Голос Хоми (здалека). Киньте її! в'яжіть його!

Гнат (за сценою). Я тебе зв'яжу, недовірку проклятий! (Незабаром вибігає Галя и кидається на Назара.)

Галя. Орле мій! серце мове! (Розв'язує хустку.)

Назар. Душно мені, душно!

Гнат (веде за груди Хому.) Останній раз говорю: оддаси Гаю за Назара, чи ні?

Хома. Ні!

Гнат. Здихай же, собако скажена! (Замірівсь шаблею.)

Хома. Стривай. Ти знаєш наш закон козацький, то . . .

Гнат. Що мене живого поховають з твоїм падлом? Знаю. (До челяді.) Копайте яму. (Цілить пістолем.)

Хома. В'яжіть його!

(Тим часом Галя розв'язує руки у Назара.)

Назар. О, доле моя! серце мове!

Гнат. Копайте яму! (До Хоми прицілившись.) Лукавий чоловіче, за що без сповіді ти себе губиш і мене з собою? Прощайсь з білим світом, молись Богу. (До Назара.) Назаре, брате мій, друже мій! поховай мене. Прощай! а ми . . .

Назар. Стривай!

Галя (до Гната). Стривай!

Назар. Пусти його, не варт він того. Не напасті душі свої. (До Хоми.) Іди, лукавий чоловіче, іди, куди знаєш. Не поміг тобі Бог занастити мене; а я чужої крові не бажаю. Іди собі!

Хома (падає перед Назаром). Назаре! сину! батьку рідний! заріж мене, замуч мене, на конях розірви, та не прощай! (Падає до ніг і плаче.) О, я лукавий, лукавий! о, я грішний, проклятий! . . . Дочко, доле моя! серце мове! просяй його, нехай уб'є, нехай я світа не паскужу! (Знову плаче.) Боже мій, Боже мій!

Назар (*підводить ёго*). Устань, молися Богу, грішний. Коли прощають люде, то Бог милостивійший за нас.

Хома (*вставши утирає слёзи*). О слёзи, слёзи! Чом ви перше не лилися? Назаре, я чернець . . . спокутую в рясі мої беззаконія! Бери мов добро, бери мою Галю, бери все мов! Галю! Назаре! обніміться, поцілуйтеся, діточки мої. Я хоч і грішний, а все-таки батько. (*Назар и Галя обнімаються.*) Боже вас благослови!

ОГЛАВ.

Споминки про Шевченка И. С. Тургенева	III
Споминки про Шевченка Я. П. Полонского	IX
Автобіографія Шевченка	XV

КОБЗАРЬ.

До 1844 року:

Перебенда	1
Иван Підкова	4
Тополя	6
Ганалія	13
Причина	18
Катериця	25
Черниця Марьяна	46
Гайдамаки	57
Варьянти до «Гайдамаки» по виданню цієї поеми 1841 р.	132
Приціси Шевченка до «Гайдамаки»	134
По едіома Шевченка до «Гайдамаки»	136

1844.

Найничка	138
Частина з поеми «Сон»	154

1845.

Невольник	157
Посланіє славному Шафарикові	178

1846.

Пустка	181
------------------	-----

До 1847 року.

Утоплена	182
Н. Маркевичу	188
На вічну пам'ять Котляревському	189

Думки:

Тече вода в синє море	192
Вітре буйний	193
На що мені чорні брови	194
Тяжко-важко в світі жити	195
За дуною дуна роси вилітає	196
Чого мені тяжко, чого мені нудно	197
Минають дні, минають ночі	197
Вітер в гаї нагинає лозу	198
Не хочу я женитися	198
Не женися на багатій	200
Не завидуй багатому	200

1847.

(Перше півріччя.)

Русалка	201
Лілея	203
Калина	205
Три шляхи	208
Пустка	209
Хустина	210
Вечір	212
За байраком байрак	213
Ой стрілочка до стрілочки	214
Ой одна я одна	214
Не кидай матері	215
По-над колом іде	216

1847.

(Друге півріччя.)

Думи мої	217
Моїм союзникам	217

В неволі тяжко	218
Не спалося, а ніч як море	219
Один у другого питаєш	221
Самому чудно, а де же дітись	222
Сонце заходить	222
То так і я тепер пишу	223
Чи ми ще зійдемося знову	223

1848.

Та не дай, Господи, нікому	224
Огні горять, музика грає	224
Чернець	225
На батька бісового трачу	228
Ой гляну я подивлюся	229
Буває, иноді старий	229
Чи то недоля та неволя	230
Добро, у кого в господа	231
Хиба самому написати	232
І золотої й дорогої	233
І досі сниться	234
Ми в купочці колісь росли	235
І станом гучим і красою	236
Ми в осені такі похажі	238
Готово! Парус розпустили	239
У Бога за дверьми лежала сокира	240
Не знаю, як тепер Дяки живуть	242
На Різдво	244

1849.

Невче степом чунаки	246
За сонцем хмаронька пливє	246
І небо невните	247
Мов за подушне оступили	247
І знов мені не привезла нічого почта	248
На Україну	249
І широку долину	251
Як-би зустрілися ми знову	251
Як маю я журитися	252
Не так ти вороги	253

Не жаль на злого	253
Марина	254
Сотник	263
Між скалами, неначе злодій	278
Козацька доля	283
Ой чого ти почорніло	284
У неділеньку у святую	285
Швачка	287
Сичі	289
Чуна	290
У тиєї Катерини	292
Удовиця	294
По улиці вітер віє	295
На велик-день на солоні	295
Ой умер старий батько	296
Закувала зозуленька	297
Не тополю високою	297
На улиці не весело	298
Як-би мені, мамо, намісто!	298
Як-би мені черевки	299
І багата я, і вродлива я	299
Породила мене мати	300
Ой сяду я під хатою	301
На городі коло броду	301
Не вернувся із походу	302
Полюбилася я	302
Було роблю що, чи гуляю	303
Ой люлі, люлі!	304
Ой не п'ються пива-меди	304
У неділеньку та ранесенько	305
Ой пішла я у яр за водою	306
Коло гаю, в чистім полі	306
Ой я свого чоловіка	308
Утоптала стечечку	309
У перетнку ходила	309
Туман, туман долиною	310
Із-за гаю сонце сходить	311
Ой вигострю товариша	311

1850.

Лічу в неволі дні і ночі	313
Заступила чорна хиара	314
Титарівна	317
Ми заспівали, розійшлись	323
Буває в неволі мноді згадаю	324
Ну що б здавалося	325

1857.

Москалова криниця	327
-----------------------------	-----

1858.

Доля	340
Муза	341
Слава	342
Сон	343

1859.

Души мої!	345
Недавно я по-за Уралом	348
Мій Боже милій	349
Радуйся, ниво непопята	350
Пісьня	351
Ой наю, наю я оченята	352
Сестрі	352
Колись дурною головою	353
Антонію Сові	354

1860.

Дівча любе, чорнобриве	355
Ой діброва, темний гаю	355
Подражаніє Сербському	356
Ликері	356
Над Дніпровою сагою	357
Росли у купочці	358
Плач Ярославни	358
З-перед світа до вечора	361
В Путивлі-граді в-ранці рано	362
Н. Я. Макарову	363

Поставлю хату і кімнату	363
Не нарікаю я на Бога	364
Минули літа молоді	365
Титарівна-Немерівна	365
І тут і всюди — скрізь погано	366
Як-би з кин сісти, хліба з'їсти	366
І день іде, і ніч іде	367
Зійшлись, побрались, поєднались	367
Колись-то ще, во время оно	367
Тече вода з-під явора	368

1861.

Чи не покинуть нам, небого	369
--------------------------------------	-----

Додаток до „Кобзаря“.

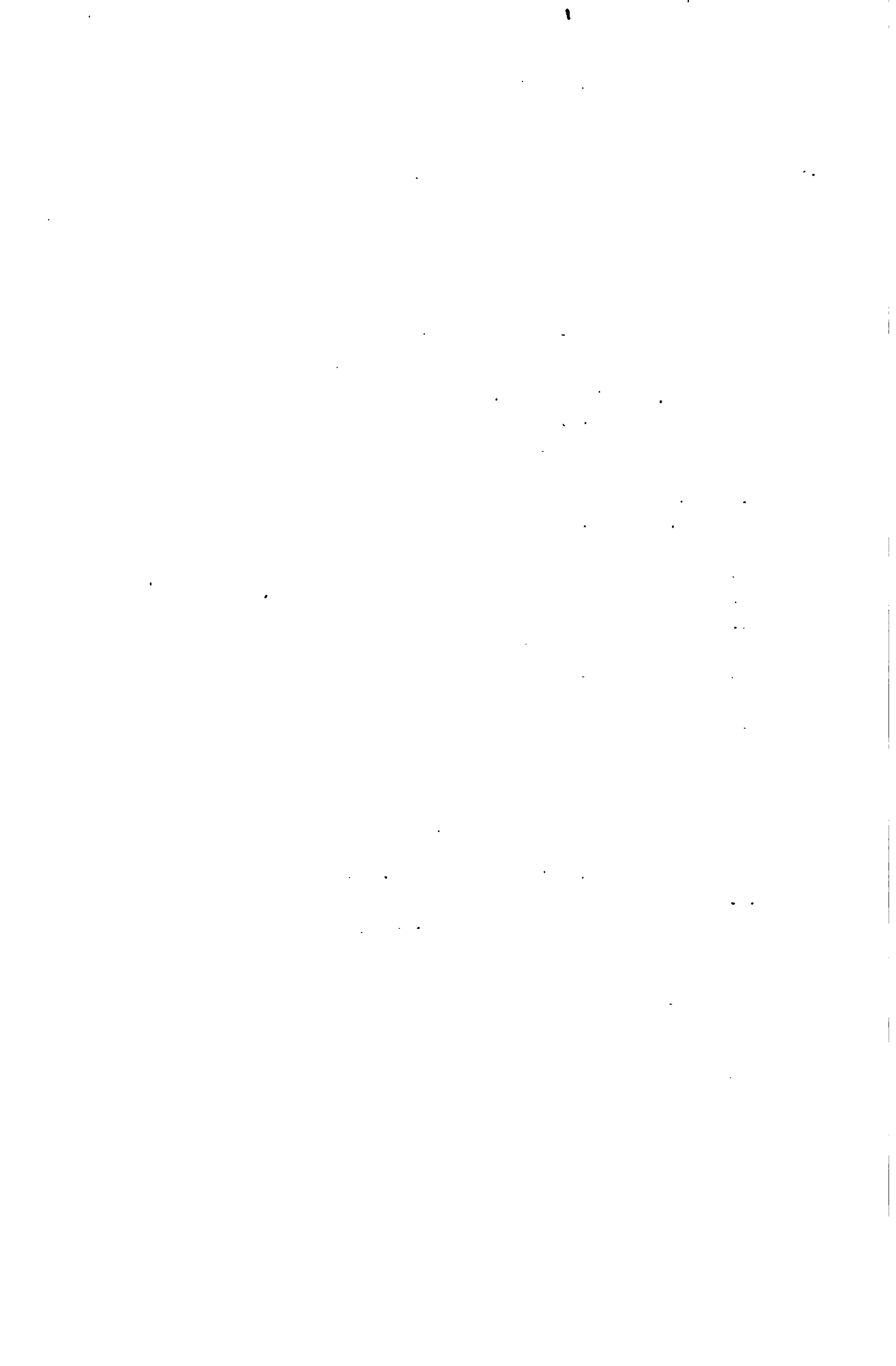
Назар Стодоля (1844)	372
--------------------------------	-----

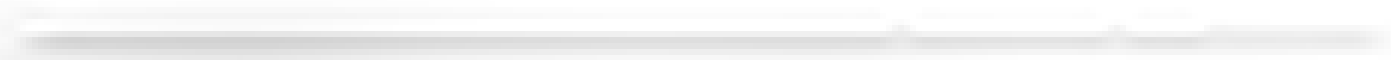

ПОМИЛКИ.

<i>Стор.</i>	<i>Стр.</i>	<i>Надруковано :</i>	<i>Треба :</i>
2	29	очи	очі
4	20	дідивщини	дідівщини
13	8	наши	наші
15	15	и сором	і сором
23	7	Изменигся	Ізменигся
26	34	о-пів ночі	о-півночі
36	32	от-цей самий	от-сей самий
37	13	От-то ж то	От-то ж то
47	24	Постривайте	Постривайте
52	5	стоїть	стоїть
66	10	ГАЛАЙДА	ГАЛАЙДА
69	5	взігнувшись	ізігнувшись
71	26	шляхецька	шляхотська
155	11	Прощайже	Прощай же
157	15	вітаеш	витаеш
158	17	вітати	вигати
174	29	свічі	свічки
182	1	1840—1847	До 1847 року
187	17	А тим часом	А тим часом
192	8	Заголовок ДУМКИ , що на 193 стор., треба б поставити на 192 перед »Тече вода в синє море.«	
211	8	сірому	сірому
222	1	А деж	А де ж
278	29	берег	беріг
287	21	запорожця	запорозця
350	13	крином	кріном
354	11	груші	груши
377	20	глядн-гарненько	глядн — гарненько.

.

|

Om umbrenia

Т. Г. ШЕВЧЕНКО.

НОВЗАРК

З ДОДАТКОМ

СПОМИНОК ПРО ШЕВЧЕНКА

КОСТОМАРОВА І МИКЪШИНА.

2

І день іде, і ніч іде . . .
І голову схопивши в руки,
Дивується, чому не іде
Алестоя правди і науки?!

У ПРАЗІ.

Nakladem knihkupectví dra Grégra a Ferd. Dattla.

1876.

. 8 .

Друкарня Др. Ед. Грегга.

ОД ВИДАВНИЦТВА.

Шевченко — один з тих писателів, муза котрого, одкликуючись на либеральні, а іноді й радикальні ідеї нашого віку, дуже не подобалась російській цензурі, через що де-які утвори ёго ще й досі не були дрюковані у Росії, або виходили у світ з пропусками і змінами тексту. Приймаючись за наше видання, ми мали на меті зробити ёго як найповнійшим. За для того, ми зібрали увесь скарб Шевченкової української поезії і, назвавши ёго так само, як називав більшу частину ёго сам поет — »Кобзарем«, розклали ёго у хронологичному порядку і поділили на два тома: у Iу томі ми помістили усе, що видавалося й до сёго часу у Росії без одмін; у цей же, другий том ми однесли усі ті пієси, яких або зовсім не було у підцензурних російських виданнях, або які були в їх попсовані цензорами.

Звісно, що за часи життя Шевченка (як і тепер ще ивколи) ёго думки і поеми, не маючи доступу до дрюку, списувалися у великому числі примірників і в таких списках розходилися межі читателями. Через це виходило іноді, що зовсім не ёго утвори приписувалися ёго перу, як напр. пісьня: »Ще не вмерла Україна«, увійшовшая у I. том Львівського видання ёго поезій (стр. 65—66); інші пієси ёго, зіставшиїся у різних

рукописах, або й дрюковані з різних рукописів, через те мають часто великі одміни одна од другої чи тільки у поодиноких словах, чи й у цілих частинах цих піес. Правда, що й сам Шевченко любив перероблять і справлять свої вірші, що найкраще видно напр. з двох редакцій »Москалевої криниці«, з котрих одна, вже дрюкованая, поміщена у нас у I^{му} т., а друга, з ёго власного рукопису, — у II^{му} т. Але де-які одміни, як напр. »З двадцятого« — »З двадцятою« (II. стр. 16), — ясно, що пішли од помилок переписчиків. Усе ж таки, порівнюючи писаний і дрюкований матеріал, який був у нас в руках, ми дали місто середь варьянтів не тільки одмінам, котрі зроблені були власною рукою Шевченка, а і усіляким иншим, за котрі навіть не беремо на себе відповіді. Ми маємо надію, що як ті, так і другі можуть колись здатися критикові Шевченка. Варьянти ці, як бачить шановний читатель, робили ми і з дрюкованого »Кобзаря« різних років (1844, 1860, 1866, 1867), і з маленьких метеликів, у котрих були видані особо де-які поеми або думки Шевченка, і накінець з різних засланих до нас рукописів, mezi котрими було кілька піес, досі ще не бувавших у дрюку. Meжи остатніми, найбільш віри ми дали або власним автографам Шевченка, або таким спискам сторонніх людей, котрі він справляв своєю рукою в де-яких містах; що ж до тих списків, що дійшли до нас через людей, знавших нашого автора, як напр. »Полуботко« (стр. 76), »В Альбом«, »Гарно твоя кобза грає« (стр. 73), то хоч ми їх і помістили у цей том, але були б дуже раді почути слово критики од людей, більше нас компетентних у цьому ділі. Про усі остатні піеси ми можемо запевнити читателя, що вони писані самим Шевченком.

Бажаючи подати нашим читателям окрім утворів

Шевченка ще й такі звістки про ёго талан і долю, котрі не переказували б тільки вже звістних случаїв з ёго життя, а могли б більш або менш служити коментарієм до нашої книжки, — ми оберталися до літераторів і чи-мало яких других лиць, знавших Шевченка. На ці наші прохання надіслали нам споминки про ёго тільки писателі И. Тургенев, Я. Полонскій, історік Н. Костомаров і художник М. Микѣшин.

Щиро дякуючи їм за такі вклади до нашої книжки, скажемо ще велике спасибі й усім тим, хто доставив нам рукописі Шевченка, через що тільки наше видання й могло стати повнійшим од других, досі надрюкованих.

Ред.

СПОМИНКИ ПРО ШЕВЧЕНКА

Н. Костомарова.

Милостивый Государь!

Хотя многое соединяло меня въ судьбѣ съ Шевченкоу, но я не могу похвалиться особенною съ нимъ близостію, такъ что въ этомъ отношеніи мнѣ извѣстны были лица, болѣе съ нимъ связанныя задушевными узами, чѣмъ я, и болѣе меня знавшія особенности его жизни. Отъ себя передамъ лишь слѣдующія данныя.

Съ Шевченкоу лично познакомился я въ Маѣ 1846 года въ Кіевѣ и видался съ нимъ до Генваря 1847 г., когда онъ выѣхалъ въ Черниговскую губернію къ своимъ знакомымъ. Тогда я читалъ въ рукописи многія изъ его произведеній, изъ которыхъ инымъ суждено было явиться въ печати поздно, какъ напр. »Наймичка,« »Черница Марьяна« и пр., а другимъ не суждено было и до сихъ поръ у насъ показаться на свѣтъ. То было время самаго крайняго развитія поэтическаго таланта Шевченка, апогей его дарованій и дѣятельности. Самъ поэтъ былъ тогда въ полномъ цвѣтѣ лѣтъ (около 35); горячо любилъ онъ малорусскую народность, но болѣе всего сочувствовалъ судьбѣ простаго народа, и любимымъ его помышленіемъ была свобода этого народа отъ помѣщичьяго гнета. Всѣ знали, что онъ самъ происходилъ изъ этого порабощеннаго

народа, но отъ Шевченка трудно было добиться воспоминаній о его дѣтствѣ, проведенномъ среди поселянъ. Онъ ни предъ кѣмъ не стыдился своего происхожденія, но не любилъ много говорить о немъ, и многое, что онъ высказывалъ, излагалось всегда съ недомолвками; такъ напр. онъ рассказывалъ, какъ онъ былъ въ Варшавѣ, въ эпоху возстанія въ 1830 году, и какъ революціонное правительство выпроводило его съ другими русскими, давши ему денегъ тогдашними революціонными ассигнаціями; но по какому поводу попалъ онъ въ Варшаву, — этого онъ не сообщалъ; равнымъ образомъ не слыхалъ я отъ него подробностей, какимъ образомъ онъ очутился послѣ того въ Академіи Художествъ. Обстоятельства его освобожденія изъ крѣпостной зависимости также не передавались мнѣ. Однажды я спросилъ у него: справедливъ ли ходившій объ немъ анекдотъ, будто какой-то знатный баринъ нанялъ его нарисовать свой портретъ, и когда, послѣ того, нарисованный портретъ ему не понравился, Шевченко переѣнилъ на портретъ костюмъ и продалъ его въ цирюльню на вѣвѣску; что баринъ, узнавши объ этомъ, обратился къ владѣльцу Шевченка, находившемуся въ то время въ Петербургѣ и купилъ Шевченка за большія деньги. Шевченко объявилъ мнѣ, что ничего подобнаго не было и что это старый, избитый анекдотъ, давно уже ходившій въ публикѣ и кѣмъ-то принаровленный къ нему, Шевченку, совершенно произвольно. — Онъ почему-то считалъ въ дѣлѣ своего освобожденія своими благодѣтелями Брюлова и поэта Жуковскаго; послѣдняго, однако, онъ не очень цѣнилъ за духъ многихъ его произведеній. Не смотря на горячую преданность народу, у Шевченка въ бесѣдахъ со мною невидно было той злобы къ утѣснителямъ, которая не разъ выражалась въ его

произведеніяхъ; напротивъ онъ дышалъ любовью, желаніемъ примиренія всякихъ національныхъ и соціальныхъ недоразумѣній, мечталъ о всеобщей свободѣ и братствѣ всѣхъ народовъ. Недостатокъ образованія часто проглядывалъ въ немъ, но дополнялся всегда свѣжимъ и богатымъ природнымъ умомъ, такъ что бесѣда съ Шевченкомъ никогда не могла навести скуки и была необыкновенно пріятна: онъ умѣлъ кстати шутить, острить, потѣшать собесѣдниковъ веселыми разказами и никогда почти въ обществѣ знакомыхъ не проявлялъ того меланхолическаго свойства, которымъ проникнуты многія изъ его стихотвореній. Съ отъѣзда его изъ Кіева въ Генварѣ 1847 г. я разлучился съ нимъ надолго. Только мелькомъ случилось мнѣ увидѣть его въ Петербургѣ въ томъ же году и услышать прощальное слово, полное вмѣстѣ съ тѣмъ надеждъ на лучшую долю: »Не журись, Миколо,« сказалъ онъ мнѣ: »ще колись житимемо у купі.« Въ тотъ же годъ его отправили въ ссылку. Съ тѣхъ поръ я не слыхалъ о немъ ничего до 1857 года. Въ этотъ годъ осенью, воротившись изъ путешествія за границу, я узналъ, что Шевченко заѣзжалъ ко мнѣ въ Саратовѣ, возвращаясь по Волгѣ на свободу изъ Петровскаго укрѣпленія, въ которомъ, въ послѣдніе передъ тѣмъ годы, служилъ рядовымъ. Потомъ услышалъ я, что онъ не получилъ дозволенія жить въ Петербургѣ и потому прожилъ зиму въ Нижнемъ-Новгородѣ, гдѣ, какъ рассказывали, чуть было не женился на какой-то актрисѣ. Лѣтомъ 1858 года, будучи въ Петербургѣ, я отыскалъ Шевченка и увидѣлъ его первый разъ послѣ долговременной разлуки. Я нашелъ его въ Академіи Художествъ, гдѣ ему дали мастерскую. Тарасъ Григорьевичъ не узналъ меня и, оглядывая меня съ головы до ногъ, пожималъ плечами и

рѣшительно сказалъ, что не можетъ догадаться и назвать по имени того, кого передъ собою видитъ. Когда же я назвалъ свою фамилью, онъ бросился ко мнѣ на шею и долго плакалъ.

Съ тѣхъ поръ, въ продолженіе мѣсяца, мы съ нимъ видѣлись нѣсколько разъ, сходясь въ рестораціи, такъ какъ я тогда усиленно занимался въ Публичной Библіотекѣ и не имѣлъ времени ни на какія догвоременныя бесѣды и развлеченія. И теперь Шевченко, какъ прежде, не любилъ рассказывать подробностей о своемъ заточеніи; я узналъ отъ него только, что въ началѣ ему было хорошо; потомъ какой-то начальникъ, дослужившійся до офицерскихъ чиновъ изъ рядовыхъ, началъ его стѣснять; но въ концѣ судьба его снова облегчилась: онъ былъ переведенъ въ Петровское укрѣпленіе, гдѣ комендантъ былъ къ нему ласковъ, допускалъ его къ себѣ въ домъ и вообще обращался съ нимъ гуманно. Своимъ освобожденіемъ онъ считалъ себя обязаннымъ ходатайству бывшаго тогда вице-президентомъ Академіи Художествъ Графа Федора Петровича Толстого и отзывался о немъ и о его семействѣ съ чрезвычайнымъ уваженіемъ и любовью. Черезъ мѣсяць я разлучился съ Шевченко, уѣхавши въ Саратовъ, куда приглашенъ былъ въ комитетъ по устройству крестьянъ, а вернувшись въ Петербургъ весною 1859 г. я не засталъ уже тамъ Шевченка: онъ былъ отпущенъ временно на родину и вернулся въ тотъ же годъ позднею осенью, когда я занялъ кафедру въ Петербургскомъ университетѣ. Цѣлый годъ квартировалъ я въ гостинницѣ Балабина, близъ Публичной Библіотеки. Шевченко изрѣдка приходилъ ко мнѣ; кромѣ того мы часто встрѣчались съ нимъ въ домѣ графа Толстого, его покровителя. Такъ прошла зима и весна 1860 года. Лѣтомъ въ этотъ годъ

я перешелъ на квартиру на Васильевскій Островъ и былъ почти сосѣдомъ Шевченка, жившаго постоянно въ Академіи Художествъ, въ своей маетерской, гдѣ онъ занимался гравернымъ искусствомъ »eau forte.« Своихъ стиховъ онъ почти никогда не читалъ мнѣ и неохотно отвѣчалъ на мои вопросы о томъ, что онъ пишетъ. Также точно разнеслась вѣсть о томъ, что во время поѣздки его въ Малороссію въ послѣднее время, съ нимъ случилась какая-то непріятная исторія, приведшая его до щекотливыхъ объясненій съ властями. Я спрашивалъ его объ этомъ и не получилъ отъ него никакого удовлетворительнаго отвѣта. Осенью 1860 года между знакомыми нашими разнесся слухъ, что Шевченко собирается жениться на одной малороссіянкѣ изъ престоляродья, находившейся въ услуженіи у барыни, жившей въ Петербургѣ. На вопросъ мой объ этомъ, Шевченко отвѣчалъ утвердительно, но видимо не хотѣлъ вдаваться въ разсужденіе объ этомъ предметѣ, и я, замѣтивши его нежеланіе, не сталъ болѣе толковать объ этомъ. Спустя немного времени, встрѣтивши его въ театрѣ, я спросилъ его: »ну, Тарасе, коли жъ твое весілля?« Онъ отвѣчалъ: »тоді, ма-бутъ, коли твое; не жениться намъ з тобою: зостанемося до смерті бурлаками!« Черезъ нѣсколько дней я узналъ, что Тарасъ не поладилъ съ своею невѣстою, нашелъ въ ней мало той поэзіи, какую рисовало ему воображеніе и натолкнулся на прозаичную дѣйствительность, показавшуюся ему пошлостью. Вскорѣ я услыхалъ, что Шевченко заболѣлъ и что болѣзнь его приписывали употребленію горячихъ напитковъ. Объ этомъ уже давно говорили и съ сожалѣніемъ называли его пьяницею; но я никогда не видалъ его пьянымъ, а замѣчалъ только, что когда подадутъ ему чай, то онъ наливалъ такую массу рому,

что всякій другой, казалось, не устоялъ бы на ногахъ. Онъ же никогда не доходилъ до состоянія пьянаго. Въ послѣднее время мы съ нимъ видѣлись не такъ часто, не болѣе одного, или двухъ разъ въ недѣлю, потому что я былъ слишкомъ занятъ чтеніемъ и приготовленіемъ университетскихъ лекцій. Узнавши, что Шевченко болѣетъ, я посѣтилъ его два раза и во второй разъ въ Февраль, за нѣсколько дней до его кончины, услышалъ отъ него, что онъ теперь совсѣмъ выздоравливаетъ: при этомъ онъ показывалъ мнѣ купленные имъ на дняхъ золотые часы, первые, какіе онъ имѣлъ въ своей жизни. Онъ обѣщавъ быть у меня вскорѣ. 25го Февраля утромъ ко мнѣ пришелъ не помню кто изъ знакомыхъ съ извѣстіемъ, что Шевченко утромъ внезапно умеръ. Онъ приказалъ служившему у него солдату поставить ему самоваръ и спустился по лѣстницѣ изъ своей спальни, находившейся надъ мастерскою; на послѣдней ступени онъ упалъ головою внизъ; солдатъ бросился къ нему, — Шевченко былъ безъ дыханія. Въ тотъ же вечеръ я прибылъ въ академическую церковь. Тѣло поэта лежало уже во гробѣ; надъ нимъ псаломщикъ читалъ псалтырь.

Его погребеніе происходило на Смоленскомъ кладбищѣ, во вторникъ на масляницѣ. Надъ гробомъ его въ церкви до выноса на кладбище, говорились надгробныя рѣчи по-малорусски, по-русски и по-польски. Стеченіе публики было очень большое. Гробъ усопшаго поэта несли студенты. Послѣ погребенія тотчасъ же, земляки Шевченка, жившіе въ столицѣ Малоруссы, учинили совѣтъ о томъ, чтобы ходатайствовать передъ правительствомъ о дозволеніи перевезти прахъ Шевченка въ Малороссію и похоронить надъ Днѣпромъ, на холмѣ, какъ завѣщавъ самъ поэтъ въ одномъ изъ своихъ стихотвореній.

ХІІ

Вотъ все, что я могу сказать, вспоминая о своемъ знакомствѣ съ Шевченкомъ. Какъ о поэтѣ я не стану здѣсь распространяться, потому что по этому предмету я высказалъ свой взглядъ въ статьѣ, напечатанной въ книгѣ г. Гербея. Какъ о человѣкѣ могу сказать, что знаю его какъ личность безусловно-честную, глубоко любившую свой народъ и его языкъ, но безъ фанатической неприязни ко всему чужому.

5 Декабря 1875. С. Петербургъ.

Н. Костомаровъ.

СПОМИНКИ ПРО ШЕВЧЕНКА

М. МЯКЪШИНА.

Вы обратились ко мнѣ съ предложеніемъ сообщить Вамъ мои воспоминанія о знакомствѣ съ Т. Г. Шевченкомъ для приготовляемаго Вами собранія его сочиненій, что я и исполняю съ глубочайшимъ уваженіемъ къ памяти возлюбленнаго поэта.

Сознаюсь, незавидная роль досталась на мою долю въ отношеніяхъ съ Тарасомъ Григорьевичемъ; но и тою дозою пріязни, которую онъ проявлялъ ко мнѣ, я внутренно гордился. Его уваженіе мнѣ, двадцатилѣтнему юношѣ, пріобрѣсти было рано; любви-же . . . но вся его страстная и могучая любовь — до того была сосредоточена на своей родимой Украинѣ, что мнѣ кажется, въ его горячемъ сердцѣ и не оставалось болѣе ни къ чему любовнаго запаса, а если и оставалось, то онъ ревниво сберегалъ его для своихъ-же украинскихъ боговъ.

Эта цѣльность и недѣлимость патриотизма, часто несправедливая, но искренняя и глубокая, составляла въ немъ черту, возбуждавшую въ моемъ юномъ сердцѣ не только удивленіе, но и зависть. Не надо забывать, что это было въ концѣ 50^{ыхъ} годовъ, когда все и всѣ, отъ мала до велика, отъ университетской кафедры, до болтовни и лепета недоучившейся гимназической молодежи, на всѣ лады тянуло гражданскія пѣсни либерализма.

Диссонансы слышались со всѣхъ сторонъ. Страшная фальшь безголосыхъ запѣвалъ, подирая трезвое ухо, царила повсюду . . . Вотъ въ этомъ-то нескладномъ хорѣ свѣтлая личность Тараса Григорьевича, съ его беззавѣтною любовью къ народу, къ своей родинѣ, сохранившая свято эти высокія чувства подъ безконечнымъ гнетомъ всякихъ нравственныхъ униженій, которыми такъ богата была его жизнь, не могла не внушать къ себѣ горячаго сочувствія людей, знавшихъ его не за однимъ лишь хмѣльнымъ столомъ. Этимъ и объясняется то огромное вліяніе, тотъ неподдѣльный восторгъ, которые внушала личность Шевченка въ кругу тогдашней молодежи. Лично для меня, онъ представлялъ сугубый интересъ тѣмъ, что въ этой непосредственной и простой натурѣ впервые явился предомною столь рѣдкій и цѣльный типъ чисто-народнаго поэта, равнаго которому ни до него, ни послѣ него и до настоящаго времени, я лично не зналъ — не только въ общерусской, — но и вообще въ славянской расѣ народовъ!

Можетъ быть многіе въ этомъ моемъ мнѣніи заподозрятъ преувеличеніе или пристрастіе; но говоря отъ чистаго сердца, я долженъ признаться, что ничья народная лира нашихъ славянскихъ поэтовъ не дѣлала на меня такого глубокаго и хорошаго впечатлѣнія, какъ произведенія Шевченка и Мицкевича (о послѣднемъ я говорю конечно лишь въ отношеніи къ его народнымъ произведеніямъ).

Еще до появленія Тараса Григорьевича изъ ссылки на паркетахъ петербургскихъ гостинныхъ, я уже достойно чтить его по нѣкоторымъ отрывкамъ его произведеній, въ спискахъ ходившихъ по рукамъ молодежи; такъ что съ момента первой встрѣчи нашей въ семействѣ бывшаго президента Академіи Художествъ Графа Федора Петровича

Толстого, Шевченко поступилъ такъ сказать — подъ мой наблюдающій и изучающій его взоръ. Очень-бы интересно выяснитъ причины изъ отдаленнаго прошлаго, имѣвшія послѣдствіями то чисто-родственное участіе къ судьбѣ поэта, которымъ въ изобиліи окружало его все семейство Гр. Толстыхъ. Тѣ неудобства, которыя представляли собой несчастныя привычки Тараса Гр. — его хмѣль и напускной цинизмъ, и отъ которыхъ часто не воздерживался онъ даже среди молоденькихъ дѣвочекъ дѣтей Толстыхъ, удивляли всѣхъ многочисленныхъ знакомыхъ этого почтеннаго семейства; а посѣщалъ ихъ Шевченко чуть не каждый день, а иногда и не по разу. Н. И. Костомаровъ могъ-бы дать самыя точныя разъясненія причинъ, о которыхъ я говорю и слѣда которыхъ нѣтъ въ автобіографіи Шевченка. Столь-же интересными подробностями могла-бы снабдить его біографію и вдова покойнаго Графа Федора Петровича, Графиня Н. П. Толстая, бывшая главной виновницей возвращенія Тараса Григорьевича изъ ссылки.

Съ начала нашего знакомства, онъ только терпѣлъ меня; но въ послѣдствіи, замѣтя, что моя привязанность къ нему можетъ быть ему не безъ пользы, онъ болѣе и болѣе сближался со мной, оставляя въ сторонѣ постоянную сдержанность, недовѣрчивость и тотъ напускной официальный демократизмъ, съ которыми онъ являлся въ общество. Главную причину уступокъ съ его стороны по части простоты и довѣрчивости своихъ отношеній ко мнѣ находилъ онъ въ моемъ бѣлорусскомъ происхожденіи, роднившемъ меня съ излюбленнымъ и воспѣтымъ имъ героемъ гайдамацкой передраги страшнымъ Гонтой. По этому онъ возвелъ меня чуть-чуть не въ малорусы и хотя называлъ въ веселыя минуты «недодѣланнымъ» и «паничемъ», но произносилъ это уже съ полнымъ добродушіемъ.

Польза для него отъ меня, о которой упомянуто ранѣе, состояла лишь въ томъ, что я часто былъ необходимъ ему, какъ надежный, сильный и преданный ему »поводырь« въ его вечернихъ экскурсіяхъ, напр. къ Я. П. Полонскому, семейству Гринбергъ и ко многимъ другимъ общимъ знакомымъ, а частію и въ нѣкоторые великосвѣтскіе дома, куда приглашались мы, писатели и художники, на вечера, вошедшіе было въ моду въ то памятное время. Почти всегда Тарасъ Гр. являлся на эти многолюдныя и частныя собранія — уже въ нѣкоторомъ подпитіи и, если только представлялась къ тому возможность, въ продолженіи вечера, постепенно хмѣлѣлъ и становился добродушно разговорчивъ; а если въ средѣ собесѣдниковъ случайно оказывалось лице, ему антипатичное, или разговоръ принималъ по его мнѣнію вызывающій тонъ, то онъ тотчасъ же дѣлался придирчивъ и крайне рѣзокъ, и большого труда стоило хозяевамъ отвлечь его отъ предмета раздраженія. Во всякомъ случаѣ остатокъ такого вечера — до сна, — для него былъ уже окончательно испорченъ; тутъ онъ уже систематично бередилъ свое наболѣвшее сердце воспоминаніями и о своемъ горькомъ дѣтствѣ, и о вынесенномъ имъ крѣпостномъ рабствѣ, ссылокъ и пр. и пр., что при нѣкоторыхъ способствующихъ обстоятельствахъ (о которыхъ скажу ниже) доходило иногда до поэтическаго паѳоса. Въ эти моменты онъ какъ бы выросталъ; чуялась величавая сила въ его пламенныхъ рѣчахъ импровизаціи — по силѣ и огню чувства, напоминавшей мнѣ игру знаменитаго геніальнаго трагика Айра-Ольдриджа.

Здѣсь кстати будетъ упомянуть о знакомствѣ этихъ двухъ замѣчательныхъ личностей, которому я былъ свидѣтелемъ. Вскорѣ по прибытіи въ Петербургъ, послѣ блестящаго дебюта въ «Отелло», трагикъ появился въ

XVII

гостинной Толстыхъ, гдѣ и окруженъ былъ самыми горячими знаками восхищенія всего общества къ его таланту. Не видалъ я первыхъ минутъ знакомства Тараса Гр. съ Ольдриджемъ, потому что явился къ Толстымъ часъ спустя послѣ его прибытія туда и засталъ ихъ, т. е. нашего поэта съ трагикомъ, уже въ самыхъ трогательныхъ отношеніяхъ дружбы: они сидѣли въ углу на диванчикѣ или ходили по залѣ обнявшись; дочери графа — двѣ дѣвочки, наперерывъ служили имъ толмачами, быстро переводя на англійскій и русскій языки ихъ бѣглый разговоръ. Съ этого вечера Ольдридждъ вполнѣ завладѣлъ всѣмъ вниманіемъ Шевченка. Не лишено было комизма это знакомство, потому что Тарасъ Гр. ни слова не зналъ по англійски, а Ольдридждъ тоже не говорилъ ни на какомъ другомъ европейскомъ языкѣ, кромѣ англійскаго; между тѣмъ они бывали другъ у друга, и когда Тарасъ ждалъ въ свою убогую комнатку *) трагика, то я заставалъ его въ большихъ хлопотахъ: онъ тщательно «прибиралъ» у себя на столѣ, гдѣ обыкновенно находился цѣлый ворохъ невообразимо разнообразныхъ предметовъ: банокъ и пузырьковъ со всякими ѣдкими кислотами для аква-форты, которою Тарасъ Гр. съ большою любовью, терпѣніемъ и успѣхомъ занимался, какихъ-то коробокъ, малороссійскихъ монистъ, свиного сала въ развернутой бумагѣ и т. п. Въ такіе торжественные моменты, Тарасъ Гр. даже позволялъ подметать полъ прислуживавшему у него отставному академическому солдату и убирать постель, которая безъ того всегда оставалось разверстою, съ валявшеюся на ней «відлогою.» Пучки барвинка, засохшей руты и другихъ степныхъ цвѣтовъ и травъ украинскаго мѣсто-рожденія,

*) Въ зданіи Акад. Художествъ, надъ воротами, рядомъ съ академической церковью.

по всей вѣроятности служившіе для вдохновенія поэта, при этомъ злорадно выбрасывались солдатомъ; являлся трагикъ, — и они оставались въ уединеніи и заперти. Богъ ихъ знаетъ, какъ и о чемъ они тамъ говорили. Шевченко дѣлалъ съ Ольдриджа — посредствомъ травленія портретъ, и дѣйствительно, вскорѣ на вечерѣ у Толстыхъ появились отпечатки этого портрета, походившаго скорѣе на чорта, чѣмъ на Ольдриджа.*) Бѣдный Тарасъ Григорьевичъ оправдывался въ несходствѣ портрета тѣмъ, что вотъ тутъ-то и тамъ-то »треба б ще підтравити« . . . Такъ и остался кажется портретъ не »підтравленимъ.« Ольдриджъ-же, увидавъ у меня оригиналъ того портрета Тараса Григорьевича, который я нарисовалъ для »Кобзаря,« пожелалъ имѣть его, и я съ удовольствіемъ сдѣлалъ ему этотъ подарокъ.

Съ новыми дебютами въ Шекспировскихъ роляхъ, петербургская слава трагика росла и росла.

Вотъ сижу я разъ въ Маріинскомъ театрѣ ни живъ, ни мертвъ; Ольдриджъ изображалъ короля Лира и кончилъ. Театръ молчалъ отъ избытка впечатлѣнія. Не помня себя отъ жалости, сдавившей мнѣ сердце и горло, не зная какъ, очутился я на сценѣ, за кулисами и открылъ двери уборной трагика.

Слѣдующая картина поразила меня: въ широкомъ креслѣ, развалиясь отъ усталости, полулежалъ »король Лиръ«, а на немъ, буквально на немъ, находился Тарасъ Григорьевичъ; слезы градомъ сыпались изъ его глазъ, отрывочныя, страстныя слова ругани и ласки сда-

*) Для тѣхъ, кто не видалъ знаменитаго трагика нужно пояснить, что это былъ (какъ говорили) экс-царь какого-то африканскаго племени, находящагося подъ протекторатомъ Англіи, и цвѣтъ кожи имѣлъ самаго темно-оливковаго тона.

вленнымъ громкимъ шепотомъ произносилъ онъ, покрывая поцѣлуями раскрашенное масляною краскою лице, руки и плечи великаго актера . . . Находя себя тутъ лишнимъ, я торопливо притворилъ двери, не преминувъ и самъ хорошенько выплакаться, ставъ за темныя кулисы . . .

Съ анекдотической стороны я бы могъ много кое-чего передать о поэтѣ, если бы не боялся слишкомъ удлинить настоящую замѣтку. Пока ограничусь лишь выясненіемъ причинъ, вызывавшихъ въ моемъ присутствіи его жолчный паѳосъ, да скажу нѣсколько словъ о немъ, какъ о художникѣ.

Въ то время мастерская моя на Литейномъ дворѣ зданія Академіи Художествъ занята была громадными работами для памятника 1000-лѣтія Россіи; колоссальныя статуи Петра I. и его генія загромождали ея вмѣстимость; а перепутанные лѣса, канаты, драпировки, анатомическіе скелеты и огнедышащая кузница, находившаяся въ томъ же залѣ, только и оставляли свободнаго мѣста, чтобы уютно помѣстить еще рояль, да столъ со стульями; въ это время мнѣ поручено было сочиненіе чрезвычайно сложнаго по своей задачѣ барельефа для этого памятника, такъ что обремененный выше силъ условіями сроковъ экстреннаго выполненія этихъ работъ и будучи совершенно неопытнымъ въ технику, я совсѣмъ было растерялся предъ новой задачей и прибѣгъ за помощью и совѣтомъ ко всѣмъ извѣстнѣйшимъ нашимъ историкамъ и писателямъ, которые и не отказали мнѣ въ просимомъ содѣйствіи. Я просилъ къ себѣ вечеромъ, по четвергамъ, и тутъ-то въ этой закопченной мастерской перебивало у меня много почтенныхъ и интересныхъ личностей,

устраивались жаркіе споры о достоинствахъ и недостаткахъ того или другого историческаго лица, о правоспособности помѣщенія его въ циклъ той или другой категоріи дѣятелей, составляющихъ барельефное кольцо вокругъ памятника. И потому позволилъ себѣ сдѣлать это отступленіе, что на всѣхъ подобныхъ сходкахъ, безсмысленно присутствовалъ и Тарасъ Григорьевичъ, а иногда и принималъ участіе въ дебатахъ. При этомъ онъ бывалъ особенно тактиченъ и сдержанъ въ рѣчахъ, хотя часто и очень замѣтно волновался, такъ что не могъ смирно сидѣть на мѣстѣ, нервно ходилъ взадъ и впередъ, мрачно поводя изъ подъ густыхъ бровей своими свѣтлыми глазами. Такъ онъ заряжался цѣлый вечеръ, выжидая, пока разойдется по домамъ усталая отъ преній компанія. Вотъ тутъ-то и начинались его протесты — сначала лаконическіе, отрывочные и циничные, а чѣмъ далѣе — тѣмъ горячѣе, стройнѣе и пламеннѣе . . . Гигантская статуя императора Петра I., какъ привидѣніе, просто давила его, такъ что впадая въ пафосъ, онъ оканчивалъ часто поэтической декламаціей, обращенною къ глиняной статуѣ императора. Много было въ его рѣчахъ преувеличеній и жолчи; но возражать ему въ такія минуты — было невозможно, и я молча любовался имъ, слушая его, какъ талантливый бредъ раздраженнаго горячечнаго больнаго; а продолжалось это дотолѣ, пока оставались еще на столѣ недопитыя бутылки вина.*)

Почти такимъ-же безмолвнымъ свидѣтелемъ этихъ

*) Нужно замѣтить, что Тарасъ Григорьевичъ россійскую общую исторію зналъ очень поверхностно, общихъ выводовъ изъ нея дѣлать не могъ, многіе ясные и обще-извѣстные факты или отрицалъ, или не желалъ принимать во вниманіе: этимъ и оберегалась его исключительность и непосредственность отношеній ко всему малорусскому.

импровизаций часто бывалъ — по той же самой причинѣ запаздывавшій у меня — тоже покойный уже теперь талантливый писатель — Помяловскій . . .

. . . Не чуялъ еще тогда старый Тарасъ, что и самъ онъ вскорѣ сдѣлается кандидатомъ для такихъ же нервныхъ и пристрастныхъ оцѣнокъ его собственной дѣятельности, какими сгоряча громилъ онъ направо и налево и Пушкиныхъ, и Державиныхъ, и пр. . . .

Читать, онъ кажется никогда не читалъ при мнѣ; книгъ, какъ и вообще ничего не собиралъ. Валялись у него и по-полу, и по-столу растерзанныя книжки »Современника« да Мицкевича — на польскомъ языкѣ.

Музыку любилъ онъ страстно, особенно пѣнье. Съ восторгомъ слушалъ Изаб. Льв. Гринбергъ и Г. Зубинскую. Глубоко почиталъ Даргомыжскаго; познакомился съ нимъ случайно у меня и потомъ часто встрѣчался въ семействѣ Гринбергъ. Глинку боготворилъ. Любилъ и самъ пѣть, гдѣ »траплялась« гитара. Пѣлъ неважно, хотя и съ большимъ чувствомъ: голосу не хватало, да и акомпаниманъ все какъ-то не налаживался.

Въ карманѣ своихъ панталонъ онъ всегда имѣлъ какое-то зерно: ячмень, а можетъ быть и овёсъ; этимъ онъ предпочиталъ закусывать послѣ »чарки« и на вопросъ »зачѣмъ это онъ дѣлаетъ?« отвѣчалъ обыкновенно: »щобъ продирало.«

Къ женскому полу относился совсѣмъ оригинально; но здѣсь можетъ быть неумѣстно вспоминать объ этомъ. Скажу только, что въ моментъ разстройства его отношеній къ одной простой украинской дивчинѣ, на которой онъ собрался было жениться, онъ особенно былъ лютъ

на все женское племя, вычитывая изъ Библии и изъ другихъ источниковъ всякую на нихъ хулу и въ сердцахъ хотѣлъ изорвать очень мило набросанный имъ портретъ своей невѣрной «любы»; но я портретъ этотъ у него отнял и храню его доселѣ. Много мы съ нимъ вели переговоровъ, чтобы издать что-либо совмѣстно съ его стихами и съ моими рисунками, но никакъ не могли договориться о сюжетѣ: то ему, то мнѣ сюжеты оказывались неудобны.

Какъ о художникѣ-живописцѣ, я не могу сказать о немъ ничего, потому что мнѣ никогда не удавалось видѣть его картинъ, писанныхъ масляными красками; если же онъ писалъ ими, то это было до нашего знакомства, т. е. до его ссылки. Изъ его же сепій и гравюръ можно заключить о замѣчательномъ дарованіи и можно смѣло сказать, что если бы судьба не сыграла съ нимъ столь злой шутки и если бы онъ мирно шелъ по дорогѣ совершенствованія въ художествахъ, то изъ него выработался бы замѣчательный реалистъ, какъ по пейзажу, такъ и по жанру.

Не мало было потрачено у него времени на переходъ отъ брюловско-академическаго классицизма къ натуральному и сродному ему реализму. Лучшіе его рисунки сепій, которые мнѣ приводилось видѣть, — это сцены казарменной жизни, пережитой имъ въ изгнаніи. Такихъ большихъ рисунковъ было три или четыре; всѣ они очень сложны и очень закончены. Я ревниво смотрѣлъ на эти драгоценности, не смѣя спросить у Тараса, продастъ ли онъ ихъ и сколько бы онъ за нихъ хотѣлъ? Но къ сожалѣнію, неожиданно узналъ, что онъ — по крайней нуждѣ — продалъ ихъ всѣ за ничтожную сумну 75 р. с.!! Продавъ онъ ихъ въ альбомъ одной малороссійской помещицы***, фигурировавшей тогда въ роли его меценатки,

XXIII

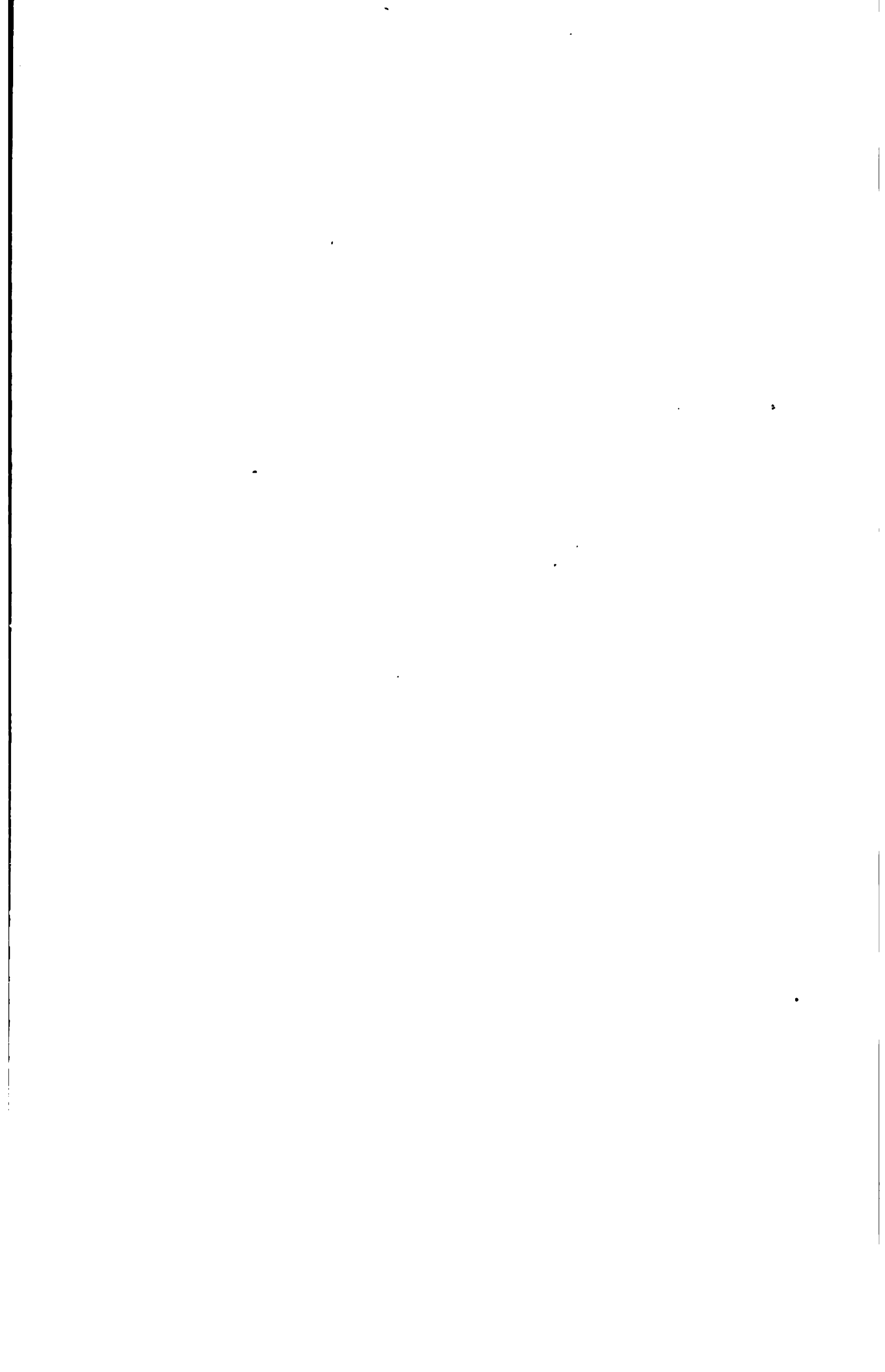
отношенія къ которой, тѣмъ не менѣе, часто бѣсили его и выводили изъ терпѣнія.

Да будетъ во вѣки свѣтла и славна память твоя, Тарасъ Григорьевичъ, да научимся мы достойно чтить и цѣнить подобныхъ тебѣ народолюбцевъ, которыхъ давай Боже и Велико- и Бѣло- и Мало- и Червоно- и всякихъ инымъ Руссамъ!

Художникъ

Михайло Мигѣшинъ.

16 Февраля 1876 г. Мыза Стрѣльна.

ДО 1844 РОКУ.

ДО ОСНОВ'ЯНЕНКА.¹⁾

Ббють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив . . .
Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив!
Нема Січи; очерети
У Дніпра питають:
„Де то наші діти ділись,
Де вони гуляють?“
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.²⁾

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питаються у буйного:
„Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Вернітєся! дивітєся:
Жита похилились,

¹⁾ У виданню 1844 р. ця піеса надписана : »До українського писакн.« Ред.

²⁾ На степі козачій.

На тій степі скрізь могили. (Вар. по вид. 1844.)

Де паслися ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла . . .
Верніться! . . .“

— „Не вернуться!“

Загуло,³⁾ сказало синє море:
„Не вернуться: на віки пропали!“
Правда море, правда синє:
Такая їх доля!
Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля,
Не вернеться козачизна,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани.
Обідрана сиротою
По-над Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тільки ворог, що сміється!
Смійся, лютий враже,⁴⁾
Та не дуже, бо все гине,
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда⁵⁾
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмире, не загине . . .

³⁾ Загуло. (Власний рукопис Шевченка.)

⁴⁾ Смісь, поганцю, враже
Та не дуже, бісів сиңу! (ibid.)

⁵⁾ Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти. —
Наш завзятий Головатий
Не вмире, не загине:
От-де, люде, наша слава . . . (Вар. по вид. 1844.)

От-де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так, батьку отамане?
Чи правду співаю?
Ех, як-би то . . . Та що й казати?
Кебети не маю.
А до того в Московщині
Кругом чужі люде.
„Не потурай!“ може, скажеш;
Та що з того буде?
Насміються на псалом той,
Що вилью слезами;
Насміються! Тяжко, батьку,
Жити з ворогами.
Поборовся б з кацапами, *)
Як-би малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички зїли.
Оттак-то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
„Ой не шуми, луже!“
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знавш;
Тебе люде поважають,
Добрий голос мавш;
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили.
Про старину, про те диво,
Що було, минуло . . .

*) Поборовся б з москалями. (З власного рук. Шевченка.)

Утні, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погубила,
За що слава козацька
На всім світі стала! ¹⁾
Утні, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині.

ТАРАСОВА ШЧ.

(П. И. Мартосу.)

На розпутті кобзарь сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата —
Як мак процвітає. ¹⁾
Грає кобзарь, виспіває,
Вимовля словами,
Як Москалі, Орда, Ляхи
Бились з козаками;
Як збиралась громадонька ²⁾
В неділеньку в-ранці;

¹⁾ Після цього віршу у вид. 1844 р. стоять дві строки точок. Ред.

¹⁾ Як мак розцвітає.

Грає кобзарь, приспіває,

²⁾ Як збиралась гронада. (Вар. по вид. 1844.)

Як ховали козаченька
В зеленім байраці.
Грав кобзарь, виспівує —
Аж лихо сміється:

„Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеться;
Було колись панували,
Та більше не будем . . .
Тії слави козацької
Повік не забудем!

Україно, Україно!
Ненько моя, ненько! ³⁾
Як згадаю тебе, краю,
Завьяне серденько. ⁴⁾

Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Ізгоріло!
А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?

Мовчать гори, грав море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же море! мовчить гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькі!
Така ваша доля!

„Встає хмара з-за Лиману,
А друга з поля;
Зажурилась Україна —
Така її доля!

³⁾ Серце мое, ненько! (Власний рукоп. Шевч.)

⁴⁾ Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько. (Власн. рук. Шевч.)

Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не рятує . . .
Козачество гине ;
Гине слава, батьківщина ;
Немає де дітись ;
Виростають нехрещені
Козацькі діти ;
Божаються невінчані ;
Без пона ховають ;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають !
Як та галич поле криє,
Ляхи, уніяти
Налітають, — нема кому
Порадоньки дати.
Обізвався Наливайко —
Не стало Кривчини !
Обізвався козак Павлюга —
За нею полинув !
Обізвався Тарас Трясило
Гіркими слезами :
„Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами !“

„Обізвався Тарас Трясило
Віру рятувати,
Обізвався, орел сизий,
Та й дав Ляхам знати !
Обізвався пан Трясило :
„А годі журиться !
А ходім лиш, панибрати,
З поляками биться !“
Вже не три дні, не три ночі
Бьється пан Трясило.
Од Лимана до Трубайла ⁶⁾
Трупом поле крилось.

⁶⁾ . . . до Трубему. (Вар. по вид. 1844.)

Ізнімігся козаченько,
Тяжко зажурився,
А поганий Конецьпольський
Дуже звеселився;
Зібрав шляхту всю до купи,
Та й ну частувати.
Зібрав Тарас козаченьків —
Поради прохати:
„Отамани, товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку,
Що будем робити?
Бенкетують вражі ляхи
Наше безголовья.“
— „Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоровья!
Нехай клятї бенкетують
Поки сонце зайде, —
А ніч-мати дасть пораду:
Козак ляха знайде.“

„Лягло сонце за горою,
Зірки засіяли,
А козак, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись ляшки-панки —
Нікуди втівати!
Прокинулись ляшки-панки
Та й не повставали:
Зійшло сонце — ляшки-панки
Покотом лежали.

„Червоною гадюкою
Несе Альта вісти,
Щоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків їсти.

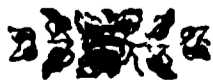
Налетіли чорні крюки
Вельможних будити; ⁹⁾
Зібралось козацество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі;
Заспівали козаченьки
Пісню тії ночі, —
Тії ночі кривавої,
Що славною стала
Тарасові, козацеству,
Ляхів що приспала.

„Над річкою, в чистім полі,
Могила чорнів;
Де кров текла козацькая,
Трава зеленів.
Сидить ворон на могилі
Та з голоду кряче . . .
Згада козак Гетьманщину,
Згада, та й заплаче.“

Умовк кобзарь сумуючи:
Щось руки не грають.
Кругом хлопці та дівчата
Слізоньки втирають.
Пішов кобзарь по улиці —
З журби як заграє!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:

„Нехай буде от-такечки!
Сидіть, діти, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покешкую.“

⁹⁾ Ляшоньків будити. (Вар. по вид. 1844.)

1844.

ЧИГРИН.

 Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсяпаються могили,
Високі могили —
Твоя слава; і про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
Де ти стояв, чого стояв . . .
І на сміх не скаже!

За що ж боролись ми з Ляхами!
За що ж ми різались з панами! ¹⁾
За що скородили списами
Татарські ²⁾ ребра! . . . Засівали,

¹⁾ . . . з Ордами. (Льв. вид.)

²⁾ Московські. (Льв. вид.)

І рудою поливали,
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродило?
Уродила рута, рута —
Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно слези трачу. Заснула Україна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в душло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала.

А надію

Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.
Нехай же вітер все розносить
На неокраїнім крилі,
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі.

Чигрине, Чигрине,

Мій друже єдиний!

Прослав-еси степи, ліси ^{*)}

І всю Україну!

Спи ж повитий жидовою,

Поки сонце встане,

Поки тиї недолюдки

Поростуть гетьмани.

Помолившись, і я б заснув . . .

Так думи прокляті

Рвуться душу запалити,

Серце розірвати.

Не рвіть, думи, ^{*)} не паліте!

Може, верну знову

Мою правду безталанну,

Мое тихе слово.

^{*)} . . . степи сині (ib.)

^{*)} Не рвіть душу (ib.).

Може, викую я з ёго
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги,
Може, зьорю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої слёзи,
Мої щирі слёзи;
Може, зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні;
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне;
І вищідять сукровату,
І нальють живої
Козацької тиї крови,
Чистої, святої.
Може, може . . . а між тими,
Між ножами рута
І барвінок розівьється;
І слово забуте,
Мов слово тихе-сумне,
Богобоязливе
Згадається, — і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеться, як рибонька,
І мене згадає . . .
Слово мов, слёзи мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти;
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі.

СОН.

Духъ истинны, єго же мїръ
не можетъ прияти, яко не
видить єго, ниже знаєть
єго.

Іоан. Гл. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий.
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазірає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину;
Той тузами обірає
Свата в єго хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ¹⁾ ніж на брата;
А той тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запусить
Пазурі в печінки;
І не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка;
А той, щедрий та розкішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з єго сердешного
Єров, як воду, точить! . . .
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,

¹⁾ Точить (Рук. вар.)

Як ягнята: „Нехай, каже:
Може, так і треба!“
— Так і треба! бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
На сім світі бажаєте . . .²⁾
Немає! немає!
Шкода й праці! Схаменіться:
Усі на сім світі —
І царята, і старчята —
Адамові діти.
І той . . . і той . . . А що ж то я?
— Ось-що добрі люде:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і буддень;
А вам нудно, жалуетесь . . .³⁾
Йй Богу, не чую!
І не кричіть; я свою пью,
А не кров людськую.

От-так, ідучи по-під-тянню
З бенкету п'яний у-ночі,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лає . . .
Тихо, як у раї,
Усюди божа благодать,
І в серці, і в хаті.
Отто ж я ліг і спати;
А вже підпийлий як засне,
То хоч коти гармати, —
І усом не моргне.

Та й сон же, сон, на прочуд дивний,⁴⁾
Мені приснився;

²⁾ На тім світі бажаєте. (ib.)

³⁾ . . . жалуетесь! . . . (ib.)

⁴⁾ . . . найпречудовний, (ib.)

Найтверезійший би упився,
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позірнуть на ті дива;
Та чорта-з-два!
Дивлюся: так буцім сова
Летить лугами, берегами,
Та тенетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками;
А я за нею, та за нею,
Лечу й прощаюся з землею.

— „Прощай, світе, прощай, земле,
Неприятний краю!
Мої муки, мої люті
В хмарі ⁵⁾ заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово, —
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;
О-півночі падатиму
З чистою росою . . . ⁶⁾
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога встануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небога!
Годуй діток; жива правда
У Господа Бога!“

Лечу, дивлюся — аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.

⁵⁾ В хмарі . . . (ib.).

⁶⁾ Рясною росою (ib.)

Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі — по волі
Стоять собі мов сторожі,
Розмовляють в полі.⁷⁾
І усе ж те,⁸⁾ вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Ранню⁹⁾ росою,
Вмивається, красується,
Сонце зустрічає.
І нема тому почину,¹⁰⁾
І краю немає.
Ніхто ёго не додбає,
Ані розруйнує . . .
І все то те . . . Душе моя,
Чого ж ти сумуєш?
Душе моя убогая,
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?

Хиба ти не бачиш,
Хиба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивися, а я полечу
Високо-високо, за синії хмари.
Немає там власті, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь: у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають —
З шкурою знімають, бо нічим обути
Панят¹¹⁾ недорослих. А он розпинають

⁷⁾ . . . з полем. (Льв. вид.)

¹⁰⁾ . . . загину (ib.)

⁸⁾ І все то те . . . (Рук. вар.)

¹¹⁾ Княжат . . . (Льв. вид.)

⁹⁾ Дрібною росою,

З-покон-віку вмивається, (ib.)

Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію¹²⁾ в військо оддають;
Бо ёго, бач, трохи . . . А он-де, — під-тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.
А он — бачиш! . . . Очі, очі!
На-що ви здалися?
Чом ви з-малку не висохли
Слізми не злилися?
То покритка по-під-тинню
З байстрам шкандибає;
Батько й мати одцурались
Й чужі не приймають; —
Старці навіть цураються . . .
А панич не знає:
З двадцятою,¹³⁾ недолюдок,
Душі пропиває.
Чи Бог бачить із-за хмари
Наші слёзи, горе?
Може й бачить, та помога,
Як і отті гори
Предковічні, що політі
Кровию людською! . . .

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упьемся отрутою,
В крязі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Ёго розпитати,
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?
Лети ж, моя думо, моя люта муко,
Забери з собою всі лиха, всі вла,

¹²⁾ . . . дитину. (Льв. вид.)

¹³⁾ З двадцятого, недоліток, Рук. вар. (цеб-то року, коли панич має часткові права. Пояснення Льв. вид. Кликовича 1865 р.)

Своє товариство; ти з ними росла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкі руки
Тебе повивали; бери ж їх, лети,
Та по всьому небу орду розпусти:
Нехай чорнів, червонів
Полум'ям повів,
Нехай знову рига змія,
Трупом землю крив.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю.
А тим часом пошукаю
На край світа раю!

І знов лечу по-над землею,
І знов прощаюся я з нею.
Тяжко матір покидати
У безверхій хаті,
А ще гірше дивитися
На слізи та лати.
Лечу, лечу, а вітер віє,
Передо мною сніг біліє;
Кругом гори ¹⁴⁾ та болота,
Туман, туман та пустота,
Людей не чуть; не знать і сліду
Людської страшної ноги . . .

„І вороги й невороги,
Прощайте! В гості не приїду.
Упивайтесь, бенкентуйте:
Я вже не почую;
Один собі на вік-віки
В снігу заночую.
І поки ви дознаєтесь,
Що ще єсть країна ¹⁵⁾
Неполита слізьми, кров'ю,

¹⁴⁾ Кругом бори та болота, (ib.)

¹⁵⁾ Що ще Україна

Не полита слізьми . . . (Льв. вид. 1866.)

То я одпочину,
Одпочину . . .“

Аж слухаю . . .
Загули кайдани
Під землею . . . Подивлюся . . .
О, люде поганий!
Де ти взявся? Що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею? Ні, вже мабуть
Я не заховаюсь
І на небі . . . За що ж кара,
За що мені муки?
Кому я що заподіяв?
Чиї тяжкі руки
В мені ¹⁶⁾ душу закували,
Серце запалили
І, ганячи силу,
Думи розпустили?
За-що? не знаю, а карають, ¹⁷⁾
І тяжко карають.
А коли я спокутую,
Коли діжду краю, —
Не бачу й не знаю.

Заворушилася пустиня,
Мов із темної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.
То не вмерлі, не зариті ¹⁸⁾
Не суда ідуть просити,
Ні, то люде, живі люде,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,

¹⁶⁾ В нуку . . . (Рук. вар.)

¹⁷⁾ . . . а караюсь,

І тяжко караюсь. (Рук. вар.)

¹⁸⁾ . . . не убиті. (Рук. вар.)

Щоб пельку залити
Неситому . . . То каторжні,
А за що? Те знав
Вседержитель, а може ще
Й він не добачав!
Он-де злодій штемпований
Кайдани волочить;
От розбійник катований
Зубами скрегоче,
Недобитка товариша
Зарізати хоче;
А між ними запеклими,
В кайдани убраний,
Царь всесвітний,¹⁹⁾ царь волі, царь
Штемпом увінчаний,
В муці, в каторзі — не просить,
Не плаче, не стогне . . .
Раз добром налите серце
В-вік не прохолоне.

А де ж твої думи, рожеві квіти,
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може на віки в серці заховав?
Ой не ховай, брате! розсип їх, розкидай:
Зійдуть і ростимуть і вийдуть з їх люде.²⁰⁾

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно;
Мороз розум будить.
І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлюся: хати над шляхами;
То город із стома церквами;
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі.

¹⁹⁾ Царь Всевшній, (ib.)

²⁰⁾ . . . і у люде вийдуть. (ib.)

Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштруються! — Далі гляну —
У долині, мов у ямі,
На багнищі город мрів.
Над ним хмарою чорнів
Туман тяжкий. Долітаю —
То город без краю.
Чи то турецький,
Чи то німецький?
А може те, що й московський.
Церкви та палати,
Та пани пузаті
І ні однісінької хати!
Смеркалося. Огонь-огнем
Кругом запалало,
Аж злякався . . . „Ура! ура!
Ура!“ закричали.

„Цу-цу, дурні! схаменіться,
Чого се ви раді,
Що орете?“ — „Экой хохоль!
Не знаєть параду!
У насъ парадъ. Самъ изволить
Сегодня гуляти.“
„Та де ж вона, тая цяця?“
— „Вонъ, видишь палаты?“
Штовхаюся, а землячок,
Спасибі признався,
З цинковими вгудзиками:
„Гдѣ ты здѣсь узялся?“
— З України. — „Да какъ же ты
Й гаварить не вмѣешь
Па здѣшнему?“ — „Ба ні, кажу!
Говорить я вмію,
Та не хочу.“ — „Экой чудакъ!
Я всѣ входы знаю;
Я здѣсь служу; коли хочешь,

Въ дворець попытаюсь
Ввести тебя. Только, знаешь,
Мы, братъ, просвѣщенны,
Не поскупись полтинкою.“
— „Цур тобі, мерзений
Каламарю!“

І зробився
Я знову незримий
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!
Так от-де рай! Уже на що
Золотом облиті
Блюдолизи! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік ёго
Жіночка-небога,
Мов опенёк засушений
Тонка, довгонога,
Та ще на-лихо ²¹⁾ сердешна
Хята головою.
— „Так оце-то та богиня!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоїм віршомазам:
От-то дурний! а ще й битий!
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства
У сріблі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!

²¹⁾ Та не на добре сердешна
Трясе головою. (Р у к. в а р.)

Аж потіють та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять; хоч маленьку,
Хоч пів-дулі, аби тільки
Під самую пику.
І всі у-ряд поставали,
Ніби безъязикі.
Ані телень! . . . Царь цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами,
Скаче, бадёриться.
Довгенько в-двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека нечути)
Об отечестві, здається,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших;
А потім цариця
Сіла мовчки на дзигглику.
Дивлюсь — царь підходить
До найстаршого . . . та в пику
Їго як затопить!
Облизався неборака
Та меншого в пузо —
Аж загуло . . . А той собі
Ще меншого туза
Межи-плечи. Той меншого,
А менший малого;
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицах,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити
Та верещать, та як ревнуть:

„Гуля наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура . . . а . . . а . . . а!“

Зареготався я, та й годі;
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тільки де-де православні
По кутках стогнали,
Та стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сміх і слези! От пішов я
Город озирати.
Там ніч — як день. Дивлюся я:²²⁾
Палати, палати
По-над тихою рікою,
А берег обшитий
Увесь камінем. Дивуюся,
Мов несамовитий:
Як-то воно зробилося
З калюжи такої
Таке диво . . . От-тут крови
Полило²³⁾ людської
І без ножа! По тім боці
Твердня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивиться,
І дзикгарі²⁴⁾ теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить . . . копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп,
У свиті — не свиті,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.

²²⁾ Дивуюся. (Рук. вар.)

²³⁾ Пропадо. (ib.)

²⁴⁾ І дзвонарі. (ib.)

Кінь басує . . . от-от річку
От-от перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж це такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
„Первому Втора я“
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Це той Первий, що роспинав
Нашу Україну,
А Втора я доканала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обое,
Накралися, а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко-тяжко мені стало,
Так мов я читаю
Історію України . . .
Стою, заміраю.
А тим часом тихо-тихо
Та сумно співає
Щось такеє невидиме:

„Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію . . .
А мене послали
У столицю з козаками
Наказним гетьманом . . .
О, Боже мій милосердний!
О, царю поганий!
Царю проклятий, неситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав

Благородними кістками,
Поставив столицю
На їх трупах катованих
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах . . . Царю, царю!
І Бог не розсудить ²⁵⁾
Нас з тобою. Кайданами
Скований зо мною
На вік-віки. Тяжко мені
Витать над Невою . . .
України далекої
Може вже немає.
Полетів би, подивився,
Так Бог не пускає.
Може Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,
Нашу славу? Боже милий! ²⁶⁾
Зжалься, Боже милий!“

Та й замовкло. Дивлюся я, —
Біла хмара криє
Синє море; ²⁷⁾ а в тій хмарі
Мов звір в гаї вис.
То не хмара: біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусянжовим
І заголосила:
„І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!
На страшному на судищі

²⁵⁾ . . . не розлучить. (Рук. вар.)

²⁶⁾ „На ту славу, Боже милий,
Глянься, Боже милий!“ (ib.)

²⁷⁾ Синє небо; (ib.)

Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину
Та порізав із шкур наших
Собі багряницю,
Пошив жилами твердими
І заклав столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий кате,
Проклятий, проклятий!“

Розлетілись, розсипались:
Сонечко вставало;
А я стояв, дивувався
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
По-край улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до дому:
Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю-гадаю:
„Як-то тяжко той насущний
Люде заробляють!“

От і братія сипнула
У Сенат писати,
Та підписувать, та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають;

По-московськи так і чешуть,²⁸⁾
Сміються та лають
Батьків своїх, що з-малечку
Цвенькати не вчили
По-німецьки, а то тепер
І кисни в чорнилі! —
Пьявки, пьявки! Може батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!
Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом политі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях²⁹⁾
Замучені . . . Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовице!

Пійти лишень, подивиться
До царя в палати:
Що там робиться? Прихожу:
Старшина пузата
Стоїть рядом, сопе, хропе
Та понадувалась,
Як индики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
Неначе з берлоги
Ведмідь виліз . . . Ледве-ледве
Переносить ноги;
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Їго мучило. Як крикне
На самих пузатих:
Всі пузаті до одного
В землю провалились.

²⁸⁾ . . . так і ріжуть. (Рук. вар.) ²⁹⁾ . . . теплицях заглушені . . . (ib.)

Він випучив баньки з лоба, —
І все затрусилось,²⁰⁾
Що осталося. Мов скажений
На менших гукає, —
І ті в землю. Він на дрібних,²¹⁾ —
І ті пропадають.
Він до челяді . . . і челядь²²⁾
І челядь пропала;
До москалів, — москалики
Тяжко застогнали,²³⁾
Пішли в землю. Диво дивне
Сталося на світі!
Дивлюся я, що дальш буде?
Що буде робити
Мій ведмедик. Стоїть собі,
Голову понурив
Сіромаха. Де-ж ділася
Ведмежа²⁴⁾ натура?
Мов кошеня — такий чудний!
Я як²⁵⁾ засміявся!
Він і почув, та як гикне, —
Я перелякався . . .
Та й прокинувся.

Оттаке-то

Приспалося диво!
Чудне якесь! Таке тільки
Сниться юродивим
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати мої милі,
Що не своє розказував,²⁶⁾
А те, що приснилось.

1844. 8 іюня Петербургъ.

²⁰⁾ І всі затрусилась,
Що осталися. (Льв. вид.)

²¹⁾ Він до дрібних, — (ib.)

²²⁾ Він до челяді сунеться, — (ib.)

²³⁾ До москалів, — і москалі
Тільки застогнали. (Льв. вид.)

²⁴⁾ Ведмедська . . . (Рук. вар.)

²⁵⁾ Я аж засміявся.

Він почув се, — та як гикне!

(Льв. вид.)

²⁶⁾ Брати любі, милі,

Що не своє розказую, (ib.)

1845.

УРИВКИ З ПОЕМИ
„ЄРЕТИК“ або „ИВАН ГУС.“

Посвященіє поеми

П. І. ШАФАРІЄВІ.

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Сусідоньки; нагналися,
Та й полягли спати
І забули сірий попіл
По вітру розвіять;
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
Тліє, не вгасає,
Жде підпалу, як той местник
Часу дожидає
Непевного. Тліла іскра,
Незримо сияла
На розпутті широкому,
Та й гаснути стала.

От-так Німота запалила
Велику хату, і сімью
Славян тих славних порізнила
І тихо-тихо упустила
Усобиць лютую змію.

Полилися ріки крові
Пожар загасили,
А Німчики пожарище
Й сиріт розділили.
Виростали у кайданах
Славянські діти
І забули у неволі,
Що вони на світі!
А на давнім пожарищі
Искра братства тліла,
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих.
І дождалась . . . Прозрів-еси
В попелі глибоко
Огонь добрий смілим серцем,
Смілим орлім оком;
І засвітив, любомудре
Світоч правди, волі . . .
І Славян сімью велику
Во тмі і неволі
Перелічив до одного,
Перелічив трупи,
А не Славян, і став-еси
На великих купах
На розпутті всесвітньому
Ізекілем.
І, о диво! трупи встали
І очі розкрили!
І брат з братом обнялися,
І проговорили
Слово тихої любови
На віки і віки!
І потекли в одно море
Славянські ріки!

Слава тобі Славянину,
Чеху-Славянине!
Що не дав ти потонути

В Німецькій пучині
Нашій правді! Твоє море
Славянське, нове,
За-того вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом;
Попливе на вільнім морі,
На широких хвилях.
Слава тобі, славний Чеху,
Во віки і віки!
Ізлив-еси в одно море
Славянськїї ріки!

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту — думу немудрую
Про Чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гуса!
Прийми, отче, а я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі Славяне стали
Добрими братами
І синами сонця правди
І вретиками
Оттакими, як Констанський
Єретик великий! . . .
Мир мирові подарують
І славу вовіки!

22 Нюбря, 1845. Переяславль.

I.

Камень, яко же небрегоша
зыждущіє, сей бысть во
глазѣ оугла; отъ Госнода
бысть сей, и есть дивенъ
во оуесѣхъ нашихъ.

Псалом СХVII., ст. 22.

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить;
А на Апостольскім престолі
Чернець годований сидить;
Людською кровію торгує ¹⁾
І рай у найми оддає.
О, Боже! суд твій правий всує, ²⁾
І всує царствіє твоє!
Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли твою славу
І силу, і волю.
Люде стогнуть у кайданах, ³⁾
Немає з ким взятись,
Розкуватись, одностайне,
Односердне стати
За евангелию правди,
За темні люде.
Нема кому! . . . Боже, Боже!
Чи то ж і не буде?
Чи настане великий час
Небесної вари?
Чи розломим три корони ⁴⁾
На гордій тіарі?

¹⁾ . . . шинкує. (Рук. вар.)

²⁾ Небесний Царь! І суд твій всує.

³⁾ Земля плаче у кайданах,

Мов за дітьми мати;

Нема кому розкувати,

Одностайне стати. («Правда» 1873 р.)

⁴⁾ Чи розіб'єм . . . (ib.)

Розломимо! ⁵⁾ . . . Благослови —
Не на месть і муки —
Благослови мої, Боже,
Нетверді руки
Й слово тихе . . . О, Боже!
Чи вони ж почують? . . .

.

От-так

У келії своїй правдивий
Иван Гус думав розкувати ⁶⁾
Народ замучений, і диво,
Святе диво показати
Очам незрячим . . .
„Поборюсь! . . .”
За правду Бог! . . . Да совершиться! . . .“
І в Вифліємську каплицю
Пішов молитися вірний Гус.

II.

ПАПСЬКА БУЛЛА.

„Во имя Господа Христа,
За нас розп'ятого на дереві,
І всіх Апостолів Святих,
Петра і Павла особливе,
Ми розрішаємо гріхи
Святою буллою сією
Рабині божій отгій,
Що водили по уляцях
В Празі позавчора,
Що хилилась . . .

⁵⁾ Розіб'ємо! . . . (ib.)

⁶⁾ Иван Гус думав розірвати
Окови ядові, і диво, (ib.)

⁷⁾ „Помолюсь!”

За ином Бог! . . . Да совершиться! (ib.)

По шинках, по станах,
По чернечих переходах,
По келіях п'яна.
Отта сама заробила
Та буллу купила:
Теперь свята . . .“

— „Боже, Боже,
Великая сило!

Великая славо! зглянься на людей,
Одпочинь од кари у святому раї!
За що пропадають, за що Ти каравш
Своїх і покірних і добрих дітей?!
За що закрив їх добрі очі
І вільних розум окував
Кайданами лихої ночі?!
Прозріте, люде: день настав!
Просніться, Чехя, змийте луду
. . . будьте люде,
А не посмішище ченцям!
Розбійники, кати в тіарах,
Все потопили, все вняли,
Мов у Москві Татари,
І нам сліпим передали
Свої догмати. Кров, пожари,
Всі зла на світі, війни, чвари,
Пекельних мук безкрайї ряд
І повен Рим байстрят —
От їх догмати і їх слава!
То явна слава . . . А тепер
Святим положено конклавом:
Хто без святої булли вмер —
У пекло просто! Хто ж заплатить
За буллу в-двоє — ріж хоч брата,
Окриме папи і ченця,
І в рай іди — кінець кінцям!
У злодія вже злодій краде,
Та ще й у церкві . . . Гади! гади!

Чи напилися ви, чи ні
Людської крові?! — Не мені,
Беликий Господи, простому,
Судить великі діла
Твої волі . . . люті зла
Не дієш без вини нікому!“

І плакав Гус, молитву дія,
І тяжко плакав; люд мовчав
І дивувався: що він діяв?
На кого руку піднімав?

.

Всі здригнули:
Иван Гус буллу розідрав!

Із Вифліємської каплиці
Аж до всесвітньої столиці
Луна, гогочучи, неслась;
Ченці ховаються: мов кара,
Луна в конклаві віддалась, —
І похилилася тіара . . .
Шепочеться Авіньйоно
З римськими ченцями;
Шепочуться антипапи,
Аж трясуться стани
Від шопоту. Кардинали
Як гадюки вьються
Круг тіари, та нищечком
Мов коти гризуться
За мишеня . . . Та й як таки:
Однієї шкури
Така сила! А м'ясива!
Аж здригнули мури,
Як зачули, що у Празі
Загелкали гуси
Та з орлами летять битися . . .
Конклав схаменувся.
. . . положили

Одностайне стати,
І всіх . . .
. . . зкликати,
Та і стерегти як мога
І з верху і з долу,
Щоб не втікла тая птаха
На славянське поле.

Як та галич поле крила,
Ченці повалили
До Констанцьї: шляхи, степи
Мов сарана вкрили.

ВЕЛИКИЙ ЛЕХ.

(Мистерія.)

I.

ТРИ ДУШІ.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Субботове і сіли
На похилившемусь хресті
На старій церкві. — „Бог простить:
Ми пташки-душі,¹⁾ а не люде!
А відсіля виднійше буде,
Як той розкопуватимуть лєх.
Коли-б вже швидче розкопали,
Бо так сказав Петрові Бог:
— „Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все москаль порозбірає,
Як розкопа Великий лєх.“

Перша душа.

Як була я молодою,
То Присею ²⁾ звалась;

¹⁾ Ми генер души. (Перш. рукопис.)

²⁾ То Прискою. (ib.)

Я от-тутечки й родилась,
Тут і виростала.
От-тут було на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
З тим Юрусем гетьманченком
У пажмурки граюсь;
А гетьманша було вийде
То й кликне в будинок . . .
Он-де клуня: от-там мені
І хвіг і родзинок, —
Всього мені понадає
І на руках носить . . .
А до гетьмана як прийдуть
Із Чигрина гості,
То це й шлють було за мною.
Одягнусь, обуюсь, —
І гетьман бере на руки,
Носить і цілує . . .
От-так-то я в Субботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали
І нікому я нічого,
Ніже злого слова
Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрива!
Всі на мене залицялись,
І сватати стали;
А у мене, як на тебе ж,
І рушники ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку,
Як-раз у неділю,
Побігла я за водою.
Вже й криниця тая
Запустила і висохла,

А я все витаю! . . .
Дивлюся: гетьман з старшиною . . .
Я води набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм;
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледві я не ледві
Донесла до хати
Отту воду. Чом я з нею
Відер не побила? . . .
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестриці,
І в рай не пускають.

Друга душа.

А мене, мої сестриці,
За те не пускають,
Що цареві московському
Боня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтзви.
Я була ще недолюдком,
Як Батурин славний
Москва в-ночі запалила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палаток
Мазепиних. Коло мене
І сестра і мати
Зарізані обнявшись
Зо мною лежали.

І на-силу то на-силу
Мене одірвали
Од матері неживою.
Що вже я просила
Московського копитана,
Щоб і мене вбили!
Ні не вбили, а пустили
Москалям на зрище:
На-силу я заховалась
На тим пожарищі.
Одна тільки і осталась
В Батурині хата;
І в ту хату поставили
Царя почувати,
Як вертався з-під Полтави.
Я йшла за водою
Повз хатину,³⁾ а він мені
Махав рукою.
Каже — коня напоїти, —
А я й напоїла.
Я й не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала . . .
Царь поїхав в Московщину,⁴⁾
Мене поховала
Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та, що й мене привітала
В безверхій хатині,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
І свалок хрещатий
На вугілля попалили,

³⁾ До хатини. (Перш. рук.)

⁴⁾ На порозі, як царь вийшов,
Мене поховали. (ib.)

А я над ярами
Й байраками козацькими
І досі літаю.
А за що мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть за те, що всякому
Служила, годила,
Що цареві московському
Коя напоїла?

Третя душа.

А я в Каніві родилась,
Ще й не говорила,
Мене мати несповиту
На руках носила.
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові,
А я з матір'ю сиділа
На горі в діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотілось,
Чи може що в маленької
На той час боліло.
Мене мати забавляла
І . . . і показала ⁵⁾
На галеру золотую:
„Он глянь лиш,“ сказала:
„Мов будинок пливе!“ . . . А в галері
Бнязі і всі сили,
Вовводи, а між ними
Цариця сиділа.
Я глянула, усміхнулась, —
Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В одній ямі
Обох поховали.

⁵⁾ І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері (ib.)

От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За що мене на митарства
Й досі не пускають.
Чи я знала, ще сповита,
Що цариця тая —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця? ⁶⁾
Скажіть сестриці?

Смеркається. Полетіли
Ночувати в пущу: ⁷⁾
Як що буде робитися,
Відтіль буде чути.
Сховалися білесенько,
У ліс полетіли
І в кусточку на дубочку ⁸⁾
Ночувати сіли.

П.

ТРИ ВОРОНИ.

Перша.

Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрав.

Друга.

Я в Парижі була
Та три злоти в Радзивилом
Та в Потоцьким пропила.

⁶⁾ Львічице! . . . (ib.)

⁷⁾ . . . в Чугу. (ib.)

⁸⁾ І на гілоньці на дубі (Справлено рукою Тар. Григ. на власному рукопису.)

Третя.

Через міст іде чорт
І коза по воді . . .
Буть біді! будь біді!

От-так кричали і летіли
Ворони з трьох сторон, і сіли
На маяку, що на горі,
Посеред лісу, усі три.
Мов на мороз понадувались,
Одна на другу позірали,
Неначе три сестри старі,
Що дівували-дівували,
Аж поки мохом⁹⁾ поросли.

Перша.

Оце тобі, а це тобі!
Я оце літала
Аж у Сібір, та в одного
Декабриста вкрала
Трохи жовчи. От бачите,
Й в чим поживиться.¹⁰⁾
Ну, а в твоїй Московщині
Є на що дивиться,¹¹⁾
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, много!
Три укази накаркала
На одну дорогу.

Перша.

На яку ще? на ковану?
Ну, вже наробила!

⁹⁾ . . . лихом (Перш. рук.)

¹⁰⁾ . . . чим розговітись. (Льв. вид.)

¹¹⁾ Є чим поживитись? (Льв. вид.)

Третя.

Та шість тисяч в одній верстві
Душ передушила.

Перша.

Та не бреш, бо тільки п'ять,
Та й то з фоном-Корфом!
Ще й чваниться, показує
На чужу роботу . . .
Банустниця закурена!
А Ви, мосці-пані,
Бенкетуєте в Парижі?
Поганці погані!
Що розлили річку крові
Та в Сибір загнали
Свою шляхту — та вже й годі,
То вже запанілись? ¹²⁾
Ач яка вельможна пава!

Друга й Третя.

А ти що зробила?

Перша.

А-дзуски ¹³⁾ вам питать мене!
Ви ще й не родились,
Як я от-тут шинкувала
Та кров розливала.
Дивись які! Караманна,
Бачиш, прочитали
Та й думають, що ось-то ми!
Дзус ¹⁴⁾ вам, недоріки!
В колодочки ще не вбились,
Безпері каліки!

¹²⁾ Уже й загнишались . . . (Льв. вид.)

¹³⁾ А зась вам . . . (Льв. вид.)

¹⁴⁾ Цягтьте, недоріки. (ib.)

Друга.

Оце, яка недотика!
Не та рано встала,
Що до-світа упилася,
А та, що й проспалась.

Перша.

Упилась би ти без мене
З своїми ксєндзами!
Чорт-ма хисту! Я спалила
Польщу з королями;
А про тебе, щебетуху,
І досі б стояла! . . .
А з вільними козаками
Що я виробляла?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живущі ж, проклятущі!
Думала з Богданом
От-от я їх поканала.¹⁵⁾
Пі, встали погані
З Мазепою¹⁶⁾ прибудую.
Та й тоді творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими, а такими
Просто-козаками
Финляндію засіяла,
Насипала бурти
На Орелі. На Ладугу
Так гурти за гуртом
Виганяла, та цареві
Болота гатила.

¹⁵⁾ . . . поховала. (ib.)

¹⁶⁾ Із Шведською прибудую (ib.)

І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
От-тоді-то було свято!
Аж пекло злякалось,
Матір Божа у Іржавці
В-ночі заридала.

Третя.

І я таки пожила :
З Татарами послужила, ¹⁷⁾
З Мучителем покутила,
З Петрухою попила,
Та все Німцям продала, ¹⁸⁾
Та все Німцям продала!

Перша.

Та й ти добре наробила:
Так козаків закріпила ¹⁹⁾
У Німецькій кайдани, —
Хоч лягай та й засни.
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають?
Вже ж і в кріпость завдала,
І дворянства страшну силу
У мундирах розплодила,
Як тих вошей розвела:
Все вельможні байстрята!
Уже й Січ їх біснувата
Німотою ²⁰⁾ поросла;
Та й Москаль незгірша штука:
Добре вмів гріти руки.
І я люта, а все-таки
Того не з'умію,
Що Москалі з козаками
В Україні діють.

¹⁷⁾ З Татариним покутила. (ib.)

¹⁸⁾ Та й Німцям запродала. (ib.)

¹⁹⁾ Так кацапів закріпила. (ib.)

²⁰⁾ Жидовцю поросла. (ib.)

От-то указ надрюкують:
„По милості Божій
І ви — Наші і все — Наше,
І гоже й не гоже!“
Тепер заходились
„Древності“ шукати
У могилах . . . бо нічого
Уже в хаті взяти.
Все забрали любісінько,
Та лихий їх знає,
Чого вони з тим поганим
Лєхом поспішають?
Трошки-трошки подождали б,
І церква б упала:
Тоді б собі дві руїни
Разом розкопали.²¹⁾

Друга й Третя.

Чого ж ти нас закликала,
Щоб на Лєх дивиться?

Перша.

Таки й на Лєх! та ще буде
Два дива твориться:
Сю ніч будуть в Україні
Родиться близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий . . . оце вже наш! . . .
Катам помагати.
Він вже в череві кусає . . .²²⁾
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добро поплюндрує,
Й брата не покине,

²¹⁾ В „Пчелі“ описали б (іб.)

²²⁾ . . . в череві щинає. (іб.)

І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут komponують:
На катів та на все добре
Байдани готують.

Третя.

Я золотом розтопленим
Залью ёму очі.

Перша.

Ні, він, клятий недовірок,²³⁾
Золота не схоче.

Третя.

Я царевими чинами
Скручу ёму руки.

Друга.

А я зберу з всього світа
Всі зла і всі муки.

Перша.

Ні, сестриці! не так треба:
Поки сліпі люде,
Треба ёго поховати;
А-то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином²⁴⁾
Мітла простяглася;
По-над Дніпром і Тясмином
Земля затряслася.
Чи чуєте: застогнала
Гора над Чигрином?²⁵⁾

²³⁾ А він клятий недолюдок, (ib.)

²⁴⁾ . . . над Києвом (ib.)

²⁵⁾ Гора в Чигирині?

О! сміється і ридає
Уся Україна! (ib.)

І радіє на родинях
Певна Україна!
То близнята народились;
А навісна мати
Регочеться, що Йванами
Обох буде звати.
Полетимо! . . .

Полетіли
Й летячи співали.

Перша.

Попливе наш Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою!

Друга.

Побіжить наш Ярчук
В ірій їсти гадюк
Зо мною.

Третя.

Какъ хвачу, да помчу,
Въ самый адъ полечу
Стрѣлою!

Ш.

ТРИ ЛІРНИКИ.

Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Субботов про Богдана
Мирянам співати.

Перший.

Що то сказано ворони:
Уже й помостили!
Мов-би для їх те сідало
Москалі зробили.

Другий.

А для кого ж? Чоловіка
Певно не посадять
Лічить зорі.

Перший.

Ти то кажеш,
А може й посадять
Москалика або Німця;
А Москаль та Німець
І там найдуть хлібець.

Третій.

Що се таке верзете ви?
Які там ворони,
Та Москалі, та сідало?
Нехай Бог боронить!
Може ще нестись заставлять, —
Москаля плодити.
Бо чутно-єсть, що царь хоче²⁶⁾
Весь мир полонити.

Другий.

А може ще й так. Так на чорта ж
Їх на горах ставить?
Та ще такі височенні,
Що хмари достанеш,
Як ізлізти.²⁷⁾

²⁶⁾ Бо чутка є, що царь хоче
Весь світ полонити. (Льв. вид.)

²⁷⁾ Як підскачеш. (Перш. рук.)

Третій.

Так от же ж що!
От-то потоп буде.
Пани туди повилазять
Та дивиться будуть,
Як мужики тонутимуть.

Перший.

Розумні ви люде,
Та нічого не знаєте!
То понаставляли
Ті хвігури от для того,
Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нишком
Піску не орали,
Що скрізь от-там за Тясмином.

Другий.

Чорт-зна що провадиш!
Нема хисту, то й не бреши.
А що як присядем
От-тутечки під берестом
Та трохи спочинем?
Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині:
То поснідаем в пригоді
Поки сонце встане.
(Посідали). А хто, братці,
Співать ²⁸⁾ про Богдана?

Третій.

Я співаю і про Красні, ²⁹⁾
І про Жовті води,
І містечко Берестечко.

²⁸⁾ Співа . . . (Льв. вид.)

²⁹⁾ . . . і про Ясси. (Перш. рук.)

Другий.

В великій пригоді
Нам сёгодня вони стануть;
Бо там коло лѣху
Базар людей насходився,
Та й панства не трохи!²⁰⁾
А ну заспіваєм
Проби ради.

Перший.

Та цур ёму!
Лажмо трохи спати.²¹⁾

Третій.

І я кажу. — Обісіє
Ще й у день співати! —

Старці під берестом заснули;
Ще сонце спить, пташки мовчать,
А коло лѣху вже проснулись
І заходилися копати.
Копають день, копають другий,²²⁾
На третій насялу
Докопалися до муру,
Та трохи спочили,
Поставивши караули.
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По начальству. Приїхало
Начальство мордате.

²⁰⁾ Й повини не трохи. (Перш. рук.)

²¹⁾ Краще полягаймо та виспимось.
День великий; ще буде співати.

Третій.

І я кажу: понолилось
Та будено спати. (ів.)

²²⁾ . . . копають два. (Льв. вид.)

Подивилось: „треба, каже,
Своди розламати!
Вірній діло!“ Розламали,
Та й перелякались:
Костяки в лѣху лежали
І мов усміхнулись,
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:
Черепок, гниде корито,
Й костяки в кайданах;
Як-би в форменних, то добре:
Вони б ще здалися
Кому небудь . . .²³⁾ А ісправник
Трохи не сказився,
Що нічого, бачиш, взяти;
А він то трудився:
І день і ніч побивався,
Та дурня й добрався;
Як би ёму Богдан оце
У руки попався,
У москалі загатив би,²⁴⁾
Щоб знав, як дурити
Правительство. Кричить, біга,
Мов несамовитий;
Яременка *) в пику пише,
По московськи лав
І весь народ. І на старців
Оттих ²⁵⁾ покликає:
— „Вы что дѣлаете, плуты?“ —
— „Та ми, бачте, пане,
Співаємо про Богдана.“ —
— „Я вамъ дамъ Богдана!

²³⁾ Засміялись . . . (Перш. рук.)

²⁴⁾ . . . Заголив би. (Льв. вид.)

*) Козака Яременка клуня стоїть на тій місці, де були палати Богдана.
(Прим. на власному рук. Т. Г.)

²⁵⁾ Моїх налігас. (Льв. вид.)

Мошенники, дармоїди!
І п'єсню сложили
Про такого жь мошенника!
— „Нас, пане, навчили!“
— „Я вась навчу! Завалить имь!“
Взяли й завалили,
Випарили у московській
Бані-прохолоді!
Боже правий! . . .
От-так-то лєх і Богдан той ²⁶⁾
Стали їм в пригоді!

Так малий лєх в Субботові
Москва розкопала;
Великого ж того лєху,
Ще й не дошукались! ²⁷⁾

Миргород. 1845 р.

РОЗРИТА МОГИЛА.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мати, гинеш? ¹⁾
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась,
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?

²⁶⁾ Випарили по московськи;
Боже правий! . . .
От-так пісьні Богданови . . . (Перш. рук.)

²⁷⁾ Ще й не докопались. (ib.)

¹⁾ На-що тебе сплюндрували?
За-що, мамо, гинеш? (Рук. вар)

— „Молилася, турбувалася,²⁾
День і ніч не спала,
Моїх діток доглядала,³⁾
Звичаю навчала.
Виростали мої діти,
Мої добрі квіти, —
Панувала і я колись
На широкому світі!
Панувала . . . О, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір —
На свою Україну,
Що колигучи співала
Про свою долю,⁴⁾
Що співаючи ридала,
Виглядала волю . . .⁵⁾
Ой Богдане, Богданочку!
Як-би була знала, —
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродали
Жидові, Німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі:
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває . . .
Нехай рив, розкопує, —
Не своє шукає;
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть Москалеві
Господарювати,

²⁾ . . . журбувала, (ib.)

³⁾ Своїх діточок маленьких (ib.)

⁴⁾ . . . неволю, (ib.)

⁵⁾ Проклинали долю! (ib.)

Та з матері полатану
Сорочку знімати . . .⁶⁾
Помагайте,⁷⁾ недолюдки,⁸⁾
Матір катувати! . . .

На четверо розкопана
Розрита могила! . . .
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? — Ех! як-би то⁹⁾
Як-би то знайти те,
Що там поховали, —
Не плакали б діти,
Мати б не ридала!

КАВКАЗ.

 За горами гори, хмарами¹⁾ повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
З-покон-віку Прометея
Там орел карає,
Що-день-божий довбе ребра,
Серце розбиває;²⁾
Розбиває, та не випне
Живучої крові:
Воно знову оживає,
І сміється знову.

⁶⁾ . . . здирати (ib.)

⁷⁾ Поспішайте ж, недолюдки
Матір катувати,
На четверо розкопати
Розсипати могили!
Чого ж вони там шукають,
І що заховали? (ib.)

⁸⁾ Помагайте, недовчені.

(Вид. Гергарда.)

⁹⁾ . . . Ех! як-би ж то
Як-би були знали,
Що там заховали, —
Не плакали б діти
Матір не тужила б! (ib.)

¹⁾ . . . хмарою. (Рук. вар.)

²⁾ Що-день-божий добрі ребра
Й серце розбиває; (Вид. Гергарда.)

Не вмірає душа наша,
Не вмірає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поле;
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прою ³⁾ з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тільки плакати, плакати, плакати,
І хліб насущний замість
Кривавим потом і слезам!
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить!
Коли-ж вона прокинеться,
Коли-ж одпочити
Даси, Боже, утомленим, ⁴⁾
І нам даси жити?
Ми віруєм твоїй силі,
І слову живому: ⁵⁾
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язик ⁶⁾
Во віки і віки.
А поки-що течуть ріки —
Криваві ріки! . . .

За горами гори хмарами повиті,
Засіяні горем, кровію политі!
От-там-то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю,
Та й цькуємо . . . Лягло кістьми

³⁾ . . . на суд (Рук. вар.)

⁴⁾ Лажеш, Боже, утомлений (ib.)

⁵⁾ . . . Твоєму (ib.)

⁶⁾ Поклоняться всі народи,
Поклоняться всі язик (ib.)

Людей муштрованих чи-мало . . .
А сліз, а крови? Напоїть
Всіх Імператорів ⁷⁾ би стало . . .
З дітьми і внуками, втопить
В слёзах удових. ⁸⁾

А дівочих,
Пролятих нишком ⁹⁾ серед ночі,
А матерніх горячих сліз,
А батьківських, старих, кривавих —
Не ріки — море розлилось,
Огненне море!

Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам царям! —
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
І вам, лицарі великі, ¹⁰⁾
Богом незабуті!
Борітеся — поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

„Чурек і сакля — все твоє:
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не візьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах. ¹¹⁾
У нас ¹²⁾ — на те пісьменні ми —
Читаєм Вожиї глаголи,
І од глибокої тюрми,
Та до високого престола,
Усі ми в золоті і голі. ¹³⁾

⁷⁾ Всіх Цариків. (Вид. Гергарда.)

⁸⁾ В слёзах вдовиці і дівочих,
(Вид. Гергарда.)

⁹⁾ . . . тайно (Рук. вар.)

¹⁰⁾ . . . дикарі великі (Вид. Гергарда.)

¹¹⁾ . . . в кайдани. (ib.)

¹²⁾ А в нас? . . . (Рук. вар.)

¹³⁾ Усі ми в золоті єсьми! (ib.)

До нас в науку . . . ми навчим,
Почому хліб і сіль почім?
Ми християне;¹⁴⁾ храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас. —
Нам тільки сакля в очі коле,
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Чом ми вам
Чурек же ваш та так не кинем,¹⁵⁾
Як тій собаці? Чом ви нам
Платить за сонце не повинні?
Тай тільки ж то!
Ми не погане, —
Ми настоящі християне;
Ми малим ситі. — А за те,¹⁶⁾
Як-би ви з нами подружились,
Богато б де чому навчились.
У нас же й світа як на те:
Одна Сібір неісходима!
А тюрм? а люду? — що й лічить:
Од Молдована аж до Фінна,¹⁷⁾
На всіх язиках все мовчить:
Бо благоденствує! . . . У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що царь якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,¹⁸⁾
А друга вбив! Тепер на небі!
Ось бачите, які у нас
Сидять на небі? Ви ще темні,
Святим хрестом непросвіщенні!
У нас навчіться . . . В нас дери,
Дери та дай,
Та потім прямо в рай,

¹⁴⁾ Ми не погане, —

Ми настоящі християне:

Храми ікони,

Все добре . . . (Вид. Гергарда.)

¹⁵⁾ . . . та вам не кинем, (Рук. вар.)

¹⁶⁾ До нас в науку; а за те (Рук. вар.)

¹⁷⁾ Од Молдованина до Фінна,

На всіх язиках всі мовчать:

Бо благоденствує! (Вид. Гергарда.)

¹⁸⁾ . . . взяв за себе, (ib.)

Хоть і рідню всю забирай.
У нас . . . чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Хранцузів лаєм; продаєм,
Або у карти програєм
Людей . . . Не негрів, а таких
Таки хрещених, но простих.
Ми не Гишпане: крий нас Боже!
Щоб крадене перекупать та продавать,
Як ті жиди . . . ми по закону!“ —

По закону Апостола
Ви любите брата? ¹⁹⁾
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й луניתе по закону
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жинці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!
За кого ж Ти розпинався,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих? Чи за слово
Істини? Чи може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталось!
Храми, капиці і ікони,
І ставники, і мірри дим,²⁰⁾
І перед образом Твоїм
Неутомленні поклони
За кражу, за війну, за кров . . .
Щоб братню кров пролити, просять,
А потім в дар Тобі ²¹⁾ приносять
З пожару вкрадений покров . . .

¹⁹⁾ Возлюбите брата! (Рук. вар.) ²¹⁾ . . . Тобі ж приносять (ib.)

²⁰⁾ І ставники і мірри й дим (ib.)

Просвітились, та ще хочем
Других просвітити:
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем,²²⁾ тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани ковати,
Як їх носить, як і плести
Кнути залувати,
І як під них спини підставляти:
Всѣму навчим,²³⁾ тільки дайте
Взяти свої гори, —
Ті останні, бо взяли вже
І поле, і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове²⁴⁾ любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну: довелось запити
З московської чашки²⁵⁾ московську отруту . . .
О друже мій добрий, друже незабутий!
Живою душою в Україні витай;
Літай з козаками по-над берегами,
Розриті могили в степу назирай,²⁶⁾
Заплач з козаками дрібними слезами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки-що мої думи,
Мов люте горе,
Сіятиму;²⁷⁾ нехай ростуть

²²⁾ Всѣму навчим, (ib.)

²³⁾ Все покажем, (ib.)

²⁴⁾ Граф Яков Петрович Де-Бальман. Саме коло того часу ёго вбито на Кавказі. (Ред.)

²⁵⁾ З Московської чарки . . . (ib.)

²⁶⁾ . . . в степу наглядай. (ib.)

²⁷⁾ Сіятнуть . . . (ib.)

Та з вітром говорять . . .
Вітер тихий в Україні
Понесе з росою
Тії ²⁸⁾ думи аж до тебе!
Братнєю слёзою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш,
І могили, степи, гори, ²⁹⁾
І мене згадаєш. —

1845 р. Декабря 14. Вьюнице. Полт. Губ.

ХОЛОДНИИ ЯР.

У всякого своє лихо,
І в мене те лихо; ¹⁾
Хоть не своє — позичене,
А все таки лихо.
На що б, бачться, те згадувать,
Що давно минуло?
Будить Бог-знає колишнє?!
Добре, що заснуло! . . .

Хоть і яр той! ²⁾ Вже до ёго
І стежки малої
Не осталося, і здається,
Що ніхто й ногою
Не ступив там, а згадаєш,
То була й дорога
З монастира Митриного ³⁾
До яру страшного.
В яру колись гайдамаки
Табором стояли,

²⁸⁾ Мої думи . . . (ib.)

²⁹⁾ І могили, степ і море (ib.)

¹⁾ І в мене не тихо; (Рук. вар.)

²⁾ Ось і яр той . . . (ib.)

³⁾ . . . Мотринова. (Льв. вид.)

Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У яр тоді ⁴⁾ сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином, і брат з братом, —
Одноставне стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Де-ж ти дівся в яр глибокий ⁵⁾
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом?
Чи то засадили ⁶⁾
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Новими Ляхами?
Не гатіте! бо над яром ⁷⁾
Залізник витає,
І на Умань позірає:
Гонту виглядає!
Не ховайте, не топчіте
Святого закону!
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славьтеся царевою
Святою війною,
Бо ви й самі не знаєте,
Що царки коять!
А кричите, що несете
І душу і шкуру
За отечество! Йй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє

⁴⁾ У яр люде сходилися, (Рук. вар.)

⁵⁾ ... в яр широкий (ib.)

⁶⁾ ... загатили. (ib.)

⁷⁾ Не сховаєте: над яром (ib.)

І не знає, за що,
Та ще й Гонту зневажав,
Ледаче-ледащо :
„Гайдамаки — не воїни ;
Разбійники, вори ;
Пятно в нашій історії! . . .“
Брешеш, людоморе!
За святую правду, волю
Разбійник не стане ;
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний ; не заріже
Лукавого сина ;
Не розіб'є живе серце
За свою Україну !
Ви — розбійники неситі !
Голодні ворони !
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім данною,
І сердешним людом
Торгуете? . . . Стережіться ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо! — Дуріть дітей,
І брата сліпого ;
Дуріть себе, чужих людей . . .
Та не дуріть Бога ;
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара,
І повіє новий огонь
З Холодного яру !

17 Декабря, 1845 р. Вьюнище.

ДО МЕРТВИХ І ЖИВИХ, І НЕНАРОЖДЕНИХ ЗЕМЛЯКІВ МОЇХ,

В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ СУЩИХ, МОЄ ДРУЖЕЄ ПОСЛАНІЄ.

Але хто реуєть, яко люблю
Б҃а, а брата свого ненави-
днть, ложь єсть.

(Соборн. посланіє перв. Св.
Апостола Іоанна, гл. IV., ст. 20.)

І світає, і смеркає,
День Божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває . . .
Тільки я, мов окаянний,
І день і ніч плачу ¹⁾
На розпуттях велелюдних,
А ніхто не бачить;
І не бачить, і не знає . . .
Оглухли, не чують . . .
Кайданами міняються,
Правдою торгують,
І Господа зневажають —
Людей запрягають
В тяжкі ярма, оруть лихо,
Лихом засівають . . .
А що вродить? Побачите, ²⁾
Які будуть жнива . . .
Схаменіться, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий — ³⁾
На свою Вкраїну;
Полюбите щирим серцем

¹⁾ День і ніч блукаю. (Вид. Гергарда.)

²⁾ . . . Побачимо,
Як будуть жнива! (Рус. вар.)

³⁾ . . . на край тихий (ib.)

Велику руїну;
Розкуйтеся, братайтеся;
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі . . .
В своїй хаті — своя й правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,⁴⁾
Немає другого Дніпра!
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього⁵⁾ . . . Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого . . . Кричите,
Що Бог створив вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись . . .
А хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих гречкосіїв,
І сонця правди дозрівать
В німецькі землі, у чужії,⁶⁾
Претесь знову. Як-би взять
І всю мизерію з собою,
Дідами краде́не добро,
Тоді б зостався сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, як-би то сталося,⁷⁾ щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли:

⁴⁾ Немає на світі другій Україні. (Рук. вар.)

⁵⁾ Братерства, братію . . . (ib.) ⁷⁾ От як-би те сталося (ib.)

⁶⁾ . . . на чужину (ib.)

Не плакали б діти, мати б не ридала;
Не чули б у Бога^{а)} вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люде б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою . . .

Схаменіться! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розжуются незабаром
Заковані люде;
Настане суд, заговорять
І Дніпро і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших; і не буде
Кому помагати, —
Одцурається брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на-віки проклинетесь
Своїми синами.
Умийтеся, образ Божий
Багном не северніте;
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать;
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко-глибоко . . .
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засядуть, і премудрих
Немудрі одурять!

Як-би ви вчились так як треба,
То й мудрость би була своя;

^{а)} Не чули б убогі вашої хули, (іб.)

А то залізете на небо:
„І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема ні некла, ані раю,
Немав й Бога, тільки я,
Та куций німець узлуватий,
Та й більш нічого . . .”⁹⁾“

— „Добре, брате!
Що ж ти таке?”

„Нехай німець
Скаже: ми не знаєм!”

От-так-то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: „Ви Моголи!”
— Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі! —
Німець скаже: „Ви Славяне!”
— Славяне, Славяне,
Славних прадідів великих
Правнуки погані! —
І Колляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофили
Так і претесь, і всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг! . . . Колись будем
І по своєму глаголать,
Як німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розскаже.
От-тоді ми заходимось!
Добре заходились

⁹⁾ »А більш нічого!« (ib.)

По німецькому показу,
Та й заговорили,
Так, що й німець не второпа,
Учитель великий,
А не то щоб прості люде!
А квалту! а крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія? Поема
Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що не Брути . . . ¹⁰⁾
У нас Брути і Коклеси,
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори клала,
Степом укривалась!“
Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Обкрадених трупах! . . .

Подивіться лишень добре;
Прочитайте знову
Тую главу, ¹¹⁾ та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми;
Все розберіть, та й снитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї сини? ¹²⁾ яких батьків?
Ким, за що закуті?
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,

¹⁰⁾ Чорт-зна що за Брути! (ib)

¹²⁾ Чиї діти?

¹¹⁾ Тую славу. (Вид. Гергарда)

Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможні гетьмани!
Чого ж ви чванитеся, ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, ніж батьки ходили?
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх бувало й лій топили!
Може чванитеся, що братство
Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда ваша: наїдалися,
А вам тепер вадить;
А на Січчї мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,¹³⁾
Й їсте на здоров'я,
Та й славите Запорожжя . . .
А чия кров'ю
Отта земля напоєна,
Що картоплю родить?
Вам байдуже, аби добра
Була для городу?
А чванитеся, що ми Польщу
Колись завалили . . .
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.
Так ось-як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву
І нам,¹⁴⁾ синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти

¹³⁾ . . . коштуєте,
Їсте на здоров'я (ib.)

¹⁴⁾ І вам . . . (ib.)

Її розпинають;
Так як пиво, праведною¹⁵⁾
Кров із ребер точуть;
Просвітити, бачиш, хочуть¹⁶⁾
Материні очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре, ведіть, показуйте:¹⁷⁾
За науку буде
Материна добра плата . . .
Розпадеться луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих . . .

Учітєся, брати мої,¹⁸⁾
Думайте, читайте,
І чужому научайтєся,
Й свого не цурайтєся;
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люде цураютьсє,¹⁹⁾
В хату не пускають,
Свої діти — мов чужії,
І немає злomu
На всій землі безконешній
Веселого дому.

¹⁵⁾ Замість пива . . . (Рукоп. вар.)

¹⁶⁾ Просвітити, кажуть . . . (ib.)

¹⁷⁾ Добре, ведіть, показуйте:
Нехай стара мати
Навчається, як дітей тих
Нових доглядати.
Показуйте! За науку,

Не турбуйтєся, — буде

Материна добра плата. (Рук. вар.)

¹⁸⁾ Не дурітє самі себе .

Учитєся, читайте (ib.)

¹⁹⁾ Того люде цураютьсє,

В хату не пускають,

Чужі люде проганяють,

І немає злomu (ib.)

Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших: тяжкі діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!

Оттака-то наша слава,
Слава України! . . .
От-так і ви прочитайте,
Щоб не сонним снілись
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й за що розпинали? . . .
.

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати;
Благословіть дітей своїх
Твердими руками,
І обмитих ²⁰⁾ поцілуйте
Вольними устами!
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній,
Тихенько засяє . . . ²¹⁾
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

1845, 14 Декабря. Вьюнище, Полт. губ.

²⁰⁾ І жіночок . . . (Р у к о п. в а р.) ²¹⁾ Тихо просняє. (Р у к. в а р.)
І діточок . . . (Д р у г и й в а р.)

ЗАПОВІТ.^{*)}

 Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручи
Були видні, було чути,¹⁾
Як реве ревучий.

Як понесе з України
У синєє море кров ворожу, —
От-тоді я і лани і гори — все покину
І полину до самого Бога молитися;
А до того — я не знаю Бога.²⁾
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвите,
І вражою злою кров'ю³⁾
Волю окропите!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вільній новій,⁴⁾
Не забудьте помянути
Не злим тихим⁵⁾ словом!

^{*)} У вид. Gerhard'a (Neue Gedichte von Puschkin und Schafftschenko. Leipzig. 1859) ці вірші названі «Думка.»

¹⁾ Було видно, було б чути. (Вар. по рукопису 1848 року.)

²⁾ І полечу до самого Бога
Молитися. А до того —

Поховайте,

Поховайте, та вставайте, (ib.)

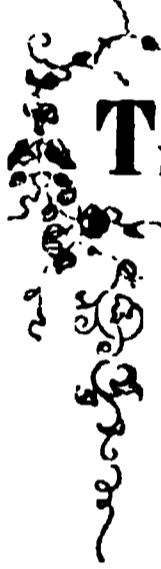
³⁾ І вражою чаркою кров'ю (ib.)

⁴⁾ В ській вольній нові (ib.)

⁵⁾ . . . добрим словом. (ib.)

ДО 1847 РОКУ.

В АЛЬБОМ.

 Ти якось так-собі, що й вимовить не вмію:
Дивлюся мовчки на тебе, й серденько нив,
Нив, — та ба! мусить погибати!
Нехай знає, що бажає, кого, як кохати!
Ти моторна, чепурная, та ще й доля дбає,
Моя ж доля, — як та воля по світу блукає —
Іще з малку одцуралась: вернутись не втрапить.
Та що робить? бо сліпая, нікому порадить.
Будь ти ж долею мовою, розумна, видюча,
Щоборюсь тоді з судьбою, хоч вона й могуча.

 Гарно твоя кобза грає,
Любий мій земляче!
Вона голосно співає,
Голосно і плаче.
І сопілкою голосить,
Бурею лютує,
І чогось у Бога просить,
І чогось сумує.

Ні, не люде тебе вчили!
Мабуть сама доля,
Степ та небо та могили
Та широка воля

Мабуть часто думка жива
Трупи розривала,
І козацька давня слава,
Як сонечко сяла.
І вставали з домовини,
Забиті в кайдани,
Вірні діти України,
Козаки й Гетьмани.
І святі кістя біліли
Спалених в Варшаві,
І могили кривавіли
Прадіди безглаві.

Мабуть ти учивсь співати
На руїнах Січи,
Де ще наша рідна мати
Зазірав в вічи;
Де та бідна мати просить
Кожну душу щирю,
Хто по світу кобзу носить,
Щоб співати миру
Про козацтво незабутне,
Вірне стародавне,
Про життя козацьке смутне,
Смутне, але славне.
Знають, братіку рідненький,
Як учивсь ти грати,
Ти послухав тії неньки.
Та й став нам співати.

(З рукопису 1848 р.)

ДУМКА.

За думою дума ровм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя — тихо-тихесенько плаче
У самого серця,¹⁾ може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто твою мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всі оглухли, похилились:
В кайданах — байдуже! . . .
Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Нічого, мій брате!
Не заревуть в Україні
Вольній гарматя,
Не заріже батько сина,
Рідної дитини;²⁾
За честь, за віру і за братство,
За славу України³⁾
Не заріже: викохає
Та й продасть в різниці
Москалеві! . . . Се-б-то, бачиш
Лента удовиці
Престолові, Отчеству
Та Німоті плата! . . .
Нехай, брате! А ми будем
Сміяться та плакати.

¹⁾ У самому серці (Вид. Гергарда.)

²⁾ Своєї дитини (ib.)

³⁾ За честь, славу, за братерство
За волю Країни (ib.)

ПОЛУБОТКО.

Віє вітер, віє буйний,
Бур'ян похилився,
По-над бистрим над Дунаєм
Козак зажурився;
Не сзиває не гукає,
На своїх козаків,
Що розсипались по полю,
В лісі між байраків.

Він не слухає возулі,
Що ёму кувала,
Віщувала ту дорогу,
Що душа бажала . . .
За залізними хромами
Славу вспоминає . . .
Місяць глянув із-за хмари,
І козак питає:

— „Місяць ясний! Ми колись-то
Весело гуляли, —
Ти по небу, я по полю,
І усі нас знали!
Ти тепер один на волі,
А я — нещасливий
Гину, бачиш, у безслав'ї . . .
Україна гине!

„Україно, Україно!
Де ти військо діла?
Де тих шабель сорок тисяч?
Разом все згубила!
Козаки лежать в могилі,
І хрести рядами,
А над ними червоніють
Ремінці з хустками . . .

І козацькі їх кістки
Покинула сила . . .

.

Гине Україна.

„Показав би я дорогу
Їм на Україну,
І послав би в чистім полі
Мнякую перину!

Показав би, що з Богданом
Були договори
Не для того, щоб в болоті
Строїть їм хороми . . .
Уміраю, бо не знаю
На-що мені жити!
Ой чи буде Україна
Своїх врагів бити?

Чи засяють наші шапки
На Вкраїнськім полі?
Чи гулятимуть козацькі
Шаблі на просторі?
Не заснула би ніколи
Козацькая слава,
Як-би з шаблями при Івані
Вся Україна встала!“

 Тече вода в синє море,
Та не витікає,
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ-за-очі;
Грає синє море,
Грає серце козацьке,
А думка говорить:
„Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув

Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде, —
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити.“
Сидить козак на тім боці, —
Грає синє море.
Думав, доля зострінеться, —
Сніткалося горе.
А журавлі летять собі
До-дому ключами.
Плаче козак, — шляхи биті
Заросли тернами.

Минають дні, минають ночі!
Минає літо; шелестить
Пожовкле листя . . . гаснуть очі;
Заснули думи, серце спить:
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь . . .

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
На світі лежати;
А дай жити, серцем жити
І людей любити . . .
А коли ні, — то проклинать
І світ запалити.

Страшно впасти у вайдани,
Умірять в неволі;
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого! . . . однаково —
Чи жить, чи загинуть . . .

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої! . . .

(З рукопису 1848 року.)

У Вильні, городі преславнім *)
Оце случилось недавно,
Ще був тоді . . . (От як на-те
Не вбгаю в віршу сєго слова) . . .
Тоді здоровий, прездоровий
Зробили з єго лазарет,
А бакалярів розігнали,
За те що шапки не ламали
У Острій-Брамі . . . дурня знать
По походу. От же назвать
Їй-Богу я єго не вмю
Того студента, що ж нам діять? . . .
То синок був литовської
Гордої графині:
І хороше, і багате,
І одна дитина,
І училась не паничем,
І шапку знімало

*) Ці вірші у рукопису Т. Г. олівцем перехрещені: мабуть він не хотів
їх дрюкувати. (Ред.)

В Острій Брамі. Добре було,
Та лихо спіткало:
Улюбилось сердешне,
(Було молодее)
У жидівку молодую,
Та й думало з нею,
Щоб сєго не знала мати,
Звичайне побратись,
Бо не можна ради дати.
Що то за проклята!
Мов змалєвана сиділа
До самої ночі
Перед вікном і втирала
Заплакані очі:
Бо й вона таки любила;
І страх, як любила
Та на бульвар виходила
І в школу ходила
Усе з батьком, то й не можна
Було ради дати;
І банкир якийсь із Любська¹⁾
Жидівочку сватав —
Що тут на світі робити?
Хоч іти топнитись
До Закрету: не хочеться
Без жидівки жити
Студентові. А жид старий, —
Ніби тее знає,
Дочку свою одиночу
В хаті замикає,
Як іде до лавок в-ранці
І найма сторожу
Стару Рухлю. — Ні, небоже:
Рухля не поможе!
Уже де вона на світі
Роман сей читала

¹⁾ Любськ — Замок над Вилією.

З шовковою драбинкою?
І Рухля не знала,
Може сама догадалась, —
Тільки заходилась
Та сплела й собі таку
І в ночі спустилась
До студента на улицю.
І де б утікати,
А вони, (звичайне, діти)
Любо цілуватись
Коло воріт заходились.
А жид із на-двору,
Мов скажений вибіга
З сокирою. Горе!
Горе тобі, стара мати!
Нема твого сина:
На улиці валяється
Убита дитина,
Убитая жидовином.
Горе тобі, мати!
Жидівочка . . . (де та сила
Взялася в дитяти?!)
Вихватила ту сокиру
І батькові в груди
Аж по обух вгородила!

Оттаке-то чудо
У тім місті преславному,
У тій Вильні сталось.
Дивувались довго люде,
Де вона сховалась
Жидівочка та гадюча,
Що батька убила.
А вона в-ночі любенько
В Видії втопилась,
Бо найшли її в Закреті;
Там і поховали.

А графиня — без дитини
Сердешна осталась.
Поїхала у Рим, кажуть,
Та десь опинилась,
Та з маркизом яким-сь голим.
Кажуть, одружилась.
Може й брешуть, бо, звичайне,
На те вони люде:
І вдовицю незабудуть,
І тую осудять.

1847.

КНЯЖНА.

Поєма.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідав;
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає;
Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над самою водою
Верба похилилась —
Аж по воді розістлала
Зелені віти,
А на вітах гойдаються
Нехрищені діти;
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує;
Як сон-трава при долині
В-ночі розцвітає . . .
А про людей . . . та нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,

Добре знаю! . . . Зоре моя,
Мій друже єдиний!
Ти не знавш, що діється
В нас на Україні,
А я знаю, і розкажу
Тобі й спать не ляжу,
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Нижній Новгородъ. 1858.

* * *

 Село! і сердце одпочине.
Село на нашій Україні --
Неначе писанка — село.
Зеленим газм поросло,
Цвітуть сади; біліють хати;
А на горі стоять палати,
Неначе диво; а кругом
Широколисті тополі,
А там і ліс, і ліс і поле,
І сині гори за Дніпром . . .
Сам Бог витає над селом!

Село! село! Веселі хати!
Веселі з-далека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люде й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь, — була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі; були багаті:
Високі на горі палати,

Чи-малий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітраки на полі,
І долом геть-собі село
По-над водою простяглося.

Колись там весело було:
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь аж синій похожає,
Та сам несмілим наливає,
Та ще й покрикує: „віват!“
Гуляє князь, гуляють гості,
І покотились на помості . . .
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє.
І так за днями день минає . . .
Мужицькі душі аж пищать;
Судовики благають Бога . . .
П'яниці, знай-собі, кричать:
— „И патріотъ! и братъ убогихъ! ¹⁾
Нашъ славный князь! . . . Вивать! вивать!“
А патріот, убогих брат,
Дочку й теличку однімає
У мужика, . . . — і Бог не знає,
А може знає, та мовчить!

Княгиня взаперті сидить.
Її і в сіні не пускає
Убогих брат. А що ж робить? ²⁾
Сама втікла і повінчалась,

¹⁾ «И патріотъ и братъ убогихъ,
Философъ князь!» або: «Сократъ,
И нашъ Сократъ убогихъ братъ!» (По першому рукопису.)

²⁾ Сократ і в сіні не пускає
Свою Ксантіппу. Що ж робить? (ib.)

І батько й мати не пускали,
Базали: в гору не залазь!
Так ні, — за князя. От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!³⁾
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов раят весною у-ночі;
Заснеш, не знатимеш нічого:
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!

Хотілось любити
Хоть годочок, хоть часочок,
На світ подивитись;
Не довелось, — а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала;
Хоч молись перед тобою,
Мов перед святою.
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить, та славить Бога
І добро творити,
Та Божою красою
Людей веселити —
Так же ні! А молодії,
Та кариї очі,
Щоб марніли в самотині . . .
Може Бог так хоче?
Боже! Боже! Давш волю
І розум на світі,
Красу давш, серце чисте,
Та не давш жити . . .
Не давш на рай веселий,
На світ твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть на віки . . .

³⁾ От і тігуз тобі, княгине! (ib.)

Не весело на світі жити,
Коли нема кого любити.
От-так і їй, одній-єдиній,
Ще молодій своїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині —
Аж страшно. А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любити.
Вона вже матір'ю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя; і дав дожить
Господь їй радості на світі —
Узріть його, поцілувати
Своє єдине дитя
І перший крик його почути . . .
Ох, діти! діти! діти!
Велика Божа благодать!

Сльози висохли, пропали,
Сонце просіяло,
І княгиня з дитиною
Не тивою стала:
Ніби на світ народилась,
Грала, веселилась,
І князні своїй маленькій
Сорочечки шила,
І маленькі рукавчята
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала:
Бо княгині тільки вміють
Привести дитину,
А годувать та доглядать
Не вміють княгині;
А потім оха: „забуває
Мене мій Поль, або Филат!“
За що ж воно тебе згадає —

За те хіба що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А п'яного свого князя
І не допускала.
Мов яблучко у садочку
Кохалась дитина,
І говорить уже стала,
І вчила княгиня
Тільки „мамо“ вимовляти,
А „тато“ не вчила . . .
І книжочок з кунштыками
В Ромні накупила,
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштыках
Заходила вчити;
І що Божий день купала,
Рано спати клала,
І пилюночки на неї
Впасти не давала,
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала,
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю . . .
І жениха їй еднала,
І раділа з нею,
І плакала. Довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала
У мундирі, та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби сниться,
Мов вимовить хоче:
— Не плач, мамо, не розплітай
Мої довгі коси —
Посічуться . . . — Що день Божий

Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива:
Мов тополя виростає
Світові на диво.
Виростає . . . та недовго
Буде веселити
Свою матір: Бог карає
Княгиню на світі . . .
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умирає,
Злеє оживає . . .
Занедужала княгиня,
І князь схаменувся —
За бабами знахарками *)
На селах метнувся.
Наїхали; заходились,
Лічили, лічили,
Поки її безталанну
В труну положили.

Не стало на селі княгині,
І гусла знову загули,
А сирота її в селі,
Її єдина дитина,
Мов одірвалось од гіллі:
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить,
Спеклося бідне на жару;
Лопуцьки їсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру.
Умийся, серденько, бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думає — тебе не стало.

*) За консліумом п'яний (Перш. рук.)

Умийся серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою,
І Господа б благословляла
За долю добру твою.
Умилася; а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде?
Побачим.

Гусла загули . . .

Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
• А голод стогне на селі.
Ой стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голодні люде . . . А скирти гниють,
А пани й полову жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав:
Тоді б і в Парижі і иному краю
Наш брат хуторянин себе показав!
А Бог куняв. Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить і не покарать!
Або вже аж надто довготерпеливий . . .
Минають літа. Люде гинуть:
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили,
А він байдуже: п'є, гуляє,
Та жида з грішми виглядає.
Нема жидка . . . Хліби зійшли;
Радіють люде, Бога просять;
Аж ось із Київа привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

Чорнобрива, кароока,
Вилитая мати,
Тільки смутна — невесела.

Чого б сумувати?
Або, може, вже такою
Воно й уродилось?
Або, може, молодев⁵⁾
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого.
Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка,
На світ виглядала
З того Київа; аж поки
Побачила села
Знівечені, — з того часу
Стала невесела.

Мов сивая голубонька,⁶⁾
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли:
Там словами привітала,
Там нагодувала;
Що день Божий обходила
Село; помагала
Усякому; а сироти
До неї в покої
Приходили і матірью
Своею святою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим часом жиди в село
З грішми появились.
Радіє князь, запродує
З половою жито
І молотить виганяє
Людей недобитих.

⁵⁾ Або вже на безголовья
Чи не полюбила?!
Ні, вироста веселою,
Та бачила села,

Лютый голод на Україні, —
Тим і не весела! (Перш. рук.)
⁶⁾ З п'яним батьком не бачилась. (ib.)

Змолотили, нівроку їм,
За одну годину
І в клунею провіяли.
Бнязь і не спочинув:
На могорич закликає,
Та пьє, та гуляє
Аж у гаї; бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармидер, галас, гам у гаї;
Срамотні співи; аж лящить
Жіночий регіт; завиває,
Реве хазяїн: „будем пить,
Аж поки наша доня спить!“

А доня взаперті сидить,
В своєму сумному покої,
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає,
І ніби гори оживають.
Дуби з діброви, мов дива,¹⁾
У поле тихо одхожають,
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають-гудуть.
Дивітесь, очі молодії,
Як зорі Божії встають,
Як сходить місяць, червоніє.
Дивіться, поки вас гріє,
А зорі спати не дають.

Головою молодою
На руку схилилась,
До-півночи невесела
На зорі дивилась
Бняжна моя. Дивилася,
Та й плакати стала.

¹⁾ З діброви чорні дива,

Неначе в поле одхожають. (ib.)

Може, серце яке лихо
Тихо прошептало . . .
Та байдуже: поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помолилась, та й спать лягла,
І тихо заснула.

В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гості: де що впало,^{*)}
Там і осталося. Сам не впав,
Остатню каплю допивав;
Та й ту допив. Встав, не пада,
Іде в покої. Скверний гаде,
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся. Ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки. Прокинсья,
Прокинсья, чистая! Схопись,
Убий гадюку — покусає!
Убий, і Бог не покарає,
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала . . .
Ні, не прокинулася — спить,
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає . . .
Не чуть нічого. Час минає,
А потім крик, а потім вгвалт
І плач почули із палат,
Почули сови; потім знову
Не чуть нічого. І в той час
Скирти і влуня зайнялись
І зорі зникли. Хоч би слово,
Хоч би де голос обіввавсь.
Пани в гаю не ворушились;
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.

^{*)} Харен і гості; де що впало, (ib.)

Провинулись в-ранці гості;
Аж бачять, що лихо —
Покинули свого князя,
Та любо, та тихо.
Так і ми ёго покинем,
Так і Бог покине.³⁾
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвіте!
Ти ще будеш повутувать
Гріхи на сім світі,
Гріхи батьковн. О, доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоть на старість,
Хоть на чужім полі,
На безлюдї. Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаш.

В селі не бачили й не чули,
Де вона поділась.
Думали на пожарищі
Небога згоріла.

Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє,
Нездужав встати;
А підвести нема кому —
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.

³⁾ Так і Бог покине,
Щоб не лізли такі гади
В нашу Україну!
А деж ділась осквернення?

І сліду не стало.
В селі сироти і вдови
Знову заридали. (Перш. рукопис.)

Люде трохи очуняли;¹⁰⁾
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає,
І не буде вже святої.
Де ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В черниці постриглась.
От-так було, от-так і буде:
В гріхах родились ми для зла!
Яка ж тут Богові хвала? —
Скажіть мені розумні люде!

Родилось на світ жить, любить,
Сиять Господнєю красою,
Витать над грішними святою,
І всякому добро творить, —
А сталось ось як: у черницях
Занастилося добро.
Не стало радості у Бога
Для нещасливої княжни!

Блукаючи по Україні,¹¹⁾
Прибивсь якимсь я в Чигирин
І в монастир оттой дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, самотний стоїть.
От-там мені і розказала
Стара черниця новину,
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік: „Одпочивала,
Та й Богу душу оддала.
Вона була ще молодою
І прехорошая собою;

¹⁰⁾ Люде стогнуть на аренді
Та Бога благають
. (ib.)

¹¹⁾ Шукаючи старовини
В моїй Україні убогій,
Заїхав я у Чигирин. (ib.)

На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці з-три,
І все до крихти розказала
Мені і Ксенії-сестрі,
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах,
А в нас сердешна опочила . . .
Оце її свята могила . . .
Ще не поставили хреста.“

ИРЖАВЕЦЬ.

Наробили колись Шведа
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави,
А за ними й Гордієнко . . .
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б як-би були
Одностаїне стали,
Та з хвастовським полковником
Гетьмана еднали . . .
Не стрімили б списи в стрісі
У Петра у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх Прилуцький
Полковник поганій . . .
Не плакала б Матір Божа
В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорозці

Великий Луг і матір Січ,
Взяли з собою Матір Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе-Запорожжя.

Заступила чорна хмара
Та білу хмару,
Опанував Запорожцем
Поганий Татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошом стати,
Та наказав Запорозцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися.

Боже мій з тобою,
Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
Хто тебе не мучив? . . . Як-би розказать
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякать
Саме б пекло можно; а Данта старого
Полупанком нашим можно здивувать.
І все то те лихо все кажуть од Бога!
Чи вже ж ёму любо людей мордувать
І надто убогу ¹⁾ мою Україну!! . . .
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать!?. . .

Розказали кобзарі нам
Про війни і чвари,
Про тяжкеє лихоліття,
Про люті кари,
Що Ляхи нам завдавали, —
Про все розказали.

¹⁾ . . . сердешну (Рук. вар.)

Що ж діялось по Шведчині? —
То й вони злякались:
Оніміли з переляку
Сліпі небораки.
От-так її воеводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли . . . і з-далека
Запорозці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули,
Як погнали на болото
Город будувати . . .
Як плакала за дітками
Старенькая мати . . .
Як діточки на Орелі
Линію копали,
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, чули Запорозці —
З далекого Криму,
Що канає Гетьманщина,²⁾
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули, та мовчали,
Бо й їм добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними³⁾
Заплакала Матір Божа
Слѣзами святими;
Заплакала Милосерда,
Неначе за сином;
І Бог зглянувсь на ті слѣзи,⁴⁾

²⁾ Як намагають в Гетьманщині,
На линії гинуть;
Чули, чули Запорозці
. (ib.)

³⁾ Унивались небожата
Дрібними, гіркими,

Аж поки та Матір Божа
Заплакала з ними!! . . . (ib.)

⁴⁾ І на Україну;
За козацькі і за тії
Пречистії слѣзи
Поблиз Петра, (ib.)

Пречистні слези;
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися Запорозці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої;
Поставили у Иржавці
В мурованім^{*)} храмі.
От-там вона й досі плаче
Та за козаками.

СОН.

 Гори мої високі!
Не так і високі,
Як хороші-хороші,
Блакитні з-далека —
З Переяслава старого,
З Виблої могили,
Ще старшої, мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь: аж он передо мною,
Неначе дива, виривають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У пиямурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами вигравав;

^{*)} В сотників . . . (ib.)

А он-де, он-де, за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть в похиленім хрестом.

Давно стоїть — виглядає
Запорозця з Лугу;
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позірає
На світ з домовини.
Може, часш оновлення?
Не жди тії слави:
Твої люде окрадені,
А панам лукавим
На що зданась козацькая
Великая слава?!

І Трахтемиров геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов п'яний старець торбинки.
А он старе Манастирище,
Колись козацьке село.
Чи те воно тоді було?
Та все пішло . . . на грище:
І Запорожжя, і село,
І монастир святий, скарбниця.
Все, все неситі рознесли,
А ви, ви, гори, отдали . . .
Бодай ніколи не дивиться
На вас, прокляті! . . . Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, ляхи погані . . .
Простіть, високиї, мені,
Високиї і голубиї,

Найкращі в світі, найсвяті!
Простіть! . . . Я Богу помолюсь . . .
Я так її, я так люблю,
Мою Україну убогу,
.
За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топитися в глибокім,
В Дніпрі широкому, — от-так
Стоїть одним-одна хатина.
З хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить, і сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивиться, і дума,
А слези капають. „Гай-гай!“
Старий промовив: „недоуми!
Занапали Божий рай!

Гетьманщина! . . .“ І думнеє
Чоло похмаріло:
Мабуть, щось тяжке-тяжкеє
Вимовить хотілось,
Та не вимовив . . .

Блукав я по світу чи-мало,
Носив і свиту і жупан.
На що вже лихо? . . . За Уралом
Оттим Киргизам . . . От-же й там,
Їй же Богу, лучче жити,
Ніж нам на Україні!
А може тим, що Киргизи
Ще не християне? . . .
Наробив ти, Христе, лиха,
А переіначив
Людей божих?

. . . Котилися
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову;
Ушивались і чужої
І своєї крові;
А получчали? Ба, де то,
Ще гіршими стали!
Без ножа і авто-да-фе
Людей закували,
Та й мордують . . . Ой, ой, пани,
Пани-християне! . . .

Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою буй-головою.
Вечерне сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяс-біліє;
Батька Богдана могила мріє;
Київським шляхом верби похилі
Требратні давні могили вкрили;
З Трубайлом Альта між осокою
Зійшлись-з'єднались, мов брат з сестрою.
І все те, все те радує очі,
А серце плаче — глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею;
Виступав круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари, —
Хмари звеселіли,
А старий мій подивився —
Слєзи покотились.
„Молюсь Тобі, Боже милий,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!

Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На сі святі гори
Одинокий вік дожити,
Тебе возхвалити,
І Твою красою
Серце веселити,
І поховать, побитее
Гріхами людськими,
На горах оціх високих,
І витать над ними.“

Утер слези нехолодні,
Хоч не молодії,
І згадував літа свої,
Давнії, благії:

Де, як, коли і що робилось;
Було що справді, а що снилось;
Які моря перепливав;
І темний гаєк зелененький,
І чорнобрівка молоденька,
І місяць з зорями сияв,
І соловейко на калині
То затихав, то щибетав,
Святого Бога вихваляв.
І все то, все то в Україні!
І усміхнувся сивий дід:
Бо, може, — нігде правди діть —
Було таке, що й женихались,
Та розійшлися — не побрались;
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати.
Старий мій знову зажурився;
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату ночувати;
А місяць хмарою повивсь.

Оттакий-то на чужині
Сон мені приснився, —
Ніби знову я на волю,
На світ народився.
Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленькій хаті;
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах . . .

Н. И. КОСТОМАРОВУ.

 Веселе сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних; ¹⁾
Гостей закованих своїх
Сердешним часм напували,
І часових переміяли —
Сине-мундирних часових . . .
І до дверей на ключ замкннутих
І до решотки на вікні
Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих
Давно похованих, забутих,
Моїх кривавих, тяжких сліз;
А їх чи-мало розлилось
На марне поле. Хоч би рута,
А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село,
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині!

¹⁾ Весняне сонечко ховалось
В широких хмарах весняних; (Рук. вар.)

І жалем серце запеклось,
Шо нікому мене згадати!
Дивлюсь . . . твоя, мій брате, мати
Чорнійше чорної землі
Іде, з хреста неначе знята . . .
Молюся! . . . Господи, молюсь!
Хвалить Тебе не перестану,
Шо я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани! . . .

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.

Давно те діялось! Ще в школі.
Таки в учителя дьяка
Гарненько вкраду пятака,
(Бо я було трохи не голе —
Таке убоге!) та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І везерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Та й списую „Сковороду“
Або „три царів со дари;“
Та сам-собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив, —
Виспівую було та плачу . . .

І довелось знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у бур'яні,
І тяжко плакати! . . . і не знаю,
За що мене Господь карає . . .
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть почало,¹⁾

¹⁾ . . . довелось (Рук. вар.)

У школі дурня й поховають;
А все за того пятака,
Що вкрав маленьким у дьяка,
Мабуть ²⁾ Господь мене карає . . .

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче,
Як каваю я в неволі,
Як нужу я світом.
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток,
Научай їх, щоб не вчилсь
Змалку віршувати;
Коли ж яке покваниться,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку ³⁾
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив,
Щоб не довелось, брате,
І йому каратись,
Як я тепер у неволі
Караюся, брате . . .

Неначе злодій по-за валами
В неділю крадуся я в поле,
Талами виїду по-над Уралом ⁴⁾
На степ широкий, мов на волю.
І болящев, побите
Серце стрепенеться,
Мов рибонька над водою;
Тихо усміхнеться,

²⁾ От-так . . . (Рук. вар.)

³⁾ І найскіші ночі,
І як небо голубні,
Ті очі дівочі
На лад давній вихваляе,
Не дає нікого

І не любить, опріч грошей
Та себе самого;
А Україну . . . крий Боже!
Нехай собі плаче! . . . (ib.)

⁴⁾ . . . по-над Уралом. (Льв. вид.)

І полине голубшою
По-над чужим полем, —
І я ніби оживаю
На полі, на волі . . .
І на гору високою
Вихожу — дивлюся,
І згадую Україну, —
І згадать боюся . . .
І там степи, і тут степи,
Та тут не такі —
Руді-руді, аж червоні;
А там голубії,
Зеленії, мерезані
Нивами, ланами,
Висовими могилами,
Темними лугами . . .
А тут бур'ян, піски, тали,
І хоч би на-сміх де могила
О давнім-давні говорила:
Неначе люде не жили!
Од спокон-віку і до-нині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли . . .
Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили —
Всєго наробимо колись! . . .

О, моя доле! моя Країно! . . .
Чи я то вирвусь з цієї пустині . . .
Чи може (крий Боже!)
Тут і загину . . .
І почорніє червоне поле . . .

— „Айда в казарми, айда в неволю!“⁵⁾
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. По-за горою

⁵⁾ „Гайда в кошари, гайда в неволю!“ (Перш. рукоп.)

Вертаюсь, крадуся, по-над Уралом,
Неначе злодій той по-за валами.
От-так я, друже мій, святкую
От-тут неділеньку святую!
А понеділок? Друже-брате! . . .
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи; розіб'ють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію,
І все на світі проженуть,
І спинять ніч: часи — літами,
Віками глухо потечуть . . .
І я кровавими слізами
Нераз постелю омочу.⁹⁾
Перелічу і дні, і літа,
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі —
Неначе по лісу ходив.
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносили;
А воля в гостях упиласть,
В степу небога заблудила⁷⁾
Та й упиваться зареклась.
Не pomoже, милий Боже!
Як-то кажуть люде:
Буде каяття на світі,
Вороття не буде . . .
Благаю Бога, щоб світало;
Мов волі, сонця — світу жду . . .
Цвіркун замовкне; „зорю“ б'ють, —
Благаю Бога, щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть

⁹⁾ Не малодушіє в неволі
В-ночі слізи точить,
А гріхи мої великі
Вилитися хочуть.
Не вилються, не покинуть

Душу катувати . . .
Страшно мені, друже-брате,
Смерті сподіватись! (ib.)
⁷⁾ Та у кошари заблудила
І в-друге пити зареклась. (ib.)

Старого дурня муштрувати,
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди б'ють . . .

Минають літа молодії,⁸⁾
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає:
А може, ще добро побачу,
А може, лихо переплачу,
Води Дніпрової напьюсь,
На тебе, друже, подивлюсь?
І може, в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти⁹⁾
З тобою, друже мій . . . Боюсь! . . .
Боюся сам себе спитати,
Чи се коли сподіється?
Чи може вже в неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе . . .
А иноді так буває,
Що й слізи не стане,
І благав би я о смерті!
Так тая Україна
І Дніпро крутоберегий
І ти, друже-брате,¹⁰⁾
Не даєте мені Бога
О смерті благати!

⁸⁾ Так день, і тиждень так минає
І може, друже мій, от-так
Минуть останній літа! . . .
Я перед Богом сповідаюсь,
За правду на світі караюсь
І не клею долі,
Тільки Господа благаю:
«Не дай, Боже, в чужім краю
Згинуть у неволі!» (Рук. вар.)

⁹⁾ Я буду знову сповідати
Свої гріхи, і як мені
Доводилось на чужині
В неволі, в каторзі каратись;
А все за того п'ятака,
Що вкрав маленьким у д'яка,
Та за вірші отті прокляті. (ib.)
¹⁰⁾ І ти, надія-брате, (ib.)

Мені тринадцятий минав.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сияло,
Чи так мені чого було, —
Мені так любо-любо стало,
Неначе в Бога . . .
Уже провликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господнє небо і село,
Ягня, здзється, веселилось,
І сонце гріло — не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Недовго молилось:
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубее
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлинули слези,
Тяжкі слези; а дівчина,
При самій дорозі,
Не далеко коло мене,
Плоскінь вибирала,
Та й почула, що я плачу;
Прийшла, привітала,

Утирала мої слези,
І поцілувала.
Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Мое — лани, гаї, сади . . .
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня! а й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і Бога б не прокляв!

 Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині, —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі плачучи умру
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,¹⁾
На нашій несвоїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: „молись . . .
Молися, сину! За Вкраїну
Їго замучили колись . . .“

¹⁾ На обезчещеній землі. (Льв. вид.)

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні . . .
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні ²⁾
Її окраденую збудять . . .
Ох, не однаково мені!

²⁾ Присплять, гадюки, і в огні
Вдову окраденую збудять. (Рук. вар.)

1848.

А нумо знову віршувать,
Звичайне нишком. Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку Божу лицювать,
А сиріч . . . як би вам сказать,
Щоб не збрехавши . . . Нумо знову
Людей і долю проклинать!

Людей за те, щоб нас знали,

Та нас шанували;

Долю за те, щоб не спала,

Та нас доглядала.

А то, бач, що наробила:

Кинула малого

На розпутті, та й байдуже;

А воно убоге

Молодее, сивоусе —

Звичайне дитина —

І подибало тихенько

По-під чужим тином

Аж за Урал. Опинилосьь

В пустині, в неволі . . .

Як же тебе не проклинать,

Лукавая доле?

Не проклянну ж тебе, доле,

А буду ховатисьь

За валами, та нищечком
Буду віршувати,
Нудить світом, сподіватись
У гості в неволю
Із-за Дніпра широкого
Тебе, моя доле! ¹⁾

 Не для людей і не для слави,
Мережані та кучеряві,
Оці вірші віршую я —
Для себе, братія моя!

Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра, мов, далекого
Слова прилітають
І стелються на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Мою сиру душу

¹⁾ Варьянт по першому рукопису. (Перші 11 строк так само.)

А то й поезія завьяне,
Як кривда не стане.
Заходиться ж ми знову
Святеє поганить,
Ні не до-ладу, ні до складу.
І кому завдять
Моя кривда лукава?
Нікому! А зрадить —
Самому зрадить. На чужині,
І на далекій Україні
Старому віря не поймуть,
Старого дурнем назовуть:
»Нехай стара собака гине,
Колн не вніє шанувать
Людей, та Бога Пресвятого;
Не вніє правдоньки сказать,
То й цур ёму! нехай блукає,

Дурний свій розум проклинає,
На старість учитьсє брехать;
А ми не будемо читать
Ёго смаженої брехні.»

Правда ваша люде:
Брехнею, бач, вийдеш всюди,
Та не вийдеш в люде;
Так цур же їй! Нехай собі,
Кого знає, шне
Брехня в дурні. А я собі,
Поки море вие
Та гризе високий беріг,
Чи не вдам я знову
Про що-небудь, тихенького
Та благого слова. —

Убогую . . .¹⁾ Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю:²⁾
Нехай летять до-домоньку
Легенькі діти,
Та розкажуть — як-то тяжко
Було їм на світі . . .
І в сім'ї веселій, тихій,
Дітей привітають,
І сивою головою
Батько покиває;
Мати скаже: „бодай тії
Діти не родились!“
А дівчина подумав:
„Я їх полюбила!“

1848. Орская крѣпость.

¹⁾ Однокою . . . (Перш. рук.)

²⁾ А вноді нагадаю
Мою Україну
І заплачу . . . Боже милий!
Нехай я загину
У цій проклятій пустині,
Та не пусти димом
Дітей моїх безталанних
В широкій пустині!
Нехай ідуть до-домоньку
Мої любі діти

Та розкажуть, як то тяжко
Було мені в світі.
І в сім'ї веселій тихо,
Сумно прочитають;
І сивою головою
Батько покиває;
Мати скаже: „Бодай тії
Діти не родились!“
А дівчина подумав:
„Я б ёго любила!“ (ib.)

ВАРНАК.

Тиняючи на чужині
По-над Елеком, стрів я діда
Вельми старого. Наш земляк
І недомучений варнак
Старий той був. Та у неділю,
Якось у полі ми зустрілись
Та й забалакались. Старий
Згадав свою Волинь святую
І волю-долю молодую,
Свою бувальщину. І ми
В траві за валом посідали
І розмовляли-сповідались
Один другому: „Довгий вік!“
Старий промовив. „Все од Бога.
Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдів чоловік!
Я сам, як бачиш, марно, все . . .
Я сам занівечив свій вік!
І ні на кого не жалкую,
І ні у кого не прошу я,
Нічого не прошу. От-так,
Мій сину, друже мій єдиний,
Так і загину на чужині,
В неволі.“ І старий варнак
Заплакав нишком. Сивий брате!
Поки живе надія в хаті,
Нехай живе, не виганяй!

Нехай пустку нетоплену
Іноді нагріє;
І потечуть з очей старих
Слѣзи молодії;
І, уमितев слѣзами,
Серце одпочине!

І полине із чужини
На свою країну!

„Багато де-чого не стало.“
Сказав старий. „Води чи-мало
Із Икві в море утекло . . .
Над Иквою було село.
У тім селі, на безталання
Та на погибель, виріс я . . .
Лихая доленька моя!
У нашої старої пані
Малиї паничі були,
Таки однолітки зо мною.
Вона й бере мене в покої
Синкам на виграшку. Росли,
Росли панята, виростали.
Як ті щенята, покусали
Не одного мене малі.

От-то ж і вчити почали
Письму панят. На безголовья
І я учуся. Слізми, кровью
Письмо те полилося! Нас,
Дешевших панської собаки,
Письму учити!?
Молитись Богу,
Та за ралом спотикатись,
А більш нічого
Не повинен знать невольник, —
Така ёго доля!
От-тож і вивчився я, виріс,
Прошу собі волі;
Не дає, і в москалі,
Проклята, не голить!
Що тут на світі робити?
Пішов я до рала,
А паничів у гвардію
Поопреділяли . . .

„Година тяжкая настала,
Настали тяжкі літа!
От-то ж працюю я за ралом.
Я був убогий сирота,
А у сусіди виростала
У наймах дівчина. І я . . .
О, доле-доленька моя!
О, Боже мій! О, мій єдиний!
Воно тоді було дитина,
Воно . . . Не нам Твої діла
Судить, о, Боже наш великий!
От-то ж вона мені на лихо
Та на погибель піросла.
Не довелось і надивитись . . .
А я вже думав одружитись,
І веселитися, і жить,
Людей і Господа хвалить . . .
А довелось . . .

Накупили

І краму, й пива наварили, —
Не довелось тільки пить.
Старої пані бахур сивий
Окрав той крам, розлив те пиво,
Пустив покриткою . . . Дарма!
Минуло . . . годі! . . . Не до-ладу
Тепер і згадувать! Нема,
Нема, минулося, пропало . . .
Покинув ниву я і рало,
Позинув хату і город —
Усе покинув. Чорт нарадив,
Пішов я в писарі в громаду.

То сьак, то так минає год:
Пишу собі, з людьми братаюсь
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий. Паничі
На трете літо позьїзжались,

Уже засватані. Жили,¹⁾
В дворі гуляли, в карти грали,
Свого весілля дожидали,
Та молодих дівчат в селі,
Мов бугаї, перебірали, —
Звичайне паничі. Ждемо,
І ми ждемо весілля!

„От-то ж у клеччану неділю
Їх і повінчано обох,
Таки в домашньому костелі:
Вони ляхи були. Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великій,
Як молодії ті були . . .
Заграла весело музика —
Їх із костелу повели
В возобновленні покої . . .²⁾
А ми й зустріли їх, і всіх —
Княжат, панят і молодих —
Всіх перерізали. Рудою
Весілля вмилося! Не втік
Ніже єдиний католик —
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому. А ми,
Упоравшись, пішли шукати

¹⁾ (Мене звичайне не пізнали).
Засватані весілля ждуть
І нашим молодим дівчатам
В селі проходу не дають.
Дарна! Нехай! Радіє мати,
Радіє пан . . . а хлопці ждуть,
Як Бога панського весілля.
От-то ж у клеччану неділю
(Рук. вар.)

²⁾ . . . на весілля
І ми отарою прийшли,
Палати білі запалили,
Панів великих і малих

Усіх порізали. Молила
Сама стара за молодих;
До Бога руки піднімала . . .
А невістками хлопці грались,
Поки замучили . . . Затих,
Загас пожар . . . уже світало,
А ми в діброву поховались
І раду радим, що робить!
А що робить?! Ходімо бить
Та мордувать панів проклятих!
І ми пійшли . . . Ох, тяжко, брате,
Таки згадувать діла!
Ватага день і ніч росла (ib.)

Нової хати; і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В дугах,
В степах широких, в байраках
Крутих, глибоких — всюди хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочити де було.

„Мене господаром обрали.
Сімья моя що-день росла
І вже до сотні доростала.
Мов пороссяча кров лилась!
Я різав все, що паном звалось,
Без милосердя і зла,
А різав так. І сам не знаю,
Чого хотілося мені?
Ходив три годи я з ножами,
Неваче п'яний той різник.
До слез, до крові, до пожару —
До всього, всього я привик!
Бувало, мов жабу ту на списі
Спряжеш дитину на огні,
Або панянку білолицю
Розіпнеш голу на коні,
Та й пустиш в степ! . . .
Всього, всього тоді бувало —
І все докучило мені.

„Одурів я, тяжко стало
У вертепах жити.
Думав сам себе зарізати,
Щоб не нудить світом.
І зарізає би, — та диво,
Диво-дивне сталось
Падо мною, недолюдом.
Вже на світ займалось . . .
Вийшов я з ножем в халяві
З Броварського лісу,

Щоб зарізаться. Дивлюся,
Мов на небі вісить
Святий Київ наш великий!
Святим дивом сяють
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють.
Дивлюся я, а сам млію.
Тихо задзвонили
У Києві, неначе на небі . . .
О, Боже мій милий!
Який дивний Ти! Я плакав,
До полудня плакав . . .
Та так мені любо стало!
І малого знаку
Нудьги тиї не осталосьь,
Мов переродився . . .
Подивився кругом себе
І, перехрестившись,
Пішов собі тихо в Київ
Святим помолитись,
Та суда, суда людського
У людей просити.“

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Куліш.)

 У Києві, на Подолі,
Було колись, і ніколи
Не вернеться, що діялось,
Не вернеться сподіване . . .
Не вернеться, а я брате
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю завдавати.

У Київі на Подолі,
Братерська наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані,
Розвернулася весела,
Оксамитом шляхи стеле,
І едвабом застилає,
І нікому не звертає.

У Київі на Подолі
Козаки гуляють:
Як ту воду, відром-цебром
Вино розливають;
Лєхи, шинки з шингарками,
З винами, медами
Закупили Запорозці
Та й тнуть коряками!
А музика реве, грає,
Людей звеселяє,
А із Братства те бурсацтво
Мовчки виглядає;
Нема голій школі волі,
А то б догодила! . . .
Кого ж то там з музиками
Люде обступили?

В червоних штанях оксамитних
Матнею улицю мете —
Іде козак . . . Ох, літа, літа!
Що ви творите? на то те ж
Старий ударив в закаблуки,
Аж встала курява! От-так!
Та ще й приспівує козак:
„По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так!
Як-би таки молодиці
Посіяти мак, мак!

Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанеться й передам!
А вже ж тії закаблуки
Набралися лиха-муки . . .
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Достанеться й передам!“

Аж до Межигорського Спаса
Протанцював сивий,
А за ним і товариство
І ввесь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: „пугу, пугу! . . .
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!“
Свята брама одчинилась —
Козака впустили;
І знов брама зачинилась,
На вік зачинилась
Козакові.

Хто ж цей сивий
Попрощався з світом?
Семен Палій Запорожець,
Лихом недобитий.

Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить:
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород
На Київ дивиться,
Та посидіть на пригорі,
Та хоч пожуритись;
Іде чернець Дзвонкову *)

*) Дзвонкова криниця прозивається, недалеко од манастря. (Прим.
Шевченка.)

У яр воду пити,
Та згадує, як-то тяжко
Було в світі жити!
Іде чернець у келію
Між стіни німії,
Та згадує літа свої —
Літа молодії;
Бере письмо святе в руки,
Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко літає . . .
І тихнуть Божії слова . . .
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива.
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі . . .
Музики . . . танці . . . і Бердичів . . .
Кайдани брязкають . . . Москва . . .
Бори, сніги і . . . Єнисей . . .
І покотились із очей
На рясу слези.

„Бий поклони

І плоть старечу усмирай,
Святе писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвона, —
А серцеві не потурай:
Воно тебе в Сібір водило,
Воно тебе ввесь вік дурило;
Приспи ж ёго, і занехай
Свою Борзну і Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають — щоб ти знав . . .“

І старець тяжко заривав,
Читатъ писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив,
А потім сів і зажурився:

„Для чого ж я на світ родився:
Свою Україну любив?“

До утрені завив з дзвіниці
Великій дзвін; чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патирицю,
Перехрестився, чотки взяв . . .
І за Україну молитись
Палій чернець пошкандибав.

„Молися старче, бий поклони,
Поки й малих дітей погонять
Гатить глибокі болота:
На світі все, бач, суєта.
Молися ж, бий собі поклони!“

Моливсь чернець за Україну,
Зробив і хрест і домовину,
Та смерть барилася, не йшла . . .
Поки гармата заревла
Із Глухова по Україні.

Почув чернець, не дохрестився,
Тільки на небо подивився,
Та щось промовив, застогнав
І душу Богові послав,
А сам з труною одружився.

Стогнали дзвони, завивали,
Біяне гори укривали,
Ченця Семена Палія
Ченці, мов Гетьмана, ховали.
І нині, братія моя,
Стоять твердині на Україні
Все паліївські на Хвастовщині;
В ярах, болотах лежать гармати, —
На що? . . . Та й нікому їх доставати:
Захрясли жидом хвастовські гори,

Хвастяне погані на ксєндза оруть;
Инколи, инколи ченця згадають,
А де похований в якому краю?
Вони не знають, може й не чули!
Бияне бачили та й ті забули.

От-так то сталося, батьку козачий!
Все занехаяли діти ледачі,
І свою волю і твою славу.
Москалі рознесли вали у Полтаві,
Розруйнували і Січ і Спаса,
А над тобою глину товмасять.

1848. Орская крѣпость.

1849.

Заросли шляхи тернами
На тую Країну.
Мабуть я її на-віки,
На-віки покинув . . .
Мабуть мені не вернутись
Ніколи до-дому;
Мабуть мені доведеться
Читати самому
Оці думи . . . Боже милий!
Тяжко мені жити!
Маю серце широкее —
Ні з ким поділити.
Не дав-еси мені долі,
Молодої долі;
Не давав-еси ніколи,
Ніколи, ніколи!
Не дав серця молодого
З тим серцем дівочим
Повднати. Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодії,
Так-собі минули
На чужині. Не найшлося
З ким серцем ділитись;
А тепер не маю навіть
З ким поговорити.

Тяжко мені, Боже милий,
Носити самому
Оці думи і не ділить
Ні з ким, і нікому
Не сказать святого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,
І умерти . . . О, Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ оттой убитий,
На тую Україну.¹⁾

 І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї;
То одинокому мені
Здається, кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро,
Та наша славная Країна.
Аж бачу — там тільки добро,
Де нас нема. В лиху годину,
Явсьь недавно довелось
Мені заїхать в Україну,
У те найкращее село,
У те, де мати повивала
Мене малого і в-ночі
На свічку Богу заробляла,
Поклони тяжкі бьючи;
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину . . . Добре, мамо,
Що ти зарані спать лягла,
А то б ти Бога прокляла
За мій талан.

¹⁾ Не дай мені згинути
На чужині! дай хоч глянуть

На тую країну . . .
(Перш. рукопис.)

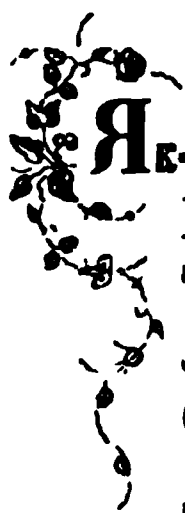
Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорнійше чорної землі,
Блукають люде; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалялись;
Стави бурьяном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть . . .
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім оттім селі,
А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві . . . Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини . . .
А препоганії пани
Жидам, братам своїм хорошим,
Остатні продають штани . . .

Погано, дуже, страх погано
В оцій пустині пропадуть;
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати і — мовчати.

А як не бачиш того лиха,
То скрізь здається любо-тихо
І на Україні добро.
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну;
А по-над ним зеленіють
Широкії села;

А у селах у веселих
І люде веселі.
Воно б може так і сталось,
Як-би не осталось
Сліду панського в Україні! . . .

Як-би тобі довелось
В нас попанувати,
То знав би ти, панебрате,
Як їх називати,
Оттих твоїх безталанних
Дівчаток покритих;
А то верзе біси-зна-що,
Та й думає: ми-то,
Ми-то людям покажемо
Оціх безталанних,
Та навчимо шануватись
Паничів поганих.
Шкода й праці! Поки села,
Поки пани в селах, —
Будуть собі тинятися
Покритки веселі
По шиночках з москалями,
І не турбуйсь, брате! ¹⁾

— Добре, кажу. А все-таки
Невеличку нате
Оцю одну останнюю.
Слухайте ж, панята!

Дівчата на луці гребли,
А парубки копиці владі,

¹⁾ Нехай буде так, як буде,
А все одну нате
Оцю одну непокритку,
А так собі . . . (Рукоп. варьянт.)

Та знай на сонце позірали,
Та нісенітницю верзли:
Звичайне, хлопці; а дівчата,
Мов ті сороки, цовотали,
Та до криниці учащали —
У яр погуляти.
Найкращая з всього села
Давненько вже у яр пішла,
Узявши глечик, та й немає;
А лановий і не шукає,
Мов і не бачить. Не новий
Оцей лукавий лановий:
Стара собака, та ще й бита.
У бальці стало щось кричать.
Побігли хлопці рятувать.²⁾

Аж там панич несамовитий,
Недоліток таке творить —
Сердешну дівчину мордує;
Сердешна дівчина кричить . . .
Прибігли хлопці; не рятують —
Бояться пана. А один,
Що-наймолодший, озірнувшись,
Та вилами пана
І просадив, мов ту жабу . . .
Застогнав поганець
Та й опригся. Норадились,
Дали в город знати,
Суд наїхав; подивились,
Попились завзято
Судовики. Заковали
Хлопця молодого,
Та в тюрму заквасували,²⁾
Та й більше нічого.

²⁾ Аж там їх пан несамовитий
Дівчину мордує.
«Квалт! рятуйте люде добрі!»
Ніхто не рятує;

Тільки хлопець перехрестивсь
Та вилами пана
. (Перший рук.)
²⁾ . . . захвасували. (Перш. рук.)

На верстовім шляху в полі
Корчма під вербою ⁴⁾
Стоїть собі в холодочку;
А по-під корчмою
Сидять в путах арестанти.
Трохи одпочити
Позволено бідолахам,
Та води напиться.
Сидять собі, розмовляють,
А де-хто й куняє.

⁴⁾ Ішов етап із городу
Та й став під корчмою
Одпочити в холодочку,
Та води напиться,
Як-то дадуть! Бо буває
Далеко носити
То й вибачить таки треба!
А тин часом стали
Коло корчми аж три тройки;
Дзвоник брязчали,
Грала музика троїста,
Люде гоніли,
Та весельної співали,
Бо було весілля:
Молодую везли в хутір
Та так опкинулись
Коло корчми. Коні бідні,
Бачте, потонились!
Он як хропуть! Що ж се
сталось?

Плакать перестала
Молода їх. Вона того
В залізах пізнала
Того хлопця молодого,
Що заколов пана,
Та нікому й не сказала.
А придани п'яні
Й не пізнали, й не бачили,
Як перелякалась
Молода їх арестанта;
І як потім стала
Розмовлять з ним і оддала

Перстень молодого —
Рестантові. Не бачили
Придани нічого!
Це та сама молодая,
Що сей безталанний
Вирвав видами у пана
І несе кайдани
У Сибір несе за неї.
Як-би хоч любилась?
То й не жаль було б сиромі;
А то так случилось,
Просто з запалу та й годі.
Молодні сіли
Та й поїхали до-дому
І етап в дорогу
Забрязкотав кайданами,
Помолившись Богу
За молоду. Бо молода
Всіх почастувала.
Приїхали. — Заспівали
Та затанцювали
До вечора, а в-вечері
Молоду шукали!
Та не нашли, не дознались
Де вона поділась.
І слезани умилося
Веселе вісілля!
Молодий той у коморі
Сам собі ночує,
А молода за етапом
У Сибір мандрує!

(Перш. рукоц.)

А з-за гори поїзжане
На шлях виїзжають,
Аж три тройки. І, звичайне,
Коло корчми стали:
Дати коням одпочити;
Та й дружки пристали,
Співаючи. От-то-ж стали.
Молодая встала,
Взяла квартиру оковити,
Та й почастувала
Сердешного невольника
І його сторожу.
Коли дивиться — погляне, —
Боже, милий Боже!
Між невольниками в путах
Той самий єдиний
Її местник безталанний
Несе з України
Аж у Сибір ланцюг-пута.
А ти будеш тута
У роскоші і не будеш
Ні знати, ні чути
Їго плачу всеневного.
Не почастувала
Свого местника святого
І не привітала;
Тільки глянула на його.
Та й більше нічого.

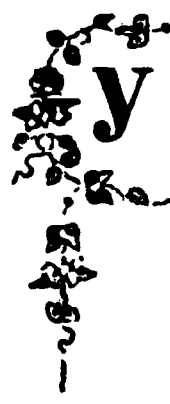
По переду поїзжане
Рушили в дорогу,
А за ними й невольники
Побрязкали путем
По-над шляхом. І нікого
Не видно, не чути
Коло корчми; одна собі
Поки-що осталась
З шинкаркою. Кругом неї

Димом розстигалася
В полі курява.

І смерклося.

І вік невеликий,
Не тільки день. На хуторі
Танці та музики
Аж до півночі. Придани
Постіль пішли слати
У комору; а молода
Вийшла мовчки з хати,
Та й пропала. Скрізь шукали,
До світу шукали,
Та не нашли. Де ж поділась?
Де? Помандрувала
За невольником убогим
У Сібір . . . Та й годі.

МАТИ-ПОКРИТКА.

 У нашім раї, на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
Буває, иноді дивлюся,
Дивуюсь дивом — і печаль¹⁾
Охватить душу; стане жаль
Мені її . . . і зажурюся
І перед нею помолюся
Мов перед образом святим
Твої матері святої,
Що в мир наш Бога принесла
А ми, — хвала нам і хвала! —
Дарма, що Бог, що ми не стоїм
І волосочка одного, —
Таки повісили ёго.

¹⁾ Дивлюся довго, — і печаль (Перш. рукоп.)

Тепер їй любо, любо жити!
Воно серед-ночі встав,
І стереже добро своє,
І дожидав того світу,
Щоб знов на ёго подивитись, —
Наговоритись . . . „Це мов,
Мов! . . .“ і дивиться на ёго,
І молиться за ёго Богу,
І йде на улицю гулять ²⁾
Гордійше самої цариці,
Щоб людям, бачте, показати
Своє добро . . . „а подивіться — ³⁾
Мов найкраще над всіма!“
І ненароком инший гляне, —
Весела, рада, — Боже мій!
Несе до дому свого Йвана
І їй здається — все село
Весь день дивилося на ёго,
Що тільки й дива там було,
А більше не було нічого . . .
Щасливая! . . .

Літа минають;
Потроху діти виростають;
І вирости, і розійшлись
На заробітки, в москалі . . .
А ти осталася, небога.
І не осталося нікого
З тобою дома . . . Нагоди
Старої нічим одягти
І витопить зимою хату;
А ти не здужавш і встати,
Щоб хоч огонь той розвести . . .
В холодній молишся оселі
За їх — за діточок . . .

²⁾ І вийде з-дому погуляти (ib.)

³⁾ „Дивіться, люде . . . подивіться! (ib.)

А ти

Великомученице! Села
Минавш, плачучи в-ночі,
І полем степом ідучи.
Свого ти сина закриваєш,
Бо й пташка иноді пізнає
І защебече: „он байстря
Несе покритка на базар!“
Безталанная! де ділась
Краса твоя тая,
Що всі люде дивувались?
Пропала, немає! . . .
Все забрала дитиночка . . .
І вигнала з хати;
І вийшла ти за царину
З хреста ніби знята;
Старці тебе цураються,
Мов тії прокази;⁴⁾
А воно таке маленьке,
Воно ще й не лазить!
І коли то воно буде
Гратись — і промовить⁵⁾
Слово: „мамо“ — великев,
Найкраще слово! . . .
Ти зрадієш — і розкажеш
Дитині правдиво
Про панича лукавого, —⁶⁾
І будеш щаслива . . .
Та недовго: бо не дійде
До-зросту дитина, —
Пійде собі сліпця водить,
А тебе покине
Калікою на розпутті,
Щоб собак дражнила

⁴⁾ Неначе прокази; (ib.)

⁵⁾ І коли-то воно стане
Гратися, промовить (ib.)

⁶⁾ Про москаля лукавого. (ib.)

Та ще й вилав . . . за те, бач,
Що на світ родила
І за те ще, що так тяжко
Дитину любила . . .
І любитимеш, небого,
Поки не загинеш
Межи псами, на морозі
Де-небудь під тинном . . .
От-тим мені і жаль стане
Матері небоги,
Що вона ёго так любить,
Так гине за ёго;
За те чадо поганеє
Занапастить в світі
Найкращеє добро своє —
Молодні літа.
А воно, — бував з ёго
Не вийде нічого,
Або вийде недолюдок,
Сатана безрога!
І ніколи із байстряти
Не матиме мати
Собі доброї дитини,
Хоч вона й багата.
Добре оттим панам жити:
Нічого не знають!
І не знають, як ті діти
У їх виростають?
Бо матері там не мають,
А мамку наймають.

Зацвіла в долині

Червона калина,

Ніби засміялась

Дівчина-дитина.¹⁾

Любо-любо стало, —

Пташечка зраділа

І защебетала . . .

Почула дівчина²⁾

І, в білій свитині,

З біленької хати

Вийшла погуляти

У гай на долину.

І вийшов до неї

З зеленого гаю

Козак молоденький:

Цілує, вітає,

За руки хватає.

І йдуть по долині

Тяхою ходою

І йдучи співають,

Як діточок двоє;

Під тую калину

Прийшли, посідали.

І поцілувались . . .

Якого-ж ми раю

У Бога³⁾ благаєм!

І самі не знаєм!

Рай у вічі лізе,

А ми в церкву лізем

Заплющивши очі:

¹⁾ Дівчина в долині. (Перш. рук.)

²⁾ А вранці в неділю

З біленької хати

Вийшла погуляти

Дівчина в долину. (ib.)

³⁾ На світі благаєм?! (Льв. вид.)

Такого не хочем!
Сказав би я правду,
Та що з неї буде?
Самому завадить,
А попам та людям
Однаково буде!

 Неначе праведних дітей,
Господь любя своїх людей,
Послав на землю їм пророки —
Свою любов благовістити,
Святому розуму учити.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились-текли
І в серце падали глибоко,
І, ніби тим огнем, пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люде, і молились
Їму, і слези знай лили.
А потім . . . люде, род лукавий,
Господню святу славу
Розтлили, і чужим богам
Пожерли жертви, омерзлись,
І мужа свята — горе вам! —
На стогнах камінем побили
І заходилися гулять,
Святою кров'ю шинкувать.
І праведно Господь великий
На вас на лютих, на вас диких
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми мурувать,
І — роде лживий і жестокій! —
Вомісто кроткого пророка
Царя вам повелів избрать.

1850.

Лічу в неволі дні і ночі
І літ забуваю!
О, Господи! як то тяжко
Тії дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі з-тиха,
Забірають за собою
І добро і лихо;
Забірають, не вертають
Ніколи нічого . . .
І не благай! бо пропаде
Молитва . . .

Каломутними болотами
Між бурьянами, за годами
Три годи сумно протекли;
Багато де-чого вняли
З моєї темної комори,
І в море нишком однесли;
І нишком проковтнуло море
Мое не злато-серебро —
Мої літа — мое добро,
Мою нудьгу, мої печалі —
Тії незримі скрижалі,
Незримим писані пером . . .

І четвертий рік минає
Тихенько, по волі,
І четверту починаю
Книжечку в неволі
Мережати, — змережаю
Кров'ю та слёзами
Мов горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажеться нікому
Ніколи, ніколи,
Нігде на світі! Нема слов
В далекій неволі!
Немає слов, немає слёз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога,
Нема на що подивитись,
З ким поговорити!
Жити не хочеться на світі,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?
Щоб не губить душу?! . . .
Не варт вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жити на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлюся
На мою Україну . . .
Може ще я поділюся
Словами-слёзами,
З дібровами зеленими,
З темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки — не ті люде,
Що на цій чужині.

Гуляв би я по-над Дніпром
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі невеселі.
Дай дожити подивитись, —
О, Боже мій милий! —
На лани тиї зелені
І тиї могили!
А не даси, то донеси
На мою Країну
Мої слези; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як иноді в Україні
Згадувати будуть.
Донеси ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу . . . бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині — і ці думи
Зо мною сховають! . . .
І мене на Україні
Ніхто не згадає!!

А може, тихо за літами,
Мої мерехтані слезами
І долетять коли небудь
На Україну . . . і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молоде,
Слезами тихо упадуть!
І покиває головою
І буде плакати зо мною

І може, Господи, мене
В своїй молитві пом'яне!

Нехай як буде, так і буде:
Чи то плисти, чи то брести!
Хоч доведеться розп'ястись,
А я таки мережать буду
Тихенько білі листи. —

ПЕТРУСЬ.

(Поєма.)

Були на хуторі пани —
І пан і пані небагаті,
І дочечка у їх росла,
Уже чи-мала піднялась;
І генерал її посватав,
Бо страх-хорошая була,
А генерал був страх-багатий:
От, і талан Господь послав
На вбогій хутір . . . ублагали
Царя небесного! . . . Взяли,
Її гарненько одягли,
Та у неділю й повінчали,
І генеральшою назвали,
І цугом в Київ повезли.

Було на хуторі погане
Мале байстря — свиной пасло
Петрусем звалось; на придане
Воно за панною пішло
У генеральське село
Свиной же пасти, безталанне.

За балом бал у генерала.
За генеральшою чи-мала

Орда панів і паничів;
А генеральша у-ночі
Уже тихенько й плакати стала.
— „Занапастила мене мати . . .
Зовьяне марно у палатах
Краса і молодість моя!“
„Ти, душко, плачеш?“ — „Хто се? я?
Ні, я не плачу“ . . . „Знаєш, Маню?
У городі тепер армяни:
Купи собі, Машуню, шаль.“
— „Мені не треба тії шалі!“ . . .
„Не завдавай же серцю жалю!
Купи, голубко! Не печаль
Мого ти серця! . . . А весною
В Париж поїдемо з тобою,
Або поїдемо в село . . .
Як схочеш, серце . . .“

Тихо, тихо

Зіма минала; крилось лихо
Та в самім серці й уляглося
У генеральші молоді.
Поїхали в село весною;
В селі бенкети загули;
А генеральша плаче-плаче,
А генерал того не бачить,
А всі вже бачили в селі.

З нудьги, із двору погуляти
Якось задумавшись пішла,
Та аж за царину зайшла,
Та й бачить, що пасе ягнята
Мале хлоп'ятчко в стерні.
— „О горе, горенько мені!
Що я робитиму на світі? . . .
Се ти, Петрусю?“ — „Ажеж я . . .“
— „Ходім до мене; будем жити,
Як там на хуторі колись
Жили, жили.“ — Та й похилилась,

Очей не зводючи, дивилась
На Петруся. Одним-одна ¹⁾
І виростала, й дівувала,
І за старого генерала
Занапали-продали,
І в-купі гроші пропили . . .
І тяжко-тяжко заридала.
— „Ходімо, серце, погулять!
Ходім, Петрусю, в сад, в палати.“
„А хто ж тут буде доглядать,
Хто попасе мої ягнята?“
— „Нехай хто хоче!“ —

Й повела
Їго в палати. А в палатах
Причепурила, одягла,
А потім в школу оддала . . .
І любо їй . . . Нехай радів,
Поки надію серце грів,
Поки росте з того зерна
Або кукіль, або пшениця . . .
Бо ми не знаєм, що твориться
У ёго там. А він хоч зна,
То нам не скаже . . . Як-би знала
Матуся горенько твоє,
Чи оддала б за генерала
Дитя єдине своє?
Не оддала б . . . А в-тім — не знаю, —
Бо всякі матері бувають . . .

Минають дні собі по-волі;
Петрусь до школи та із школи
З книжками ходить та росте;

¹⁾ . . . Згадала
Убогий хутір: там колись
Вона убога виростала
І дівувала . . . продали,

І гроші в-купі пропили.
На вік світ Божий зав'язали.
«Ходім Петрусю, погулять
і. т. д. (Перш. рук.)

Сама аж ніби молодіє,
А генерал собі радіє,
Що діло, бачите, святе
У двох таки вони зробили.

Петра на волю одпустили;
Зімою в Київ відвезли
І там у шволу оддали,
І там чи-мало поповчили.
Вернувся з Київа Петрусь
Уже Петром і паничем,
І кучері аж по плече,
І висипався чорний вус,
І ще . . . Та се ще не втече:
Розкажем иноді колись
Про те, що снилося Петрові.
А генеральші чорнобровій —
Що сняться? . . .

Перед Пречистою
Горить лампада у-ночі.
Поклони тяжкі бьючи,
Ридала, билася . . . нечистую,
Огненную слёзу лила.
Вона благала Пресвятую,
Щоб та її, . . . щоб та спасла
Щоб одурить їй не дала,
Пренепорочная . . . І всує! —
Молитва їй не помогла:
Вона, сердешна, одуріла, —
Вона, небога, полюбила,
Свого Петра! . . . І тяжко їй, ²⁾
Душі негрішній молодій!
Та що ж робить? Не стало сили!
Сердега разом одуріла.
Та й як ёго одній святій
Прожити літа молодії?

²⁾ Свого Петруся . . . Тяжко їй! (ib.)

Вони ж не вернуться! . . . як хоч!
А лихо, кажуть, перескоч,³⁾
А то задавить. Генеральша
Не перескочила, — бо їй
Хотілось жити молодій!
Хотілося б . . . Густенька каша,
Та каша, бачте, то не наша;
А наш несолений куліш —
Як знаєш, так ёго і їж!
— „Петрусю! Друже мій єдиний!
Моє ти серце! мій ти сину!
Рятуй мене, рятуй! рятуй!
О, Матір Божая! Розкуй
Мою ти душу!“ — І ридала,
І батька й матір проклинала,
І все на світі. А Петрусь —
Її єдина дитина —
Гуляв собі пренеповинний
В саду, та арію якусь
Мугикав з-тиха. Більш нічого
Петрусь не бачив. А небога
Сама не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Або схватись під водою,
Або принамені розбить,
Об стіну голову??!
— „Поїду в Биїв, помолюся:
Молитва може прожене
Діавола . . . О, мій Петрусю!
Молитва не спасе мене —
Я у Дніпріві утоплюся!“ —

Моліте Господа, дівчата,
Моліте Господа, щоб мати
І вас от-так не завдала

³⁾ Не Бог судитиме, а люде:
Вони, вони тебе осудять
Своїм неправедним судом. (ib.)

За генерала — за палати
І вас от-так не продала . . .
Любитесь, діточки, весною . . .⁴⁾
На світі в кого любить
І без користі; молодю,
Пренепорочною, святою,
В малій хатині буде жить
Любов та чистая, і буде
Святий покой ваш стеретти
І в домовині.

Що ж то буде
З превосходительною? Що ти
Тепер робитимеш з собою,
З своєю божю красою?
Хто стереттима твій покой,
Украдений твоім Петрусем?
Хиба архистратиг? Та й той
Не встереже тепер! Боюся,
І вимовить боюсь тепер
Твоє грядущее . . .

У Київ їздила, молилась,
Аж у Почаєві була —
Чудовная не помогла,
Не помогла святая сила.
А ти аж плакала-молилась,
Та й занехаяла. Везла
Назад гадюку в серці люту,
Та трошки в пляшечці отрути.
Не їла три дні й не пила,
Вернувшись з прощи, і три ночі,

⁴⁾ Моліте Бога, щоб весною
Господь послав кого любить:
Вам буде любо, любо жить.
Любов та буде молодю
І непорочною . . . такою,
Як сон дитини на зорі!

А в-осені любитись гріх:
То не любов, то пекло буде,
І осміють, осудять люде
І Бог правдивий покара
За чорнобривого Петра.
У Київ їздила . . . і. т. д.

(Перш. рук.)

Не спала; впали карі очі;
Засохли губи; і в-ночі
Щось ходя шепче сміючись . . .
Аж тиждень так собі нудила.
А потім трути розвела
І генерала напоїла,
Та й спать упоравшись лягла.

— „Теперь старого поховаю,
А молодого привітаю,
Та й буду жить собі та й жить,
Петруся-серденько любить . . .“
Подумала, чи то сказала.
Хотіла спать, але не спала;
І ждала світу — і дожить
До світу Божого боялась.

І задзвонили в-ранці рано
По генераловій душі;
Заговорили щось погане,
До генерала ідучи
Прощатись, люде. Аж гуде,
З усіх усюд народу йде;
Та щось шепчуть про отруту
І судових неначе ждуть.
І разом стихли на минуту —
Приїхали. Ножі беруть
І генерала розчиняють,
І яд знаходять в животі.
Громада глухо присягає,
Заприсягла. Питає суд:
— Тепер скажите, християне,
Хто отруїв ёго? — Гудуть,
Мов з-тиха дзвони. „Пані, пані!“
Громада зично загула.
Тоді на ганок вихожає
І до громади промовляє
Петрусь, і каже: — „Я зробив!“

Я генерала отруїв,
А ви не знаєте нічого! —
Взяли Петруся молодого,
Та в город в путах одвезли.
Его недовго мордували
В тюрмі, в суді; а в добрий час
В кайдани добре закували,
Переголили про запас;
Перехрестивсь, от-так убраний,
І поволік Петрусь кайдани
Аж у Сібір . . .

ХАТИНА.

Не молилася за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так-собі
Мене повивала,
Співаючи: „Нехай росте
Та здорове буде!“
І виріс я, хвалить Бога,
Та не вийшов в люде.
Лучче б було не родити,
Або утопити,
Як мав би я у недолі
Господа гнівити.

А я так мало-небагато
Благав ¹⁾ у Бога, — тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанною мою . . .
Мою Оксаночку, щоб з нею
У-двох ²⁾ дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри

¹⁾ Просив у Бога. (Перш. рук.) ²⁾ Собі дивитися (ib.)

Та на лани золотополі,³⁾
Та на високиї могили, —
Дивитись, думати, гадать:
Коли-то їх понасипали?
Кого там люде поховали?
І в-двох тихенько ⁴⁾ заспівать
Ту думу сумную, днедавну,
Про лицаря того гетьмана,
Що на огні Ляхи спекли.
А потім би з гори зійшли,
По-над Дніпром у темнім гаї
Гуляли б, поки не смеркає,
Поки мир Божий не засне;
Поки з вечернёю зорёю
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене, —
Ми б подивились, помодились,
І розмовляючи пішли б
Вечеряти в свою хатину.⁵⁾

.
Даш ти, Господи єдиний,⁶⁾
Сади панам у твоїм раю,
Даш високиї палати;
Пани ж ⁷⁾ неситїї пузаті
На рай твій, Господи, плюють,
Запершися собі в палатах,
І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раї
Благав і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі
Хоч на малесенькій горі.

1850. Над Каспієм.

³⁾ . . . золотохвилі. (ib.)

⁴⁾ І тихо-тихо . . . (ib.)

⁵⁾ Вечерять в хаточку (ib.)

⁶⁾ Даш ти, Господи, і злато

І власть панам в твоїм раю. (ib.)

⁷⁾ Вони ж. (ib.)

Я-би ви знали, паничі,
Де люде плачуть живучи,
То ви б елегій не творили,
Та марне Бога б не хвалили,
На наші слези сміючись.
За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучився колись,
Мої там слези пролились, —
Найперші слези! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села.
Мене там мати повила
І повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло . . . Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи за дітьми,
(А ми малі були і голі)
Не витерпів лихої долі, —
Умер на панщині! . . . а ми
Розлізлися межі людьми,
Мов мишенята. Я до школи —
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили;

А сестри! . . . сестри? Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости, чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!

Мені аж страшно, як згадаю
Отту хатину край села.
Такиї, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї!
На праведній Твоїй землі
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх слёзами поливаєм.
А може й те ще . . . Ні, не знаю,
А так здається, сам еси
(Бо без Твоїї, Боже, волі . . .
Ми б не нудились в раї голі!)
А може й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами,
Та може радишся з панами,
Як править миром?! Бо дивись:
Он гай зелений похиливсь,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть по над ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти . . . Правда рай?!
А подивися, та спитай
Що там твориться у тім раю?! . . .
Звичайне радість, та хвала,
Тобі Єдиному Святому,
За дивнії твої діла! . . .
Оттим-бо й ба! . . . Хвали нікому,
А кров, та слёзи, та хула,

Хула всѣму! . . . Ні, ні! нічого
Нема святого на землі!
Мені здається, що й самого
Тебе вже люде прокляли.

1850 р.

 Мені здається — я не знаю,
А люде справді не вмірають:
А перелізе ще живе
В свиню, або-що, та й живе,
Купається собі в калюжі,
Мов перш купалося в гріхах.
І справді так! Мені байдуже
За простих сірих сіромах —
Вони і Господом забуті —
Так що ж мені тут . . .
А де отті? Не вже в сажах
Годує хам собі на сало?
А може й так! Добра чи-мало
Вони творили на землі:
Ріками слѣзи розлили,
А кров морями . . . Люде знають,
Бого годують, доглядають.
І що ж ви скажете: за славу
Лили вони моря кроваві,
Або за себе? Ні! за нас,
За нас сердешних мир палили,
Поки їх в саж не засадили.
Як-би не те, то певне б пас
Свинарь в толоці. Кляті! кляті!
Де ж слава ваша? На словах!
Де ваше золото, палати,
Де власть великая? В склепах,
В склепах, поваплених катами,
Такими ж самими, як ви!
Жили ви лютими звірми,
А в свині перейшли . . .

Де ж ти,
Великомучениче святий,
Пророче Божий! Ти між нами;
Ти, присносущий, всюди з нами
Витавш ангелом святим.
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов,
Про безталанну, про горе,
Або про Бога, та про море,
Або про марне литу кров
З людей великими катами;
Заплачеш тяжко перед нами —
І ми заплачемо . . . Жива
Душа поетова святая,
Жива в святих своїх річах;
І ми, читая, оживаєм
І чуєм Бога в небесах.

Спасибі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив
Свою єдину. Перед Богом
Багато, брате, заробив.
Ти переслав мені в неволю
Поета нашого; на волю
Мені ти двері одчинив.
Спасибі, друже! Прочитаю
Собі, хоть мало оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо заспіваю
І Бога Богом назову!

1857.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(По першому рукопису.)

Не варт, їй Богу, жить на світі! . . .
— „То йди топись“ . . . „А жінка, діти?! . . .“
— „От-то-ж-то бачиш, не бреши!
А сядь лишень-но, напиши
Оцю бувальщину . . . то може
Інако скажете, небоже.

Пиши от-так: було
Село.

Та, щоб не дізти на чужину,
Пиши, у нас на Україні,
А в тім селі вдова жила,
А у вдови дочка була
І син семиліток . . .
Добро мавши діток
У роскоші, — хвалиш Бога;
А вдові убогій
Мабуть не до Їго,
Бо залили за шкуру сала,
Трохи не пропала:
Думала в черниці,
Або йти топиться!
Так жаль маленьких діток стало:
Звичайне мати, що й казати!

Та може снівся таки й зять,
Бо вже Катруся підростала:
Чи вже їй вік продівувать,
Зносити брівоньки ні за що? . . .
Ні, дівонька вона не та!

Таки-ж у тім селі, трудящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина!

То сьє, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль, а ні відтіль
На ту сирітську кошійчину
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувавсь з старостами
(Як те буває між панами),
Не торгувавсь і пан-отець:
Усім на диво, та на чудо
За три копи звінчав у буддень . . .

Просохли очі у вдови.
От-так то, друже мій, живи, —
То й весело на світі буде.
І буде варт на світі жить,
Як матимеш, кого любить.
Хоть кажуть от-ще що, небоже:
Себе люби, то й Бог поможе.
А доведеться умірать?
Здихать над грішми? ні, небоже!
Любов — Господня благодать!
Люби ж, мій друже, жінку, діток,
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й зароблять!“

1. — „Спочинем трохи, поговорим . . .
Що? ярина ще не зійшла?“
2. „Та де та ярина взялась?
У мене ще на жито орють.
От-тим-то й ба, що живете
Відколн, дядьку, а не чули,
А може й чули, та забули:
Журнал дрюкують . . .“
1. . . . — „Те! те! те!“ —
2. „Та що ви думаете, польський
Або „Хазяїн“ той московський?
Не та ловись! журнал ревью!
Чи те ля-мод, купив для Паші
Торік в Ромні . . .“
1. (Нашком) — „Так от як наші!
Не чув, як на світі живу! . . .“
2. „У самому тому журналі
Моя Пашета начитала,
Як німці сіяли траву;
А потім вижали серпами!
І все написано стихами
Та не такими, як у нас . . .“
1. — „Як-би ти, брате, свині пас,
За слово вибачай . . .“
2. (Мов не чує) „Гей, хлопче!
(Ходить, посвистує, а потім співає:)
„Хлопче, молодче,
З карими очима!
На що тобі жинка,
Камінь за плечима! . . .“
1. — „Та годі вже тобі співать.“
2. „Що, може хочете кінчать,
А я признатсья думав тее . . .“
1. — „А я так думаю инее,
Що вишьємо, та поснемо,
А там і ладу не дамо;
Сідай лиш, та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог поможе!“

„Одружились небожата,
Дивувались люде:
Як-то вони, ті сироти,
Житть на світі будуть?
Минає рік, минув другий;
Знову дивувались,
Де в тих сиріт безталанних
Добро тев бралось?
І в коморі, і на дворі,
На току, й на ниві,
І діточки, як квіточки,
Й самі чорнобриві:
У жупанах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті —
То й так не минають.
Не минали себелюбі,
Та все жалкували,
Що сироти таким добром
Старців годували:
„Коли гниє, то спродали б:
Ад-же-ж у їх діти! . . .“
Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на світі
І ненатля (?) голодная:
Ходили, ходили,
Поки в-ночі, жалкуючи,
Хату запалили!
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просвіщенні:
То і не жаль було б, чи так?
А то сірісінький сіряк
От-так лютує. — Тяжко, брате,
Людей на старість розпізнати,
А ще гірше — з-замолоду
Гадину кохати.
Очарує зміїними
Карими очима . . .

А пек тобі! забудь, дурню,
Що смерть за плечима?

До стебла все погоріло
І діти згоріли,
А сусіде, і багаті,
І вбогі, раділи.
Багатії бач раділи,
Що багатші стали,
А вбогії тому раді,
Що з ними зрівнялись!
Посходились жалкувати,
Жалю завдавати:

„Шкода, шкода! як би знаття
Копійчину б дбати,
То все б таки воно не так . . .
А що пак, Максиме!
(Бо ёго Максимом звали)
Попродай скотину,
Та ходи до мене в найми!
Що буде, те й буде! . . .
Будем знов чумакувати,
Поки вийдем в люде,
А там знову . . .“ Подякував
Максим за пораду.
— Побачу ще, як там буде,
Коли не дам ради . . .
То тоді вже певне треба
Іти в найми знову . . .
Де то моя Катерина,
Моя чорноброва! . . .
Вона мене все радила,
І тепер порадить . . .
Та остання ся рада
На віки завадить.
Воли твої і корови
Разом поздижали,

А Катруся з Москалями
Десь помандрувала.“

Тепер от-так пиши небоже:
„Максим подумав, пожурився,
А потім Богу помолився,
Промовив двічі: „Боже, Боже!“
Та й більш нічого.

Од царяці

Прийшов указ — лоби голить.
„Не дав вдовиці утопиться,
Не дам же й з торбою ходить!“
Сказав Максим, — і кгрунт покинув,
Бо вдовиного, бачиш, сина
В приєм громада повезла.
Такі то темні діла
Творяться нишком на сім світі!
А вас, письменних, треба б бити
Шоб не кричали: „ах, ах, ах . . .
Не варт, не варт, на світі жити! . . .“
А чом пак темні не кричать? . . .

2. — „Хиба ж живуть вони і знають,
Як ви сказали, — благодать,
Любов“

1. „ . . . : Що, що? недочуваю! . . .“

2. — „Вони, кажу вам, прозябають,
Або по вашому ростуть,
Як та капуста на городі.“

1. „От-так по вашому! ну, годі ж:
Нехай собі і не живуть . . .
А все, скажу, таки: як хочеш,
А ви їм жить не даєте,
Бо ви для себе живете,
Заплющивши письменні очі.“

2. — „От-же як будем так писать,
То ми й до вечора не кончим.
Ну де той безталанний зять?“ —

„Вернувся вдовиченько до-дому,
А зять пішов у москалі;
Не жаль було ёго нікому,
Та ще й сміялись у селі!

От-же, далєбі, не знаю
Чи вона верталась,
Катерина, до матері,
Чи так і пропала?
Була чутка, що стрижену
В Умані ввели
По улицях: украла що-сь,
Потім утопилась.
Та все-то те, — знаєш, люде
Втоплять і задують.
А може то така правда,
Як на вербі груші.
Знаю тільки, що про неї
І пісню проклали.
Я чув тойді, на досвітках
Дівчата співали:

„Шелесть, шелесть, по дубині
Шапки хлопці погубили;
Тільки наймит не згубив,
Удовівну полюбив . . .“

Соромитна . . . нехай їй лихо!

Минали літа тихо-тихо,
(От-так пиши), — і за гріхи
Карались Господом Ляхи
І пугав Пугач над Уралом
Пійти в одах вихваляли
Войну й цариню, — тільки ми
Сиділи нишком, слава Богу.

Після великої зими
Вернувся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив,
Та срібний хрестик заробив.

Чого він придибав? нема в ёго хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого ж він прилентавсь? — а хто ёго зна!
Чи чув ти, що кажуть: легше умірати
Хоть на пожарині в своїй стороні,
Ніж в чужій в палатах! Чи чув ти? ба ні!

2. — „Ей, дядечку! швидче будемо писати,
Бо хочеться спати і вам, і мені.“

— Зажуривсь Москаль каліка:
Де ёму подітись?
Вдовиченко в пикинерах,
Вдова на тім світі!
До кого ж він прихилиться?
Де перезімує?!
Уже осінь; незабаром
Зіма залютує.
Нема ёму в світі долі:
Полинула в полі! . . .
Попросився зімувати
До дяка у школу,
Бо таки й письму, спасибі,
Москалі навчили.
І в косі був, бо й москалі
Тойді, бач, носили
Сиві коси з кучерями
Усі до одного —
І борошном посипали,
Бог їх зна для чого?
Максим, таки він письменний,
Було помагає
І на клирасі дякові
І псалтирь читає
Над покойними, й хавтури
З школярами носить,
А в пилипівку сиррома,
Христа-ради просить.

Нічого, знай своє пиши,
Та перед людьми не бреш! —
Хоч-би тобі лихе слово
Почув хто од ёго.
І талан і безталання —
Все, каже „од Бога.“
Ані охне, ні заплаче,
Неначе дитина.
І собаки не кусали
Москаля Максима.
А в неділю, або в свято,
Мов причепуриться,
Шкандибав на вдовину
Пустку подивиться.
Сяде собі у садочку
І вдову згадає,
І за її грішну душу
Псалтир прочитає.
Катерину „о здорові“
Тихенько помьяне!
Утре слёзи — „все од Бога!“
Й веселенький стане.
А в Петрівку і в Спасівку
Не спочине в школі,
Бере заступ і лопату
Шкандибав в поле.
І край шляху, при долині —
От-же не вгадаєш,
Що каліка виробляє?
Криницю копає!
Та й викопав. На те літо
Криницю святили
На самого Маковія,
І дуб посадили
На прикмету проїзжачим,
А на друге літо
Москаля вже неживого
Нашли в бальці діти

Коло самої криниці:
Вийшов подивиться
Останній раз сіромаха
На свою криницю. —
Громадою при долині
Їго поховали
І долину і криницю
На пам'ять назвали
Москалевою. На Спаса,
Або Маковія
І досі там воду святять,
І дуб зеленіє.
Хто йде, їде, — не минають
Зеленого дуба:
В холодочку посідають
Та тихо, та любо,
П'ючи воду погожую,
Згадають Максима . . .
От-так живіть, недоуки,
То й жить не остине.

В неволі, в самоті немає,
Нема з ким серце поєднать,¹⁾
То сам собі оце шукаю
Когось-то, з ним щоб розмовлять . . .
Шукаю Бога, а нахожу
Таке, що цур йому й казать.
От-що зробили з мене годи
Та безталання! Та ще й те,
Що літечко мов святе
Минуло хмарно,²⁾ що немає

¹⁾ Нема з ким душу поєднать,
То сам в собі когось шукаєш,
Щоб з ним хоч серцем розмовлять!
Шукаєш Бога, а находиш

Таке, що гріх і розказать.
От-так-то нівечать нас годи
Та безталання . . . (Перш. рук.)
²⁾ Минуло марно. (Льв. вид.)

Ніже єдиного случаю,
Шоб до-ладу було згадать . . .
А душу треба розважать,³⁾
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого . . . Не чуть!
І мов у полі сніг заносить
Неохолонувший той труп.

НЕОФІТИ.*)

(Поэма.)

Сіа глаголетъ Господь: сотко-
рите съдъ и сохраните правду,
приближе бо са спасеніе мое
прійти, и милость моя от-
крыетса.

(Исаія V. гл. I.)

М. С. ЩЕЛКИНУ.

(На память 24 Декабря 1857 року.)

Возлюбленнику муз і грацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.
Привітай же благодуще
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,

³⁾ Видумувш, шоб серце вбоге
Хоч тихім словом розважать:
Не лізе в голову нічого,
.

Нема з ким душу поєднать.
А їй так хочеться, так просить
Хоч слова доброго . . .

(Перш. рук.)

^{*)} У листі до М. М. Лазаревського, од 21 яваря 1858 р. (Основа, III-я книжка 1862 р., лист. XII-й), Т. Гр. Шевченко писав, що «Неофіти не викинені.» Після того, він не прийнявся за їх; так вони і зістались невикінченими. (Прим. ред. «Основи»). Ми туточки дрюкуємо їх по автографу автора, зіставшомуся у п. Маркевички (Марко Вовчок), додаючи варьянти з Львівського видання і видання Кожанчикова. (Ред.)

Мій друже єдиний!
Привітаєш: убогая,
Сирая, з тобою
Перешиле вона Лету, —
І огнем слёзою
Упаде колись на землю
І притчою стане
Розпинателям народним,
Грядущим тиранам.

П Р О Л О Г.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій взаперті,
На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі; ¹⁾ більш нічого
З тюрьми не видно; слава Богу
Й за те, ²⁾ що бачу, що живуть,
І Богу моляться, і мруть
Хрещені люде.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-богу,
Златомалёваний, стоїть.
Невбогий, мабуть, хтось лежить! . . .
І намалёвано: розп'ятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили; і я —
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлюся
На хрест висовий із тюрьми . . .
Дивлюсь-дивлюся, помолюся --

¹⁾ . . . грабовищі . . . (рук. вар.)

²⁾ За те, хоч бачу . . . (рук. вар.)

І горе-горенько мов,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи . . . і тюрма
Неначе ширшає; співає
І плаче серце, оживає,
І в тебе, Боже, і в святих
Та праведних Твоїх питає:
Що він зробив їм — той святий,
Той Назорей, той Син єдиний,
Богом-ізбранної Марії —
Що він зробив їм? І за що
Їго святого мордували,
Во узи ковали,
І главу ³⁾ Їго честною
Терном увінчали;
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору
І повісили між ними?
За що? — Не говорять
Ні сам святий Верхотворець, ⁴⁾
Ні Їго святії.
Помощники, поборники,
Кастрати німі!
Чи не за те, що й ми тепер,
(Сам себе питаю)
Оттакими злодіями
Тюрми начиняєм,
Як і Син оттой Марії? ⁵⁾
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимося Богу,
І на храмах Їго честний
Хрест златокований

³⁾ І святую главу Їго (рук. вар.)

⁴⁾ Ні сам святий . . . (Льв. вид.)

⁵⁾ Як і син оцієї Марії. (Льв. вид.)

Поставили, — та й молилось,
Та бьемо поклони.
А ті були фараони . . .
Кесарі . . . то погань!
Погань лютая, без Бога;
Сказано дракони!
А Назорей милосердий
Назвав їх братами:
За те й повісили Ёго,
Неначе злодія . . . Не знаю,
Для чого справді ми читаем
Святую заповідь Ёго!
Честную кров Ёго пьємо,
Мов у шинкарки меду чарку . . .
О, суетлови! . . . На жидах? . . .
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших прешоганих
Святая кров Ёго! . . . Кати!
Собаки без очей, скажені,
Ми і не бачим, бо земні ⁶⁾
Бьемо поклони. За хрести
Ховаємось од сатани.
А ми Ёго благаємо
І просимо з-тиха
Суностатам християнам
То чуми, то лиха,
То всякого безголовья,
І все по закону . . .
А бодай вас! . . .

Та цур же вам,
Новим фараонам
І кесарям людоїдам!
Перелечу в літа, ⁷⁾

⁶⁾ Ви і не бачите, — до землі
Бьете поклони, за хрести

Ховаєтесь від сатани
І просите з-тиха (Льв. вид.)

⁷⁾ Перелечу во время оно (ib.)

У те незгірше время оно,
Як той мерзений Рим з Нероном
В паскудних оргіях каяв;
А новий день із тьми-юдолі,^{*)}
На Колізей і Капітолій
Уже світив, уже сияв.
Уже огненні язики
Із краю в край, по всій землі
Святе слово пронесли.
І някли гордії владки
Перед святим Їго хрестом.
Так думаю во время оно ^{°)}
Перелетіть і стоном-дзвоном
І трубним гласом розказать,
Як Бог поможе, про святую,
Про тую матір молодую
І християнку. Про царя,
Чи теє . . . про кесаря . . .

Благословенная в женах

Святая праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорбящих радосте, пошли! —
Пошли мені святе слово,
Святої правди голос новий;
І голос розумом святым ^{1°)}
І оживи і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки-море
Слєзи святої продила, ¹¹⁾
Так як і Ти, — і приняла
В живу душу світ незримий

^{*)} . . . із тьми-недолі (ib.)

Із мурів темної тюрми.

^{°)} Перенесись во время оно,
Душе моя, і стоном-дзвоном
І трубним гласом возгреми

Благословенная . . . (ib.)

^{1°)} І слово розумом святым (ib.)

¹¹⁾ Слєзи кровавої лила. (ib.)

Твоєго розп'ятого Сина . . .
Ти, матір правди на землі,¹²⁾
Ти слези матері до-краю,
До-краю¹³⁾ вилила! Ридаю,
Молю рйдаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І по Україні пронеслось,¹⁴⁾
І на Україні світилось
Те слово чистеє, кадило
Чистійшій істини.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в Римській ідольській землі
Се беззаконіє творилось:
Либонь за Деція-Царя,
Чи за Нерона-сподаря —
Сказать запевне не з'умію,
Нехай за Нерона . . .

Россії

Тоді на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівчя; і красою —
Святою, чистою красою —
Як тая лілія цвіло.
Дивилася на ёго¹⁵⁾ мати
І молоділа, і дівчаті

¹²⁾ Ти, Мати Бога на землі. (Кож.)

¹³⁾ До каплі . . . (Льв. вид.)

¹⁴⁾ І на Україну понеслось

Те слово — Божес кадило,

Кадило істини . . . Амінь. (Кож.)

¹⁵⁾ . . . ня неї . . . (ib.)

Людей шукала і знайшла;
Та помолившись Гименею
В своїм веселім гинекеї,
В чужий веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброго того дівчати:
Дитину-сина привела;
Молилася своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Немалі жертви. І благала¹⁶⁾
Капітолійський весь синкліт,
Щоб первенця її вітали
Святії ідоли. Горить
І день і ніч перед пенатом
Святий огонь; радіє мати.
В Алкида первенець її росте . . .¹⁷⁾
Лицяються гетери,
І перед образом Венери
Лампади світять.¹⁸⁾

II.

Тоді вже сходилa зоря
Над Виолиемом: правди слово —
Святої правди і любови —
Зоря всевітня зійшла,
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадина в болоті,
І Сяна Божого во плоті

¹⁶⁾ . . . Ублагала

Капітолійський той синкліт (ib.)

¹⁷⁾ В Алкида син її росте. (ib.)

¹⁸⁾ Горить кадило золоте. (Льв. вид.)

На тій Голгофі розняла
Межи злодіями; і снали
Упившись кровію кати, —
Твою кровію! . . . А Ти
Возстав од ¹⁹⁾ гробу. Слово встало —
І слово правди понесли . . .
По всій невольничій землі
Твої апостоли святіі.

III.

Тоді ж отто, той син Алкид,²⁰⁾
Та ще й гетери молодні,
Та козлоногий п'яний дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гармо роздяглись,
Вина святого напились,²¹⁾
Та й поклонялися Пріяпу.
Аж гульк! . . . Старий Святий Петро,²²⁾
Ідучи в Рим благовістити,
Зайшов у гай води напитись
І одпочити. — „Благо вам!“
Сказав апостол утомлений,
І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове,
Любов, і кротость, і добро —²³⁾
Добро найкраще на світі —
То братолюбів . . . І діти,²⁴⁾

¹⁹⁾ . . . із гроба. (Вар. по Льв. вид.)

²⁰⁾ Тоді ж отто П Алкид. (Рук. вар.)

²¹⁾ І ще гарнійше напились (іб.)

²²⁾ . . . Іде святий Петро,
Та йдучи в Рим, (Льв. вид.)

²³⁾ Любов, і правду, і добро, (іб.)

²⁴⁾ . . . І ситий,
І п'яний, голий, оттой Фавн. (Рук. вар.)

І козломогий сивий Пан,
І син Алкид твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром,²⁵⁾ і повели
До себе в терми на вечерю
Того апостола.

IV.

І в термах оргія: горять
Чертоги пурпуром і златом,
Куряться амфори; дівчата
Трохи не голиї, не в ряд²⁶⁾
Перед Кипрідією стоять,
І гимн співають. Уготован
Веселий пир і полягли
На ложах гості . . . регіт, гомін! . . .
Гетери гостя привели
Сивобородого, — і знову²⁷⁾
Із уст апостола святого
Слезом слово потекло, —
І стихла оргія . . . а жриця,
Кипріді — оргії цариця,
Поникла радістним челом
Перед апостолом і встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкид пішов за ними,
За тим апостолом святим.²⁸⁾
А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати

²⁵⁾ Перед святим . . . (Льв. вид.)

²⁶⁾ Трохи не голиї стоять

Перед Кипрідією і в лад

Співають гимн. Приготован (ib.)

²⁷⁾ . . . і слово

із уст апостола святого

Драгим слезом потекло. (ib.)

²⁸⁾ І за апостолом святим,

За тим учителем своїм. (ib.)

Свого єдиного. Нема! ²⁹⁾
Уже й не буде! . . . І сама,
Сама помолишся пенатам,
Сама вечерять сядеш в хаті.
Ні, не вечерять, а ридать,
Себе і долю проклинать, ³⁰⁾
І сивіть вленучи. І — горе!
Умреш-еси на самоті,
Мов прокаженна!

V.

На хресті

Стрімглав повісили старого ³¹⁾
Того апостола Петра;
А церков всю у Сиракузи, ³²⁾
В підземній страшній узи
В кайданах одвезли. І син —
Твоя єдина дитина, ³³⁾
Твоя любов, твоя єдина,
Єдина радість на землі —
Гниє в неволі. І не знаєш,
Де він канав-пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір,
Чи тее . . . в Скиною . . . І ти . . .
І чи одна ти? . . . Божа Мати!
І заступи вас і укрий! . . .
Нема сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,

²⁹⁾ Свого Алкида . . . Ні, нема!
Уже й не буде. Ти сама
Помолишся своїм пенатам. (ib.)

³⁰⁾ Ридать і долю проклинать (ib.)

³¹⁾ . . . повісили святого. (ib.)

³²⁾ А несеїтів *) в Сиракузи (ib.)

*) Новохрещенців. (Кож.)

³³⁾ Твій син Алкид, твоя дитина,
Єдина твоя родина,
Любов єдина твоя
Гниє в неволі у кайданах,
А ти прескорбная не знаєш.

(Дьв. вид.)

Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі,
Або в далекій стороні,
В Британських, Гальських легіонах
Не муштрувались! . . . О, Нероне!
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий наглий серед шляху
Тебе осудить; припливуть
І прилетять зо всього світу
Святії мученики — діти
Святої волі; круг одра,
Круг смертного твого повстануть
В кайданах — і . . . тебе простять:
Вони брати і християне,
А ти собака, людодід,
Деспот скажений! . . .

VI.

Аж кишать

Невольника у Сиракузах
В лёхах і тюрмах; а Медуза
В шинку з старцями п'яна спить . . .
От-от прокинеться, — і потом
І кров'ю вашою, деспоти,
Похмілля справить.

Скрізь шукала

Дитину мати: не знайшла —
І в Сиракузи поплила,
Та там уже ёго в кайданах
Найшла сердешная в тюрмі.
Не допустили й подивитись!
І мусила вона сидіти
Коло острогу ждати і ждати,

Як Бога з неба виглядять
Своєго сина, аж поки-то
Їго в кайданах поженуть
Бульвар мести. —

А в Римі свято,
Велике свято! Тиск народу,
Зо всього царства воеводи,
Преторіяне і сенат,
Жреці і ліктори стоять
Круг Капітолія — і хором
Співають гимн і курять дим,
І в Капітолій із собора²⁴⁾
Іде сам Кесарь; перед ним
Із бронзи литую статую
Самого Кесаря несуть.

VII.

Не певне видумали свято
Патріції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, Кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самім їм дурням вихвалять.²⁵⁾
Так щоб вже разом доканать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто Кесаря назвать
Самим Юпітером — та й годі . . .
І написали воеводам
По всьому царству: так і так,
Що Кесарь — бог, ще більш од бога,
І сказано було ковать²⁶⁾

²⁴⁾ . . . курять дим
З кадих і анеор. І з собором
Іде сам . . . (ib.)

²⁵⁾ Їго самім їм вихвалять;
То заразом щоб доканать, (ib.)
²⁶⁾ І майстрові дали ковать (ib.)

Із бронзи Кесаря; до того
Так нота-бене додали,
Що миловать Юпітер буде;²⁷⁾
Щоб всі молилися; і люде
Неначе в ірій потягли
У Рім, на прощу. Приплила
Із Сиракуз й моя небога,
Благати Кесаря і бога.
І чи одна вона? Мій Боже!
Прийшло їх тисячи в слёзах,
Прийшло з-далека! . . .

Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви слёзи принесли?
Кому ви принесли з слёзами
Свою надію? Горе з вами!
Кого благаєте, благії!
О, нерозумнії сліпії!²⁸⁾
Чи ж камінь милує кого?
Молитесь Богові святому,
Молитесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться.
Все брехня: царі, попя! . . .

VIII.

Перед Нероном,
Перед Юпітером новим,
Молились вчора всі сенатори
І усі патріції, — і вчора
Лилася божа благодать:

²⁷⁾ Що бронзовий той Кесарь буде
І миловать . . . Сердешні люде
Неначе . . . (ib.)

²⁸⁾ Раби незрячі, сліпії!
Чи хат помилює кого?
Молитесь Богові одному (ib.)

Кому чи чинном, чи грошима,
Кому в аренду — Палестяну,
Байстрятам — Почеп, а кому ³⁹⁾
Самі благоволили дати
Свою підложницю в супруги,
Хоч і підтоптану — нічого:
Аби з-під Бесаря. А в кого
Сестру благоволили взяти
У свій гарем, і се нічого:
На те він бог, а ми під бога
Себе повинні підвладати,
Не тільки сестер
Преторіяне помолились —
Преторіянам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас.
І ви плебеї-гречкосії,
І ви молилися — та вас
Ніхто не милує! не вміють
Вас і помилувати гаразд!

IX.

На третій день уже пустили
Молитися за християн.
І ти приходила, молилась,
І милосердий істукан
Звелів вести із Сиракузів
У Рим в кайданах християн.
І рада ти, і весела,
Бесареві ⁴⁰⁾ знову
Помолилась. А Юпітер, ⁴¹⁾

³⁹⁾ Коли не чинном, то грошима,
Кому в аренду Палестяну,
Або за більшії заслуги
Самі благоволили . . . (ib.)

Байстрятам де-що, а кому (вар.)
⁴⁰⁾ Кумірові . . . (ib.)
⁴¹⁾ . . . А кумір той,
Юпітер той новий, (ib.)

Твій Юпітер новий,
Ось побач якєє свято
Буде завдавати
В Колізеї.
А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина, та не дуже
Радій лиш, небого:
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого ⁴³⁾ бога! —

X.^{*)}

А поки-що з матерями
І ти, моя мати,⁴³⁾
Іди сина зустрічати,
Святих привітати
На березі. І пішла ти,⁴⁴⁾
Трохи не співаєш,
Та Кесаря-Юпітера
Хвалиш-вихваляєш:
„От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером . . . А я дурна
Ходила благати
У Аєїни Юпітера . . .
Дурна, більш нічого!“
І нищечком помолилась
Кесареві-богу,

⁴³⁾ Лукавого бога (ib.)

^{*)} У рукопису IX. і X. гл. стоять разом як одна X-та, а ся вже розділена у вид. Кожанчикова, бо у рукопису V. гл. нема через помилку у нумерації. (Ред.)

⁴³⁾ Алкидова мати

Пішла ёго зустрічати. (Рук. вар.)

⁴⁴⁾ На березі. Пішла-ся

Трохи . . . (ib.)

Та й пішла по-над болотом,
На Тібр поглядає . . .
А по Тібру, із-за гаю
Барка ⁴⁵⁾ випливає,
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
З християнами ⁴⁶⁾ в кайданах;
А твоя дитина
Ще й до щогли прикована: —
Не неофіт новий
Твій єдиний, а апостол ⁴⁷⁾
Великого слова,
Слова істини! . . . Чи чуєш?
У путах співає
Твій мученик:
„Псалом новий Господеві
І нову славу
Воспоем честним собором,
Серцем нелукавим,
Во псалтирі і тимпані
Воспоем благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає;
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять имя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізній пута,

⁴⁵⁾ Байдак випливає (ib.)

⁴⁶⁾ З Неофітами . . . (ib.)

⁴⁷⁾ А апостол великого
Христового слова.

Оттакий-то він! . . . Чи чуєш? (ib.)

І їх славних оковами
Ручними окрутять;
І осудять нечестивих⁴⁸⁾
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!“

ХІ.

А ти на березі стояла,
Неначе темная скала,
Дивилась, слухала, ридала⁴⁹⁾
І „Аллилуйя“ подала
За матерями.⁵⁰⁾
Забрязкали тяжкі окови
На неопітах; а твій син,
Єдиний твій, апостол новий,
Перехрестившись возгласив:
„Моліться, братія, моліться
За ката лютого! Їго
В своїх молитвах помяніте;
Перед гординею ж єго,
Брати мої, не поклоніться!
Молитва Богові! А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророків побиває,
Нехай усіх нас пожирає.⁵¹⁾
Уже внучата зачались;
І виростуть внучата тиї⁵²⁾
Христови воїни святі
І без огня і без меча
Стратеги божі возпрануть,

⁴⁸⁾ І осудять неправедних (ib.)

⁴⁹⁾ Не слухала і не ридала (ib.)

⁵⁰⁾ За матерями християнам.

Мов дзвони загули кайдани (ib.)

⁵¹⁾ Нехай усіх нас розпинає (ib.)

⁵²⁾ І виростуть вони колись

Не нестники внучата тиї. (ib.)

І тьми і тисячи поганих
Перед святими побіжать!
Молітесь братія!“ —
Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти,
Молились радосно! . . . Хвала,
Хвала вам, душі молодії,
Хвала вам лицарі святії
Во віки-віки похвала! . . .

ХІІ.

І в Рим галера приплила.
Минув і тиждень той. І Кесарь,⁵³⁾
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед куміра
Везуть возами ладон, миро,
Гуртами гонять християн,⁵⁴⁾
Мов у різницю. І кров тече . . .

Ликує Рим . . .
І гладіатор і патрицій,
Обидва п'яні. Кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рим пропиває, тризну править
По Сципіонах. Лютуї, лютуї,⁵⁵⁾
Мерзений старче! Розкошуй
В своїх гаремах! із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, святим
Тебе уб'ють: ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Уб'ють обухом . . .

⁵³⁾ Минув тиждень. П'яний
Кесарь, (ib.)

⁵⁴⁾ Женуть гуртами християн

У Колізей. Мов у різниці
Кров потекла. Ликує Рим. (ib.)

⁵⁵⁾ . . . Лютий, лютий! (Кож.)

ХІІІ.

Другий день

Рече арена; на арені
Лидійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним,
В болоті крові змісивсь;
А Сиракузьких Назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звірем заревла:
Апостол син твій на арену⁵⁶⁾
Псалом співаючи ступив, —
І п'яний Кесарь, мов скажений,
Зареготавсь. І леопард
Із ями⁵⁷⁾ вискочив, на сцену
Ступив, зірнув, — і полилась
Святая кров. По Колізею
Неначе⁵⁸⁾ громом пронеслась
І стихла буря . . . Де ж була,
Де ти сховалась? Чом на ёго,
На Кесаря свого святого,
Не кинулась? — Бо стерегли, —
Кругом в три лави обступили
Зевеса ліктори; за ним,
Твоїм юпітером святим,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька на дворі . . .
І що ти зможеш? . . . „Горе! горе!
О горе лютеє мов!
Моя ти доленько! Без ёго
Що я робитиму? До кого

⁵⁶⁾ А син твій гордо на арену. (Льв. вид.)

⁵⁷⁾ Із лёху . . . (ib.)

⁵⁸⁾ Ревучи громом . . . (ib.)

Я прихилюся?“ . . . І небога
Кругом зірнула, і о мур,
О мур старою головою
Ударилась, і трупом пала.
Під саму браму . . .

XIV.

З позорища у-вечері,
У терми сховався
Святий Кесарь з лікторами.
Колізей остався
Без Кесаря і без Рімлян,
І ніби заплакав
Одинокий серед Ріму : ⁵⁹⁾
Мов гора чорніє
Серед поля широкого.
Тихо-тихо віє
Із Альбано, із-за гаю
Вітер по-над Рімом ;
А над чорним Колізеєм,
Ніби із-за диму
Сходить місяць . . . ⁶⁰⁾
І мир первозданний
Одпочив на лоні ночі ;
Тільки, мій Адаме,
Твої чада преступні,
Ми не спочиваєм. ⁶¹⁾
До самої домовини
У проспаним раю
Гриземся, мов собаки,

⁵⁹⁾ Одинокий, мов гора та
На полі, чорніє
Колізей той серед Ріму.
Тихо-тихо віє

Із-за Тібру, із Альбано
Вітер по-над Рімом. (Кож.)
⁶⁰⁾ Пливе місяць круглолиций. (ib.)
⁶¹⁾ Не одпочиваєм. (ib.)

За маслак смердячий;
Та ще й Бога зневажам.⁶²⁾
А тебе, ледачий
Наш праотче . . . Та цур тобі!

XV.

Трохи одпочила
Стара мати недобита;
Живущую силу
Сила ночі оживила.
Встала, походила
Кругом того Колізея⁶³⁾
Та щось шепотала.
Чи не Кесаря святого
Нишком проклинала?
А може й так . . . Тихо-мовчки⁶⁴⁾
До брами підкралась,
Послухала, усміхнулась
І щось прошептала —
Якесь слово . . . І нищечком
Під брамою сіла.⁶⁵⁾
О-пів-ночі брама тобі
Тихо одчинилась,
І на возах, на колісницях,
Із Колізея, із різниці
Святії вивезли тіла,
І повезли на Тібр: тілами .
Святих убитих годували
Для царского ёго⁶⁶⁾ стола
У Тібрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась

⁶²⁾ Та тебе ще зневажам,
Праотче . . . (ib.)

⁶³⁾ Коло закритої брами. (ib.)

⁶⁴⁾ . . . Тихесенько (ib.)

⁶⁵⁾ Коло брами сіла
І закурилась. Незабаром
Брама одчинилась (ib.)

⁶⁶⁾ Для царського таки (Дзв. вид.)

За биту голову руками
І тихо-мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тібр. А Скиен сіроокі,
Погоничи, рабів раби,
Подумали: сестра Морока *)
Із пекла вийшла провозять
У пекло римлян. Поскидали
У воду трупи та й назад
З возами Скиен повертали. —
А ти осталася одна
На березі. Дивилась, °7)
Як розстилися, стелились
Круги широкі над ним,
Над сином праведним твоїм . . .
Дивилась довго. Не осталося °8)
Живого сліду на воді,
І ти заплакала тоді, °9)
Ти страшно-тяжко заридала.
І помолилась в перший раз
Новому Богові, — і спас
Тебе розп'ятий Син Марії,
І ти слова Їго живії.
В живу душу приняла
І на торжища і в чертоги
Живого, істинного Бога
Тя слово правди понесла!

Кобзарь Дармограй.

Нижній-Новгородь. 8 Декабря 1857.

*) Скандинавський Плутон. (Прич. Шевченка.)

°7) На березі і ти дивилась. (Рук. вар.)

°8) Дивилась, поки не осталося. (Льв. вид.)

°9) І усніхнулася тоді,

І тяжко-страшно заридала,

І помолилась в перший раз

За нас розп'ятому, — і спас (Кож.)

1858.

ВІДЬМА.

(Поема.)

 Молюся, знову уповаю,
І знову слёзи виливаю,¹⁾
І думу тяжкую мою
Нічим стінам передаю.

Озовітеся ж, заплачте,
Німиї, зо мною
Над неправдою людською,
Над долею злою.
Озовітеся! А за вами
Може озоветься
Безталання невсипуще.
І нам усміхнеться;
Повднає з недолею
І з людьми, і скаже
Спасибі нам; помолиться,
Й тихо спати ляже,
І примиренному присняться
І люде добрі, і любов,
І все добро, і встане в-ранці
Веселий, і забуде знов
Свою недолю; і в неволі²⁾

¹⁾ ... проливаю. (Льв. вид.)

²⁾ ... і в недохі (ib.)

Познає рай, познає волю
І всетворящую любов.
Така моя рада, незнаемий брате!
Смирись перед Богом, людей не займай,
Шукай собі брата у полі і в хаті
І дбай домовину, а слави не дбай;
Бо вона не спинить віку молодого
Не верне з-за літа нашої весни.
От-так-то мій друже! молись, брате, Богу
І мене в молитвах твоїх пом'яни.³⁾

Коло осіннього Миколи,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом у-ночі
Ішли цигане; а йдучи —
Звичайне вольнії — співали.
Ішли, ішли, а потім стали
Шатро край шляху розп'яли,⁴⁾
Огонь чи-малий розвели
І кругом його посідали:
Хто з шашликом, а хто і так . . .
За те він вольний, як козак
Колись то був. Сидять, куняють,
А за шатром в степу співає
Неначе п'яна з приданок
До-дому йдучи молодниця:

„Ой у новій хаті
Полягали спати:
Молодій приснилось,
Що мати сказала,
Свекор оженився,
Батько утопився . . .
І! . . . гу! . . .“

³⁾ Остатні 8 віршів по першому рукопису. (Ред.)

⁴⁾ Шатро край шляху нап'яли,
Багаття вбого розвели
І коло його посідали. (Перш. рукоп.)

Цигане слухають, сміються:
„І де ті люде тут візьмуться?
Оце мабуть із-за Дніпра,⁵⁾
Бо тут все степ . . . Мара! мара!“
Цигане крикнули, схопились,
А перед ними опинилось
Те, що співало. Жаль і страх!
В свитині латаній дрожала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужи кров, аж струпом стала,
І довгі коси в реп'яхах
О поли бились в ковтунах.
Постояла, а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На самім полум'ї. „Ну так!
Оженився неборак!“
Сама собі вона шептала
І тяжко-страшно усміхалась.
Що ж се таке? Се не мара.
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигане.

А відкіля ти, молодиче?

Відьма.

Хто, я? (співає.)

„Як була я молодича,
Цілували мене в лице,
А як стала стара баба,
Цілували б, була б рада.“

Циган.

Співуча, нічого сказать!
Як-би собі таву достать,
Та ще й з медведем . . .

⁵⁾ . . . із-за Дністра. (Льв. вид.)

Відьма.

Я співаю,
Чи то сижу, чи то гуляю . . .
Все співаю, все співаю,
Уже забула й говорять,
А перше добре говорила.

Циган.

Де ж ти була, що заблудила?

Відьма.

Хто, я? . . . чи ти? ⁶⁾ (шепоче.)
Цить лишень . . . цить!
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеться вовкулак . . . (Усміхнувшись)
Я в приданках була, впилася
І, молода, не предалася . . .
А все то прокляті пани
З дівчатами таке діють . . .
Ще треба другу одружить. ⁷⁾
Піду, без мене не з'уміють
І в домовину положить.

Циган.

Не йди, небого! Будь ти з нами,
У нас, їй-Богу, добре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Немає. ⁸⁾

⁶⁾ Хто я? цить, цить!

З дочкою пан лежить. (Перш. рук.)

⁷⁾ Ще треба сина оженить. (ib.)

⁸⁾ Бог нас: повірали. (Льв. вид.)

Відьма.

Кого ж годуєте-есте,
Кого ви спати кладете,
Кого колишете в-ночі,
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь? Ох діти!
І все діти, і все діти!
Не знаю, де од їх подітись . . .
Де не піду — й вони зо мною!
Вони з'їдять мене колись . . .

Цигане.

Не плач, небого, не журись,
У нас дітей нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду.

І відьма тяжко заридала.
Цигане мовчки дивувались,
Поки поснули, де хто впав.
Вона ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позірав,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спиться багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спиться убогому,
Сироті старому?
Один дума, як-би-єго
Достроїть палати;
Другий дума, як-би-єго
На подзвін придбати.

Один старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий — і так-собі
Де-небудь під тинном.
І обидва спочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадують,
А того ще й лають.
Не спиться старому ні в полі, ні в хаті,
А треба як-небудь віку доживати.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє . . .
Позірає на приблуду ⁹⁾
Й на подзвін недбає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

Дивилась я; вже ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, повинем,
Як не проспншся.

Відьма.

Не просплюся,
Я вже ніколи не просплюсь!
От-так де небудь і загину
У бур'яні . . . (співає тихо.)
„Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї скупаюсь,

⁹⁾ А дивиться на приблуду:
Може що й гадає. (Перш. рук.)

В зеленому баговінні
Трохи одпочину . . .
Та може ще, хоч каліку,
Приведу дитину.“

Дарма! аби собі ходило,
Та вмiло матір проклинать!
А он, чи бачиш: на могилі
Очима лупа кошеля?
Іди до мене! Кицю! Кицю! . . .
Не йде прокляте бісеня!
А то дала б тобі напиться
З мові чистої криниці . . . (приспівув.)
„Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти;
Наплодила-наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроші пропити?“

Що, добре наші завдають?
Сідай лиш близшенько, от-тут.
Отто-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волощині була?
Я розкажу, як нагадаю . . .
Близнят в Бендерах привела,
У білих Яссах колихала,
У Дунаєві купала,
В Туреччині сповила,
Та до дому однесла,
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без крошила,
За три шаги охрестила;
А три шаги прошила;
Упилася! упилась!
І досі п'яна! . . .

І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже Бога не боюся
І не соромлюся людей.
Коли б мені оттих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чий є в Туреччині війна?

Циган.

Була колись, тепер нема —
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я думала, що й досі,¹⁰⁾
Аж уже немає.
Слухай, лишень, скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку
Та сина Івана . . .
Дочку свою Наталоньку,
Та шукаю пана,
Того Ирода, що знаєш? . . .
Стривай, нагадала . . .
Як була я молодою,
І гадки не мала,
По садочку похожала,
Квітчалась, пишалась,
А він мене і набачив,
Ирод! . . . І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то б утопилась . . .
Було б легше. От набачив,
Та й бере в покої
І стриже, неначе хлопця,
І в поход з собою

¹⁰⁾ Я думала в Туреччині,
Аж і там немає
Ось слухай же . . . (Перш. рук.)

Бере мене. У Бендери
Прийшли ми; стояли
З москалями на кватерах,
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз проти Спаса.
А він мене і повинув,
Не вступив ¹¹⁾ і в хату,
На дітей своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернами,
Острижена; та й байдуже!
У селах питала
Шлях у Київ. І що з мене
Люде насміялись! . . .
Трохи була не втопилась,
Та жаль було кинуть
Близняточок. То сая, то так
На свою Країну
Придбала. Одпочила,
Вечора діждалась,
Та й у село. Хотілось, бач,
Щоб люде не знали.
От я крадусь по-під-тинню
До своєї хати.
В хаті темно. Нема дома,
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю . . .
Вхожу в хату, аж щось стогне,
Ніби умірав:
То мій батько. І нікому
Ні перехрестити,

¹¹⁾ Не впустив. (Льв. вид.)

Ні рук скласти. О, прокляті,
Лукаві діти!
Що ви дієте на світі! . . .
Я перелякалась . . .
Хата пустою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі . . .
Вбігаю у хату, —
А він уже ледве дише . . .
Я до ёго: „тату!
Мій таточку! Це я прийшла!“
За руки хватаю . . .
— Це я, кажу. А він мені
Шепче: „я прощаю,
Я прощаю!“ Тільки й чула . . .
Здається, я впала
І заснула . . . Як-би була
До віку проспала! . . .
О-півночі прокинулась —
Як у ямі в хаті,
А за руку батько давить . . .
„Тату, кричу, тату!“
А він уже так, як крига.
Насилу я руку
Випручала. Що, цигане,
Як-би таку суку
Тобі дочку, що зробив би? ¹²⁾

Циган.

Їй-Богу, не знаю. ¹³⁾

Відьма.

Та мовчи вже, бо забуду:
Потім не згадаю.
Дітей, бачться, годувала,
Та в засік ховала,

¹²⁾ . . . чи простив би? (Рук. вар.) ¹³⁾ Простив би, Ій Богу! . . . (ib.)

Та очінок — се вже в-ранці —
Клоччям вимошала,
Щоб незнать було, що стрига;
Прибралась, ходила,
Поки люде домовину
На-дворі робили.
Доробили, положили,
Понесли, сховали . . .
І одна я, як билина
Па полі, осталась
На сім світі . . . Були діти —
І тих не осталось.

„Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала —
Дочку оддавала,
Сина оженила . . .
І . . . гу! . . .“

Циган.

Не скигли, бо ти всіх побудиш.

Відьма.

Хиба я скиглю, навісний!

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде,
Розкажуй дальше.

Відьма.

Навариш завтра мамалиги? . . .
Я кукурузи принесу.

Нагадала, нагадала!
З дочкою ліг спати,
Завдав сина у лакеї . . .
Громадою з хати

Виганяли. Нагадала . . .
Я собак дражнила
По-під вікнами з старцями,
І байстрят носила
За плечима, щоб привчались . . .
Аж і сам приїхав . . .¹⁴⁾
Я до ёго кинулася,
Забудучи лихо.
Привітав мене, люципер,
Благословив діток,
Та й забрав їх у покої.
Ростуть, мої квіти,
Та й вирости. Сина Йвана
Оддав якійсь пані
У лакеї, а Наталю . . .
Чи твої цигане
Всі послули?

¹⁴⁾ Аж і пан приїхав.
От-тоді було громаді
І всім до сто-лиха,
Щоб мене не виганяли
З батьківської хати!
Та й взяв мене з близнятами
До себе в палати . . .
Ростуть мої близняточка,
А я утішаюсь
І з лютою гадюкою
Я знову кохаюсь.
Докохалася до краю:
Сина у лакеї . . .
Занапастив . . . а з дочкою!
Чи чуєш з своєю! . . .
Чи се не гріх по вашому?
І в вас так уміють?!
А мені дав карбованця
Та послав у Київ,
Послав Богу молитися,
От-то-ж я й ходила
І молилась . . . Ні, цигане,
Я дарна молилась.
Чи в вас єсть Бог який-небудь?

От-же в нас немає:
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.
Вертаюся до-дому, —
Замкнуті покої;
Пан поїхав десь з дочкою,
Як перше зо мною,
І сина взяв. Потім, потім . . .
Далєбі не знаю,
Що робилось! . . . мені снилось
Ніби-то лігаю
Над байраками совою
І дітей шукаю . . .
Ні, не слухай! . . . я не дітей,
Я шукала пана . . .
А тепер уже не треба:
Піду у цигане.
Я вже сина оженила,
А дочка й так буде,
Лазитиме по-під-тинню,
Поки стопчуть люде!
Ти не бачив мого сина?
Там такий хороший,
Такий, як ти. Ух, холодно!
. (Рук. вар.)

Циган.

Всі послули.

Відьма.

Бо щоб не почули
Мого слова. Страшно буде . . .
І ти, старий друже,
Злякавша, як вимовлю . . .
Чи тобі байдуже?
Наталочку . . . дитя своє . . .
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молитися.
Я, дурна, й ходила,
І молилась . . . Ні, цигане
Я марне молилась! . . .
• Чи в вас єсть Бог який-небудь?
В нас Їго немає
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.

Вертаюся із Києва.
Замкнуті покої . . .
Він узяв її з собою,
Та й поїхав з нею,
З Наталею! . . . Чи чуєш ти?
І остриг, проклятий,
Дитя своє. Полетіла
Я ёго шукати
В Волощину. Та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток,
Діточок шукаю,
Наталоньку! Ні, ні, ні, ні!
Я шукаю пана! . . .
Розірву! . . . Возьміть до себе
І мене, цигане,

Я медведя водитиму,
А як найду ката,
То й спущу ёго на ёго!
От-тоді, проклятий! . . .¹⁵⁾
Ні не спущу. Сама ёго
Загризу! . . . Чи чувш?
Одружимось, мое серце,
Я й досі діваю;
Я сина вже оженила,
А дочка й так буде:
Лазитиме по-під-тинню,
Поки найдуть люде
Неживою. Чи ти бачив?
Там такий хороший
Мій син Иван! . . . Ух, холодно!
Позич мені грошей!
Намиста доброго куплю,
Та й тебе повішу,
А сама піду до-дому . . .
Дивись, миша, миша . . .
Несе у Київ мишенят!
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме!
Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.
Цигане вставали,
Розібрали¹⁶⁾ шатро своє,
В дорогу рушали, —
Та й рушили. Пішли степом;
А вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то Богу
Нишком собі помолилась,
Та й пошкандибала

¹⁵⁾ Одійди, проклятий. (Льв. вид.) ¹⁶⁾ Розбірали. (Льв. вид.)

З циганами. І тихо,
Тихенько співала:
„Кажуть люде, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На сім світі люде.“

Із-за Дністра пішли цигане
І на Волинь і на Україну;
За селом село минали,
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І співала й танцювала,
Не пила й не їла,
Неначе смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом схаменувалась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
Щось таке їй поробила
Стара Маріула,
Якимсь зіллям напувала, —
То воно й минулось.

Потім її стала вчити
І лікарувати:
Які трави, що од чого
І де їх шукати;
Як сушити, як варити, —
Всёму, всёму вчила
Маріула. А та вчилась,
Та Богу молилась.
Минуло літо, уже й друге
І третє настало,
Уже прийшли в Україну . . .
Жаль їй чогось стало.

Поклонилась Маріулі
За науку в ноги,
Попрощалась з циганами,
Помолилась Богу,
Та й пішла собі, небога,
В свою Україну,¹⁷⁾
Рада, рада, та весела,
Мов мала дитина.
Які села проходила,
Болящих питала
І травами напувала
І всім помагала.
В осені прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась,
Легенько спочила,
Мов у раї. Все забула:
Злеє і не злеє.

¹⁷⁾ Подасмо сей варьянт, як він стоїть у першому рукопису. Лагодячи
задня видання цю поему, кінець її Т. Г. вкоротив так:

Та й пішла собі небога
В свою Україну.
»Вернусь, каже: хоч погляну
На дочку, на сина!
Не довелось. Пан вернувся,
Покинув Наталю
В Московщині. А ти її
За Дністром шукала!
Сина Івана молодого
Оддали в садати
За те, що ти не навчила
Панів шанувати. .
До кого ж ти прихилишся?
Нікого немає!
До людей хились, небого,
Люде привітають.

Пан вернувшись занедужав,
Стогне, пропадає,
А вона набрала зілля,
Та й пішла в палати
Лічить ёго, помагати,

А не проклинати.
Не помогла болящому,
Бо не допустили;
А як умер, то за ёго
Богу помолилась.
І жила собі святою,
Дівчат научала,
Щоб з панями не кохались,
Людей не цуралась —
»А то Бог вас покарає,
А ще гірше люде:
Люде горді, неправедні,
Своїм судом судять . . . «
От-так вона поучала,
Болящих лічила,
З убогими останнєю
Крихтою ділилась.
Люде добрі і розумні
Добре її знали,
А все таки покриткою
І відьмою звали.

Всіх простила, всіх любила
І мов над землею
Святим ангелом витала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хаті
Жити вона стала.
І сусіде не цурались —
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз оддавала.
Або свічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
„На-що мені? (було каже)
Чи то в мене діти?!...“
Та й заплаче. От-так вона
Сама собі в світі,
Вік недовгий доживала...
Дівчата бувало
І днювали, й ночували,
Й хату прибірали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили...
І ворожить не просили, —
Так собі любили!...
В хатиночці чисто, тихо,
Ясно, мов у раї,
І знай двері поскрипують, —
Ніхто не минає.
Той добри-день, прийде, скаже,
Той зілля попросить;
Той калачик, паляничку,
Всього понаносять...

Аби було з ким пожити,
Добром поділитись.
От-так вона жила дома
І вкрита, і сита;
І любили й поважали,
І всього давали . . .
А все таки покриткою
І відьмою звали! —

З подагрою і подушками,
З трёма чи й більше лікарями,
Із-за Німецької землі
Весною пана привезли
Самого тільки: де ж ті діти?
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв!
(І так трапляється на світі!
А що ж ми маємо робить?)
Отто-ж взяли ёго лічить.
Лічили, аж у трёх лічили,
Уже чого з ним не робили?
Та ба . . . не буде вже грішить,
А ще-б хотілося . . . Простила!
Святого зілля наварила
І милосердная з села
Лічити ворога пішла
І лікарів оттих просила,
Щоб пана зіллям напоїть:
Хрестилася, що буде жить!
Та лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не бли.
Взяла горщечок, та й пішла;
Ідучи діточок згадала . . .
Заплакала . . . і жаль їй стало,
Що панові не помогла!

Весна зіму проганяє,
І зелений по землі

Весна килім розстилає;
Із ірію журавлі
Летять високо ключами,
І степами, та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі, і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люде раю
У Бога благають?
А тим-часом непростений
Грішний умірає. —
Уже ёго лукавого
Сакраментували,
Клади долі, на соломі
І стелю знімали —
Не вмірав . . . і лікарі
Нічого не вдіють! . . .
Якось трохи полегшало —
„Покличте Лужію! . . .“

Шепнув, та аж затрусився . . .
Привели в палати
Мою відьму . . . і лікарі
Вже стали благати,
Щоб помогла . . . прийшла вона
І у ногах стала
І нищечком за грішного
„Отче-наш“ читала.
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе,
І на неї . . . та й закричав:
„Не треба, не треба! . . .“
Іди собі! . . . або стрівай . . .
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене! . . .“
І слёза блиснула
В-перше зроду . . . — „я прощаю . . .
Я давно простила . . .“

І свічечку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А її за свою душу
Молитись покинув.
Сорокоусти наймала
У Київ ходила
Та за пана покойного
Господа молила.

І в-осені вернулася
В село зімувати.
Ніби матір привітали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досвітки
До неї ходити;
І знов стали, як матері
Лукії годити;
А вона їх наувчала,
Як на світі жити;
Розказує, як і вона
Колись дівувала,
І як пана полюбила,
Покриткою стала,
І як стригною ходила,
Близнят породила,
Як блукала з циганами,
І як її вчила
Ліварувать Маріула;
І все, що робилось, —
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестяться . . . жахаються,
Ніби нан у хаті . . .
А вона їм розказує,
Просить-заклинає —
Щоб з панами не кохались,

Бо Бог покарав,
Що „підете ви по світу
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила . . .
Дітей своїх на сміх людям
Пустите по світу
Так, як я . . . як я . . . пустила . . .
Діти мої! Діти! . . .“

От-так вона научала.
Дівчата хрестились,
Та плакали, а у-ночі
Пани все їм снились
І з рогами, і з хвостами,
Обрізують коси,
Та кусають, та сміються,
Та простоволосих
На собак, то-що міняють,
У дегті купають,
І виводять на улицю
І людей скликають
Дивитися . . . Оттаке-то
Дівчаточкам снилось;
А все таки на досвітки
До неї ходили.

Прийшла весна зелена;
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зілля
Та там і осталась . . .
І обідать і вечерять
Варили дівчата,
Та не знали, де ділася
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могил

У калюжі стару відьму
Чорти задавили.
Найшли її, громадою,
Без попа сховали,
І в могилу осиковий
Кілок забивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,
І осикку поливали
Дрібними слезами.
І виросла на могилі
Осика залята.
От-там відьма похована:
Хреститесь, дівчата!
Хреститесь і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете осміяні,
Наробите слави.

1858 р. Мάρта 6.

ЛЯХАМ.

(Бр. Залеському.)

Ще як були ми козаками,
А Унії не чуть було,
От-там-то весело жилось:
Братались з вольними Ляхами;
Пишались вольними ¹⁾ степами;
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілії, дівчата;
Пишалася синами мати,
Синами вольними. Росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа, —
Аж поки іменем Христа ²⁾

¹⁾ ... буйними (Льв. вид.)

²⁾ ... Христовим (ib.)

Прийшли ксєндзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сліз і крови; ²⁾
А сиріт именем Христовим
Замордували-розпьяли.

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава;
Україна плаче, стогне-плаче;
За головою голова
До-долу пада. Кат лютує,
А ксєндз скаженим язиком
Кричить: „Te Deum! Allelujah!“

От-так-то, Ляше, друже-брате!
Неситі ксєндзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили!
Подай же руку козакові,
І серце чистее ⁴⁾ подай,
І знову именем Христовим
Возобновим наш тихий рай!

1858. 14 Марта.

Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось. Болить, ¹⁾
Болить і плаче і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години
Мабуть ти ждеш? Добра не жди!
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: Царь Микола
Її приспав, а щоб збудить

²⁾ Велике море (ib.)

⁴⁾ І серце щирее. (ib.)

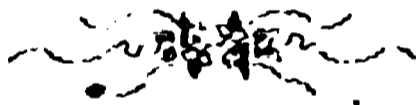
¹⁾ І не спить, а серце бьється
І болить, мов негодована дитина.
(Дьв. вид.)

Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух спалить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі, небога,
До суду Божого-страшного!
А панство буде колихать,²⁾
Храми палати мурувать,
Любить царя свого дурного²⁾
Та византійство прославлять,
Та й більше, бачиться, нічого!

22 Нолбря 1858 р.

²⁾ . . . буде панувать. (ib.)

²⁾ . . . свого п'яного. (Р у к. в а р.)

1859.

N. N.

Така як ти, колись лілея
На Іордані процвіла,
І воплотила, пронесла
Святе слово над землею.
Як-би то й ти, Дністровий цвіте . . .
Ні, ні! Крий Боже! Розіпнуть,
В Сібір в кайданах поведуть,
І ти, мій цвіте неукритий . . .
Невимовлю . . .

Веселий рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на сім світі
І більш нічого не давай!
Та не бери її весною
В свій рай небесний, не бери,
А дай Твою красою
Надивуватись на землі. —

19 Апріля 1859.

Як-би-то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, —
Упився б, здорово упивсь!

І препрославлений козачий
Розумний батьку . . . і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь,
Або б в калюжі утопивсь
В багні свинячим . . .

Амінь тобі, великий муже!
Великий . . . славний, — та не дуже! . . .
Як-би ти на-світ не родивсь,
Або в колисці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного . . . Амінь! . . .

19 Августа 1859. Г. Переяслав.

Во Іудеї, во дні они,
Во время Ирода царя,
Кругом Сіона й на Сіоні
Романські п'яні легіони
Паскудились. А у царя,
У Ирода таки самого,
І у порогу й за порогом
Стояли ліктори. А царь
Лизав у ліктора халяву,
Щоб той ёму на те на все,
Хоч пів-динарія позичив.
А той вишенею трясе,
Виймає гроші і не лічить,
Неначе старцеві дає . . .
І п'яний Ирод знову п'є!

Як ось не в самім Назареті,
А в вноліемському вертепі
Марія сина родила
І в Вноліем з малим пішла . . .
Біжить почтар із Вноліема
І каже: „Царю! Так і так!
Зіновать, кукіль і будяк
Росте в ишениці! Кляте племя
Давидове у нас зійшло.
Зотни, поки не піднялось!“
— „Так що ж!“ промовив Ирод п'яний:
„По всьому царству постинать
Малих дітей; а то погані
Нам не дадуть доцарювать.“
Почтар — нівроку — був підпилій,
Оддав Анатові приказ,
Щоб тільки в Вноліемі били
Малих дітей.

Спаси ти нас,
Младенче праведний, великий
Од п'яного царя-владки!
Од гіршого ж Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.
Та де ж нам тую матір взяти?
Ми серцем голі до гола!
Раби з кокардою на лобі . . .
Лакеї в золотій оздобі . . .
Онуча . . . сміття з помела
Їго Величества! Та й годі.

24 Октябрю 1859. Петербург.

МАРІЯ.

(Поєма.)

Радуйся, ты бо обновила єси
злуатыа стѣдо.

Акаѳ. Пр. Богор. ік. 10.

Все упованіє мое
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє, —
Все упованіє мое
На тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю!
Воззри, Пречистая, на їх,
Оттих окрадених, сліпих
Невольників; подай їм силу
Твоєго мученика-Сина
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого-самого краю.
Достойно-пїтая! благаю,
Царице неба і землі,
Воньми їх стону і пошли
Благий кінець, о, Всеблагая!
А я незлобний воспою,
Як процвітуть убогі села
Псалмом і тихим і веселим
Святую доленьку твою.
А нині — плач і скорбь і слѣзи
Души убогої-убогій
Остатню лепту подаю!

У Іосипа, у тєсляра,
Чи в бондаря того святого,
Марія в наймичках росла.

Росла собі і виростала,
І на порі Марія стала,
Рожевим квітом розцвіла
В убогій і чужій хатині,
В святому тихому раю.
Тесляр на наймичку своєю,
Неначе на свою дитину,
Теслу було і струг покине
Та й дивиться . . . і час мине,
А він і оком не мигне,
І думає: „ані родиня,
Ані хатиночки нема,
Одна-однісенька! . . . Хиба . . .
Ще ж смерть моя не за плечима!!“

А та — стоїть собі під тинном
Та вовну білу пряде
На той бурнус ему святишній;
Або на беріг поведе
Козу в козяточком сердешним
І попасти і напоїть;
Хоч і далеко, так любила ж
Вона той тихий Божий став,
Широку Тиверіаду.
І радо, аж сміється, радо,
Що Іосип, сидячи, мовчав,
Не боронив їй, не спиняв
На став іти. Іде, сміється;
А він сидить та все едить,
За струг, сердега, не береться.
Коза напьється та й пасеться,
А дівчина собі стоїть,
Неначе вконтана, під гаєм,
І сумно-сумно позірає
На той широкий, Божій став.
І мовила: „Тиверіадо!
Широкий царю озерам!
Скажи мені, моя порадо,

Якая доля выйде нам
З старим Іосипом? . . . О доле! . . .“
І похилилась, мов тополя
Од вітру хилиться в яру:
„Ёму я стану за дитину;
Плечми моїми молодими
Ёго старого підопру! . . .“
І кинула кругом очима
Аж искри сипнули з очей,
А з добрих молодих плечей
Хитон полатаний до-долу
Тихенько зсунувся: ніколи
Такої божої краси
Ніхто не узрить! . . . Злая ж доля
Колючим терном провела,
Згнуцалася над красою! . . .
О, доленько! . . . По над водою
Ходою тихою пішла,
Лопух край берега найшла,
Лопух зірвала і накрила,
Неначе брилком, свою
Головоньку тую смутную,
Свою головоньку святую,
І зникла в темному гаю.

О, світе наш незаходимий!
О, Ти пречистая в женах!
Благоуханний зельний кріне!
В яких гаях, в яких ярах,
В яких незнаємих вертепах
Ти заховалася од спеки
Огнепалимої тиї,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святії думоньки твої!
Де ти сховашся? нігде!
Огонь заклонувся вже . . . годі!
Уже розжеврився, і шкода,

Даремне сила пропаде,
До крови дійде, до кості
Огонь той лютий, негасимий,
І недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний. Вже пророчить,
Тобі вже зазірав в очі
Твоє грядущее . . . Не зри!
Слѣзу пророчую утри,
Заквітчай голову дівочу
Лілеями, та тим рясним,
Червоним маком, та й засни
Під явором у холодочку,
Поки що буде.

У вечері, мов зоря тая
Марія з гаю вихожає
Заквітчана. Фавор-гора,
Неначе з злата-серебра,
Далеко-високо сияє,
Аж сліпить очі. Підняла
На той Фавор свої святі
Очиці кроткая Марія
Та й усміхнулась . . . Зайняла
Козу з козяточком з-під гаю
І заспівала.

„Раю, раю,
Темний гаю!
Чи я молодая,
Милий Боже, в твоім раю
Чи я погуляю,
Нагуляюсь? . . .“

Та й замовкла.
Круг себе сумно озірнулась
На руки возиня взяла
І веселенькая пішла
На хутір бондарів убогий.

А йдучи козиня небога,
Ніби дитину на руках,
Хитала, бавила, гойдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Бозиня,
Неначе тев кошиня,
І не пручалось, не кричало,
На лоні пестилося, гралось.
Миль зо дві любо з козиням
Трохи-трохи не танцювала, —
І не втомилась. Вигляда
Старий, сумуючи під тинном,
Давненько вже свою дитину;
Зустрів її і привітав,
І тихо мовив: „Де ти, в Бога,
Загаялась, моя небого?
Ходімо в кущу, опочий,
Та повечеряємо в-жуні
З веселим гостем молодим!
Ходімо, доненько!“ — „Який,
Який се гость?!...“ — „Із Назарета,
Зайшов у нас підночувать
І каже — Божа благодать
На ветхую Єлисавету
Учора рано пролилась:
Учора, каже, привела
Дитину-сина, а Захарій
Старий нарик ёго Иваном!
Так бачиш що!...“

А гость розутий,
Умитий, в кущі, вихожав
В одному білому хитоні,
Мов намалёваний сияв.
І став велично на порозі
І уклонившися вітав
Марію тихо . . . Їй небозі —

Аж дивно, чудно. Гость стояв
І ніби справді засняв.
Марія на ёго зірнула
І стрепенулась, пригорнулась,
Неначе злякане дитя,
До Іосипа свого старого.
А потім гостя молодого
Просила, ніби повела
Очима в кущу. Принесла
Води погожої з криниці,
І молоко, і сир козлиці
Їм на вечерю подала;
Сама ж не їла, не пила,
В куточку мовчки прихилилась
Та дивувалася-дивилась
І слухала, як молодий
Дівочний гость той говорив.
І словеса ёго святії
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось.

— „Во Іудеї не було,
Промовив гость, того ніколи,
Що нині узреться. Равві,
Равві великого глаголи
На ниві сіються новій.
І виростуть, і пожнемо,
І в житницю соберемо
Зерно святее. Я Мессію
Іду народу возвістити!“
І помолилася Марія
Перед апостолом.

Горить
Огонь тихенько на кабіці,
А Іосип праведний сидить
Та думає. Уже вірниця
На небі ясно зайнялась,

Марія встала та пішла
З глеком по воду до криниці.
І гость за нею, і се в ярочку
Догнав Марію . . .

Холодочком

До сходу сонця провела
До самої Тиверіади
Благовістителя, і рада
Радесенька собі прийшла
До-дому.

Жде ёго Марія

І ждучи плаче; молодії
Ланити, очі і уста
Марніють зримо. „Ти не та,
Не та тепер, Марія, стала . . .
Цвіт зельний — наша краса!“
Промовив Іосип: „Диво сталось
З тобою, доненько моя! . . .
Ходім, Маріє, повінчаймось,
А то . . .“ Ї не вимовив, — убьють
На улиці! . . . „і заховаймось
В своїм оазисі . . .“ І в путь
Марія на-швидку збиралась
Та тяжко плакала-ридала.
От-то ж вони собі ідуть;
Ніс з торбиною на плечах
Нову коновочку старий:
Спродать би то, та молодій
Купить хустиночку до-речи
Та й за повінчання оддать.

О, старче праведний, багатий!
Не од Сіона благодать,
А з тихої твоєї хати
Нам возвістилася. Як-би
Пречистій їй не дав ти руку,

Рабами б бідні раби
І досі мерли б.

О, муко!
О, тяжкая душі печаль!
Не вас мені сердешних жаль:
Сліпі ви, нищії душею;
А тих, що бачать над собою
Сокиру, молот і кують
Кайдани новії; убьють,
Заріжуть вас, душеубийці,
І із кривавої криниці
Собаг напоять!

Де ж подівсь
Дівочний гость оттой лукавий?
Хоч-би прийшов та подививсь
На брак той славний і преславний,
На брак окрадений! Не чуть,
Не чуть ані ёго, ані Мессії.
А люде ждуть чогось, і ждуть
Чогось непевного. Маріє,
Ти безталанная! Чого
І ждеш і ждатимеш од Бога
І од людей ёго?! Нічого,
Ниже апостола того
Тепер не жди! Тесляр убогий
Тебе повінчану веде
В свою убогую хатину.
Молись і дякуй, що не кинув,
Що на розпуття не прогнав;
А то б цеглиною убили
Як-би не вкрив, не заховав:
В Єрусалимі говорили
Тихенько люде, що стяли
У городі Тиверіаді,
Чи то якогось розпьяли
Провозвістителя Мессії.

„Его?!“ . . . промовила Марія
І веселенькая пішла
У Назарет; і він радів,
Що наймичка ёго несла
В утробі праведную душу
За волю розп'ятого мужа.

От-то вони собі ідуть;
Прийшли до-дому, і живуть
Повінчані, та невеселі.
Тесляр колісочку дебелу
Майструє в сінях; а вона,
Пренепорочная Марія,
Сидить собі коло вікна
І в поле дивиться і шив
Маленькеє сороченя.
Кому-сь то це?

— „Хазяїн дома?“

На дворі крикнуло: — „Указ
Од Кесаря, ёго самого,
Шоб ви сёгодня, сей же час,
Всі на ревизію у город,
У город Вифлием ішли!“
І зник, пропав той тяжкий голос,
Тільки руна в яру гула.

Марія зараз заходилась
Пекти опрісноки. Спекла,
В торбину мовчки положила,
І мовчки за старим пішла
У Вифлием. — „Святая сило,
Спаси мене, мій Воже милий!“
Тільки й промовила. Ідуть,
Сумуючи собі обов,
І вбогії — перед собою
Козу з козятчком женуть:
Бо дома ні на кого кинуть.

А може Бог пошле дитину
У дорозі — от і молоко
Сердешній матері. Скотина
Іде пасучися, рядком
Ідуть за нею батько й мати.
І починають розмовляти
По волі тихо. — „Семіон —
Протопресвитер, — Іосип мовив —
Таке-то пророче слово
Сказав мені: „Святий закон
„І Авраама й Моїсея
„Возобновлять мужи Єссеї.
„І, каже, поти не умру,
„Покн Мессію не узрю!“
Чи чуєш ти, моя Маріє:
Мессія прийде!“ — „Вже прийшов,
І ми вже бачили Мессію!“
Марія мовила.

Найшов

Опріснок Іосип у торбині,
Дав та й каже: „на, моя дитино,
Щоки що буде, укріпись!
До Вифлиема не близенько,
Та й я спочину: утомивсь!“
Та й сіли на шляху гарненько
Полуднувать. От-то ж сидять,
А сонце праведне швиденько
До-дому котиться, — і глядь!
Сховалося, — і смеркло в полі,
І диво-дивнеє! . . . Ніколи
Ніхто не бачив і не чув
Такого дива! Аж здрігнув
Святий тесляр. Мітла з востоку
Над самим Вифлиємом, боком,
Мітла огненна зійшла,
І степ і гори осіяла.

Марія з шляху не вставала —
Марія сина привела,
Єдиную тую дитину,
Що нас од каторги спасла,
І пресвятая, неповинна,
За нас лукавих розп'ялась!
А недалеко, край дороги,
Отару гнали чабани
Та й їх побачили. Небогу
Її й дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І чабани ёго убогі
Еммануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано,
У Вифлиемі на майдані
Зійшовся люд і шопотить,
Що щось непевне з людьми буде
Во Іудеї; томонить
І тихне люд. „О люде, люде!“
Чабан якийсь біжить, кричить:
— „Пророчество Іеремії,
Ісцаї збулось, збулось!
У нас, у пастирей, Мессія
Родився вчора!“ Загуло
У Вифлиемі на майдані:
„Мессія! . . . Ісус! . . . Осанна! . . .“
І люд розходивсь. —

Через час,
Чи через два, прийшов указ
І легіон з Єрусалима
Од того Ирода; незриме
Й нечуте сталося тоді:
Ще діточки сповиті спали,
Ще кушіль гріли матері,
На марне гріли . . . не кушали
Маленьких діточок своїх:

Ножі саадати сполоскали
В дитячій праведній крові!
Таке-то на світі сталось!
Дивітеся ж — о, матері —
Що роблять. Ироди-царі!

Марія навіть не ховалась
З своїм младенцем. Слава вам
Убогим людям, чабанам,
Що привітали, заховали
І нам Спасителя спасли
Од Ирода. Нагодували
І напоїли і дали
Ослицю дійну, і небогу
З її дитяточком малим
І посадили й провели
В-ночі, тайними манівцями,
На шлях Мемфісський, а мітла,
Мітла огненная світила,
Неначе сонце, і дивилась
На ту ослицю, що несла
В Єгипет вроткую Марію
І народженного Мессію. —
Як-би де на світі, хоч раз
Цариця сіла на ослицю,
То слава стала б про царицю
І про великую ослицю
По всьому світу. Ся ж несла
Живого істинного Бога!
Тебе ж, сердешну, копт убогий
Хотів у Іосипа купить,
Та здохла ти: мабуть дорога
Таки завадила тобі.

У Нилі скупанев спить
В пелюшках долі під вербою
Дитяточко. А між лозою
З лози колисочку плете

Та плаче праведная мати,
Колиску тую плетучи.
А Іосип заходився хату
Із очерету будувати,
Щоб хоч укритися в-ночі.
З-за Пилу снікся, мов сичі,
Страшними мертвими очами
На тебе дивляться; за ними
На голому піску стоять
По шнуру пирамиди в ряд,
Мов фараонова сторожа,
І ніби фараонам знать
Вони дають, що правда божа
Встав вже, встала на землі,
Щоб фараони стереглись.

Марія найнялася прясти
У копта вовну; а святий
Іосип взявсь отару пасти,
Щоб хоч козу ту заробить
На молоко малій дитині.
Минає рік, коло хатини,
В повіточці своїй малій,
Той бондарь праведний, святий
І гадки праведний не має,
Барило й бочку набивав
Та ще й курникає. А ти?
Не плачеш ти і не співаєш.
Гадаєш, думаєш-гадаєш,
Як ёго вчити, навести
На путь святий, святого сина,
І як ёго од зол спасти,
Од бурь житейських одвести...

Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасеться, а дитина
І невеличке козиня
У сінях граються; а мати

Сидить на призьбі коло хати
Та вовну з кужіля пряде.
Аж ось і сам старий іде
З ціпочком тихо по-під тином;
Носив у город шапличок
Продать: ёму медяничок,
А їй немудрую хустину,
Собі ж несе на постоли
Ременю доброго. Спочинув,
Та й каже: „Доню, не журись:
Царя вже Ирода не стало.
Чогось у вечері наївсь,
Та так наївся, що й опрігсь —
Такее-то мені сказали.
Ходімо, каже, у свій гай,
У свій маленький тихий рай,
Ходім до-домоньку, дитино!“
— „Ходім!“ сказала, та й пішла
На Нил сороченята прати
В дорогу синові. Паслась
Коза з козятком коло хати,
А Іосип сина забавляв,
На призьбі сидя, поки мати
На річці прала ті малі
Сорочечки; а потім в хаті
Поморщив добре постоли
Собі в дорогу. Та й знялись
До схода сонця, по торбині
На плечі взявши, а дитину
У-двох в колисочці несли.

То саяк, то так прийшли до дому.
Бодай не довелось нікому
Узріть такеє. Благодать,
Гаёчок тихий серед поля,
Одна, единая їх доля —
От-той гаёчок — і не знать,
Де він кохався, і хатина —

Все, все сплюндровано. В руїні
Їм довелося ночувать.
В ярок Марія до криниці
Швиденько кинулася: там
Колись-то з нею яснолиций
Зустрівся гость-святий. Бурьян,
Будяк колючий з кропивою
Коло криниці поросли . . .
Марів, горенько з тобою!
Молися, серденько, молися!
Окуй свою святую силу,
Долготерпієм окуй,
В слезах кровавих загартуй!
Небога трохи не втопилась
У тій криниці. Горе нам
Було б искупленим рабам!
Дитина б тая виростала
Без матері, і ми б не знали
І досі правди на землі —
Святої волі. Схаменулась
І тяжко-важко усміхнулась
Та й заридала. Полились
На цямрину святії слези
Та й висохли; а їй небозі
Полегшало.

Елисавета

Стара вдова у Назареті
З малим синком своїм жила
Таки з Іваном, та й була
Яксь рідня їм. В-ранці-рано
Свою дитину безталанна
Нагодувала, одягла,
І зо святим своїм пішла
У Назарет той до вдовиці,
В сусіде, в наймички проситись.
Дитяточко собі росло,
З Івасем удовеньком гралось,
Уже чи-мале піросло.

Якось вони собі гуляли
У-двох на улиці; знайшли
Дві палички, та й понесли
До-дому матерям на дрова:
Звичайне, діточки. Ідуть
І веселенькі і здорові,
-Аж любо глядять, як ідуть.
Отто ж воно мале взяло
Другую палочку у Йвася,
(Ивась у коники гулявся)
Зробило хрестик, та й несло
До-дому, бачте, показати
Що й він умів майструвати.
Марія ще за ворітьми
Дітей зустріла і зомліла
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку. „Злий,
Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить оце. Покинь! покинь!“
А він маленький, неповинний
Святую шибеничку кинув
І зарідав, і пролились
Ще в перший раз младенчі слези
На лоно матерне. Небозі
Ніби полегшало. Взяла
У холодочок завела,
В бурьян, в садок, поцілувала,
Та коржиком погодувала,
Свіженьким коржиком; воно ж
Попестилось собі, погралось
Та й спатоньки мале лягло,
Така ж у неї на колінях;
Отто ж і спить собі дитина,
Мов янголяточко в раю.
І на єдиную свою
Та мати дивиться і плаче
Тихенько-тихо; ангел спить . . .

Та щоб ёго-то не збудить, —
Та й не догледіла. Неначе
Окропу капля, як огонь,
На ёго впала, і воно
Провинулось. Швиденько слёзи
Марія втерла сміючись,
Щоб він не бачив; і небозі
Не довелося одурить
Малого сина: подивилось
І зарядало.

Заробила,
Чи то позичила вдова,
Півкопи тую на букварь.
Сама б учила, так не знала ж
Вона письма того. Взяла
Та в школу одвела
У іссейську; доглядала ж
Сама ёго, сама й навчала
Добру і розуму. Івась,
Таки вдовенько в ёго вдавсь,
Та в-двох собі й ходили в школу
І вчились в-купочці; ніколи
Ані пограється з дітьми,
Ані побігає; самий
Один-однісенський бувало
Сидить собі у бур'яні
Та бленку теше: помагало
Святому батькові в трудах.

Якось по сёмому годочку,
(Малий вже добре майстрував,
Одпочиваючи в куточку,
Старий на сина дивувався:
Який-то з ёго майстер буде?
Які-то люде з ёго будуть?
Та взявши відер, кандієк,
І батько й мати і воно

Пішли на ярмарок у самий
Самісенький Єрусалим.
Хоч і далеко — так спродати
Дорогше можна. От прийшли,
Розташувались. Батько й мати
Сидять-собі та продають
Добро своє. А де ж дитина?
Побігло десь; шукає сина
Та плаче матір: і не чуть,
Де ділося! У Синагогу
Зайшла благать благого Бога,
Щоб син її найшовсь; аж глядь!
Межи раввинами дитина,
Її хлоп'ятчко сидить.
І навчає неповинне,
Як в світі жить, людей любить,
За правду стать, за правду згинуть,
Без правди горе! „Горе вам,
Учителі архієреї!...“
І дивувались фарисеї
І книжники єго річам,
А радість матері Марії —
Неізреченная: Мессію,
Самого Бога на землі
Вона вже зріла . . .

Спродались,
Во храмі помолились Богу
І веселенькі в дорогу
До-дому рушили в-ночі,
По холодочку.

Виростали,
І в-купі вчились ростучи
Святії діточки; пишались
Святії тії матері
Своїми дітками. Із школи
Путем терновим розійшлись

Обидва: божі глаголи,
Святую правду на землі
І прорікали, й розп'ялись
За воленьку, святую волю! . . .

Иван пішов собі в пустяню,
А твій — між люде, а за ним,
За сином праведним своїм,
І ти пішла. В старій хатині,
В чужій покинула ёго,
Святого Іосипа свого.
Пішла тинятись по-під-тинню,
Аж поки-поки не дійшла
Аж до Голгофи.

Бо за сином
Святая мати всюди йшла;
Ёго слова, ёго діла, —
Все чула й бачила, і мліла
І мовчки трепетно ридала,
На сина дивлячись; а він
Сидить було на Елеоні,
Одпочива. Єрусалим
Розкинувсь гордо перед їм,
Сяє в золотім виссоні
Ізраїльській архиверей,
Романський золотий плебей!
І час і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне,
Та аж заплаче, дивлячись
На Іудейську столицю.
Й вона заплаче, ідучи
У яр по воду до криниці
Тихесенько, і принесе
Води погожої, і вмие
Утомлені стопи святії;
І пити дасть, і отрясе,
Одує прах з ёго хитона,

Зашиє дірочку, та й знову
Під смокву піде і сидить
І дивиться, — о, всесвятая! —
Як син той скорбний спочивав.
Аж ось і дітвора біжить
Із городу: ёго любили
Святії діточки; слідком
За ним по улицях ходили,
А иноді й на Елеон
До ёго бігали малиї.
Отто ж прибїгли! — „О, святії,
Пренепорочні!“ сказав,
Як узрів діточок, привстав
І цілував, благословляя.
Погрався з ними, мов маленький,
Надів бурнус, і веселенький
З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нове,
Поніс лукавим правди слово.
Не вняли слову, розпьяли! . . .

Як розпинать ёго вели
Ти на розпутїї стояла
З малими дітьми. —

(Мужики,
Ёго брати, ученики
Перелякались, повтікали.)
— „Нехай іде, нехай іде!
От-так і вас він поведе!“
Сказала дітям і упала
На землю трупом.

Розпьялась
Твоя єдина дитина,
А ти спочинувши під тяном
У Назарет оттой пішла.
Вдову давно вже поховали
В чужій позиченій труні

Чужі люде; а Івана
Її зарізали в тюрмі.
І Іосіпа твого не стало!
А ти як палець той осталась
Одна-однісенька. Такий
Талан твій латаний, небого!
Брати ёго, ученики
Нетверді, душеубогі
Катам на муку не дались:
Сховались; потім розійшлись
І ти їх мусила збирати . . .
Отто-ж вони якось зійшлись
В-ночі круг тебе сумовиті
І ти, великая в женах,
І їх униніє і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненным словом;
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії! . . . Хвала
І не хвала тобі, Маріє!
Мужі возпрянули святії,
По всьому світу розійшлись,
І именем твоёго Сина,
Твої скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому світу; ти ж під тинном,
Сумуючи у бурьяні,
Умерла з голоду.*) Аминь.

11 Нолбря 1859. Петербургъ.

*) У рукопису перехрещений ось-який кінець:

А потім ченці одягли
Тебе в порфиру і вінчали,
Як ту царицю. Розп'яли
Й тебе, як сина, наплювали
На тебе чистую кати,

Розп'яли кроткую, — а ти,
Мов золото в тому горнилі,
В людській душі возобновила,
В душі невольничій, калій,
В душі скорбящій і убогій!

ОСІЇ ГЛАВА ХІV.

Подражаніє.

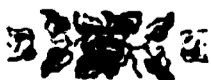
Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і роскоші! Вєраїно!
Мій любий краю, неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко! За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів оттих поганих —
До краю нищить . . . Побара,
Убьє незримо і правдиво:
Бо довго довготерпіливий
Дивився мовчки на твою,
Гріховную твою утробу,
І реж во гніві: „потреблю
Твою красу, твою оздобу,
Сама розіпнешся! Во злоби
Сяни твої тебе убьють
Оперені, а злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчята!
І плача, матірнєго плача
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтленная земля,
Що я держитель і все бачу! . . .“
Возкресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату, опочий,
Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхи синовні несучи.

Спочивши, скорбная, скажи,
Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони лихі,
Що їх безчестіє і зрада
І криводушіє — огнем,

Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах.
Що крикне кара невиспуща,
Що не спасе їх добрий царь,
Їх кроткий, п'яний господарь!
Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
Не дасть коня вам охляп сісти
Та утікати; не втечете
І не сховатесь. Усюди
Вас найде правда-мста, а люде
Підстерезуть вас, на то-те ж
Уловлять, і судять не будуть;
В кайдани туго окують,
В село на грище приведуть,
І на хресті оттім, без ката
І без царя, вас, біснуватих,
Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
І вашей кровию собак . . .
Собак напоять! . . .

І додай,
Такеє слово їм додай! —
Без притчи вискажи: зробили,
Руками скверними створили
Свою надію й речете,
Що царь наш Бог, і царь надія,
І нагодує і огріє
Вдову і сирот; ні, не те!
Скажи їм ось-що: брешуть боги,
Ті идоли в чужих чертогах;
Скажи, що правда оживе,
Натхне, набличе, нажене
Не ветхее, не древле слово
Розтленнеє . . . а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласби царської.

25 .Декабря 1859 р. Петербург.

1860.

МОЛИТВИ.

I.

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі і таляри
І пута кутні пошла.

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою ти силу низпошли.

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов: сердешний рай! —
І більш — нічого не давай!

24 Мая 1860. С. Петербург.

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутні окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою ти силу низпошли!

А чистих серцем? — коло їх
Постав ти ангели Твої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25 *Мая*.

III.

Злоначинающих мини,
У пута кутиї не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзичдущим рукам
І покажи, і поможи,
Святу ю силу низпошли!

А чистих серцем? коло їх
Постав ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам в-куні на землі
Єдиноmysлів подай,
І братолюбів пошли!

27 *Мая*.

IV.

Тим неситим очам,¹⁾
Земним богам, царям,
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,

¹⁾ Тим неситим царям
І земля і моря
І плуги й кораблі

І всі добра землі
Тим неситим царям.
(Вар. по першому рук.)

І хвалебні псалми
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам,
Роботящим умам,²⁾
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам.³⁾

Добросердим, малим,⁴⁾
Тихолюбцям-святим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім
Рай небесний пошди!

Все на світі не нам,
Все богам тим царям:
І плуги й кораблі
І всі добра землі,
Моя любо . . . а нам —
Нам любов між людьми!⁵⁾

31 Мал.

²⁾ І трудящим умам . . . (ib.)

³⁾ І надія ще вам. (ib.)

⁴⁾ Душевбогин дрібни,
Чистих серцем, святим
І молитву і сон
І доземний поклон
Всетерпініє їм. (ib.)

⁵⁾ Нам любов на землі. (Перш. рукоп.)

Умре муж велій в власяниці!
Не плачте, сироти-вдовиці;
А ти, Аскоченській, возплач,
„Во-утрів на тяжкій глас!“
І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви-Отечества любитель,
О юпкоборцеві возилач!
І вся о, „Русская Бесѣда“
Во глас єдиний исповѣдуй
Свої гріхи, — і плач, і плач! . . .

17 Іюня 1860 р. С. Петербурга.

ГИМН ЧЕРНИЦИ.

Ударь, громе, над тим домом,
Над тим божим, де мремо ми;
Тебе ж, Боже, зневажаем,
Зневажаючи співаєм:
Аллилуйя!
Як-би не ти, ми б любились,
Кохалися б та дружились,
Та діточок виростали,
Научали б та співали:
Аллилуйя!
Одурив ти нас, убогих! . . .
Ми ж, окрадені небоги,
Сами тебе одурили
І скяглячи возопили:
Аллилуйя!
Ти постриг нас у черниці
А ми собі — молодиці . . .
Та танцюєм, та співаєм,
Співаючи промовляєм:
Аллилуйя!

20 Іюня 1860 р.

 Світе ясний! Світе тихий! ¹⁾
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій теплій хаті
Оковано, омурано,
(Премудрого одурено)
Багрянцями закрито
І розп'ятим добито?! . . .
Не добито! Стрепенися!
Та над нами просвітіся.
Просвітіся! . . . Будем, брате,
З багрянцїв онучі драти,
Люльки з кадил закурятн,
„Явленимй“ піч топитн,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати.

27 Іюня 1860 С. Петербургь.

ЛИКЕРІ

на пам'ять 5 Августа 1860.

 Моя ти любо! мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа.
Раби, невільники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі! Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люде,
І Византийський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,

¹⁾ Ці вірші у «Правді» 1873 р. N. 15. надруковані як часть поеми «Иван Гус»; але у власному рукопису Шевченка вони означені датою 1860 р. Ред.

Карать і миловать не буде :
Ми не раби ёго — ми люде !
Моя ти любо ! усміхнись,
І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені. То перейти
І він поможе нам калюжу,
Цоможе й лихо донести,
І поховать лихе-дебеле
В хатині тихій і веселій.

5 Августа. Стрѣльна.

І Архимед, і Галилей
Вина й не бачили. Єлей
Потік у черево чернече.
А ви, святії предотечи,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянеє жито,
А люде виростуть. Умруть
Ще незачатії царята . . .
А на оновленій землі
Врага не буде — супостата —
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.

24 Сентября 1860.

САУЛ.

 В непробудимому Китаї,
В Єгипті темному, у нас; ¹⁾
І по-над Індом і Евфратом
Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас ²⁾
Чабан було в своєм раї,
І гадки гадоньки не мав:
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та співає. — ³⁾
Аж — ось . . . лихий царя ⁴⁾ несе
З законами, з мечем, з катями,
З князями, темними рабами.
В-ночі підкрались, зайняли
Отари з поля, а пасущих
І шатра їх, убогі кущі,
І все добро, дітей малих,
Сестру, жену, і все взяли,
І все розтлили, осквернили —
І осквернених, худосилих,
Убогих серцем завдали
В роботу-каторгу. Минали
За днями дні. Раби мовчали,
Царі лупилися, росли,
І Вавилоня мурували.
А маги, бонзи і жерці
(Неначе наші панотці) ⁵⁾
В храмах, пагодах годувались,
Мов кабани царям на сало

¹⁾ . . . і в нас. (Перш. рук.)

²⁾ Свою худобу пастирь пас
В своїм степу, в своєм раї (ib.)

³⁾ Пасе собі, пасе-пасе,
Та хвалить Бога, та співає (ib.)

⁴⁾ . . . лихий царів несе

З дружинами, з огнем, з ножами,
З жерцями, з книгами, з вой-
сками. (ib.)

⁵⁾ (Мов наші ченчики-ченці).

Та на ковбаси. І царі⁶⁾
Самі собі побудували
Храми, кумирні, олтарі, —
Раби німиї поклонялись.

Жидам сердешним заздро стало,
Що й невеличкого царя,
Із кизяка хоч олтаря
У їх немає. Попросили⁷⁾
Таки старого Самуїла,
Щоб він де хоче там і взяв,
А дав би їм старий царя.
От-то-ж премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв елей,
Та взяв од козлищ і свиней
Того Саула-здоровила
І їм помазав во царя.
Саул, „не будучи дуракъ“,
Набрав гарем собі чи-малий
Та й заходився царювать.
Дивилися, та дивувались
На новобранця чабани
Та промовляли,⁸⁾ що й вони
Таки не дурні: „Ач якого
Собі ми виблагали в Бога
Самодержавця!“ А Саул
Бере і город і аул,
Бере дівчя, бере ягницю,
Будує кедрові світлиці,
Престол із золота кує,⁹⁾
Благоволенье оддає

⁶⁾ . . . Ог царі,
Росли собі царі, росли,
Повиростали вже чи-мало. (ib.)

⁷⁾ . . . і просили
Пророка старця Самуїла,
Щоб він де хоче там і взяв,
А дав би їм таки царя.
Святий старенький прозорливець (ib.)

⁸⁾ Та дивувались . . . (ib.)

⁹⁾ І гвардію ня караул
Муштрує сам. І одинокий,
В порфирі довгій і широкій,
Середь гарема царь Саул,
Зробивши сам ня караул,
Та й одурів. (ib.)

Своїм всеподданійшим голим,
І в багряниці довгополій
Ходив по храмині, ходив,
Аж поки, лобом не широкий,
В своїм гаремі одинокий,
Саул сердега — одурів.
Незабаром зібралась рада:
„Панове, честная громадо!
Що нам робить? Наш мудрий царь
Самодержавець-господарь ¹⁰⁾
Сердешний — одурів! Панове!
Чи нам ёго тепер лічить?
Чи заходиться та зробити
Царя здоровшого? По мові,
По мудрій раді розійшлись
Смутні пастирі. ¹¹⁾

В кедровій,
В новій палаті царь не спить,
Не їсть, не п'є, не гомонить, ¹²⁾
А мовчки долі — всемогучий
Дере порфиру на онучі,
І ніби морщить постолі,
Плете волокни, озубає,
І у кедрових стін нових
Про батькове ося питає.
То візьме скипетр і заграє,
Мов на сопільці. І Саул
(Чабан Саул) сидить, співає,
Поки не втне на караул
І Самуїла не згадає. —
От-то ж вельможі й чабани
(Веніамінові внучата)
Тельця отрокам ¹³⁾ принесли,

¹⁰⁾ І господарь і государь
Сьогодні одурів! (ib.)

¹¹⁾ Вельможі-пастирі. (ib.)

¹²⁾ Не їсть, не п'є і не кричить, (ib.)

¹³⁾ Тельця лакеяи принесли,
Щоб їм дозволено співати
У царських сінях. Заревли

Сивобороді, волохаті
Вельможі-пастирі пугаті . . . (ib.)

Щоб їм дозволено співати
У сінях царських. Заревла
Сивоборода, волохата
Рідня Саулова пувата
Та ще й гусляра привела,
Якогось чабана Давида.
— „І вийде царь Саул і вийде,“ —
Чабан співав — „на війну! . . .“
Саул прочунався та й ну,
Як той москаль, у батька, в матір
Свою ріденьку волохату
І вздовж і впоперек хрестить.
А гусляра того Давида
Трохи не вбив.¹⁴⁾ Як-би він знав,
Яке то лихо з ёго вийде,
З того лукавого Давида,
То мов гадюку б розтоптав
Гадючу слину. А тепер
Плугами, ралом не розорем
Прокляту ниву: проросла
Болючим терном. Горе, горе!
Дрібніють люде на землі,¹⁵⁾
Ростуть і висяться царі!

13 Октября 1860 р.

¹⁴⁾ Трохи не вбив, не розтоптав
Яко гадюку. Як-би знав,
Якеє лихо на світ вийде
З того поганого Давида,
То розтоптав би і розтер
Гадючу слину. (ib.)

¹⁵⁾ І досі дуріють царі, —
І поки горе на землі! (ib.)

Ц А Р І .

Старенька сестро Аполлона! ¹⁾
Як-би ви часом, хоч на час,
Придбали таки до нас,
Та, як бувало во дні они,
Возвисили б свій Божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходилися б обов
Царів або-що воспівать.
Бо, як по правді вам сказать,
То дуже вже й мені самому
Обридли тиї мужики,
Та паничі, та покритки:
Хотілося б зігнать оському
На коронованих главах,
На тих помазанниках Божих.
Так що ж: не втну! а як поможеш,
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і патрають, то може б
І ми б подержали в руках
Свято-помазану чуприну.

¹⁾ По другому рукопису:

Дев'ята сестро Аполлона!
Як-би буває хоть на час
Ви кинули оттой Парнас
Та в степ таки пришкандибази
(Коли це в наймах де застряди,
Або не живете в шинку
З пропий-волами чумаками)
Та древніи тиї річани,
Хоть нищечком як-би мені
Ви розказали б про Царя,
Або якого Короля,
З їх фон-баронами, князями
І їх високими страстями;
Бо вже остили мужики
Та безталанні покритки;
Та й тих уже не стаго,

А про журбу, та про печаль
Остило, — і паперу жаль!
Чи є поганьше що на світі
Як та дрюкована нудьга
Про «марне зтрачені літа»
Та про чорнявого «врага»,
З очима ясними, як небо . . .
Голубчики, пишійть для себе
Та не дрюкуйте!

Вже смеркало,
Дивлюся: шкандибає
На милицях, з торбиною
Бабуся сідая.
І пьяпенка, нівроку їй:
— «Добрі вечір, сину!»

Покиньте ж свій святий Парнас,
Придибайте хоч на годину,
Та хоч старенький Божий глас
Возвисьте, дядино! Та ладом,
Та добрим складом, хоть на час,
Хоть на годиночку у нас
Ту вінценосну громаду
Покажем з-переду і з-заду
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, моя порадо.

I.

Не видно нікого в Ієрусалимі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, Господом хранимим,
Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та люта година
Покрила Ізраїль: Царева війна!

«Добри-вечір,» кажу, «тітко!»
— «Ох, мабуть я згину . . .
Чи далеко до Парнаса?
Я так утошилась:
Ледве-ледве несучи ноги! —
Літа мої, крила,
Де ви ділись молодії?
Згинули, пропали,
Як ті славнії піїти,
Що оди писали.
От-тоді було завчестя! . . .»
«Пострівай, бабуся!
Хиба й справді ти з Парнасу?»
— «І справді, діусю! . . .
Я до тебе поспішала,
Та в шинку зустріла
Веселого бакаляра . . .
Трохи одпочила,
Та випили по чарочці . . .

Чого ж ти бажаєш,
Мій голубе?» «Я до тебе,
Сама, кажу, знаєш!»
— «От-же далєбі забула . . .
Пристріг чи бишиха . . .
Пошепчемо! . . . чи на старість
Непевного лиха,
Чорнобривки забажалось?! . . .»
«Цур тобі, злий гаде!
Стара паплюго, паскудо!
От тобі й порада!
От тобі й сестра з Парнаса:
Морока та й годі . . .
Іди ж собі, де взялася,
А я трохи згодом
Захожуся коло царів,
Та «штилем високии»
Розмалюю помазанних
І з-переду й з-боку.

Цареви князі, і всі сили,
І отроки, і весь народ,
Замкнувши в городі кивот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх;
А в городі младиї вдови
В своїх світлицях, чорноброві
Запершись плачуть, на малих
Дітей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя
Кленуть Давида-сподаря.
А він собі, узявшись в бога,
По кровлі кедрових палат
В червленій ризі похожає,
Та, мов котюга позирає
На сажо, — на зелений сад
Сусіди Гурія. А в саді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купалася,
Мов у раї Єва,
Подружів Гурієво,
Рабиня царева;
Купалася собі з Богом,
Лоно біле мила,
І царя свого святого
У дурні пошила.

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий
Дрімає, сумує Іерусалим.
В кедрових палатах, мов несамовитий
Давид похожає, і, о царь неситий!
Сам собі говорить: „Я . . . Ми повелим! . . .
Я царь над Божиім народом,
І сам я — Бог в моїй землі,
Я все! . . .“ А трохи згодом
Раби вечерю принесли
І кінву доброго сикеру . . .

І царь сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Твою Вирсавію. Нівроку
До Божого царя-пророка
Сама Вирсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
З Пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав,
Їму сердешному й не снилось,
Що дома нищечком робилось,
Що з дому царь ёго украв
Не золото, не сребро,
А луччєє ёго добро,
Ёго Вирсавію украв.
А щоб не знав він тиї шкоди,
То царь убив ёго, та й годі! . . .
А потім царь перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафіна
І знов веселий, знову п'яний
Коло рабині заходивсь.

От-так святі царі живуть,
А як же прості? Я не знаю . . .
І раю вам сєго не знать.
Та ні у кого не питать,
Щоб не завадило, буває.

П.

Давид, святий пророк і царь,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в ёго Тамарь
І син Аммон. І се не диво:

Бувають діти і в святих,
Та не такі, як у простих,
А ось які. Аммон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить, нездужає чогось.
Давид стенає та ридає,
Багряну ризу роздирає,
І силе попів на голову:
„Без тебе я не поживу
І дня єдиного, мій сину,
Моя найкраща дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!“
І йде ридаючи до сина,
Аж тюпає, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храмині своїй кедровій
Лежить, — аж стогне, та лежить:
Бепкує з дурня. Аж голосить,
Аж плаче бідний, батька просить,
Щоб та Тамарь сестра прийшла:
„Драгій мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Тамарі,
Щоб коржика мені спекла
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возстану
З одра недуга.“ В-ранці рано
Тамарь спекла і принесла
Опріснок братові. За руку
Аммон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжко. Ломле руки,
Ридає, плаче і рвучись
Кричить до брата: „Схаменись,
Аммене, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я! я! . . .
Сестра єдина твоя!
Де дінусь я, де дину славу

І гріх і стид? Тебе самого
І Бог і люде прокленуть . . .“
Не помогло так нічого! . . .

От-так царевичі живуть,
Пустуючи на світі.
Дивітесь людські діти! . . .

III.

І поживе Давид на світі
Не малі літа.
Одрах старий і покривали
Многими ризами ёго,
А все таки не нагрівали
Котюгу блудного свого.
От отроки й доміркувались,
Як нагрівать царя свого
(Натуру вовчу добре знали).
Та, щоб нагрить ёго, взяли
Царевен паче красою,
Дівчат старому навели,
Да гріють кровью молодую
Свого царя! І розійшлись,
Замкнувши двері за собою.
Облизавсь старий котюга
І розпустив слини,
І пазурі простягає
До Самонтянини;
Бо була собі на лихо
Найкраща між ними,
Між дівчатами, мов крин той
Сельний при долині
Між цвітами. От-то ж вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата

Грались між собою
Голісінькі. Як там вона
Гріла, я не знаю;
Знаю тільки що царь грівся
І . . . і „не позна ю“²⁾

IV.

По двору тихо похажав
Старий веселий Рогволод.
Дружина, отроки, народ
Кругом ёго во златі сяють.
У князя свято: виглядають
Із Литви князя жениха
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо
Огонь Рогніда розвела,
Драгим елеем полила
І сипала в ogniще ладон.
Мов ті Валькірії круг неї
Танцюють, граються дівчата
І приспівують:
„Гой, гоя, гоя!
Повні покої!
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!“

За Полоцком — неначе хмара,
Чорнів курява. Біжать
І отроки й старі бояра
Із Литви князя зустрічать.
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

²⁾ По другому рукопису:

Дивуються, що кіт нурій
Не ворухив сала,

А у ёго сірошахи
Зубів не осталось. (Перш. рук.)

Не із Литви йде князь сподіваний,
Ще незнаемий, давно жданий,
А із Київа, туром-буйволом,
Іде вебрищем за Рогнідою
Володимір-князь со княнями.
Прийшли і город обступили
Кругом, і город запалили.
Владимір-князь перед народом
Убив старого Рогволода,
Потя³⁾ народ, княжну поя,
Отиде в волості своя,
Отиде з шумом, і растли ю,
Тую Рогніду молодую
І прожене ю, і княжна
Блукає по світу одна
Нічого з ворогом не вдів . . .

Так от-такиї то святії
Отті царі!

V.

Бодай кати їх постинали
Оттих царів, катів людських!
Морока з їми — щоб ви знали,
Мов дурень ходиш кругом їх:
Не знаєш на яку й ступити!
Так що ж мені тепер робити
З ціми поганцями?! Скажи,
Найкраща сестро Аполлона,
Навчи голубко, поможи
Полазить трохи коло трона.
Намистечка, як зароблю,
Тобі в великодню куплю.

³⁾ Побл. (Рук. вар.)

Пострижемося ж у лакеї
Та ревностно, в новій ливреї,
Заходимось царів любить.
Шкода і олово тупить:
Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.
На що ж себе таки дурить?
Ходімо в селища: там люде!
А там де люде, добре буде;
Там будем жить, людей любить,
Святого Господа хвалить!

Хоча лежачого й не б'ють,
То і полежать не дають
Ледачому. Тебе ж, о Суко,
І ми самі, і наші внуки,
І миром люде прокленуть!
Не прокленуть, а тільки плюнуть
На тих одосних щенят,
Шо ти щенила. Муко! Муко!
О, скорбь моя! моя печаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами-рабами
Тебе, о люту, зацькують?
Не зацькують. А люде тихо,
Без всякого лихого лиха,
Царя до ката поведуть!

20 Октября 1860 р. С. Петербург.

І тут, і всюди — скрізь погано! . . .
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі небога.
А воля душу стерегла . . .
„Прокинься,“ каже: „плач убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма . . .
І правди на землі нема!“
Ледача воля одурила
Маленьку душу: Сонце йде
І за собою день веде.
І вже тиї хребетносили,
Уже ворущаться царі . . .
І буде правда на землі! . . .

30 Октября 1860. С. Петербургъ.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло;
Мені невесело було
Й на нашій славній Україні:
Ніхто любив мене, витав,
І я хилився нідокого,
Блукав собі, молився Богу
Та люте панство проклинав,
І згадував літа лихийі,
Погані, давній літа.
Тойді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде не весело мені,
Та мабуть весело й не буде
Й на Україні, добрі люде!
От-же таки і на чужині
Хотілося б . . . та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого.

Або хоч крихотку землі,
Із-за Дніпра мого святого,
Святії вітри принесли . . .
Та й більш нічого! Так то, люде,
Хотілося б, та що й гадать! . . .
На що вже й Бога турбувать,
Коли по нашому не буде!

О, люде, люде небораки!
На що здалися вам царі?
На що здалися вам псарі?
Ви ж таки люде, — не собаки!

В-ночі і ожеледь і мряка,
І сніг, і холод . . . і Нева
Тихесенько кудись несла
Тоненьку кригу по-під мостом,
А я, отто-ж-таки в-ночі,
Іду та кашляю йдучи.
Дивлюсь: неначе ті ягнята,
Ідуть задріпані дівчата,
А дід (сердешний інвалід)
За ними гнеться, шкандибає,
Мов у кошару заганяє
Чужу худобу . . . Де ж той світ!?
І де та правда?! Горе! горе!
Ненагодованих і голих
Женуть (последній долгъ отдаютъ),
Женуть до матері байстрят!
Чи буде суд? чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми? . . .
Повинна бути! . . . бо сонце стане
І оскверненну землю спалить.

3 Ноября 1860 р. Петербургъ.

 Якось то йду я у-ночі
По-над Невою. Та йдучи
Міреую сам-таки з собою:
„Як-би то . . . думаю . . . як-би
Не похилилися раби . . .
То не стояло б над Невою
Оціх осквернених палат!
Була б сестра і був би брат;
А то . . . нема тепер нічого . . .
Ні Бога навіть, ні пів-Бога.
Цсарі з цсарятами царять,
А ми дотепні доїзжачі
Хортів годуємо та плачем! . . .“

От-так то я собі в-ночі,
По-над Невою ідучи
Гарненько думав, і не бачу,
Що з того боку, мов із ями
Очима лупа кошеня:
А то два лихтаря горять
Коло апостольської брами!*)
Я схаменувся, осінивсь
Святим хрестом і тричі плюнув,
Та й знову думать заходивсь
Про те-ж таки, що й перше думав.

13 Ноября 1860 р. С. Петербург.

 Бували війни і військові свари,
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї:
Було добра того чи-мало!
Минуло все — та не пропало . . .
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого діда . . .

*) Мабуть Петропавловська цитадель, що стоїть посередь Неви, на островці. Ред.

А од коріння тихо, любо
Зелені парости (?) ростуть.
І виростуть, і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира,
Людській шашелі. Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане идола святого
І вас не стане, — будяки
Та крапива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом.
І стане купою на купі
Смердячий гной — і все те, все
Потроху вітер рознесе;
А помолимося Богу
І небагатії (й) не вбогі.

26 Ноября 1860. С. Петербургъ.

Н. Т.

 Великомученице кумо!
Дурна esi ти, нерозумна!
В раю веселому зросла,
Рожевим квітом процвіла —
І раю красного не зріла,
Не бачила — бо не хотіла
Поглянути на божий день,
На ясний світ животворящий!
Сліпа була-esи, незряща
Недвиги серцем, спала день
І спала ніч. А кругом тебе
Творилося, росло, цвіло
І процвітало, і на небо
Хвалу творителю несло;

А ти, кумасю, спала-спала,
Пишалася, та дівувала,
Та ждала-ждала жениха,
Та ціломудріє хранила,
Та страх боялася гріха
Прелюбодійного. А сила
Сатурнова іде та йде
І гріх той праведний плете
У сиві коси заплітає.
А ти ніби не добачаєш:
Дівуєш, молишся, та спиш,
Та матір Божию гнівиш
Своїм смиренієм лукавим.
Прокинься, кумо, пробудись
Та кругом себе подивись,
Начхай на ту дівочу славу
Та щирим серцем, не лукаво,
Хоть раз, сердего, соблуди!

2 Декабря 1860 С. Петербурга.

1861.

МОГИЛА БОГДАНОВА.

(Субботів.)

Стоїть в селі Субботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока . . .
Отто церква Богданова:
Там-то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоїй Богдане!
Не зовсім так сталось . . . —
Могили вже розривають,
Та грошей шукають,
Лєхи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що за труди не находять . . .
От-так-то, Богдане!
За те ж тобі така й дяка:
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила . . .

Оттаке-то, Зіновію,
Олексійв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже; —
Кажуть, бачиш, що „все то-те
„Таки й було наше,
„А що ми тільки наймали
„Татарам на пашу,
„Та Полякам . . .“ Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються з України
Сторонії люде! . . .
Не смійтеся, чужі люде:
Церква-домовина
Розвалиться . . . а з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить
І помоляться на волі ¹⁾
Невольничі діти.

Перед 19 Лютим 1861 року. У Петербурсі.

¹⁾ І помоляться волі. (Льв. вид.)

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається; і стане він —
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зеленів,
Плодом вкриті: так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає;
Як той попів, над землею,
Вітер розмахав.
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Діла добрих обновляться,
Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже милий,
На-вік забуваєш?
Одвертаєш лице Своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись! . . . Спаси мене,
Спаси мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
„Я ёго подужав!“
І всі злії посміються,
Як упаду в руки —
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки!
Спаси мене, помолюся
І возпою знову
Твої блага чистям серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! нашими ушима
Чули Твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тії літа, як рукою
Твердою Своєю
Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворогів, і силу
Твою возхвалили
Твої люде, і в покої,

В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині,
Покрив еси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть . . . Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам проклятим,
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам.
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами . . .
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Чужим богам не молимося,
А тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги.
.
.
... Встань же, Боже!
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорбі забувати?

.
.
.
.

LII

Презбзумний в серці скаже,
Що Бога немає;
В беззаконії мерзів,
Не творить благая.
А Бог дивиться, чи в ще
Взискающий Бога?
Нема добро творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситі
Гріхами, дознають?
Їдять люде, замість хліба,
Бога не згадають.
Там бояться, лякаються,
Де страху й не буде:
Так самі себе бояться
Лукавії люде.
Хто ж пошле нам спасеніє
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
.
Возхвалимо тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іаков.

LIII

Боже, спаси, суди мене
Ти по своїй волі!
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи,
Бо на душу мою встали
Сильні чужі,
Не зрятъ Бога над собою,
Не знають що діють.

А Бог мені помагає,
Мене заступає
І їм правдою Своєю
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем одиноким
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.
Доколі будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій допоможіте,
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, вступіте
Од рук несятих. Не хотять
Познать, розбити тьму . . .
І все Господа глаголи,
І все трепетна земля.
.
.
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі Твоя правда
І воля і слава.

ХСІІІ.

Господь Бог лихих карав,
Душа моя знає;
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажав.
Вознесися над землею
Високо-високо,
Закрий славою Свою
Сліше, горде око.
Доки, Господи, лукаві
Хваляться, доколі
Неправдою? Твої люде
Во тьму і в неволю
Закували . . . добро Твое
Кров'ю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: „Не зрить Господь,
Ниже тебе знає.“
Умудрітєся, немудрі:
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає .
І розум лукавий.
Дивітєся ділам Ёго,
Ёго вічній славі.
Благо тому, кого Господь
Карає між нами:
Не допуска, поки злomu
Ізриєтєся яма.
Господь любить свої люде,
Любить не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Як-би не Бог поміг мені,
То душа б живая

Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.
Ти, Господи, помагавши
По землі ходити,
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш,
І перебує Твоя воля
І Твій труд не всує.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде;
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

СХХХІІ.

Чи є що краще, лучче в світі,
Як у-купі жити,
З братом добрим добро певне
Познать, не ділити?
Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аароню
Спадає росю
І на шитї омети,
Ризи дорогї;
Або роси Ермонські
На святї гори
Високї Сионські
Спадають і творять
Добро тварям земнородним
І землі і людям.
Оттак братів благих своїх

Господь не забуде:
Воцариться в дому тихих,
В сім'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

СХХХVІ.

На ріках, круг Вавилона,
Під вербами, в полі
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі,
І на вербах повішали
Органи глухі.
І нам стали сміятися
Едомляне злії:
„Розкажіть нам пісню вашу, —
Може й ми заплачем.
.
.“
— „Якої ж ми заспіваєм
На чужому полі?
Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Ієрусаліме,
Забвен буду, покинутий
Рабом на чужині!
І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуде пом'янути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас пом'яне,
Едомські діти,
Як кричали ви: „Руйнуйте,

Руйнуйте, паліте
Єрусалим! . . . Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! тебе, злая,
В радості застане
І розіб'є дітей твоїх
О холодний камінь!

СХLІХ.

Псалом новий Господеві

І нову славу
Воспоем честним собором,
Серцем нелукавим!
Во псалтирі і тимпані
Воспоем благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять имя Боже:
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізній пута
І їх славних оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителів
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобних слава!

ОГЛАВ.

Од видавництва	III
Споминки про Шевченка Н. Костомарова	VI
Споминки про Шевченка М. Микѣшина	XIII

КОБЗАРЬ.

До 1844 року:

До Основьяненка	1
Тарасова ніч	4

1844.

Чигирин	9
Сон	12

1845.

Уривки з поеми »Єретик« або »Иван Гус«	29
Великий Лѣх	36
Розрита могила	53
Кавказ	55
Холодний яр	61
До мертвих, і живих, і ненарождених земляків моїх, в Україні і не в Україні сущих, мое дружес посланіє	64
Заповіт	72

До 1847 року:

В альбом	73
Гарно твоя кобза грає	73
Душка	75
Полуботко	76
Тече вода в синє море	77
Минають дні, минають ночі!	78
У Вильні, городі преславнім	79

1847.

Княжна	83
Иржавець	96
Сон	99
Н. И. Костомарову	104
А. О. Козачковському	105
Мені тринадцятий минав	110
Мені однаково, чи буду	111

1848.

А нумо знову віршувать	113
Не для людей і не для слави	114
Барнак	116
Чернець	121

1849.

Заросли шляхи тернами	127
І виріс я на чужині	128
Як-би тобі довелосья	130
Мати-покритка	134
Зацвіла в долині	138
Неначе праведних дітей	139

1850.

Лічу в неволі дні і ночі	140
Петрусь	143
Хатина	150
Як-би ви знали, паничі	152
Мені здається — я не знаю	154

1857.

Москалева криниця	156
В неволі, в самоті немає	165
Неофіти	166

1858.

Відьма	188
Ляхан	209
Я не нездужаю, нівроку	210

1859.

Н. Н.	212
Як-би-то ти, Богдане п'яний	213

Во Іудеї, во дні они	213
Марія	215
Осії глава XIV.	236

1860.

Молитви	238
Умре муж велій в власниці!	241
Гни черничій	241
Світе ясний! Світе тихий!	242
Моя ти любо! мій ти друже!	242
І Архимед, і Галилей	243
Сауд	244
Царі	248
Хоча лежачого й не б'ють	256
І тут, і всюди — скрізь погано!	257
Не гріє сонце на чужині	257
О, люде, люде небораки!	258
Якось-то йду я у-ночі	259
Бували війни і військові свари	259
N. T.	260

1861.

Могила Богданова	262
----------------------------	-----

Додаток до „Кобзаря“.

Псалми Давидові	264
---------------------------	-----

ПОМИЛКИ.

<i>Стор.</i>	<i>Стр.</i>	<i>Надруковано :</i>	<i>Треба :</i>
32	35	розувати	розкувати
35	14	ВиФлиемскої	ВиФлиемської
36	12	ВЕЛИКИЙ ЛЕХ	ВЕЛИКИЙ ЛЕХ
61	11	ХОЛОДНИЙ ЯР	ХОЛОДНИЙ ЯР
79	32	не хотів	не хотів
117	29	От-тож	От-то ж
132	23	Та весельної	Та весільної
149	8	Теперь	Тепер
206	36	я прощаю	Я прощаю
223	1	Его	Їго
241	12	ГИМН ЧЕРНИЧИИ	ГИМН ЧЕРНИЧИЙ
		У I. томі при оправі помилок запехаяна ще одна у строці:	
370	17	Твориля б скрізь по-над землею, замість котрої треба б поставити дві: Твориля б лежа епопеї, Вітали б скрізь по-над землею.К	

